MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

T. C. MARMARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEK OKULU

Yayın No : 1994 - 04

# EKONOMİK DÜZEN

## *KAVRAMLAR - KURUMLAR - POLİTİKALAR*

Yrd. Doç. Dr. F. Nuray ALTUĞ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

İSTANBUL - 1994

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

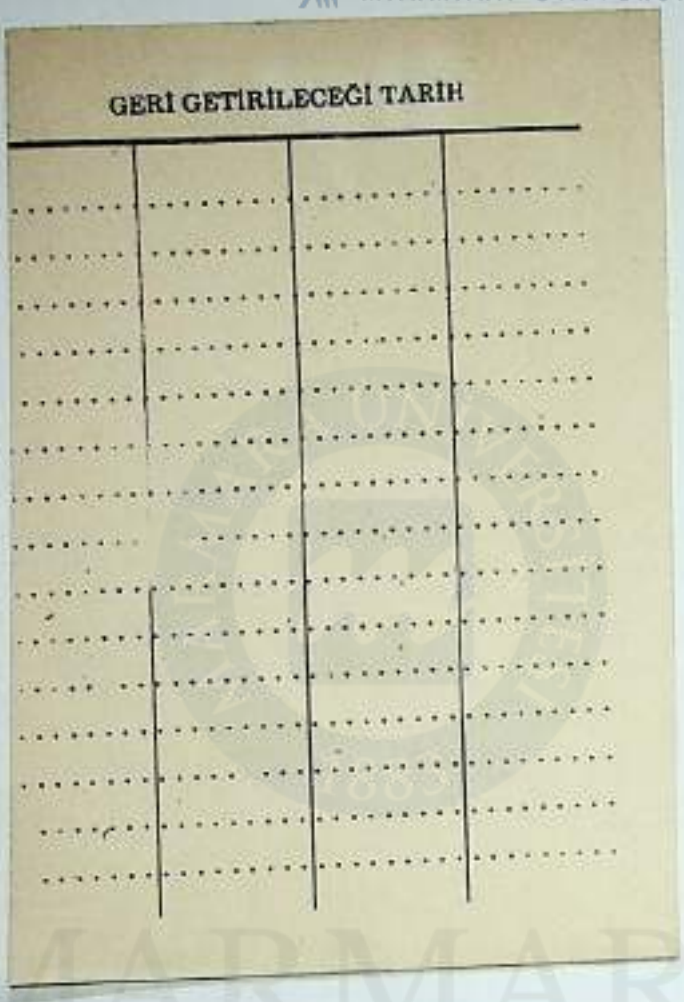


MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

HB
180
.T9
AG8
1984
c.1

Marmara Üniversitesi
Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı
0018227

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

# SUNUŞ

"EKONOMİK DÜZEN - Kavramlar - Kurumlar - Politikalar" adı altında toplanan bu çalışma, bilimsel olarak ekonomi disiplini ile ilk kez karşılaşan öğrencilere temel ekonomik bilgiler vermek amacıyla hazırlanmıştır. **Birinci Bölümde** ; ekonomik konuların daha iyi anlaşılmasını sağlayabilmek için temel kavramlara yer verilmiştir. **İkinci Bölümde** ; ekonomik sistemler üzerinde durulmuş, **Üçüncü Bölümde ise;** arz-talep ve elastikiyetleri açıklanmaya çalışılmıştır. **Dördüncü Bölümde;** mikro ekonominin alanına girilerek hanehalkı ve iş sektörü, kar ve fayda üzerinde durulmuş, **Beşinci Bölümde;** neoklasik fayda kavramı ve tüketici talebi, üretim - maliyet - kar konuları işlenmiştir. **Altıncı Bölümde;** piyasa yapısı ve rekabet ile refah ekonomisini içermektedir. **Yedinci Bölümde;** makro ekonomik konuların daha iyi anlaşılabilmesi için değişkenler, amaç ve problemler açıklanmaya çalışılmış, **Sekizinci Bölümde ise;** ulusal gelir nedir?, nasıl oluşur?, nelerden etkilenir?, sorularına yanıtlar aranmıştır. **Dokuzuncu Bölümde;** ulusal gelirin öteki yönünü oluşturan para ile ulusal geliri etkileyen finansal kuruluşlar anlatılmaya çalışılmıştır. **Onuncu Bölümde;** ekonomide devletin yeri ve ekonomiyi nasıl etkileyebildiği, **Onbirinci Bölümde ise;** uluslararası ticaret ve ulusal ekonomi üzerine etkileri incelenmiştir. **Onikinci Bölümde de;** fiyat mekanizmasıyla çalışan piyasa ekonomisine dayalı iktisadi düşüncenin gelişimi, alternatif makro ekonomik bakış açıları ve politikalara yer verilmiştir.

1992 yılında hazırladığımız "Makro Ekonomiye Giriş" adlı çalışmanın geliştirilip genişletilmesi şeklinde yenileyerek sunduğumuz bu kitap Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu'nda masa üstü yayıncılık tekniği ile basılmıştır.

Kitabımızın dizgi ve basım işlerini gerçekleştirmeleri nedeniyle yüksekokul öğretim elemanlarına ve yöneticilerine ve herzamanki teşvik, ve katkıları nedeniyle de Marmara Üniversitesi Rektörü Sayın Hocam **Prof.Dr.Öner Faruk BATIREL**'e teşekkür ederim.

Kuşkusuz kusursuz olmayan bu yapıtın öğrencilerimize ve her düzeydeki okuyucuya yararlı olması dileğiyle .....

03.03.1994

Yrd.Doç.Dr.F.Nuray ALTUĞ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
DOKÜMANTASYON

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
DÖK. D. BSK.
18227
37959

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

# İÇİNDEKİLER


| | Sayfa No. |
|---|---|
| SUNUŞ | ii |
| BÖLÜM 1 - EKONOMİYE GİRİŞ | 1 |
| 10. EKONOMİNİN YAPISI VE ALANI | 1 |
| 101. Ekonomi Nedir? | 1 |
| 102. Ekonomi Bir Bilimdir | 2 |
| 103. Ekonomi ve Kıtlık | 3 |
| 104. Kıtlık ve Seçim Yapmak | 4 |
| 105. Fırsat Maliyeti | 5 |
| 106. Etkinlik ve Adalet (Efficiency and Equity) | 6 |
| 107. İstekler ve Fayda | 7 |
| 108. Faydanın Üretilmesi-Mal ve Hizmet Kavramı | 8 |
| 11. DAĞILIM PROBLEMİ | 10 |
| 110. Dağılım Teorileri | 10 |
| 111. Faktör Dağılımı | 11 |
| 12. EKONOMİK TEORİ-NORMATİF ve POZİTİF EKONOMİ | 11 |
| 120. Modeller-Varsayımlar "ceteris paribus" | 14 |
| 121. Üretim Olanakları Sınırı | 15 |
| 122. Makroekonomi-Mikroekonomi | 17 |
| BÖLÜM 2 - EKONOMİK SİSTEMLER | 18 |
| 21. EKONOMİK KARARALMA ve EKONOMİK SİSTEMLER | 18 |
| 22. TEMEL EKONOMİK SEÇİM ve EKONOMİK SİSTEMLER | 19 |
| 23. PLANLI EKONOMİLER | 19 |
| 24. PİYASA EKONOMİSİ | 21 |
| 25. KARMA EKONOMİLER | 24 |
| BÖLÜM 3 - ARZ-TALEP ve FİYATIN BELİRLENMESİ | 28 |
| 30. TALEP | 28 |
| 301. Bireysel Talep | 28 |
| 302. Piyasa Talebi | 32 |
| 303. Hanehalkı Talebini Etkileyen Faktörler | 32 |
| 304. Toplam Talebi Etkileyen Faktörler | 33 |

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

31. ARZ ..... 34
310. Bireysel Arz ..... 36
311. Piyasa Arzı ..... 36
312. Arzı Belirleyen Koşullar ..... 37
32. PİYASA TALEBİ, PİYASA ARZI, DENGE FİYATI ve DENGE MİKTARI ..... 37
320. Piyasa ve Fiyatların Belirlenmesi ..... 37
321. Talep Miktarında ve Arz Miktarında Değişmeler . 39
322. Talepte ve Arzda Değişmeler ..... 40
323. Talepte Değişmeler ..... 40
324. Arzda Değişmeler ..... 42
33. TALEP ELASTİKİYETİ ..... 43
330. Talebin Fiyat Elâstikiyeti ..... 43
331. Elâstikiyet ve Harcamalar ..... 46
332. Diğer Elâstikiyet Formülleri ..... 49
34. ARZ ELASTİKİYETİ ..... 50
BÖLÜM 4 - HANEHALKI ve İŞ SEKTÖRÜ DAVRANIŞLARI ..... 52
40. HANEHALKI ..... 52
401. Hanehalkının Karakteristikleri ..... 52
402. Hanehalkı Geliri ve Harcamaları ..... 52
403. Hanehalkının Amaç ve Kararları-Ekonomik Refahın Maksimize Edilmesi ..... 54
404. Tüketilen Mal ve Hizmetlerden Sağlanan Tatminin Maksimizasyonu ..... 54
41. FAYDA ..... 55
42. KAZANILAN GELİRDEN SAĞLANAN FAYDANIN MAKSİMİZASYONU 57
43. İŞ SEKTÖRÜ ..... 57
430. İş Firmalarının Karar ve Amaçları ..... 58
431. Firma Geliri ..... 58
432. Kâr Maksimizasyonu Nedir? ..... 59
BÖLÜM 5 - NEOKLASİK FAYDA ve TÜKETİCİ TALEBİ ..... 60
50. KARDİNAL ve ORDİNAL FAYDA ..... 61
501. Kardinalist Yaklaşım-Marjinal Fayda ve Azalan Marjinal Fayda Kanunu ..... 62

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

51. FARKSIZLIK EĞRİLERİ ve TÜKETİCİ TALEBİ ..... 65
510. Farksızlık Eğrisi Haritası ..... 66
511. Ordinalist Yaklaşım ..... 66
512. Bütçe Doğrusu ve Tüketici Dengesi ..... 68
513. Gelir Değişmelerinin Etkileri ..... 69
514. Fiyat Değişmelerinin Etkileri ..... 70
515. Talep Teorisinde Son Gelişmeler ..... 72
5150. (The Theory of Revealed Preference) "Açıklanmış Tercihler Teorisi" ..... 72
5151. Malların Özellikleri Yaklaşımı (The Characteristics of goods approach) ... 73

52. ARZ FONKSİYONU ..... 74
520. Arzı Sağlayanların Karşıkarşıya Kaldıkları Problemler ..... 75
521. Arzı Belirleyen Faktörler ..... 77

53. ÜRETİM, MALİYET, KAR ..... 79
530. Üretim Fonksiyonu ..... 79
531. Azalan Verimler Kanunu (Law of Diminishing Returns) 80
5310. Marjinal Ürün ..... 81
5311. Ortalama Ürün ..... 82
532. Ölçeğe Göre Getiri ..... 83

54. EŞÜRÜN EĞRİLERİ - Isoquants ..... 84
540. Eşürün Eğrilerinin Eğimi ..... 85
541. Girdi ve Çıktı Seçimi ..... 86
542. Girdinin Optimal Bileşimi ..... 87

55. MALİYET FONKSİYONU ..... 88
550. Üretim Maliyetleri ..... 89
551. Alternatif Kullanımlar ve Fırsat Maliyeti ..... 89
552. Açık ve Örtülü Maliyet ..... 90
553. Ekonomik Zaman ..... 90
5530. Kısa Dönem ..... 90
5531. Uzun Dönem ..... 91
554. Kısa Dönem Maliyetleri ..... 91
555. Uzun Dönem Maliyetleri ..... 96
556. Ölçek Ekonomileri ..... 97

BÖLİM 6 - PİYASA YAPISI ve REKABET ..... 99
60. PİYASA YAPISI ..... 99
601. Piyasa-Endüstri ..... 100
602. Piyasaların Sınıflandırılması ..... 101
61. FİRMANIN KAR MAKSİMİZASYONU DENGESİ ..... 102
62. FİYAT MEKANİZMASINDA KAR ve KAYNAK DAĞILIMI ..... 105
620. Genel Denge ve Refah Maksimizasyonu ..... 106
621. Kaynak Dağılımında Kararalma Yolları ..... 108
622. Tam Rekabet Koşullarında Fiyat Mekanizması ... 109
623. Aksak Rekabet Koşullarında Fiyat Mekanizması .. 111
63. REFAH EKONOMİSİ, ETKİNLİK ve ADALET ..... 112
630. Ekonomik Etkinlik ..... 114
631. Üretimde Etkinlik ..... 115
632. Dağılımda Etkinlik ..... 118
633. Üretim Karmasında Etkinlik ..... 120
634. Refah Kriteri ..... 121
6340. Etkinlik Kriteri ..... 121
6341. Adalet Kriteri ..... 121
635. Etkinlikten Sapmalar ..... 122
636. Dışsallıklar ..... 124
637. Toplumun Net Yararını Maksimize Etmesi ..... 124
64. TAMREKABET PİYASALARI ..... 125
640. Kısa Dönemde Denge Fiyatının Belirlenmesi .... 126
641. Kısa Dönemde Firma Alternatif Denge Durumları . 128
642. Firma Kısa Dönem Arz Eğrisi ..... 128
643. Firma Uzun Dönem Dengesi ..... 130
65. MONOPOL PİYASALARI ..... 131
650. Monopolistin Talep Eğrisi ..... 132
651. Monopolistin Maliyet Eğrisi ..... 133
652. Monopolistin Maliyet ve Gelir Eğrileri Arasındaki İlişki ..... 133
653. Monopolistin Kâr Maksimizasyonu ..... 137
654. Monopolün Refah İfadesi ve Kritiği ..... 137
655. Piyasaya Giriş Engelinden Kaynaklanan Uzun Dönem Kârı ..... 138
656. Arttırılmış Maliyetler ..... 139

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

657. Monopolün Muhtemel Yararı ..... 139
6570. Tek Mülkiyet Ekonomileri ..... 140
658. Monopol Fiyatının Farklılaştırılması ..... 141

66. MONOPOLİSTİK REKABET ..... 141
660. Ürün Farklılaştırılması ..... 142
661. Kısa Dönemde Fiyat ve Kâr ..... 143
662. Uzun Dönem Dengesi ..... 145

67. OLİGOPOL ..... 145
670. Tek Firma Ürününün Fiyatlaması ..... 146
"Leadership Pricing" ve "Kinked Demand Curve"
671. Fiyat Katılığı ..... 149
672. Uzun Dönem Maliyetleri, Kâr ve Etkinlik ..... 150
673. Oligopol Firmanın Kısa Dönem Maliyetleri .... 150
674. Oligopolistik Fiyatlar Yapışkandır ..... 152
675. Oligopol Fiyatları Ne Zaman Değişir? ..... 152

BÖLÜM 7 – MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER, AMAÇ ve PROBLEMLER ..... 153
71. İSTİHDAM DEĞİŞKENLERİ ..... 156
710. İşsizlik Niçin İlgi Konusudur? ..... 157
711. Toplum İçin Ekonomik Kayıp ..... 157
712. İşsizlik ..... 158
713. İşsizlik Türleri ..... 159

72. FİYAT DÜZEYİ DEĞİŞKENLERİ ..... 161
720. İndeks Sayısı Nedir? ..... 162
721. Fiyat İndeksleri ..... 162
722. Miktar İndeksleri ..... 164

73. FİYAT DÜZEYİNDE DEĞİŞMELER, ENFLASYON ..... 165
730. Enflasyonun Etkileri ..... 166
7300. Enflasyon ve Gelir ..... 166
7301. Enflasyon ve Faiz Oranı ..... 167
7302. Enflasyon ve Servet ..... 167

731. Enflasyonist Baskının Nedenleri ve Enflasyon Beklentisi ..... 168
7310. Talep Enflasyonu ..... 168
7311. Maliyet Enflasyonu ..... 169
7312. Bütçe Açıkları ve Enflasyon ..... 170

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

732. Enflasyonun Ölçülmesi ..... 172
733. Deflasyon Kavramı ..... 173
734. Enflasyon, İşsizlik ve Değişim Oranları (Trade off) ..... 173
7340. Phillips Eğrisi ..... 174
74. ÜRETİM DEĞİŞKENLERİ ..... 175
740. Üretim Değişiklikleri Niçin İlgi Konusudur? ..... 175
741. Üretim ..... 176
742. Tam Üretim ve Ekonomik Büyüme ..... 176
75. ÜRETİM ÖLÇÜLERİ ..... 177
750. Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH) ..... 177
751. Parasal GSMH ..... 177
752. Reel GSMH ..... 178
753. GSMH Tüm Gerçeği Yansıtır Mı? (Kayıtdışı Ekonomi) 178
754. Verimlilik ..... 182
76. GELİR KAVRAMINDA FARKLILIKLAR ..... 183
760. Ulusal Hesaplarda Yaklaşımlar ..... 183
7600. Gelir Yaklaşımı ..... 184
7601. Üretim Yaklaşımı ..... 184
7602. Harcama Yaklaşımı ..... 185
BÖLÜM 8 - ULUSAL GELİR ..... 187
81. HANEHALKI SEKTÖRÜ ..... 188
810. Hanehalkı Sektörü ve Ekonomik Aktivitenin Akım Dolaşımı ..... 189
82. İŞ SEKTÖRÜ ..... 192
820. İş Sektörü ve Ekonomik Aktivite Akımının Dolaşımı ..... 193
821. Tasarruflar, Yatırımlar ve Ekonomik Aktivite Düzeyi ..... 195
822. İki Sektörlü Ekonomik Model ve Gelirin Belirlenmesi ..... 196
823. İki Sektörlü Ekonomik Modelde, Gelirde Değişmeler ..... 200
83. DEVLET SEKTÖRÜ ..... 204
830. Devlet Sektörü ve Ekonomik Aktivitenin Akım Dolaşımı ..... 205
831. Devlet Harcamaları, Vergiler ve Ekonomik Aktivite Düzeyi ..... 206

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

832. Üç Sektörlü Modelde Ulusal Gelirin Belirlenmesi 207

84. YABANCI SEKTÖR (Dış Sektör) ..... 209

840. Yabancı Sektör ve Ekonomik Aktivite Akın Dolaşımı ..... 210

841. Çoğaltan Etkisi ..... 212

842. Dört Sektörlü Ekonomik Model, Açık Ekonomi ..... 215

BÖLÜM 9 - PARA, FİNANSAL KURULUŞLAR ve MERKEZ BANKASI ..... 218

91. PARA ..... 218

910. Paranın Tanımı ve Fonksiyonları ..... 219

911. Para Türleri ..... 221

912. Kaydî Paranın Yaratılması ..... 224

913. Paranın Özellikleri ..... 227

914. Para Arzı ve Baz Para Kavramı ..... 227

915. Para Talebi ..... 229

92. FİNANSAL KURULUŞLAR ..... 231

920. Bankacılık Sistemi ..... 231

921. Banka Türleri ..... 233

93. MERKEZ BANKALARI ..... 234

930. Merkez Bankalarının İşlevleri ..... 234

931. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Kurulması 235

932. T.C.Merkez Bankası'nın İşlevleri ..... 238

BÖLÜM 10 - EKONOMİ ve DEVLET ..... 242

101. KAMU SEKTÖRÜ GEREĞİ ..... 243

102. DEVLETİN BAŞLICA FONKSİYONLARI ..... 245

1020. Kaynak Tahsisi (dağılımı) Fonksiyonu ..... 246

1021. Gelirin Yeniden Dağılımı ..... 248

1022. Ekonomik İstikrar ve Ekonomik Büyüme Gereği . 250

10220. İstikrar Politikasının Aletleri ..... 251

10221. Bütçe Açıkları ve Para Politikası .... 252

10222. Para Politikasının Avantajları ve Dezavantajları ..... 253

10223. Mali Politikalar ..... 254

10224. İradî ve Otomatik Mali Politika .... 255

103. DEVLET BÜTÇESİ ..... 257

1030. Bütçe Türleri ..... 257

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

1031. Bütçe ve Mali Politika ..... 257
1032. Devlet Harcamaları ve Gelirleri ..... 259

BÖLÜM II - ULUSLARARASI EKONOMİ ..... 261
111. ULUSLARARASI TİCARET ..... 261
1110. Yabancı Ülkelerle Neden Ticaret Yapılır? .... 261
1111. Karşılaştırmalı Üstünlükler ..... 262
1112. Alternatif Maliyetler ..... 263
1113. Karşılaştırmalı Maliyetler ..... 264
1114. Uluslararası Ticaretle Uzmanlaşmanın Bir Örneği 264

112. TİCARET HADLERİ ..... 269
1120. Uluslararası Ticaretle Mal Talebini Etkileyen Faktörler ..... 269
1121. Uluslararası Ticaretle Mal Arzını Etkileyen Faktörler ..... 270
1122. Ticaret Hadlerindeki Değişmelerin Ölçülmesi . 271

113. DÜNYA TİCARETİNİN HACMİ ..... 272
1130. Uluslararası Ticaretle Uygulanan Sınırlamalar 274
1131. Serbest Ticaret Yanlısı Tezler ..... 276
1132. Korumacılık Yanısılı Tezler ..... 277

114. ULUSLARARASI ÖDEMELER DENGESİ ..... 279
1140. Ticaret Dengesi ..... 279
1141. Ödemeler Dengesi ..... 280
11410. İthalat Kalemleri ..... 281
11411. Sermaye Kalemleri ..... 282
11412. Parasal Hareketler ..... 284

1142. Ödemeler Dengesinde Bir Dengesizlik ..... 285
11420. İhracatın Arttırılması Yoluyla Ödemeler Dengesi Dengesizliğinin Düzeltilmesi. 285

1143. Döviz Kuru ..... 286
11430. Esnek Döviz Kuru ..... 287
11431. Altın Standardı ..... 288
11432. Sabit Döviz Kuru ..... 289
11433. Bretton Woods Sistemine Giriş ..... 290
11434. Yönetilen Esnek Kur Sistemi ..... 291
11435. Uluslararası Para Fonu ..... 291
11436. Britanya Hariç EEC Ülkelerinin Esnek Kur Sistemine Dönmeleri ..... 293

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

BÖLÜM 12 - EKONOMİK TEORİNİN GELİŞİMİ, ALTERNATİF MAKROEKONOMİK BAKIŞ AÇILARI ve POLİTİKALAR ..... 294

121. MERKANTİLİZM ve FİZYOKRATLAR ..... 295

122. KLASİK EKONOMİ ve MARJİNALİSTLER ..... 297

123. KEYNESYEN EKONOMİ ..... 305

1230. Keynes ve Faiz Oranı ..... 307

1231. Ulusal Gelir Dengesi ..... 308

1232. Ekonomide Parasal Akım ..... 309

1233. Yönetilen Refah-Problemin Yapısı ..... 309

12330. Çoğaltan ..... 309

124. MONETARİSM ..... 310

1240. 1970'lerde Politik Gelişmeler ..... 311

1241. Enflasyon ..... 313

1242. Enflasyonun Tedavisinde Monetarism ve Monetarist Politikalar ..... 314

1243. Para Politikası Tedbirleri ..... 316

1244. Para Politikası Araçları ..... 317

125. YENİ KLASİK OKUL ..... 317

1250. Rasyonel Beklentiler ..... 317

1251. Arz Yanlı İktisat ..... 320

12510. Vergi Oranı ve Üretim Düzeyi ..... 321

12511. Laffer Eğrisi ..... 324

12512. Devlet Harcamaları ve Düzenlemeler .. 325

12513. İstikrarlı Para Arzı Gereksinimi ... 326

YARARLANILAN KAYNAKLAR ..... 327

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

# BÖLÜM I - EKONOMİYE GİRİŞ

## 10. EKONOMİNİN YAPISI ve ALANI

Hergün ekonominin yaşamımızda oynadığı büyük rol daha çok ortaya çıkmaktadır. Hangi mesleğe gireceğimizle, nerede çalışacağımızla ve nerede yaşayacağımızla ilgili kararlar büyük oranda ekonomik kararlardır. Eğer kendi işimiz ise, ekonomik faktörlerin kullanılıp kullanılmayacağına, kazanç elde etmek için işleri yürütmeye devam etme veya başarıyla yürütememe nedeniyle işi bırakma, iflâsa gitme direkt olarak uyguladığımız ekonomik kararlardır. Gelirimizi kazanmak ve paramızı harcamak dışında da ekonomik kararlardan dolayı etkileniriz. Uluslararası, ulusal ve bölgesel ekonomik olaylar ve iş yaşamında, devlette ve diğer organizasyonlardaki politika yapıcılarının ekonomik kararları günlük yaşamımızı etkiler. Ekonomik politikalar, ekonomimizin üretim ve istihdam düzeylerini, ödediğimiz vergiyi belirlediklerinden, doğal çevreyi korumaya ne kadar kaynak ayırdığımızı, ulusal paramızın satın alma gücünü, mal ve hizmetlerin bulunabilirliğini, yaşam standatlarını belirlediklerinden bizi de etkilemektedirler. Örneğin, doların uluslararası piyasalarda değerinde oluşan değişiklikler, ithalatı daha pahalı veya daha az pahalı hale getirdiğinden ithalat talebimizi veya seyahat etme isteğinizi etkiler. Devletin bütçe politikasında meydana gelen değişmelerin ulusal ekonomi üzerinde genişleyici veya daraltıcı etkilerinin ülke halkını etkilemesi veya teknolojik değişmelerin yeni bir takım meslekler yaratırken varolan bazı meslekleri de yoketmesi gibi ekonomik olayların önemi daha da belirgin hale gelmektedir.

### 101. Ekonomi Nedir?

Ekonomi, nadir veya sınırlı kaynaklarla sınırsız insan istek veya ihtiyaçlarını nasıl karşılanabileceğidir. Genel olarak ifade edildiğinde, ekonomi materyal şeyler ve insanların bu materyal şeylerle ilgili verdiği

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kararlardır. Örneğin yiyecek, ayakkabı, hamburger, köprü, bomba, tıbbi hizmetler, video, eğlence hizmetleri gibi. Mutluluk, keder, güzellik, erdem ve günah direkt olarak ekonomi disiplini ile ilgili değildirler.

Ekonomi, nadir veya sınırlı olan kaynaklarla insan istek ve ihtiyaçlarının karşılanmasında neyi, nasıl, ne kadar ve kimler için üretilmesiyle ilgilenir. Diğer bir deyimle ekonomi, mal ve hizmetlerin üretim, dağıtım ve tüketimiyle ilgilenen bir bilimdir.

Ekonominin alanı geniş ve sürekli büyüyen bir alandır. Ekonomistler yaşamı etkileyen herhangi bir şeyi araştırmayı arzu ederler. Ekonomistler; işsizlik, enflasyon, faiz oranı, emek problemleri, devlet düzenlemeleri, enerji ve uluslararası ticaret gibi bir çok konuyla ilgilenirler

**102. Ekonomi Bir Bilimdir**

Bilim, genel kanun ve prensiplerin ışığında gerçeklerin koordine edilmesi, düzenlenmesi ve sistemize edilmesidir. Bilim hakkında düşünüldüğünde genellikle, fizik-kimya-biyoloji gibi fiziki bilimler akla gelir. Fakat, filozofi, psikoloji, matematik, politika ve ekonomi gibi fiziki olmayan bilimler de vardır. Ekonomi bilimi de genel kanun ve prensiplerin ışığı altında gerçeklerle uğraşır.

Ekonomi biliminin kanun ve prensipleri ne evrensel ne de fizik bilimlerinki gibi kemikleşmiştir. Bununla beraber ekonomi biliminde de azalan getiri kanunu gibi evrenselleşmiş kurallar vardır. Bu kanuna göre, üretim faktörlerinden biri sabit tutulurken diğeri arttırılırsa, bir zaman süresinde, üretimdeki artışın ölçüsü sonuçta azalacaktır. Bunun gibi, arz ve talep kanunu, talep arttığında arz sabit tutulursa fiyatların yükseleceğini ifade eder. Ekonomide pek çok kanun genel fakat evrensel değildir. Pek çok örneğe uygulanabilir fakat hepsine uygulanamaz. Örneğin tüketim kanunu, aile veya bireyin reel geliri arttığında tüketime ayılan oranın azaldığını ifade eder. Bu genellikle doğrudur. Çoğumuz reel gelirimiz yükseldiğinde büyük bölümünü tasarruf ettiğimizden sonuçta reel gelirimizin tüketime ayrılan bölümü azalacaktır. Fakat yine de kazandığından daha fazla harcayan kimseler vardır[1].

(1) Hailstones Thomas J. and Frank V.Mastrianna, Basic Ekonomics, South-Western Publishing Co., 8th Edition 1988, p.3.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

**103. Ekonomi ve Kıtlık**

Kıtlık, toplum olarak hepimizi, bireyleri etkiler. Birey olarak gelirlerimiz, arzularımızın tamamını finanse etmez. Sonuçta alışveriş listemiz arzu ettiğimizden daha kısa olur. Evimiz daha küçük, seyahatlerimiz daha az egzotik v.s.. Kıtlık, koruyucu silahların, okulların, hastahanelerin, otoyolların, köprülerin, parkların ve de askerlerin, öğretmenlerin, doktorların, polislerin, insanların duyduğu bütün gereksinimlerin sınırsız bolluğuyla önlenebilir. Fakat iki koşul nedeniyle kıtlık varlığını sürdürmektedir. 1. fiziki koşullar nedeniyle yani sınırlı prodüktif kaynaklar, 2.mental koşullar yani sınırsız istekler nedeniyle. Eğer bu koşullar ortadan kaldırılırsa kıtlık da ortadan kalkmış olur. Ve ekonomi bilimi de kalmaz.

Kıtlık probleminin kökleri ekonominin tanımına uzanır.İnsanlar sahiboldukları sınırlı kaynaklarla istek ve ihtiyaçlarını tatmin etmeye uğraşırlar. Gereksinim duydukları yiyecek ve barınak gibi mal ve hizmetlerle ihtiyaçlarını ve isteklerini tatmin ederler. İhtiyaç duyulan veya arzu edilen mal ve hizmetin bazen belirlenmesi güçtür. Ne daha fazla istenmektedir veya neye daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Genellikle de arzu ve isteklerimizi karmakarışık hale getiririz. Bireylerin ortaya koyduğu arzu ve istekler sürekli olarak daha fazla mal ve hizmetle tatmin edilmesi gereken ihtiyaçlar haline gelir ve toplumsal açıdan düşünüldüğünde çok büyük miktarlara ulaşır, hemen hemen sınırsız olarak diye ifade edilebilir.

İnsanların sınırsız materyal istek ve gereksinimleri, mevcut sınırlı kaynaklar kullanılarak üretilen mal ve hizmetlerle tatmin edilir. Bu kaynaklar; bütün insanları, materyalleri, makinaları ve mal-hizmet üretimine yardım eden diğer bütün kalemleri içerir. Örneğin, fast-food burger üretimi için bir restaurant, et ve diğer yiyecek maddeleri, ahçı, sipariş alıcı garson, elektrik, su, fırın-ocak, buzdolabı, yönetici, kağıt, teknisyen, bina, v.s. gibi bir çok faktöre gereksinim duyar. Ve

---

(1) Froyen Richard T.,Douglas F.Greer, Principles of Economics, Macmillan Publishing Company-New York, 1990, p.4 ve bkz. Welch Patrick J.,Gerry F.Welch, Economics-Theory and Practice, The Dreyden Press, Third Edition, 1989, p.4-5.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

üretim için gerekli bu gibi faktörler miktar olarak sınırlıdır. Sonsuz miktarda enerji, emek, veya diğer herhangi bir üretim faktörü mevcut olarak bulunmaz.

Problem, insanların üretime yönelteceği kaynakların sınırlı olmasından ortaya çıkmaktadır. İnsanların ihtiyaç duydukları veya istedikleri herşeyi almaları için para kazanmaları gerekmektedir ve istedikleri, ihtiyaç duydukları herşeyi yapabilme-başarabilmeleri için asla yeterli zamanları yoktur. Pek çok öğrenci yüksek ortalama tutturmayı ve part-time işte çalışmayı ve aktif bir sosyal yaşam sürdürmeyi isterdi. Fakat zaman sınırlaması yüzünden bütün bunları başaramaz.

**104. Kıtlık ve Seçim Yapmak**

Kıtlık, bireyleri ve toplumları seçim yapmaya, karar almaya zorlar. Gerçekte, ekonomi için alternatif tanımlamalardan biri, ekonominin kıt dünya kaynakları için karar alma çalışmaları olabilir. Bütün istek ve ihtiyaçların tatmin edilmesi imkansız olduğundan, hangi istek ve ihtiyaçların tatmin edilmesi ve sınırlı kaynakların nasıl kullanılacağı kararının alınması gereklidir.

Seçim yapmak, kıtlığın zorladığı-ortaya çıkardığı bir olgudur. Örneğin sınırlı bir parası olan öğrenci, bu sınırlı parasını iki alternatif arasında, bir ders kitabı alımında veya gerek duyduğu bir spor ayakkabı için kullanacaktır. Öğrenci önemli bir seçim kararıyla karşıkarşıya kalmıştır. Bu iki alternatif arasında öğrenci seçim yapabilmek için her iki alternatifin sonuçlarını tartmak zorundadır. Ders kitabının alımı, iyi bir not ortalaması veya derecesi için gerekli iken diğer yanda eğlenceli geçirdiği spor saatleri için yeni bir spor ayakkabısına gereksinimi vardır.

**Değer Yargısı** - Seçin yapabilmek için karar alıcının değer yargısı önemli rol oynar. Değer yargısı, değişik alternatifler arasında bir belirleme yapılmasında nispi öneme sahiptir. Karar vermek zorunda kalan öğrencinin iyi bir dereceye, iyi vakit geçirdiği spor saatlerinden fazla önem vermesi, ders kitabını tercih etmesine ve sınırlı kaynaklarını ders kitabına ayırmasına neden olur[1].

(1) Welch Patrick J. and Gerry F.Welch, a.g.e., p.5.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Toplumlar da aynen bireyler gibi kıtlıkla ilgili trade-off problemiyle karşıkarşıya kalırlar. Bazı toplumlarda, kamu okullarının koşulları hem fiziki açıdan hem de eğitim düzeyi açısından dehşete düşürücüdür. Bu toplumun yargılarının bir yansıması olabilir. Bireyler oylarıyla, okulları için vergilerin arttırılması veya arttırılmaması seçimiyle karşıkarşıya kalabilirler. Burada trade-off, hanehalkı gelirinin okul için veya ilave ayakkabı-yiyecek-eşya veya hanehalkının diğer tercihleri için kullanıp kullanılmaması olmaktadır. Ulusal düzeyde konu ele alındığında, eğer toplum savaşa girme tercihinde bulunmuşsa, tüketici malları üretimini bırakarak kıt kaynaklarını üniforma-tank gibi savunma malları üretimine ayırmak zorundadır. Eğer toplum nüfusunu arttırma seçiminde bulunmuşsa her bir bireyi için daha az yeri ve yiyeceği olacaktır. Bu her bir trade-off için herşeye sahibolmadığımızdan gereklidir. Ve her trade-off karar vericilerin değer yargısını yansıtır.

### 105. Fırsat Maliyeti

Karar almada, bireyler ve toplumlar seçimlerinin hem yararının hem de maliyetinin değerini biçerler. Kıtlıktan dolayı belli bir mal veya hizmeti elde etmek için yapılan her karar alma bir zaman veya para harcanmasını gerektirir. Bu harcanan zaman veya paranın başka bir mal ve hizmetin üretimi için de kullanılabilmesi sözkonusu olduğundan bu diğer malın üretimi için kıt kaynakların kullanımı alternatif maliyeti oluşturur. Eğer öğrenci sınırlı parasal imkanını ders kitabının alımına kullanırsa bu tercih edilen ders kitabının alternatif maliyeti veya fırsat maliyeti alınmaktan vazgeçilen spor ayakkabılar olabilir. Aileler için fırsat maliyeti, ilave tüketim mallarına yapacakları harcamalar yerine çocuklarının okullarının iyileştirilmesi için ödedikleri arttırılan vergiler olabilir. Savaşa giden toplum için fırsat maliyeti, daha fazla savunma malları (üniforma, tank) üretimi için vazgeçtikleri tüketim mallarıdır. Kıtlıktan dolayı bireyler, aileler ve toplumların yapmak zorunda oldukları trade-off seçimleri hem sağladıkları yararlara hem de kararlarının fırsat maliyetlerine dayanır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## 106. Etkinlik ve Adalet (Efficiency and Equity)

Herkesin istek ve ihtiyaçlarının tatmin edilmesinde mevcut mal ve hizmetler yeterli olmadığından yani kıtlık problemiyle ilgili olarak gözönünde bulundurulması gereken iki önemli kavram mal ve hizmetlerinde kullanılan sınırlı kaynakların ne kadar etkin kullanıldığını ve mal-hizmetlerin toplumun bireyleri arasında dağıtımını içeren "etkinlik ve eşitlik-adalet" vardır. Etkinlik, bu mal-hizmet veya bir başkasının üretimine ayrılabilecek bir gurup üretim faktörünün arzu edilen kalitede en geniş mal ve hizmetin üretilmesiyle ilgilidir. Etkinlik, bu mal-hizmetin mümkün olan en düşük maliyetle üretilmesi durumunda ortaya çıkar. Mal ve hizmetlerin etkin şekilde üretilmesi toplumların kıtlık problemini en aza indirmelerini sağlar. Üretimin etkinlikle sağlanması kıtlık problemini yok etmez, fakat sınırsız materyal isteği ve ihtiyaçları tatmin eden mal ve hizmetlerin bu kıt kaynaklarla üretilebilecek maksimum miktarda üretilmesine izin verir. Bu, dünya kıtlığı için başlıca ekonomik amaç olarak gözönünde bulundurulması gereken önemli bir konudur.

Bir öğrenci ne zaman etkindir? Haftada 70 saat çalışan bir öğrenci haftada 40 saat çalışan bir öğrenciden daha mı etkindir? Eğer öğrencinin amacı yüksek derece tutturmak için eğitimden yararlanmak ise bu amacı, yani yüksek dereceyi mümkün olan en az zamanla başardığında etkindir. Bu, etkin not tutulması-iyi çalışma alışkanlıkları, kapsamlı bir okuma-anlama ustalığı, vs. ile başarılabilir. Daha etkin çalışan öğrenci, diğer aktivitelere ayırmak için daha fazla sınırlı kaynak olan zamana sahibolacaktır. Etkin olmayan öğrenci ise zamanını israf eder.

Kıtlık sözkonusu olduğunda herkesin istek ve ihtiyaçlarının tatmini yeterli olmaz, aynı zamanda mal ve hizmetlerin adaletli dağıtımı da çok önemlidir. Eşitlik ve adalet ve doğruluk-güzellik sözkonusu olduğunda iki temel soru ortaya çıkar. 1. mal ve hizmetlerin adaletli dağılımı toplumların ekonomik amacı mı olmalı? ve eğer böyle ise 2.adaletli dağılımın tanımı nedir? ve nasıl başarılır?

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Mal ve hizmetlerin adaletli dağılımı kavramının tesisi, bireylerin değer yargılarına dayandığından zıtlıklar taşır. Bazı insanlar için, mal ve hizmetler eşit olarak bölündüğünde, yani birine ne kadar veriliyorsa diğerine de o kadar verildiğinde eşitlik sağlanmış olur. Bazı insanlar içinse mal ve hizmet dağılımında eşitlik ihtiyaçlara göre bölündüğünde sağlanır. Örneğin hasta bir birey için veya geniş bir aileye sahibolan birey için ihtiyaçları nispetinde mal ve hizmet dağılımı adildir. Ve bazı gurup insanlar için adalet, üretime katkıları oranında ve daha iyi kaynaklarla katıldıkları üretimden pay aldıklarında gerçekleşir(1). Bu konuda pek çok bakış açısı olduğundan adalet kavramına açıklık getirmek kolay değildir.

## 107. İstekler ve Fayda

Ekonominin çalışma alanı insan isteklerinin anlaşılmasıyla başlar. İstekler ile ekonomistlerin ifade ettiği bütün yaşayan varlıklar için sözkonusu olan sonsuz materyal isteklerdir. Herkes havaya, yiyeceğe, barınağa, suya yaşamını sürdürebilmek için gereksinim duyar. Herkes kendini ifade edebildiği bir ev ve ülkeye ihtiyaç duyar. Biz bu temel gereksinimlere sahibolduğumuzda daha ileri isteklerimiz kendini gösterir Daha konforlu bir ev, eğlence, eğitim ve seyahat. Bu gibi gereksinimlerimiz farklılaşma arttıkça daha karmaşık hale gelecektir ve ekonomi de karmaşıklaşacaktır.

Fayda, günlük yaşam dilinde ekonomik anlamının dışında, kullanışlılığı-faydalı olması anlamında kullanılır. Ekonomide ise daha geniş bir anlam taşımaktadır. Faydalılığı ihtiyaç ve isteklerimizi tatmin etmesinden kaynaklanmaktadır. Susuzluk bir istektir ve su bir faydaya sahiptir. Çünkü bu isteği tatmin eder. Örneğin, bir oyun alanındaki oyun oynayan çocuğun susuzluğunun bir bardak suyla giderilmesi fayda sağlar. Uçağıyla çöle düşmüş olan bir havacının bir zaman sonra şiddetlenen susuzluğunun yine aynı bir bardak suyla giderilmesi daha büyük fayda sağlar. Çünkü çöle düşen havacının gereksinimi oyun alanındaki çocuktan daha şiddetlidir(2).

---

(1) Welch Patrick J. and Gerry F.Welch, a.g.e, p.7,8.

(2) Whitehead Geoffrey, Economics, Made Simple Books-Hainemann Professional Publishing, thirteenth edition-reprinted 1988, p.1,2.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

**108. Faydanın Üretilmesi-Mal ve Hizmet Kavramı**

Ekonomi biliminde üretim, faydanın yaratılması veya faydanın ilave edilmesi olarak tanımlanır. Mal ve hizmetlerin, istek ve ihtiyaçları tatmin etme özelliğidir. Mallar; dokunulabilir, hissedilebilir, insan yaşamında temel gereksinimleri tatmin eden veya yaşamı daha zengin ve daha dolu yapan kalemlerdir. Çok genel olarak mallara, yiyecekleri, giyecekleri, evleri, eşya ve kitapları, televizyonları, otomobilleri örnek gösterebiliriz. Bu mallar tüketildiklerinde istek ve ihtiyaçları tatmin ettiğinden tüketim malları adını alırlar. Diğer bir gurup mal sermaye varlıklarının üretiminde kullanılan üretim mallarıdır. Bireysel tatmin sağlanmasında tüketilmezler. Hizmetler, dokunulamayan-hissedilemeyen faydalardır, ihtiyaç ve isteklerimizi tatmin ederler. Bir dişçinin veya bir cerrahın, bir kuaförün veya bir öğretmenin ürettiği hizmet bireysel hizmetlerdir. Bir diğer gurup hizmet te ticari hizmetler olarak nitelediğimiz; ticaret, bankacılık, ulaşım, sigortacılık ve iletişim gibi hizmetlerdir. Bütün bu mal ve hizmetler fayda yaratırlar. Bazı mallar ise serbest mal olarak adlandırdığımız ve maliyetleri olmayan mallardır. Örneğin hava bir serbest maldır. Bir çok ülkede de yeterli miktarda bulunan su serbest maldır ve bazen kullanıldığında çok az bir ödemede bulunulur. Serbest mallar tabiatta bol miktarda bulunan, kullanımları maliyet yaratmayan mallardır(1).

Bir ürün yapıldığında veya bir hizmet sağlandığında fayda üretiminde bulunulmuştur. Fayda üretiminin dört genel kabul görmüş şekli mevcuttur. 1.şekil faydası, 2.yer faydası, 3.zaman faydası, 4.mülkiyet faydası sağlanması-üretilmesi(2).

**Şekil faydası üretilmesi**, bir malın faydası arttırıldığında veya iyileştirildiğinde sağlanır. Şüphesiz bir Mustang bir kaç çelik külçesinden daha faydalıdır. Fabrikalarımızın çoğu, eşya, oyuncak, komputer gibi kalemlerin üretimiyle şekil faydası üretir.

**Yer faydası üretilmesi**, bir mal ve hizmetin bir alanda diğerinden olduğundan daha faydalı olmasıyla sağlanır. Yani mal ve hizmet daha ihtiyaç duyulduğu alana nakledilerek yer faydası üretilir.

(1) Whitehead Geoffrey, a.g.e., p.2,3 ve p.90.
(2) Hailstones Thomas J., a.g.e., p.5.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

**Zaman faydası üretilmesi,** Kişi, şirket veya finansal kuruluş size ödünç verdiğinde bu para bir zaman süresi için ürün yapımı için sizde bulunmaktadır. Ödünç veren, zaman faydası oluşturan hizmeti için genellikle faiz şeklinde bir miktar mükafata hak kazanmaktadır. Zaman faydası şeklinde üretim,ekonomimizde büyük bir sektör oluşturur.

**Mülkiyet faydası üretilmesi,** bir mal veya hizmetin mülkiyeti bir kişiden diğerine geçtiğinde ortaya çıkar. Örneğin bir marangoz alet çantası satın aldığında, alet çantası marangoza yaşamını kazanmak için yardım ettiğinden, aletlerin bir elden diğerine transferi veya üreticisinden marangoza transferi ile bir satış elemanı mülkiyet faydası yaratır. Bu tabii ki bir evin, yiyeceğin, elbisenin ve diğer kalemlerin mülkiyet transferi için de doğrudur.

## 109. Üretim Faktörleri

Mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan binlerce farklı tipte faktör veya kaynak mevcuttur. Bu kaynaklar üzerinde kolayca konuşabilmek için ekonomistler onları, emek, sermaye, toprak ve müteşebbis olarak dört gurup altında toplamayı faydalı bulmuşlardır(1).

**Emek,** insanların mal ve hizmet üretimine yönelttikleri hem fiziki hem mental gayretleri-eforları içerir.

**Sermaye,** mal ve hizmet üretiminde kullanılan ve final tüketim olarak kullanılmayan makina, teçhizat, komputers, vs. ve bütün diğer malları içerir.

**Toprak,** doğada orjinal olarak bulunan-insan yapımı olmayan bütün üretim girdilerini içerir. Örneğin, petrol rezervleri, demir filizi, verimli topraklar.

**Müteşebbis,** yukarıda üzeinde durduğumuz üç üretim faktörünün dışında, yönlendirilmiş insan gayreti veya kritik amaçlar için gösterilen performans üretim süreci için kullanıldığında müteşebbisi oluşturur. Bu amaç

(1) Geoffrey Whitehead, a.g.e., p.3 ve bkz. Hailstones Thomas J., a.g.e. p.5-6 ve ayrıca bkz. Welch Patrick J. and Gerry F.Welch, age., p.8,9

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

için sarfedilen performans ekonomik aktivite olmaksızın oluşmaz. Müteşebbis, iş teşebbüslerini organize eder ve riski üstlenir. Diğer üretim faktörlerini birleştirerek final ürünü üretir.

## II. DAĞILIM PROBLEMİ

Kendi kendine yeterli takas ekonomilerinde, bireyler kendi gereksinimlerini kendileri üretirler ve fazla üretimleri varsa komşularıyla bunun ticaretini yapabilirlerdi. Bu tip sistemlerde bireyler istek ve ihtiyaçlarını karşılamak için genellikle mal ve hizmet üretiminde kendi emeklerini veya ailelerinin emeklerini, kendi topraklarını, kendi aletlerini ve müteşebbis yanlarını kullanırlardı. Özel mülkiyet hakları olduğunu ve ürettikleri malların veya hak kazandıkları hisselerin mülkiyeti hakkında bir soru işareti ortaya çıkmadığını gözönünde bulundurun.

Günümüzün modern, karmaşık ekonomilerinde bu konu pek çok problemi içerir. Müteşebbis bir bireyin emeğini bir ikinci kişinin toprağını ve bir üçüncü kişinin sermayesini bir araya getirerek üretimde bulunur. Aktivitelerin bir araya getirilmesiyle belli değerdeki üretim sağlandığında, önemli bir soru ortaya çıkar. Toplam üretime katılan her bir üretim faktörü katkılarından dolayı üretimden ne pay alacaklardır? Ekonomimizde üretime katılan emek, sermaye, toprak ve müteşebbis gibi üretim faktörlerinin getirileri; ücret, faiz, rant ve kâr şeklindedir. Gelirin fonksiyonel dağılımı olarak isimlendirilir[1].

### II0. Dağılım Teorileri

Dağılım teorileri, tek bir bütün teori değildir. Pek çok teori, bir veya daha çok faktörün hakkının ödenmesinin nasıl belirleneceğini açıklamaya çalışır.

Ücret, kira, faiz ve kâr'ın belirlenmesinde teoriler çoktur. Kapitalist sistemden başka bir sistem üzerinde çalışan biri farklı dağılım teorileriyle karşılaşacaktır. Diğer bir deyişle teori, bizim ekonomik çevremizin bir ürünüdür.

---

(1) Hailstones Thomas J., a.g.e., p.6.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## 111. Faktör Dağılımı

Belli bir üretim faktörünün hakkının nasıl belirleneceğini hiç bir teorinin açıklayamamasına rağmen, belirleme metodu veya sürecine her biri biraz katkıda bulunur. Örneğin, kâr, bir kaç teoriden herhangi birine veya bir kaç teorinin bileşimine göre ortaya çıkabilir. Bundan başka, herhangi bir faktörün getirisinin belirlenmesinde diğer faktörler önemsenmezler ve yetersiz bir kâr bırakıyorlarken ücretler çok yüksek olmamalıdırlar.

Günümüzde dağılımda problem çoktur. Örneğin bir emek birliği-sendika işçileri için ücret artışı istediğinde toplam üretimden daha büyük bir hisse araştırır. Yönetim, fiyatları arttırdığında veya maliyetleri azalttığında, daha büyük bir kâr ve toplam üretimden daha büyük bir hisse araştırıyordur. Günümüz emek-yönetim çatışması, kaynak dağılımı üzerindeki anlaşmazlıktan ortaya çıkmaktadır. Sermaye sahipleri, fonlarının kullanımı için daha yüksek bir faiz oranı talebedebilirler, ve toprak sahipleri kirslarını arttırmaya gayret ederek toplam üretimdeki hisselerini arttırmaya çalışabilirler.

Her faktörün hep beraber toplam üretimden aldığı göreli-nispî hisseyi arttırabilmesi imkânsız olmasına rağmen hepsi, toplam üretim miktarının arttırılmasına katkıda bulunarak sağladıkları getiriyi arttırabilirler. Verimliliğin arttırılmasıyla, bütün faktörlerin getirisi iyileştirilebilir.

Bugün, ulusal istatistikler kanalıyla toplam üretimin üretim faktörlerinin herbirine nasıl dağıtıldığı gösterilir.

## 12. EKONOMİK TEORİ - NORMATİF ve POZİTİF EKONOMİ

Ekonomik teori, ekonomik koşullar veya değişkenler arasındaki ilişkilerin formal (resmi) açıklamasıdır. Çok basit olarak, bazı şeylerin niçin vukubulduğunun sebeplerini verir veya bir gurup olayın neden ve etkilerinin etkileşimini açıklar.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İşsizliği, enflasyonu veya herhangi bir ekonomik olayı açıklayan ekonomik teoriler vardır. Bir basit ekonomik teori, miktarla fiyat arasındaki ilişkiyi, örneğin kahvenin hangi fiyatlarda ne miktarlarda talep edildiğini açıklar. Bu teoriye göre eğer koşullar değişmezse, örneğin eğer kahvenin zararlı olduğunu açıklayan bir sağlık raporu yayınlanmazsa ve kahve talebi çaya kaymazsa, fiyat değişmelerinde miktar değişmeleri görülür. Fiyatlar yükseldiğinde tüketici kahve talebini azaltır. Bu teoriyle kahve satışlarındaki azalmaya açıklama getirilir.

Ekonomistler ekonomik teorileri, koşullar altında ilişkileri matematiksel olarak veya mantıksal değerler olarak gözönünde bulundurarak veya gerçek dünyanın davranışlarını gösteren istatistikleri kullanarak savunurlar(1). Devletler ve özel kaynaklar, ekonomik yaşamın pek çok yüzünü göstermek için değerli bilgiler ve geniş veriler sağlayarak ve kompüterler kullanarak bu fikirlerin çok karmaşık testlerini yaparlar. Ve sonuç olarak, ekonomik değişkenler arasındaki ilişkileri tanımlayan istatistiksel tekniklerin kullanımı olan ekonometri, ekonomik analizin önemli bir bölümü haline gelmiştir.

Ekonomistler konuları üzerinde çalışırken iki ana yaklaşım izlerler; pozitif ekonomi ve normatif ekonomi. Pozitif ekonomi, toplumdaki farklı ekonomik birimlerin amaçlarını başarmak için gösterdiği davranışlarını inceler, gözönünde bulundurur. Örneğin bir pozitif ekonomist bir firmanın mümkün olan en yüksek kârlılık durumuna erişmek için yaptığı davranışları veya bir hanehalkının tüketiminden en yüksek fayda maksimizasyonuna ulaşmak için yaptığı davranışları inceler. Bu nedenle de "nedir? ne idi? veya ne olacak?" sorularının cevaplarını inceler. Bu beyanlar mevcut delillerle değerleri test edilmiş ifadelerdir. Örneğin, arttırılan bütçe açıklarının enflasyon oranını arttıracağı fakat işsizliği düşüreceği ifadesi pozitif ekonomistlere aittir. Normatif ekonomistler ise çok etkin bir şekilde gerçekleştirilecek toplumun amaçlarıyla ilgili yollar hakkında önerilerle ilgilidirler. Bu bakış açısından politika tavsiyeleri ekonomistlerin ne olmalı veya ne yapılmalı sorularını içerir. Örneğin "İngiltere'de enflasyon ve işsizliğin yüksek düzeyi indirilmelidir, ve gelir dağılımında eşitlik çok daha etkin olarak sağlanmalıdır"

(1) Harvey J., Modern Economics, Students notebook-second edition, The Macmillan Press Ltd. UK, 1974, p.1,2 ayrıca bkz. Welch Partrick J. and Gerry F.Welch, a.g.e., p.10.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

beyanı normatif bir beyandır[1].

Modern bilimlerin başarısı, kısmen bilin adamlarının ne vaku bulsaydı iyi olurdu görüşlerini, ne vuku bulur görüşlerinden ayırabilme yeteneklerine dayanır. Örneğin, ondokuzuncu yüzyıla kadar hemen hemen hıristiyanlar, yahudiler ve Muhammediyanlar dünyanın sadece bir kaç bin yıl yaşında olduğuna inanırlardı. Yaklaşık ikiyüzyıl evvel, bazı kayaların milyonlarca yıllık olduğuyla ilgili deliller birikti. Pek çok insan kutsal kitapların okunmasına dayanan dini inançlarını yeniden gözden geçirilmeye veya bırakmaya zorladığından bunu kabullenmekte zorlandılar. Pek çok insan delillerin yanlış olmasını, kayaların sadece bir kaç bin yıl yaşında olmuş olmasını istedi. Bununla beraber deliller bugüne kadar birikmeye devam etti ve bugün hemen hemen herkes dünyanın ne binlerce ne de milyonlarca yıl yaşında olduğunu fakat dört veya beşbin milyon yıl yaşında olduğunu kabul eder. Bilgimizdeki bu gelişme; bilim adamlarından duygularından arındırılmış objektif sorularına cevap aranmasından kaynaklanır[2].

Diğer sosyal bilimlerde olduğu gibi ekonomide de teoriler doğal bilinlere oranla çok daha fazla tartışmaya açıktır. Bunun bir sebebi sosyal bilimlerde değişkenlerin hiç bir örnekte özdeş olmamasıdır. Örneğin kimya da, iki molekül hidrojenin ve bir birim oksijenin birleşerek suyu oluşturduğu öğrenilir. Bu, daima oksijen ve hidrojen aynı olduğundan doğrudur. Ekonomik teori uygulamalarında ekonomistler kahve tüketini için, tüketicilerin farklı kahve zevklerini, gelirlerini, vs. gözönüne almak zorundadırlar. Zevklerdeki bu farklılıkları ve diğerlerini kontrol ederek, ekonomistler istatistiksel ve matematiksel olarak tüketicilerin kahve fiyatları arttığında tüketim miktarını azaltacaklarını gösterirler Bu sonuç bir genelleştirmedir ve daima alıcılar ekonomistin örneğine uymazlar. Örneğin, bir kısım tükatici kahve fiyatlarının yükselmesine rağmen aynı miktar kahveyi almaya devam eder. Teorik tartışmalar için bir ikinci sebep, ekonomistlerin muhtemelen ekonomik problemin analizinde farklı faktörleri gözönüne alabileceği ve teorinin oluşturulmasında ekonomistin, pek çok değişkenin etkilediği olayda, ilişkiyi keşfetmek, tanımlamak için değişkenlerden, bir veya ikisini seçebileceğidir. Örneğin,

(1) Hardwick Philip-Bahadur Khan-John Langmead, An Introduction to Modern Economics, Third edition, third impression, Longman Group UK Limited 1992, p.10

(2) Lipsey Richard G., An Introduction to Positive Economics - Sixth edition, Weidenfeld and Nicholson-London, 1983, p.4.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

eğer alışılmamış derecede çok sayıda öğrenci bu sömestride birinci sınavda üst derece almışsa, bu pek çok faktörün bazılarının gözönünde bulundurulmasıyla teorize edilebilir. Öğrenimin çapı, ders kitabının mükemmelliği, öğrencilerin IQ'su, çalışma saatleri, önerilen kitapların okunup okunmadığı, uyku süresi, alınan yiyecekler sonucu etkileyen koşullar olarak gözönünde bulundurulmalıdır. Ders öğreticinizin imtihandan önce istatistiksel olarak, çalışma saatlerini, okunması önerilen kitapların tamamlanıp tamamlanmadığını, ve test derecelerini belirlediğini farzedin. Aynı zamanda öğrencilerden birinin de uyku, alınan yiyecekler ve test dereceleri arasındaki ilişkiyi keşfettiğini farzedin. Ders öğreticisinin, sınıf çalışması ve uzun okuma saatleri sonunda yüksek derece tutturulduğunu bulduğunu farzedin. Öğrencinin de, dinlenme ve iyi bir beslenme-kahvaltı arkasından yüksek derece tutturulduğunu keşfettiği belirlenmişken sonuçların okunması sonucu bölüm başkanı IQ'ların ve öğretmen kalitesinin dikkate alınmadığını belirttiği farzedilsin. Örnekte bazı açık saptamalar yapılmış ve yüksek derece elde edilmesinde farklı nedenlere varılmıştır. Bunların hangisi doğrudur?

## 120. Modeller - Varsayımlar "ceteris paribus"

Farklı varsayımlar, teorik ilişkilerin ve çalışmaların sonuçlarının farklı sonuçlanmasına neden olur. Teorinin sonuçlarının, teori için oluşturulan varsayımların oluşturulma şekline bağlı olduğunun anlaşılması, gerçek dünyada bir değer taşıyabilmesi için önemlidir. Bu nedenlerle, ekonomistlerin ilgili oldukları teorileri arasında ciddi çatışmalar olmuştur.

Ekonomistler, ekonomik teorileri göstermek için modeller oluştururlar. Modeller, ilişkileri açıklamak veya problemleri analiz etmek için kurulur. Modelin geliştirilmesinde hem gerçeklerin hem varsayımların tanımlanması gerekir. Gerçekler, modeli sınırlandırmada sınırlayıcı olarak hizmet ederler. Örneğin ekonomik model oluşturulmasında sınırlayıcı bir gerçek, zaman süresidir. Kahve örneği verdiğimizde, zaman süresi bize kahve talebinin bir günlük mü, haftalık mı, yıllık mı? olduğunu gösterir. Zaman süresini gözönüne almaksızın ne miktarda ürünün talebedildiğinin bilinmesi güç olacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Varsayımlar bir model için gerçekleri belirleyen koşullardır. Çoğunlukla varsayımlar, okuyucu uyarılmaksızın değiştirilmezler, model süresince sabit tutulurlar.

Ekonomik modeller 1.gerçekleri basitleştirirler, 2.değişkenler arasındaki hakim-temel ilişkiyi gösterirler. Ekonomistler açıklamalarda bulunurken "ceteris paribus" koşulunu kullanırlar. Temel ilişkinin işleyişini gösterebilmek için diğer koşulların aynı kaldığını belirtmektir. Örneğin bireysel komputer fiyatlarında bir düşme alıcıların alımlarını arttıracaktır. Burada varsayım sadece bireysel komputer fiyatlarında bir düşme iken diğer şeyler; tüketicinin geliri veya komputerin ilavelerinin fiyatlarının veya komputerle ilgili moda akını vs. gibi şeylerin aynı kaldığıdır. Talep eğrisi üzerinde hareket edildiğini ifade eden fiyat-miktar ilişkisi dışında kalan bu sabit varsaydığımız koşullar toplam talep şedülünde değişmelere, toplam talep eğrisinin sağa veya sola kaymasına yol açar.

### 121. Üretim Olanakları Sınırı

Üretim olanakları sınırı, kıtlığın etkilerini çok güzel ifade edebilmektedir. Kıtlığın; ne? nasıl? ve kim için? sorularının cevabını verebilmesi için seçime zorladığını gösterir. Kıtlıkdan dolayı biz, üreticiverimli kaynakların sınırlı miktarı ve belli bir teknoloji seviyesi olduğunu varsayarız. Daha ileri bir adım da, bu sınırlı üretim kaynaklarını mevcut teknoloji ile etkin bir şekilde istihdam ettiğimizde (üretime soktuğumuzda) üretim olanakları sınırına ulaştığımızı varsayarız.

Üretim olanakları modelinin temel sonucu kıtlık probleminin tekrar ifade edilmesidir. Tam istihdam olsa bile sınırlı kaynaklar mal ve hizmet üretiminin sınırlı olmasına izin verir.

Belli bir zaman süresi için belli varsayımlar altında hipotik bir ekonomi modeli geliştirelim.

---

(1) Froyen Richard T.,- Douglas F.Greer, a.g.e., p.33 ve bkz. Watson Watson Donald S., Price Theory and Its Uses, Third edition, Houghton Mifflin Company, 1972, p.5,6.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

1. Bütün kaynakların veya üretim faktörlerinin sabit olduğunu farzedelim Bunun anlamı, ekonomide mevcut emek, makina, vs.'de bir azalma veya artmanın olmadığıdır.

2. Bütün kaynakların tamamen üretime katıldıklarını varsayalım. Ekonomide mevcut bütün emeğin işi olduğunu, mevcut bütün fabrikaların kullanımda olduğunu vs. varsayalım.

3. Mevcut teknolojinin değişmediğini, yeni icat ve keşiflerin olmadığını varsayalım.

Herhangi bir ekonomi gibi bu model ekonominin de, geniş bir mal ve hizmet çeşidi üretme potansiyeline sahibolmasına rağmen bütün kaynaklarını sadece iki malın üretimine yönlendirdiğini farzedelim. Pizza ve bisiklet. Bizim ekonomi modelimizde, eğer bütün kaynaklar pizza üretiminde istihdam edilse, 25 milyon pizza üretilebilir, fakat hiç bisiklet üretilmez. Eğer örneğin 200.000 bisiklet imal edilse, pizza üretimindeki kaynakların bir kısmı bisiklet imalatı için kullanılacağından daha az pizza üretilecektir. Eğer bütün kaynaklar bisiklet imalatına ayrılsa, hiç pizza üretimi olmaz. Pizza ve bisiklet üretiminin muhtemel bileşimlerinin gösterildiği Tablo 1., Şekil 1.'de grafikleştirildiğinde bize üretim olanakları eğrisini verir. Bütün üretim faktörlerinin etkin bir şekilde üretime katıldığını gösteren üretim olanakları eğrisi ekonominin üretim olanakları sınırını ifade eder[1].

| Pizza (milyon) | Bisiklet (yüzbin) |
|---|---|
| 25 | 0 |
| 24 | 2 |
| 20 | 4 |
| 15 | 6 |
| 9 | 8 |
| 0 | 10 |

Tablo 1. Muhtemel Pizza ve Bisiklet Bileşimleri

Bu üretim olanakları tablosu, hipotik ekonomi modelimizde tam istihdam ve mevcut üretim faktörleri ve teknoloji ile üretilebilecek pizza ve bisiklet bileşimlerini göstermektedir.

---

(1) Froyen Richard T, and Douglas F.Greer, a.g.e., p.32,33 ve ayrıca bkz. Patrick J.Welch and Gerry Welch, a.g.e., p.20,21,22,23.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

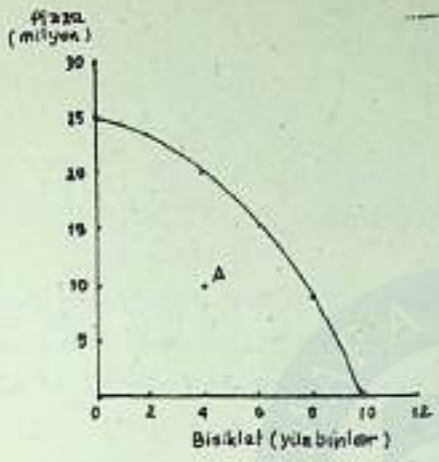


Şekil 1. Üretim olanakları sınırı ve düşük istihdam-hipotik ekonomik modelimizde ulaşılabilecek üretim olanakları sınırı ve kaynakların etkin kullanılmadığı durum (A)

Üretim olanakları sınırı içinde göstereceğimiz bir nokta (A) bize ekonomide mevcut üretim faktörlerinin mevcut teknoloji düzeyinde etkin kullanılmadığını ifade eder. Üretim olanaklarının dışındaki bir nokta ise mevcut teknoloji seviyesi ve üretim faktörleriyle ulaşılamayacak bir üretim seviyesini-üretim olanağını ifade eder. B noktasına ulaşılması, ya teknoloji seviyesinde bir yükselme veya üretim faktörlerinde bir artış sağlanmasıyla mümkündür.

### 122. Makroekonomi-Mikroekonomi

Ekonomik davranışların analiz edilmesinde iki temel yaklaşım görülür. Makroekonomi ve mikroekonomi. Ekonominin büyük bölümü bu iki ana başlık altında organize edilir.

Makroekonomi, hanehalkı sektörü, işsektörü, devlet ve dış sektör gibi büyük grupların davranışları-etkileşimleriyle bir bütün olarak ilgilenir. Bu konular; enflasyon, işsizlik, vergiler, devlet harcamaları, para ve de diğer ekonomilerle olan ekonomik ilişkiler vs.'dir.

Mikroekonomi ise karar alıcı birimler olarak hanehalkı ve işsektörünün bireysel davranışları, belli ürünler ve üretim kaynakları piyasalarıyla ilgilidir. Bu nedenle de tüketici davranışları, fayda-maliyet analizleri, firma kârının belirlenmesi ve değişik piyasalarda fiyatın belirlenmesi gibi konular mikroekonominin konuları arasına girer. Mikroekonomi, karar alma birimlerinin davranışlarının anlaşılmasıyla ilgilidir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

# BÖLÜM 2 - EKONOMİK SİSTEMLER

## 21. EKONOMİK KARARALMA VE EKONOMİK SİSTEMLER

Her yıl her ekonomi bazı mal ve hizmet bileşimleri üretir. Şüphesiz, bu üretilen büyük hacımlı mal ve hizmetler, bazı insanların bazı istek ve ihtiyaçlarını tatmin etmeye hizmet eder. Ekonomi bütün insanların bütün ihtiyaç v isteklerini tatmin etmeye muktedir değildir.

İnsanların istek ve ihtiyaçlarının tatmini için nasıl karar alırız? Bir ekonomi mevcut mal ve hizmet karışımına nasıl ulaşır? Emek ve sermaye gibi kaynakların zaman içinde arttırılabilmesine ve teknoloji seviyesinin ilerletilebilmesine rağmen toplumun istekleri de sürekli artmaktadır. İnsanlardan biri yeni bir Corvette araba istiyorken diğeri istemez ve bir hanehalkı et yiyorken niye bir diğeri pizza yer? Veya milyonlarca çocuk sınırsız oyuncak istiyorken niçin sadece bir dükkan vardır?

Her ekonomide, mevcut kaynakların dağılımı ve üretimle ilgili belli seçimlerin yapılması gerekir. Özellikle her ekonomide alınması gereken üç temel ekonomik karar vardır.

1. Hangi mal ve hizmetler ne miktarda üretilmelidir?
2. Bu mal ve hizmetler nasıl üretilmelidir?
3. Ve bu mal ve hizmetler kime dağıtılmalıdır?

Belli bir tercih sıralaması içinde, kıtlık problemi topluma seçimi empoze eder. Üyelerinin refahlarının maksimize edilmesi için toplum, bir gurup isteğinden diğer bir gurup isteğinin tatmin edilebilmesi için vazgeçmelidir. Malların üretiminde kaynakların dağılımı ve üretilen malların toplumun üyeleri arasında dağılımı ile ilgili bu kararlar genel denge analizi içinde yer alırlar.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## 22. TEMEL EKONOMİK SEÇİM VE EKONOMİK SİSTEMLER

Genel denge terimi; bütün mal ve kaynak piyasalarında ve benzer olarak bütün ekonomik sistemde dengeye tekabül eder. Böyle bir dengeye ulaşıldığında, bu piyasalarda alıcı ve satıcıları davranışlarını değiştirmeye zorlayacak herhangi bir güç mevcut değildir. Bu nedenle her bireyin denge davranışı toplumun diğer bütün üyelerinin denge davranışlarıyla uyumludur. Analizlerde genel denge ile kısmî dengenin zıtlık içinde oldukları görülebilir.

Ekonomistler, bütün piyasaların birbirine bağımlılığı nedeniyle genel dengeye önem verirler. Belli bir istihdam seviyesinde kaynakların, bir malın artan talebinin karşılanması için bir endüstriye kaydırılması kararının ifade ettiği diğer endüstrilerdeki kaynakların ve de diğer malların arzının azaltılmasıdır. Örneğin bir ekonomideki sınırlı, enerji kaynağı stokunu gözönüne alalım. Eğer gelecek tüketim için daha fazla mal üretmek için daha fazla enerji kullanımına karar verilirse, o anki tüketim için mal ve hizmet üretiminde kullanılacak mevcut enerji azalabilir.

Toplumun yaptığı üç temel ekonomik seçim toplumun yapısına dayanır. Bir ekonomik sistem; hangi mal ve hizmetlerin üretileceği ve bunların nasıl üretileceği ve kimlere gideceğiyle ilgili temel seçimlerin yapılması için iş sektörü, hanehalkı sektörü ve devlet arasındaki ilişkileri organize etme yolunun seçilmesidir. Bu amaçların yerine getirilebilmesinde üç ekonomik sistemden sözedilir. Piyasa ekonomisi, merkezi planlı ekonomiler ve karma ekonomiler.

## 23. PLANLI EKONOMİLER

Temel ekonomik seçimlerin, devlet birimleri, büro, komisyon gibi planlama otoriteleri tarafından alındığı ekonomik yapılardır. Eğer ekonomi tamamen planlıysa piyasa aktivitelerine izin vermez. Milyonlarca detaylı ekonomik kararın alınması çok miktarda çıkabilecek problemler

---

(1) Hardwick Philip-Bahadur Khan-John Langmead, a.g.e., p.108,109.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

çok geniş bir bürokrasiyi gerektirebilir. Bir planlı ekonomi, belirli zamanlar içinde gerçekleştirilecek konuları içeren bir plan çerçevesinde hareket eder. Bu, on veya yirmiyıl gibi uzun süreleri içeren bir plan olabilir ve iki veya beşyıl gibi kısa süreli planlarla birlikte çalıştırılır(1). Örneğin Sovyetler Birliği, kısmen piyasa aktivitelerinin olduğu ve bir gurup beşyıllık planlar altında çalışan bir planlı ekonomidir.

Planın pek çok konusu öncelikle ekonomik olmakla beraber, politik, sosyal ve askeri amaçlar gibi ekonomik olmayan konular da ekonomik konular kadar gözönüne alınabilir. Örneğin bir plan, çelik endüstrisinin geliştirilmesini, güçlü bir demir gücünün oluşturulmasını, işsizliğin giderilmesini ve diğer herhangi bir konuyu içerebilir.

Bir yönetilen ekonomide, üretim ve dağıtım kararları merkezi bir planlama otoritesi tarafından alınır. Bir merkezi planlama otoritesi büyük bir yönetim mekanizmasını oluşturur ve ne üretileceğine, kaynakların nereye arzedileceğine, hangi üretim tekniklerinin kullanılacağına ve üretilen mal ve hizmetlerin nerelere dağıtılacağına karar verir. Bu merkezi planlama otoritesi, kaynakların dağıtılmasıyla ilgili merkezileştirilmiş karar alma mekanizmasıdır. Bu kaynak dağıtım metodu Doğu Avrupa ülkelerinde ve Çin, Küba gibi diğer sosyalist ülkelerde yaygındı. Merkezi planlama, bu ülkelerde çok yaygın bir metodsa da bu ülkeler tam anlamıyla bu tür yönetilen ekonomiler olarak tanımlanamazlar. Bu ekonomiler batının endüstrileşmiş ülkeleri gibi dağıtım kararları için para kullanımına dayandırılırlar. Örneğin Macaristan, Polonya, Yugoslavya ve diğerleri tüketici seçiminin aynası olarak piyasaları geliştirmişlerdir. "Perestroika" başlığı altında Sovyetler Birliği'nde gerçekleştirilen son reformlarla, kaynak dağılımında tüketici seçimine daha büyük dikkat verilmesi önerilmektedir. Bireylerin, plan doğrultusunda üretilenleri kendileri için seçmesine izin verilirse, planlamacılar ilave bir gelir belirlenmesi problemiyle karşı karşıya kalırlar. Yani, değişik üretim faktörlerine hizmetleri için ne kadar ödemesi gerektiğine karar verilmelidir(2).

---

(1) Welch Patrick J. and Gerry Welch, a.g.e., p.39.

(2) Hardwick Philip-Bahadur Khan-John Langmead, age., p.115, ayrıca bkz. Welch Patrick J. and Gerry Welch, age, p.40,41 ve ayrıca bkz. Hailstones Thomas, age, p.51

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bir planlı ekonomide pek çok problemler ortaya çıkabilir. Öncelikle, planlamacıların önemli olarak gördüğü üretilen mal ve hizmetler tüketiciler için aynı değeri taşımayabilirler. Veya planın başlangıcından sonuna geçen zaman mal ve hizmetlerin değerlerini yitirmelerine neden olabilir. Bazı kalemlerde aşırı üretim bazılarında ise üretim yetersizliği görülebilir. İkincisi, kaynak dağılımı planlamasının karmaşıklığından dolayı seçim, bazı mal ve hizmetlerin üretiminde darboğazlara, kıtlığa veya fazlalığa neden olabilir. Son olarak ta, üretici dürtülerinin yetersizliği ürün kalitesi düşüklüğüyle sonuçlanabilir.

Planlı ekonominin hangi avantajları belirtilen bu zayıflıklarını dengeler? Birinci olarak, toplumun belli amaçları planlı ekonomilerde daha az resmi olarak organize edilmiş ekonomilerden daha hızlı olarak başarılabilirler. Örneğin, merkezi otorite tarafından ekonominin çabaları koordine edildiğinde bir tarım sektörünün oluşturulması veya yüksek teknoloji endüstrisinin geliştirilmesi daha hızlı başarılabilir. İkincisi, işsizliğin merkezi otoritenin üretim sürecinde daha fazla emeği kullanmasıyla daha kolaylıkla başarılabilir. Son olarak, ekonominin çıktısından insanların aldığı hissenin adil dağılımı, mal ve hizmet dağılımını kontrol kabiliyeti nedeniyle daha kolaylıkla sağlanabilir.

## 24. PİYASA EKONOMİSİ

İzlenen ekonomik aktiviteler davranışlar, büyük oranla toplumun politik yapısını yansıtırlar. Az devlet müdahalesinin bulunduğu serbest teşebbüs yapısını geliştiren uluslar en iyi Amerika ekonomisi tarafından temsil edilirler. Planlı ekonomilerin karşıtı piyasa ekonomileri, büyük gelir eşitsizliklerine ve monopol uygulamalarına neden olur. Bir piyasa ekonomisinde temel ekonomik seçimler alıcı ve satıcıların etkileşimiyle yapılır. Bir piyasa ekonomisi, alıcı ve satıcıların niyetlerinin ifade edilmesinde veya nakledilmesinde fiyat bir dil olarak kullanıldığından fiyat sistem olarak ta isimlendirilir. Örneğin, Mc Donald belli bir fiyattan Big Macs'lar satarak niyetini ifade eder ve öğrenciler fiyatını ödeyerek Big Macs'ları alırlar. Bu burgerin değişimi, alıcı ve satıcı için fiyat uygun olduğunda gerçekleşir[1].

---

(1) Whitehead Geoffrey, a.g.e., p.6 ve ayrıca bkz. Welch Patrick J. and Gerry Welch, a.g.e., p.43.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Hernekadar, A.B.D., bu ekonomik sisteme örnek gösterilse de bugün dünyada tam bir piyasa sistemi mevcut değildir. Tarihte A.B.D. ekonomisi, piyasa ekonomisine bugün olduğundan daha yakın olmuştur. Yıllar boyunca piyasa geleneğini muhafaza eden A.B.D. ekonomisi, arttırılan devlet müdahaleleri ve düzenlemeleri nedeniyle daha çok karma ekonomi niteliğine dönüşmüştür.

Bir serbest teşebbüs-kapitalist sistem veya piyasa ekonomisi diğer ekonomik sistem tiplerinden, ne ve ne kadar üretileceği kararlarının piyasada bireyler ve firmalar tarafından alınmasıyla ayrılır. Kapitalist sistemde, sermaye mallarının mülkiyeti ve kullanımı devlet birimlerinden daha çok bireyler ve firmalara aittir. Bu sermaye toprak, teçhizat, bina veya sermaye mallarının alımında kullanılan para tarafından temsil edilebilir. Kapitalist sistemde özel mülkiyet kurumu esastır. Bunun anlamı bireylerin sadece toprak, teçhizat ve binalarının mülkiyet, kullanma, satma hakları değil, aynı zamanda üretimlerinin getirilerinin mülkiyet hakkıdır. Örneğin bir çiftçi topraklarında emek ve sermayesini kullanarak pamuk yetiştirdiğinde, pamuk mülkiyeti haline gelir ve uygun gördüğünde elinden çıkarabilir. Aynı şekilde bir firma ayakkabı ürettiğinde ayakkabının maliki olur ve arzu ettiğinde satabilir. Ayakkabı üretimine katılan diğer kaynakların sahibine bedellerini ödedikten sonra toplam gelirden kalan firmanındır. Bu getiri kâr olarak isimlendirilir ve tüketici ihtiyaçlarını tatmin eden mal ve hizmetlerin üretilmesi için sermaye kullanımı ve elde edilmesi için kâr bir uyarıcı teşviktir.

Sürekli bir akım şeklinde olan piyasa ekonomisinde hanehalkı ve iş sektörü alıcı ve satıcı olarak yer alır. İlişkinin bir bölümünde mal ve hizmet satan iş sektörünün alıcısı hanehalkıdır. İş sektöründen hanehalkına doğru bir mal ve hizmet akımı ve hanehalkından iş sektörüne doğru bu mal ve hizmetlerin karşılığı olan bir para akımı sözkonusudur. Hanehalkının mal ve hizmetlerin alıcısı iş sektörünün satıcısı olduğu böyle yerler piyasalardır. Bu piyasalarda alıcı ve satıcılar yüzyüze bulunurlar. Örneğin bir otomobil alım-satımında veya bir restaurantta böyle bir piyasa ilişkisi sözkonusudur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Piyasa ilişkisinin ikinci bölümünde üretim için gerekli üretim faktörleri alım-satımı yeralır. Üretim faktörlerinin sahibi olan hanehalkı gelir elde etmek için sahibi bulundukları hizmetlerini, insan enerjisini ücret ödemeleri karşılığında, topraklarının kullanımını kira karşılığında ve paralarının kullanımını faiz karşılığında iş sektörüne belli bir süre için bırakırlar. Diğer yanda müteşebbisler üretici hizmetlerini bir başkalarına satmak yerine bir kaç üretim faktörüyle mal ve hizmet üretmek için kullanırlar ve üretimlerini kâr sağlamak amacıyla satarlar. Müteşebbisler başkalarının sermayesini, toprağını, emeğini kullanabilir ve toplumun diğer bireylerine iş ve gelir temin ederler. Modelde üreticiler kâr elde etmek için, mal kullanımı sürecinde diğer toplum bireylerinin refahını arttırır. Başarılı olmak için tüketici talebi tatmin edilmelidir. Bazı durumlarda üretici zarara maruz kalır veya onlara düşük ürünler arzederek veya üretim faktörlerine düşük ödemede bulunarak insanları sömürürler.

Ekonomik sistemimizin çalışmasında, emek gücü ve kaynakların nihai kullanımı, mal ve hizmetlerin dağılımı tüketici talebiyle belirlenir. Bireyler, ödemeyi arzu ettikleri fiyatlarla taleplerini ifade ederler. Diğer faktörlerin sabit olduğunu varsaydığımızda daha güçlü bir talepte tüketiciler mal ve hizmetler için daha yüksek fiyat ödeyeceklerdir. Bu fiyatlarla iş sektörü, talebedilen mal ve hizmetlerin üretimi için gerekli sermaye malları, kaynaklar ve insan enerjisi almak için gerekli geliri elde edecektir. Kâr elde etmek için fırsat, iş sektörünün mal ve hizmet üretmesi için uyarıcı olarak hizmet eder.

Eğer belli bir malın talebi yeterince güçlü ise, üretimi yapılacaktır. Fakat bazen toplan mal ve hizmetler için yeterince büyük talep olmasına rağmen üretimi için yeterli emek, kaynak ve sermayeye sahip olamayız. O zaman ne yapılmalıdır? Bir kere daha modelimizde tüketicinin ne üretileceğine karar verdiğini görürüz. Eğer tüketici talebi belirli bir mal veya hizmet için zayıfsa ve verilen fiyat ta düşükse, az bir kâr sağlanacağından bu malın üretimine çok az kaynak ayrılacak, kıt kaynaklar talebi güçlü yüksek fiyat verilen mal vehizmetlerin üretimine tahsis edileceklerdir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Serbest teşebbüs kapitalizminde, serbest mülkiyet kurumlaşması ve kâr motifi olarak sistemi çalıştırmak için rekabete dayandırılır. Firmalar, tüketici harcamalarından pay elde etmek için rekabet ederler. Üretici kaynaklar piyasalarında da firmalar nadir kaynaklar ve enerji için rekabet edeler. Merkezi planlı ekonomilerde, üretilecek mallar ve miktarları politik liderler tarafından belirlenir ve üretim birimlerine empoze edilir. Aynı şekilde kaynaklar da farklı endüstrilerde istihdama tahsis edilir ve yönlendirilir. Serbest teşebbüs ekonomilerinde kaynakların dağılımına ve üretim hacminin belirlenmesine rekabet hizmet eder. Eğer rekabet etkinse, ekonomi fonksiyonlarını etkin şekilde gerçekleştirir. Rekabet, rakip firmaların aynı fiyattan daha iyi ürünler sunmasına ve fiyatların artmasını engellemeye yardım eder. Aynı şekilde rekabet, üretim faktörleri sahiplerine ödenen fiyatların depresif olmasını-sınırlandırılmasını da engeller. Etkin rekabet firmaların gücünü de düzenler ve firmaların piyasada hakimiyetlerini de engeller. Ve her bir firma kaynak dağılımını etkilemeksizin kendi kârı ile ilgilenir.

Rekabet daima etkin değildir ve nadiren tamdır. Bu nedenle firmalar fiyat ve istihdam koşulları üzerinde kontrol uygulayabilirler. Bu durumlarda devletin sorumluluğu rekabet koşullarını yeniden oluşturmasıdır. Bunun, rekabetin sınırlanmasına karşı yasal uygulamalarla yapılması gerekir.

## 25. KARMA EKONOMİLER

Ekonomik sistemlerin üçüncü tipi karma ekonomilerdir. Bu sistem de temel sorun, piyasa ve merkezi karar almanın bazı bileşimleriyle cevaplandırılır. Teknik olarak, bütün ekonomiler karmadır. Tam piyasa ve tam planlı ekonomiler iki ekstrem durumu gösterirler.

Merkezi planlı ekonomilerde karar alma birimleri, bazı kararların alınmasını piyasalarda bireylerin katılımına izin vererek sağlarlar.

Piyasa sistemi toplumun amaçlarının başarılmasında topluma problem yaratttığında veya toplum amaçlarının başarılmasında başarısız olduğunda piyasa mekanizmasının başarısızlığı sözkonusudur. Ve aynı şekilde toplu-

(1) Hailstones Thomas J., age, p.35,36,37, Welch Patrick J. and Gerry Welch, a.g.e., p.43,44,45.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mun amaçlarının başarılmasında merkezi planlı ekonomi başarısız olduğunda da merkezi planlı ekonomilerin başarısızlığı sözkonusudur. Piyasa ekonomisi ve merkezi planlı ekonomilein başarısızlıkları karma ekonomik sistemlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. İngiltere'nin örnek gösterilebileceği karma ekonomik sistemde bir çok ülke yeralır.

Bir kaç tip piyasa başarısızlığı devletin piyasa ekonomisine müdahale etmesine yol açar. Öncelikle, piyasaların sosyal olarak arzu edilen işleyişlerinin başarısız olması yani bir veya bir kaç firmanın piyasaya hakim olması durumunda alıcı ve satıcılar arasındaki etkileşim etkinliğini kaybedecek ve sonuç alıcıların aleyhinde gerçekleşecektir. Örneğin, bir stadyum veya hava alanında sandviç ve içecek satan bir firmanın bulunması alıcının bunlar için yüksek fiyat ödemesiyle sonuçlanır.

Mal alım satım kararlarında bilgi yetersizliği, piyasa başarısızlığının bir diğer nedenidir. Örneğin malın muhtevası, kullanımı, vs. gibi konularda bilgi yetersizliği varsa tüketici bu nedenle zarar görebilir. Veya firmaların düşük maliyetle üretimleri, eğer maliyeti azaltma gayretleri kirlenmeye veya toplumla ilgili diğer problemlere yolaçıyorsa piyasa başarısızlığı oluşturur. Son olarak; yaş, cinsiyet, ırk-soy farklılığı bazı işçiler için eşit olmayan muamelelere yol açıyorsa, etkin şekilde emek kullanımını tahrip ettiğinden piyasanın başarısızlığıyla sonuçlanır Sosyal amaçlar, eşit çalışma için eşit muameleyi amaçlar.

Devlet, karar almayı etkiler, oyunun kurallarını oluşturur, özel endüstrileri düzenler, iş sektörü ve üretimin bazı yönlerini düzenler, işçileri ve ücretlerini, vergilemeyi ve harcamalarını korur.

Oyunun kurallarının tesis edilmesiyle ilgili olarak ifade edilmek istenen hanehalkı ve iş sektörlerinin birbirleriyle yaptığı işlemlerin, muamelelerin yasal çerçeveye oturtulmasıdır. Bu yasal çatı, bu dönüşümlü akımın bulunduğu bütün alanları, mülkiyet haklarını, kontratları-anlaşmaları ve hukukun çalışmasını içerir. Örneğin rekabetin sürdürülmesi, rekabetin tahribine yolaçan bazı uygulamaların önlenmesi gibi.

---

(1) Welch Patrick J. and Gerry Welch, a.g.e., p.48,49,50 ve bkz. Whitehead Geoffrey, a.g.e., p.6.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İş mülkiyeti özel ellerde olduğunda bazı özel endüstrilerin düzenlenmesi örneğin iletişim, gaz-su-elektrik gibi kamusal faydalılığı önemli endüstrilerle ilgili düzenlemeler fiyat artışları ve kâr oranının belirlenmesi gibi konular yaygın bir düzenleme konusudur.

Ayrıca iş sektörü ve ürün piyasalarında ortaya çıkan çeşitli kirlenme problemleri, yiyecek ve ilaç sanayi ile ilgili düzenlemeler, kozmetik ürünleri ve tıbbi gereçlerle ilgili düzenlemeler devletin müdahale ettiği alanlardır.

İşçi ve ücret koruması devletin hem üretime hem de girdi ve kaynak piyasasına müdahale örneğidir. Asgari ücretlerin tespit edilmesi, sosyal güvenlik haklarının tespit ve korunması, sağlık ve işgüvenliğinin koşullarının sağlanması ve korunması bu alanlarda devlet müdahalesini gerekli kılar.

Devletin vergileme ve harcama politikaları ekonomik davranışları iki yönlü etkiler. Öncelikle, hükümet yüksek satınalma gücü nedeniyle en büyük harcama birimlerinden biri olarak belli endüstri ve piyasaları etkileyebilir. Hükümet alımları hava gemilerinden büyük deniz taşıma gemilerine, kağıt, vs. gibi geniş bir mal sıralamasına kadar uzanır. İkincisi, devlet vergileme ve harcamayla ekonominin istihdam ve enflasyon koşullarını iyileştirir veya kötüleştirir. Yani devletin vergileme ve harcama politikaları ekonomiyi daraltır veya genişletir. Örneğin bireysel gelir vergilerinde yapılan indirimlerle durgunlaşmış ekonomi uyarılabilir.

Diğer bir devlet müdahalesi-destekleme programlarıyla bireylerin mal ve hizmet alımlarını sürdürebilmelerine katkıda bulunulur. Destekleme programları ürün taban fiyatlarının tespiti ve devletin ürün satın alması yoluyla sektör mensuplarına sübvansiyon sağlanması olabilir veya kişisel kazanç potansiyelini arttırıcı direkt uygulamalar refah çekleri, işsizlik maaşı, sosyal güvenlik ödemeleri gibi transfer ödemeleri veya meslek edindirme programları olabilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Devlet; vergileme ve gelirin yeniden dağılımı yoluyla ekonomide yer aldığı gibi fiyat mekanizmasının başarısız olduğu alanlarda kamusal mal ve hizmetleri üretme yoluyla da ekonomiye müdahalede bulunur. Yararlanana ödetilemeyen tam kamusal mal ve hizmetlerin üretilmesinde devlet görev üstlenir. Örneğin milli savunma hizmetleri, polis hizmetleri gibi hizmetleri üstlenir[1].

(1) Musgrave Richard A. and Peggy B. Musgrave, Public Finance in Theory and Practice, Fifth edition, McGraw-Hill Book Company, 1989, p.6,7,8

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## BÖLİM 3 - ARZ - TALEP ve FİYATIN BELİRLENMESİ

### 30. TALEP

Serbest piyasa sisteminde, fiyatın belirlenmesi arz ve talebin gücüne dayanır. Tüketici talebini, farklı mallar için ödemeyi arzu ettiği fiyatlarla ifade eder. Üretici, mal ve hizmetler için önerdiği fiyatlarla belirlenen tüketici talebine göre kârını maksimize etme yollarını araştırır. Sonuç olarak, üretici için maliyetleri temel alan tüketici için faydalılığı temel alınan mal ve hizmet nihaî fiyatlarının belirlenmesi piyasalarda arz ve talebin kesiştiği noktada olur.

Herhangi bir mal ve hizmetin fiyatı üzerinde talebin etkileri iki aşamalı olarak ele alınmaktadır. Bireysel talep ve piyasa talebi. Piyasa talebi ise bireysel taleplerin toplamıdır.

#### 301. Bireysel Talep

Talep, gereksinim ve istekten daha fazla bir şey ifade eder. Bir birey, mal ve hizmetin faydalılığına ihtiyaç hissetmelidir. Fakat ilâveten tatmin edilmesi gereken ihtiyacı için alımgücüne de sahibolmalıdır. Örneğin, yeni bir Porsche için güçlü bir isteğe sahibolmanız onu satın almak için nakte sahibolmadıkça veya krediyle ödeme kabiliyetiniz olmadıkça sizin isteklerinizin piyasa üzerinde etkisi olmayacaktır. Bu nedenle, bireysel talep, güçlü bir istek ve bu isteği destekleyen alım gücünü de ifade eder. Bir mal ve hizmetin talebinin belirlenmesinde gözönünde bulundurulması gereken, fiyatının dışında alıcının alımgücü, bu mala yönelik zevk ve alışkanlıklar gibi davranışlar ve mevcut ikâme ürünler gibi fiyat olmayan faktörler de gözönünde bulundurulmalıdır.

Bir mal ve hizmet için talep, fiyat dışındaki faktörlerin sabit olduğu varsayıldığında belli bir zaman dönemi için farklı fiyatlarda tüketicinin

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

alabileceği farklı miktarlardır[1]. Bu nedenle kahve için tüketici talebi sözkonusu olduğunda, bu malın örneğin bir hafta, bir ay veya bir yıl gibi belli bir zaman süresi için, fiyatı dışında talebi etkileyebilen diğer faktörler sabit kalmak şartıyla tüketicinin farklı fiyatlarda alabileceği farklı miktarları ifade edilmektedir. Burada talep, fiyat dışında talebi etkileyebilen faktörler sabit varsayıldığından ürünün fiyatları ve bu fiyatlardan tüketicinin alabileceği ürün miktarları arasındaki ilişki aydınlatılmaktadır.

Tüketicinin bir malı çeşitli fiyatlarda ne miktarlarda alabileceği ilişkisi, diğer koşullar sabit varsayılarak bir talep şedülü listesinde gösterilebilir. Eğer alıcının tükettiği mal veya hizmet miktarı fazlaysa veya satın alınmak istenen mevcut mal veya hizmet miktarı fazlaysa her tüketilen veya satın alınmak istenen ilave birim faydası bir öncekinden düşük olacaktır. Malın fiyatı genellikle satın alınacak miktardan etkilenecektir. Veya miktar fiyatı etkileyecektir. Örneğin bir alıcı 100 bin liralık peyniri belli bir fiyattan alabilir. Fakat peynirin fiyatı yüksek olduğunda daha az miktar alacaktır. Aynı şekilde tüccar potansiyel alıcıların subjektif fiyatlarıyla alacakları miktarlara ödeyebilecekleri fiyatlar arasındaki ilişkinin farkındadır.

Ürünün, tüketicinin alabileceği miktar ile fiyatlar arasındaki ilişki fiyat şedülü ile gösterilebilir. Talep şedülünde malın fiyatı arttıkça talebedilen miktarın azaldığı görülebilir.

Tablo 2. Bir bireyin haftalık kutu bira talebi.

| Şişe başına fiyat | Haftalık kutu bira talebi |
|---|---|
| 10 B. | 20 |
| 20 | 17 |
| 30 | 14 |
| 40 | 12 |
| 50 | 10 |
| 60 | 8 |
| 70 | 6 |
| 80 | 4 |
| 90 | 3 |

Tablo 2.'de bireyin kutu bira için haftalık talebi, talep şedülü olarak görülmektedir. Fiyat ve talebedilen kutu miktarı arasında dikkat edilecek ilişki biranın fiyatları yükseldikçe talebedilen miktarının düştüğüdür.

(1) Hailstones Thomas J., age, p.72,73 ve ayrıca bkz. Heyne Paul, Microeconomics-second edition, Macmillan Publishing Company, printed in USA, 1991, p.18,19 ve bkz. Harvey J., age, p.6.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Aynı ilişki başka bireyler ve başka mallar arasında da görülür. Tabloda gösterilen herhangi bir alıcının mal ve hizmet alımındaki tipik davranışı, talebedilen miktar ile fiyat arasındaki ilişki "Talep Kanunu" olarak isimlendirilir. Ve diğer faktörlerin sabit olması koşuluyla, ürünün fiyatı arttıkça talebedilen miktarının azaldığını, ürünün fiyatı azaldıkça talebedilen miktarının arttığını ifade eder. Diğer bir deyişle talep kanunu ürünün fiyatı ile talebedilen miktarı arasında bir ters ilişki olduğunu belirtir.

Tüketici niçin fiyat değişmelerine böyle bir tepki gösterir? Sebep temel ekonomik probleme gider; kıtlık ve seçim. Sınırlı geliriyle mal ve hizmet satın alan tüketici sınırlı gelirinden dolayı mal ve hizmet alımında kıtlık problemiyle karşılaşır. Tüketici ancak belli bir miktar alımda bulunabilir. Değişmeyen geliriyle tüketici fiyatlar arttıkça daha az miktarda aynı mal ve hizmeti alabilir. Diğer taraftan fiyatların düşmesi tüketicinin daha fazla alımda bulunabilmesine neden olur.

Ayrıca ikâme veya alternatif mallar alınabileceğinden seçim yapmak talebi etkileyebilir(1). Kutu bira fiyatının çok artması bireyin bira yerine kola, kahve, ve su, vs. içmesine neden olabilir. Tablo 2'de kutu bira talebinin grafiği görülmektedir. Bu grafikte fiyat dik eksende, miktar yatay eksende ölçülmektedir. Tablo 2, bu grafikte belirlendiğinde elde edilen talep eğrisi sol yukarıdan sağ aşağı doğru eğimli bir eğri şeklindedir. Talebedilen fiyat ve miktarı arasındaki ters ilişkiyi temsil eder. Talebedilen malın düşük fiyatla daha fazla, yüksek fiyatla daha az olduğunu gösterir.

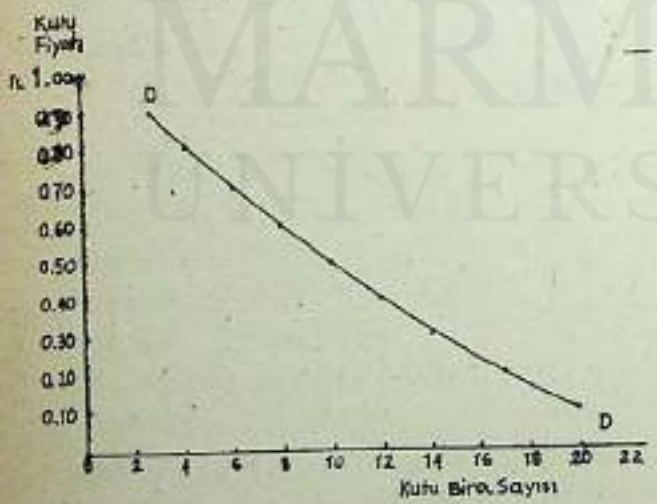


Şekil 2. Bir bireyin haftalık kutu bira talep eğrisi.

Miktar ve fiyat arasındaki bu ters ilişki talep kanunu olarak

(1) Whitehead Geoffrey, age, p.77,78,79, ve bkz. Paul Heyne, age, p.18,19.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

isimlendirilir. Burada belirtilmesi gerekli nokta talep kanununun iki istisnai durum dışında geçerliliğini koruduğudur.

a. **Giffen malları.** İsimlerini ondokuzuncu yüzyıldan sonra ekonomist Sir Robert Giffen'den alan Giffen malları birer inferior-aşağı maldır. Fiyatları yükseldiğinde talepleri artan, fiyatları düştüğünde talepleri de düşen mallardır. Bu durum tüketicinin bir azgelişmiş ülkede olması durumunda görülür. Çok fakir olan halk gelirlerini geçimlik-yaşamsal mallara harcar. Örneğin, prinç veya ekmek gibi mallar aşağı mallardır. Eğer prinç fiyatlarında bir düşme olursa halk prinç talebini azaltarak gelirinde oluşan bu ilave kısmı et veya diğer besleyici yiyecekleri almak için kullanır.

b. **Veblen malları.** İsimlerini ondokuzuncu yüzyıldan sonra Amerikan ekonomist-sosyolog Thorstein Veblen'den almıştır. Veblen malları; mücevher, parfüm, kürk, orjinal sanat çalışmaları gibi lüks mallardır. Bu tür mallar satışa sunulduğunda fiyatları yükseldikçe malların talepleri de yükselir.

Giffen ve Veblen malları için piyasa talep eğrisi sol aşağıdan sağ yukarı doğru pozitif eğimli bir eğridir[1].

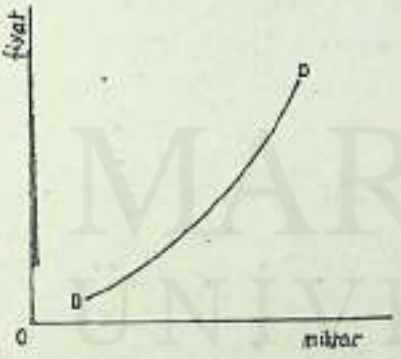


Şekil 3. Giffen ve Veblen mallarının talep eğrisi.

(1) Hardwick Philip-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.47,48 ve bkz. Paul Heyne, age, p.18,19.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

### 302. Piyasa Talebi

Piyasa talebi, belli bir zaman süresinde bireyler ve firmaların herbirinin farklı fiyatlarda aldığı farklı miktarların toplamından oluşur. Biz genel olark belli bir zaman süresinde bireylerin düşük fiyattan, yüksek fiyattan aldıklarından daha fazla aldıklarını biliyoruz. Bu üç basit ve genel gerçekten kaynaklanmaktadır. 1.Malı yüksek fiyattan alabilenler düşük fiyattan daha fazlasını alabilirler. 2.bazı düşük gelir alıcı gurupları yüksek fiyattan alamadıkları malları düşük fiyattan alabilirler. 3.aynı malı yüksek fiyattan alabilecek bazı tüketiciler fiyatın yüksek olduğunu düşünerek almazlar ve ancak düşük fiyattayken alırlar(1) Pek çok örnekte fiyatlarda yüzde ellilik bir azalma satılan miktarda yüzde ellilik bir artışa neden olabilir. Bazı örneklerdeyse malın fiyatında oluşan yüzdelik bir değişme satılan mal miktarında daha fazla bir artışa neden olabilir. Bazen de fiyattaki değişmeden daha az bir artışa neden olabilir.

### 303. Hanehalkı Talebini Etkileyen Faktörler

Talep, sabit değildir, değişen koşullarla birlikte farklılaşır. Naylon'un icadıyla birlikte ipek'e olan talep tamamen değişmiştir. Motorlu araçların keşfiyle birlikte gelişmiş ülkelerde bisiklet talebi büyük oranda azaltılmıştır.

a. **Hanehalkının Zevk ve Alışkanlıkları.** Her hanehalkı farklıdır ve hanehalkının bireyleri de ayrı zevk ve tercihlere sahiptir. Bir çok ülkede nüfus homojen değildir, çeşitli ırkların karışımından oluşmuştur. Bu değişik orijinler bireylerde ayrı zevk ve tercihlerle sonuçlanır. Gelenekler, dinler, sosyal ve ekonomik baskı, yiyecek, eğlenme, giyecek ve yaşam koşulları seçimini etkiler. Bu zevk ve tercihlerdeki farklılıklar mal ve hizmet talebinde karar vermede rol oynar.

b. **Hanehalkının geliri.** Aile geliri, mal talebinde belirleyici rol oynar Pek çok aile bir arabaya sahiptir. Bazıları iki araba kullanır. Bazılarıysa hiç bir zaman araba alacak gelire sahip değildir.

---

(1) Hailstones Thomas, J., age, p.73,74.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

c. **Mala Duyulan İhtiyacın Büyüklüğü ve Bu Malı İkâme Edebilecek Diğer Mallar.** Bazı mallar herkes tarafından ihtiyaç duyulan ve talebedilen mallardır. Yiyecek, giyecek, barınak gibi. Bazı mallar alışkanlık nedeniyle gereksinim duyulan talebedilen mallardır. Alkol ve tütün alışkanlığı gibi. Bazı mallar alternatiflere sahiptir. Fakat alternatifleri aynı fiyat düzeyinde olmalıdır. Örneğin, Rolls-Royce araba, küçük aile arabalarının alternatifi değildir.

d. **Diğer Malların Fiyatları.** Eğer tercih edilen malın fiyatı diğer mal ve hizmetlerin fiyatlarıyla karşılaştırıldığında yüksekse talebi nispî olarak zayıf olacaktır. Eğer iki mal birbirinin yakın ikâmesi ise, birinin fiyatında bir düşme, diğerinin talebini önemli oranda etkileyecektir. Genç bir bayan bir şişe parfüm ve bir çift ayakkabı için karar verirken, parfüm fiyatlarının yüksekliği onu ayakkabı lehinde karar vermeye yöneltecektir ve fiyatını da gözönünde bulundurduğunda ayakkabının daha büyük tatmin sağladığına karar verecektir.

e. **Tüketicinin Gelecek İle İlgili Beklentileri.** Talebi etkileyen unsurlar arasında yer alır. Talebin artmasına veya azalmasına yol açar. Örneğin, enflasyon beklentisi talebi körükleyecektir. Veya bir durgunluk beklentisi yatırımları vazgeçirici, talebi daraltıcı rol oynar[1].

### 303. Toplam Talebi Etkileyen Faktörler

a. **Nüfusun Oluşumu ve Büyüklüğü.** Eğer toplumdaki birey sayısı fazlaysa yiyecek-giyecek-barınak talebi ve eğer bu talep satınalma gücüyle destekleniyorsa çok güçlü olacaktır. Ve toplumun yapısı belli mallar için talebi etkileyecektir. Doğum oranında olan değişikler bu genç nüfusun olgunlaşıncaya kadar olan talebinin yapısı nedeniyle değişiklik gösterecektir. İlk yıllarda çocuk elbise ve oyuncakları, yiyecekleri talebinde artış gibi. Daha sonra okul kitapları, oyun techizatı, daha sonra kozmetik ve spor malzemeleri, bisiklet, motosiklet gibi. Daha sonra da evlenmeler ve yeni doğumlar nedeniyle talep yapısı tekrar değişecektir.

---

(1) Whitehead Geoffrey, age, p.76,77 ve ayrıca bkz. Hardwick Philip-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.44.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

**b. Ulusal Gelir ve Ulusal Gelirin Nüfus Arasında Dağılımı.** Toplam talebi etkileyen unsurlardır. Bazı toplumlar diğerlerinden daha fazla üretirler ve zenginliğin dağılımı diğerlerinden daha farklıdır. Zengin ve fakir sınıfları bir arada görülebilir. Bir bölümü zenginliğin daha eşit dağılımını sağlamaya çalışır. Progressif vergi sistemiyle zenginlerin fakirlere yardımı sağlanmaya çalışılır. Gelir dağılımının eşit olmasına özen gösterilen toplumlarda istek ve ihtiyaçlar alım gücüyle desteklendiğinden talep güçlüdür. ABD, İngiltere gibi ülkeler gelir dağılımında eşitliğin sağlanmasına önem veren ülkelerdir ve talep güçlü bir alım gücüyle desteklenir. Yine Avrupa Topluluğu Ülkeleri biraz daha az zenginlik yaratır fakat gelir dağılımının adil olduğu ülkelerdir. Comecon ülkeleri, gelir dağılımında adalet ilkesine önem verirler fakat zenginliğin yaratılmasında güçsüz ülkelerdir(1).

## 31. ARZ

Belli bir zaman süresinde, üretici-satıcılar tarafından piyasada farklı fiyatlardan farklı miktarlarda mal ve hizmetler, fiyat olmayan faktörler sabit varsayıldığında arzı meydana getirir. Talep gibi arz da ürün fiyatından etkilendiği kadar, malın ürün maliyetlerinden ve satıcının gelecekteki piyasa koşulları beklentisinden etkilenir. Talepte olduğu gibi arzda da fiyat olmayan faktörler, arzedilen ürünün fiyat ve miktarları arasındaki ilişkinin iyi görülebilmesi için sabit varsayılır.

Ürünün fiyatı ve bu fiyattan satıcının piyasada satış için bulunduracağı miktar arasındaki ilişki arz şedülü olarak gösterilebilir. Tablo 3'de görüldüğü gibi fırın düşük fiyattan bir kaç tane çikolatalı keki satışa arzeder. Fakat fiyat yükseldikçe daha fazla malı satışa arzedecektir. Hangi mal ve hizmet için olursa olsun aynı ilişki fiyat ve arz miktarı arasında görülür. Bu ilişki "Arz Kanunu" olarak isimlendirilir. Diğer bir deyişle fiyat düştükçe daha fazla, fiyat yükseldikçe daha az mal arzedilecektir.

Tablo 3. Şehir Fırınının günlük çikolatalı kek arzı

| Fiyat (kek) | günlük arz miktarı |
|---|---|
| 5 TL. | 0 |
| 10 | 0 |
| 15 | 25 |
| 20 | 150 |
| 25 | 250 |
| 30 | 325 |
| 35 | 375 |
| 40 | 400 |

(1) Whitehead Geoffrey, age, p.79

Arz kanunu, fiyat olmayan faktörler sabit varsayıldığında fiyatlar yükseldikçe arzedilen miktarın da arttırılacağını ifade eder. Şehir fırıncısı niçin Tablo 3'de izlediğimiz şekilde hareket etmiştir? Fırıncı veya herhangi bir arzedenin davranışının temel nedeni, maliyetlerini karşılayan üreticinin kâr elde etmesinden kaynaklanmaktadır. Çok düşük fiyatta üretici maliyetlerini karşılayamamaktadır. Fakat daha yüksek fiyatlarda maliyetler karşılanabildiği gibi küçük bir de kâr kazanılabilmektedir. Daha da yüksek fiyatlarda daha da büyük kârlar kazanılabilir. Ve fırıncı diğer ürünlerini, çikolatalı kek daha büyük kâr sağladığı için azaltmayı düşünebilir.

Talep eğrisinin grafikle gösterilmesi gibi, arz eğrisi de yatay eksende arzedilen miktarı, dik eksende fiyatı ölçerek gösterilebilir. Arz şedülündeki fiyat-miktar bileşimleri Şekil 1'de işaretlenerek bu noktaların birleştirilmesiyle arz eğrisi elde edilmektedir. Arz Kanunu, fiyat ve miktar arasında doğru yönlü (pozitif) bir ilişki olduğunu ifade eder. Sol aşağıdan sağ yukarı doğru yükselen bir eğri şeklindedir[1]. "Arz Kanunu" genel olarak geçerliliğini sürdürmekle birlikte istisnai durumu da mevcuttur. Regressive arz eğrisi emek arzında sözkonusu olmaktadır. Bu yüksek ücret ödemeleri olduğunda, işçilerin daha düşük kazanç düzeyiyle ailelerini geçindirebildiği koşullarda gerçekleşmektedir. Ve daha çok çalışma koşulları güç ve sevilmeyen bir iş sözkonusu olduğunda ortaya çıkmaktadır. Yüksek ücret düzeylerinde gelir yükseldikçe

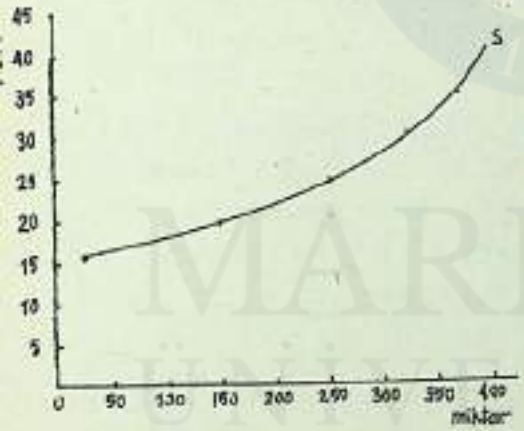


Şekil 4. Şehir Fırıncısı Günlük Çikolatalı Kek Arz Eğrisi

(1) Welch Patrick J., and Gerry Welch, age, p.71,72,73 ve bkz. Hailstones Thomas J., age, p.78.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

gelirin marjinal faydası düşmekte, boş zamanın faydası yükselmektedir, özellikle işin tehlikeli ve sevilmeyen bir iş olması durumunda, örneğin kömür madenlerinde çalışma gibi(1).




Şekil 5. Emeğin Regressive Arz Eğrisi.

**310. Bireysel Arz**

Bir malın bireysel arzı, piyasanın belirlediği, bireyin farklı fiyatlardan satabilmeye hazır olduğu mallardır. Bireyin toplam arzı belirleyebilmesi için her bir fiyattan ne kadar satabileceğini bilmesi gerekir. Örneğin, eğer su çok kıt olduğu bir bölgede sınırlı arz durumundaysa belli bir fiyattan bir kaç galon satmak için satıcı uyarılabilir. Eğer fiyat çok yüksekse, daha fazla satmak için gönüllü olunabilir. Ve hâlâ yüksek bir fiyattan satış mümkün ise daha fazla satılabilir.

**311. Piyasa Arzı**

Piyasaya mal arzı, belli bir zaman süresi için satıcıların farklı fiyatlardan satmaya hazır oldukları miktarların toplamıdır. Bir piyasa arz şedülü potansiyel satıcıların farklı fiyatlardan satmaya hazır oldukları mal miktarlarını temsil eder. Bir malın talebinde olduğu gibi, çok sayıda birey ve firmanın davranışının gözönüne alınmasının gerekliliği temeldir Piyasa arzı, homojen bir ürünün arzedilen toplam miktarıdır. Piyasa arz şedülü, homojen bir malı belirli miktarlarda piyasaya sürebilecek bireysel arzların toplamını gösterir.

(1) Whitehead Geoffrey, age, p.100.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

### 312. Arzı Belirleyen Koşullar

Arz tanımlanırken belli bir zaman süresinde belli fiyattan piyasaya sürülebilen mal miktarı olduğu belirtilmişti. Miktarı belirleyen faktörler 1.fiyat, 2.arz koşullarıdır.

Fiyat olmayan koşulların sabit olduğu varsayıldığında fiyat ne kadar malın üretici tarafından piyasaya mevcut hale getirilebileceğini belirler. Arz etkileyen sabit varsayılan fiyat olmayan koşullar ise;

- o diğer malların fiyatları,
- o üretim faktörlerinin fiyatları,
- o doğal ve anormal koşullar,
- o devlet politikası,
- o üretim tekniği,
- o hammadde arz kaynağı,
- o yeni firmaların endüstriye girebilmeleri

gibi koşullardır[1].

## 32. PİYASA TALEBİ, PİYASA ARZI, DENGE FİYATI VE DENGE MİKTARI

Tüketici ve üreticiler mal ve hizmetleri değiştirmek amacıyla bir araya geldiklerinde piyasalar şekillenmektedir. Piyasalar; bir dükkân, araba galerisi, borsa, berber dükkanı, manav gibi herhangi bir yer olabilir. Bir malın belli fiyatlarda arzedilen veya talebedilen piyasadaki bireysel arz ve bireysel taleplerinin toplamı piyasa arz ve piyasa taleplerini oluşturur.

### 320. Piyasa ve Fiyatların Belirlenmesi

Piyasada alıcı ve satıcıların bir noktada birleşmeleri sonucu mal ve hizmetlerin fiyatları belirlendiğinden hanehalkı ve iş sektörü ekonomik karar aldığında piyasalar kritik bir fonksiyon icra ederler. Fiyatın belirlenmesiyle ilgili işlemlerin anlaşılması için Tablo 4'de bu mal için oluşturulan bir piyasaya gözatalım. Tabloda bu mal için piyasa arz şedülü

---

(1) Harvey J., age, p.7 ve bkz. Paul Keyne, age, p.61,62.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tablo 4. Piyasada Haftalık Paket Patlamış Mısır Arz ve Talebi

| Paket Fiyatı | Talebedilen Miktar | Arzedilen Miktar |
|---|---|---|
| 10 | 10 000 | 2 000 |
| 20 | 8 000 | 4 000 |
| 30 | 6 000 | 6 000 |
| 40 | 4 000 | 8 000 |
| 50 | 2 000 | 10 000 |

görülmektedir. Piyasa araştırmasında firma ve alıcılar arasında yüksek derecede rekabet mevcut olduğu, piyasa fiyatı üzerinde kontrol mevcut olmadığı ve hükümet fiyat kontrol düzenlenelerinin olmadığı görülmektedir.

Piyasada, Tablo 4'te patlamış mısır paketinin 10 ₺.den 50 ₺.ye kadar sıralanan fiyatlarda talebedilen fiyatları görülmektedir. Fiyat 10 ₺. iken alıcılar 10 000 paket patlamış mısır talebediyorken üretici bu fiyattan ancak 2 000 adedi piyasaya sürebilmektedir. Fiyat 10 ₺. iken talebedilen miktara göre arz yetersiz kalmaktadır. 8 000 adet arz yetersizliği fiyatların yükselmesine neden olacaktır. Fiyat yükselmesine duyarlılık gösteren üretici arzını yükseltecektir (Arz Kanunu). Yükselen fiyatlar karşısında ise talep düşecektir (Talep Kanunu) ve arz yetersizliği azalmış olacaktır.

Patlamış mısır paketinin fiyatı 20 ₺. olduğunda 8 000 paket talebedilecek, arzedilen miktar 4 000 paket olduğundan 4 000 paket arz yetersizliği sözkonusudur. Bu arz yetersizliği nedeniyle tekrar fiyatlar yükseltildiğinde satıcılar arzı arttıracak fakat alıcılar taleplerini düşürdüğünden arz yetersizliği de azalacaktır. Satıcılar fiyatı paket başına 50 ₺.ye yükselttiğinde sadece 2000 paketlik talep, buna karşılık 10 000 pakelik arz sözkonusudur. Talep 8 000 paket daha az olmuştur. Talep yetersizliği nedeniyle fiyatlar paket başına 40 ₺.ye, arz da 8 000 pakete düşürüldüğünde arz fazlalığı azalacaktır. Talep ve arz şedüllerini gösteren Tablo 4'te, fiyat 30 ₺. olduğunda arz ve talebin denk olduğu görülmektedir. Alıcıların ve satıcıların planları fiyat 30 ₺. olduğunda denkleşmekte, arz edilen ve talebedilen miktarlar aynı olmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

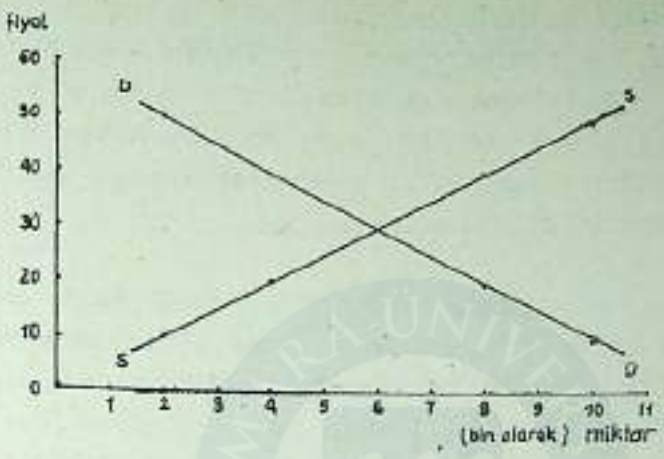


Şekil 6. Patlamış Paket Mısırın Haftalık Arz ve Talebi.

Grafikte arz ve talep fazlalık ve noksanlıkları görülebilmektedir.

Denge fiyatı ve denge miktarı arzın talebe eşit olduğu noktada meydana gelir, ve fiyat ile miktar serbest piyasada otomatik olarak hareket ederek eşitlenir.

### 321. Talep Miktarında ve Arz Miktarında Değişmeler

Ürün fiyatında bir değişme meydana geldiğinde bu, alınabilecek miktarda değişmelere neden olur. Talebedilen miktarda oluşan bir değişme, talep eğrisi boyunca, fiyat-miktarı temsil eden bir noktadan bir diğerine doğru hareket olarak görülür.

Bunun gibi ürün fiyatlarında oluşan bir değişme, satıcının ürün arz miktarında bir değişmeye neden olur. Arzedilen ürün miktarında bir değişme, arz eğrisi boyunca, fiyat-miktarı temsil eden bir noktadan bir diğerine doğru hareket şeklinde görülür.

---

(1) Hailstones Thomas and Frank V.Mastrianna, age, p.80,81,82,83 ve bkz. Welch Patrick J. and Gerry F.Welch, age, p.76,77,78.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

### 322. Talepte ve Arzda Değişmeler

Talep ve arz konusu tanıtılırken, ürünün alıcı ve satıcılarının hem ürünün fiyatından hem de fiyat olmayan faktörlerden etkilendiği belirtilmişti. Ve bu fiyat olmayan faktörlerin, talep ve arz şedüllerinden gelişmeler sırasında, ürün fiyatlarında meydana gelen değişmelerin alıcı ve satıcı davranışlarını nasıl etkilediğini görebilmek için sabit oldukların varsayıldıkları belirtilmişti.

Bir ürünün arz ve talebi yüzlerce fiyat olmayan faktör tarafından etkilenir. Alıcı, satıcı ve piyasaları nasıl etkilediklerini daha iyi anlayabilmek için bu faktörler bir kaç kategoride toplanabilir. Talebi etkileyen fiyat olmayan faktörler; 1.gelir düzeyi, 2.gelecekteki gelir, fiyat ve malın bulunabilirliği ile ilgili beklentiler, 3.zevk-alışkanlıklar, moda ve malın popülaritesi, 4.ilgili malların fiyatları, 5.piyasa talebinde alıcı sayısıdır. Arzı etkileyen fiyat olmayan faktörler; 1.malın üretim maliyeti, 2.piyasa koşulları ile ilgili gelecek beklentileri, 3.diğer malların fiyatları ve 4.arz piyasasında satıcı sayısıdır.

Talep ve arz şedülleri türetildiklerinde fiyat olmayan faktörlerin sabit tutulmalarının sebebi arz ve talepte değişmelere neden olabilmeleridir.

### 323. Talepte Değişmeler

Talepte değişmeler ile ifade edilen, bir veya daha fazla fiyat olmayan faktörün talebi etkilemesidir. Eski talep şedülü ve eğrisi artık tüketicilerin bu malla ilgili yeni planlarını yansıtmamaktadır. Örneğin gelirde meydana gelen bir değişme tüketicinin daha fazla o malı alabilmesine imkân verir. Yani eski talep eğrisi üzerinde ifade edilen her fiyattan artık daha fazla bu mal talebedilmektedir.

Talepte meydana gelen değişmenin anlamı, bir veya daha fazla fiyat olmayan faktörün her fiyatta daha fazla bu maldan istemesine neden olmasıdır. Talepte meydana gelen değişmeler alıcının gelirinde meydana gelen değişmelerden, malın popülaritesinin artmasından veya ikâme malların fiyatlarında meydana gelen yükselmelerden ve piyasada alıcı sayısında

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

meydana gelen artıştan kaynaklanabilir[1]. Bir mal ve hizmetin talebinde meydana gelen bir artış talep eğrisinin sağa doğru kaymasına neden olur. Bu talep eğrisinde kayma şekil 7'de görülmektedir.

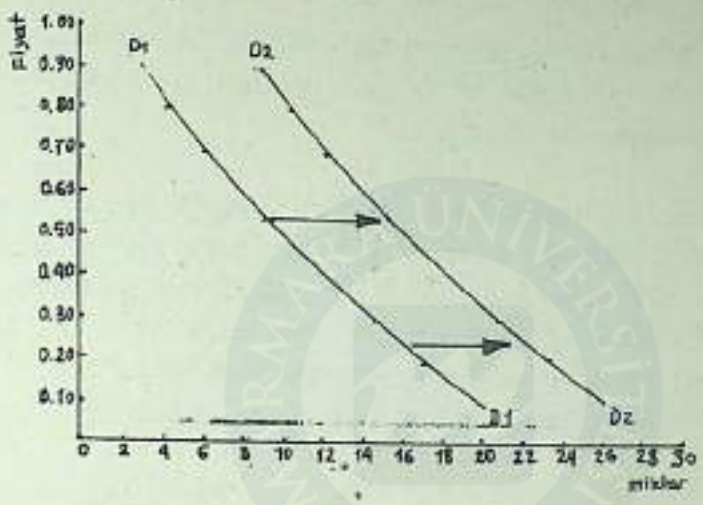


Şekil 7. Bir Mal ve Hizmetin Talebinde Kayma.

Talepte bir azalma ile ifade edilen, bir veya daha fazla fiyat olmayan faktörün alıcıların daha az ürün almalarına neden olmalarıdır. Grafik olarak talepte meydana gelen bir azalma talep eğrisinin sola doğru kayması şeklinde gösterilir.

Bir mal veya hizmetin talebinde azalmaya yol açan diğer faktörler; piyasadaki alıcı sayısında azalma, mal veya hizmetin popülaritesinde azalma, fiyat veya gelirin gelecekte azalacağı beklentisi, ikâme malların fiyatlarında meydana gelen bir azalma tüketicilerin ürünü alma isteklerinde bir azalma yaratacaktır.

Özet olarak, talepte bir azalmanın anlamı, her bir fiyatta daha az ürününün talebedildiği, talep eğrisinin sola doğru kayması, talepte bir artışın anlamı, her bir fiyatta daha çok ürünün talep edildiğini ifade eden talep eğrisinin sağa doğru kaymasıdır.

---

(1) Welch Patrick J. and Gerry F.Welch, age, p.80,81,82 ve bkz. Proyen Richard T., and Douglas F.Greer, age, p.57,58,59,60.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

### 324. Arzda Değişmeler

Arzda meydana gelen bir değişme, ürünün arzını etkileyen bir veya daha fazla fiyat olmayan faktörde meydana gelen değişmeden kaynaklanır.

Arzda meydana gelen bir artışın anlamı, ürünün satıcısının her bir fiyattan daha fazla mal satmak arzusunda olmasıdır. Bu, ürünün arz eğrisinin sağa doğru kaymasına neden olur.

Bir malın arzının arttırılmasının nedenleri arasında satıcının üretim maliyetlerini düşürebilmesi, bu nedenle de daha fazla mal satılabilmesi yer alır. Bazen üretim faktörü hammadde fiyatlarının düşmesinden bazen de satıcının yeni teknolojiyle ürünlerini düşük maliyetle üretebilmesinden kaynaklanabilir. Diğer bir neden gelecekte mala olan talebin zayıflayacağı olabilir. Veya piyasaya yeni satıcıların girmesi arzı arttırabilir.

Arzda meydana gelen bir azalmanın anlamı, ürünün satıcısının her bir fiyattan daha az mal satmak arzusunda olmasıdır. Bu, ürünün arz eğrisinin sola doğru kaymasına neden olur.

Ürünün arzında meydana gelen bir azalma; yüksek ücretler, yüksek hammadde fiyatları veya borçlanılan para maliyetinin yüksek olması gibi artmış üretim maliyetlerinden kaynaklanabilir. Arzda meydana gelen bir azalmanın diğer nedenleri, daha kârlı başka üretim mallarına kayma, bazı satıcıların piyasadan çıkmalarıdır[1]. Şekil 8'de arzda meydana gelen azalma ve artmalarla arz eğrisinin sağa ve sola kayması görülmektedir.

---

(1) Welch Patrick J. and Gerry F.Welch, age, p.84,85 ve bkz. Froyen Richard T. and Douglas F.Greer, age, p.72,73,74, Harvey J., age, p.6

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

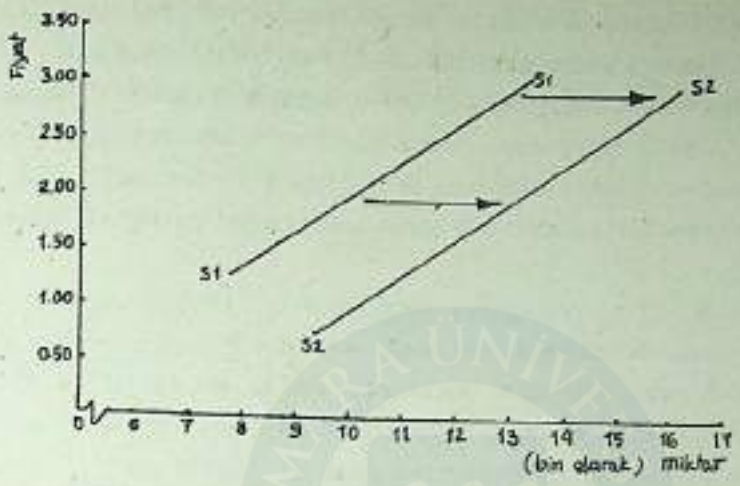


Şekil 8. Arzda Meydana Gelen Artma ve Azalmalar

## 33. TALEB ELASTİKİYETİ

### 330. Talebin Fiyat Elâstikiyeti

Talep, fiyat ve miktar arasındaki ters ilişki olarak tanımlanmıştır. Düşük fiyatla daha fazla alınmaktadır. Fakat ne kadar fazla? Büyük miktarlarda mı yoksa az miktarlarda mı? Bu sorunun cevabı, talebin fiyat elâstikiyeti kavramının kullanılmasıyla verilebilir.

Elâstikiyet, talep ve az için benzer şekilde fiyatta değişmeler yaratabilen etkilerin arz veya talebi daraltması veya genişletmesiyle ilgilidir. Genişleme veya daralmanın derecesi fiyat değişmelerini izler. Buna talebin veya arzın fiyat elâstikiyeti adı verilir.

Talebin fiyat elâstikiyeti, malın fiyatında meydana gelen küçük bir değişmeye duyarlı olarak talebedilen mal miktarında meydana gelen değişmeye denir.

Arzın fiyat elâstikiyeti, benzer olarak, malın fiyatında meydana gelen küçük bir değişmeye duyarlı olarak arzedilen mal miktarında meydana gelen değişmeye denir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Talep elâstikiyetini belirleyen nedir? Talep elâstikiyetini belirleyen başlıca faktör sözkonusu malın yakın ikâmelerinin bulunmasıdır. Eğer malın yakın ikâmesi yoksa tüketici belli bir tatmini sağlamak istiyorsa bu malı almaya zorlandığından talep inelâstik olacaktır. Kabak veya fasulyenin talebi, diğer sebzelerden yararlanma imkânı olduğundan elâstik iken tütünün ikâmesi olmadığı için tütün içmekten sağlanacak tatmin yakın ikâmesinin kullanılmasıyla sağlanamadığından inelâstik olacaktır.

Talep elâstikiyetini belirleyen başlıca faktörlerden biri de toplam gelirimiz içinde malın fiyatının nispî önemidir. Mal eğer toplam gelirimiz içinde çok zayıf bir yeri temsil ediyorsa talebi inelâstik olacaktır Bir kutu kibrit veya gazetenin sağladığı tatmin maliyetine oranla büyük olduğundan talebi fiyat değişmelerine duyarsız olacaktır.

Bazen lüks malların talebinin elâstik ve gerekli malların talebinin inelâstik olduğunun söylenmesine rağmen bu ifade yeterli değildir. Çünkü, lüks mallar yakın ikâmeye sahibolmadıklarından genellikle inelâstik talebe sahiptirler. Bir elmas yüzük gibi. Bir kahverengi ekmek gerekli bir mal olmasına rağmen, süpermarket raflarında düzünelerce benzer ürün olduğundan elâstik talebe sahiptir.

Talebin fiyat elâstikiyeti, elâstikiyet kavramı ailesinden sadece biridir. Ekonomide elâstikiyet, bağımsız değişkende meydana gelen bir değişmenin bağımlı değişkende yarattığı değişme anlamındadır. Ve bağımsız değişkende meydana gelen bir nispî değişmeye oranı şeklinde yazılır. Burada üstünde duracağımız talebin ve arzın fiyat elâstikiyetidir. Diğer elâstikiyet kavramları olarak gelir elâstikiyeti, çapraz elâstikiyet kavramlarına açıklık getirilecektir.

Alfred Marshall, fiyat elâstikiyetini açık olarak formüle eden ilk ekonomist olmuştur(1). Elâstikiyeti E ile ifade edersek;

$$E = \frac{\text{miktardaki nispî değişme}}{\text{fiyattaki nispî değişme}}$$

---

(1) Watson Donald S., age, p.39,40 ve bkz. Whitehead Geoffey, age, p.118 124,125.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olarak yazılabilmektedir. Elâstikiyet, miktardaki yüzde değişmenin fiyattaki yüzde değişmeye bölünmesi olarak yazılabilir. Eğer yüzdeler bilinirse, E'nin sayısal değeri hesaplanabilir. Örneğin, miktardaki yüzde değişmenin 2 ve fiyatlar düştüğünden fiyattaki yüzde değişmenin -1 olduğunu farzedersek,

$$E = \frac{\%2}{\%-1} = -2\text{'dir.}$$

Eğer, miktarda yüzde 2'lik bir eksilme olduğunda fiyatlar da yükseliyorsa E daima negatiftir.

Elâstikiyet niçin miktardaki ve fiyattaki nispî değişmeler olarak ifade edilir? Cevap belli bir değişmenin nispî olarak küçük olabileceğidir. Beş centlik bir fiyat yükselmesi olduğunu farzedin. Bu yükselme eğer gazete fiyatlarındaysa nispî olarak büyük bir yükselmedir. Eğer bu fiyat yükselmesi takım elbise için sözkonusuysa nispî olarak küçük bir yükselmedir.

E, talebin elâstikiyet katsayısı olarak adlandırılır. Sayısal tahminler mümkün olduğunda, farklı malların elâstikiyet katsayısı karşılaştırılabilir. Talebin elâstikiyet katsayısını ifade etmek istersek;

$$E = \frac{\frac{\Delta Q}{Q}}{\frac{\Delta P}{P}} = \frac{\Delta Q}{Q} \times \frac{P}{\Delta P} = \frac{\Delta Q \cdot P}{\Delta P \cdot Q}$$

yazılabilir.

Burada; Q ile miktarı, P ile fiyatı ve $\Delta$ sembolü ile bir değişikliği ifade ediyoruz. $\frac{\Delta Q}{Q}$ bize miktarda bir nispi değişmeyi göstermektedir.Ve $\frac{\Delta P}{P}$ de fiyatta meydana gelen bir nispi değişmeyi göstermektedir.

Tanımlamaya devam ettiğimizde, talebin elâstikiyet katsayısı E, eğer 1'den büyükse talebin elâstik olduğu söylenebilir. Ve eğer E = 1 ise, talep birim elâstiktir. Eğer E birden küçükse ($0 < E < 1$) ve de sıfırdan büyükse, talep inelâstiktir. Eğer talep elâstikiyet katsayısı sıfıra eşitse, E = 0 ise, talebin tam inelâstik olduğu söylenir. Sıfır elâstikiyetin anlamı; fiyatta meydana gelen bir değişmenin miktarda bir değişme yaratmadığıdır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Eğer fiyatta bir değişme, miktarda sonsuz büyüklükte bir değişmeye neden oluyorsa, elâstikiyet katsayısının sonsuz değerde olduğu söylenir. Talep elâstikiyet katsayısı sonsuz olduğunda talebin sonsuz olduğu veya tam elâstik olduğu söylenir. Bunun anlamı fiyatta bir değişme olmaksızın talebin sonsuz olduğudur. Yüksek fiyatta hiçbir şey satılamaz(1).

### 331. Elâstikiyet ve Harcamalar

Talep elâstik olduğunda, fiyatta belli bir düşme alınan miktarlarda nispî olarak büyük artışlara neden olur. Yani, fiyatta meydana gelen bir düşme, talep elâstik olduğunda tüketicilerin mallara büyük harcamalarda bulunmasına neden olur. Eğer talep inelâstikse, fiyatta oluşan bir düşme tüketicilerin mallara az harcamalarda bulunmasına neden olur. Ve eğer talep birim elâstik ise fiyatta meydana gelen bir düşme harcamalarda bir değişmeye neden olmaz. Talep şedülü üzerinde bu değişmeleri inceleyelim.

Tablo 5. Fiyat Değişmelerinin Etkileri.

| elastik talep | | |
|---|---|---|
| P (fiyat) | Q (miktar) | P . Q |
| ₺. 10.- | 1 000 birim | 10 000.-₺ |
| 9.- | 2 000 " | 18 000.-₺ |
| 8.- | 3 000 " | 24 000.-₺ |

| birim elâstik talep | | |
|---|---|---|
| P (fiyat) | Q (miktar) | P . Q |
| ₺. 10.- | 1 000 birim | 10 000.-₺ |
| 9.- | 1 111 " | 10 000.-₺ |
| 8.- | 1 250 " | 10 000.-₺ |

| inelâstik talep | | |
|---|---|---|
| P (fiyat) | Q (miktar) | P . Q |
| ₺. 10.- | 1 000 birim | 10 000.-₺ |
| 9.- | 1 050 " | 9 450.-₺ |
| 8.- | 1 100 " | 8 800.-₺ |

Talep elâstik olduğundan fiyat düştükçe artan miktarlar nedeniyle toplam harcamaların arttığı görülmektedir.

Birim elâstik talep olduğunda değişen fiyatlar karşısında talep şedülün de görüldüğü gibi talebedilen miktarlarda oynamalar nedeniyle toplam harcamalarda değişme meydana gelmez.

İnelâstik talepte fiyat değişmeleri karşısında toplam talepte çok az değişme olacağından toplam harcamalarda azalma sözkonusudur.

(1) Watson Donald S., age, p.39,40 ve ayrıca bkz. Welch Patrick J. and Gerry F.Welch, age, p.96,97 ve bkz. Grant Charles, An Economics Primer, Basil Blackwell Ltd. First Published, 1985, p.10 ve bkz. Philip Hardwick-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.55.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

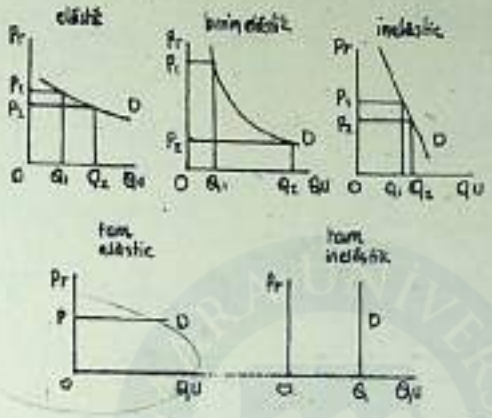


Şekil 9. Talebin Farklı Elâstikiyetleri

Şekil 9'da talebin faklı elâstikiyetlik durumlarını şekilleriyle görmekteyiz. Elâstik talep eğrisi nispeten yatay bir eğri şeklindedir. Fiyatta meydana gelen bir oynama miktarda daha büyük değişmelere yol açar. Birim elâstikiyetle fiyatta oynamaların miktarda yol açtığı oynamalar toplam harcamalarda bir değişikliğe yol açmaz. $P_1S\ Q_1O$ dikdörtgeni $P_2\ K\ Q_2\ O$ dikdörtgenine eşittir. İnelâstik talepte ise fiyatta büyük düşme sağlansa bile miktarda sağlanan artış düşük olduğundan toplam harcamalarda azalma sözkonusu olur. Tam elâstik talepte, fiyatta herhangi bir düşme sözkonusu olmaksızın talep artışı sonsuzdur. Tam inelâstik talepte ise fiyatta ne kadar düşme olursa olsun satılan miktarda hiç bir değişiklik olmaz[1].

Tablo 6. x Malının Talebedilen Miktarı ve Farklı Fiyatlarda Toplam Satış Hasılatı

| x malının fiyatı | talebedilen miktar | toplam satış hasılatı |
|---|---|---|
| 8.-TL | 0 birim | 0 TL |
| 7.- | 5 " | 35.- |
| 6.- | 10 " | 60.- |
| 5.- | 15 " | 75.- |
| 4.- | 20 " | 80.- |
| 3.- | 25.- | 75.- |
| 2.- | 30.- | 60.- |
| 1.- | 35.- | 35.- |
| 0.- | 40.- | 0.- |

(1) Watson Donald S., age, p.43.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

x malının fiyatı 8.-₺'den 0 ₺.ye kadar uzanan bir sıralama içinde talebedilen miktar 0'dan 40'a kadar yükselmektedir. Bu bilgiler grafikle Şekil 9'da gösterilmektedir.

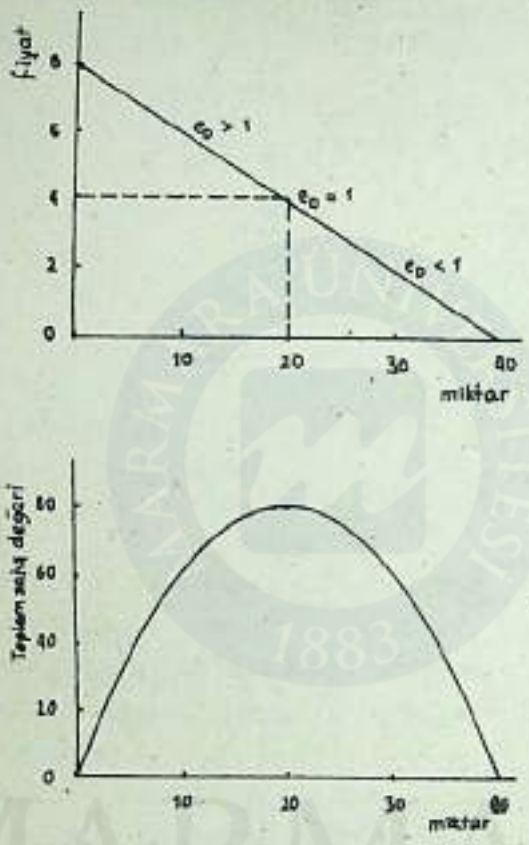


Şekil 10. Talep Eğrisi ve Toplam Satış Hasılatı Eğrisi.

Toplam satış hasılatı orijinden başlamakta, fiyat 4.-₺. ve talebedilen miktar 20 birim olduğunda toplam satış hasılatı eğrisi maksimum noktasına ulaşmaktadır. Fiyat 4.-₺.'nın altına düştükçe talebedilen miktar artmakta olmasına rağmen toplam satış hasılatı azalmaktadır.

Şekil 10'un ilk bölümünde linear talep eğrisinin farklı elâstikiyetleri görülmektedir. Eksenler arasında doğrunun orta noktasında elâstikiyet, birim elâstikiyettir. Eğrinin üst kısmında bir noktada elâstikiyet birden büyüktür, çünkü üstte kalan doğru altta kalan kısımdan kısadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Talebin nokta elâstikiyeti, talep eğrisi üzerinde sıralanan noktalarda aşağıdaki formülün kullanılmasıyla hesaplanabilir;

$$\text{Nokta } e_D = -\frac{\Delta Q/Q}{\Delta P/P} = -\frac{\Delta Q.P}{\Delta P.Q}$$

Bu formülde; P/Q fiyat, miktara bölünmekte ve $\Delta Q/\Delta P$ de doğrunun karşılıklı eğimini verir. Eksi işareti, normal mallar için talep elâstikiyetinin pozitif olmasını sağlar(1).

Tablo 6'dan fiyat 6.-₺ iken talebin fiyat elâstikiyeti;

$$\text{Nokta } e_D = -\frac{\Delta Q}{\Delta P} \cdot \frac{P}{Q} = -(-5) \times \frac{6}{10} = 3$$

olarak hesaplanır.

Nokta 6'dan fiyat 4.-₺. iken nokta elâstikiyeti;

$$\text{Nokta } e_D = \frac{-\Delta Q}{\Delta P} \cdot \frac{P}{Q} = -(-5) \cdot \frac{4}{20} = 1$$

### 332. Diğer Elâstikiyet Formülleri

"Talebin gelir elâstikiyeti"'nin açıklanmasında kullanılabilecek genel formül, bağımsız değişken gelirde oluşan bir değişmenin talepte yarattığı değişme olarak geliştirilmiştir.

$$\text{Gelir } R_D = \frac{\text{talebedilen miktarda yüzde değişme}}{\text{gelirde meydana gelen yüzde değişme}}$$

Talebin çapraz elâstikiyeti, ilişkili mallarda oluşan değişikliklerin malımızın talebini ne oranda etkilediğiyle ilgili bilginin formüle edilmesidir.

$$\text{Çapraz elâstikiyet } e_D = \frac{\text{malın talebedilen miktarındaki yüzde değişme}}{\text{ilişkili malların fiyatlarında oluşan yüzde değişme}}$$

(1) Philip Hardwick-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.54,55,56.

Eğer ilişkili mallar tamamlayıcı mal ise bu ilişki pozitif bir ilişki olacaktır, eğer ilişkili mallar ikâme mal ise bu ilişki negatif bir ilişki olacaktır(1).

## 34. ARZ ELASTİKİYETİ

Arzın fiyat elâstikiyeti, arzın fiyat değişmelerine gösterdiği duyarlılıktır. Bu ilişkiyi formüle edersek;

$$\text{Arzın fiyat elâstikiyeti} = \frac{\text{x malının miktarında meydana gelen yüzde değişme}}{\text{x malının fiyatında meydana gelen yüzde değişme}}$$

$$= \frac{\frac{\Delta Q}{Q}}{\frac{\Delta P}{P}} = \frac{\Delta Q}{Q} \times \frac{P}{\Delta P} = \frac{\Delta Q}{\Delta P} \cdot \frac{P}{Q}$$

olarak ifade edilir.

$E_s$ ile arzın elâstikiyet katsayısı ifade edilir. $E_s$, hem fiyatlar hem de arzedilen miktar yükseldiğinden pozitif işaretlidir. Yani, fiyatlar ve miktar arasındaki ilişki pozitif bir ilişkidir.

Arz elâstik olduğunda üreticinin veya satıcının fiyattaki küçük bir değişmeye olan duyarlılığı büyüktür. Eğer fiyatlarda %10'luk bir değişme olursa miktarda meydana gelen değişme %10'dan daha fazla olacaktır. İnelâstik arz da, üretici veya satıcıların fiyat sinyallerine duyarlılığı nispî olarak daha azdır. Miktarda meydana gelen değişme fiyatta meydana gelen değişmeden daha az olacaktır.

Tam elâstik arz, x eksenine paralel bir doğru şeklinde olacaktır. Fiyat değişmeleri sözkonusu olmaksızın arz sonsuz elâstiktir. Arz sıfır elâstik olduğunda ise fiyat eksenine (y) paralel bir doğru şeklindedir, fiyat değişmesi ne olursa olsun miktarda herhangi bir değişiklik olmadığını ifade eder. Şekil 11'de arzın kısa dönemde farklı elâstikiyet durumları görülmektedir. Yatay eksene paralel olduğunda tam elâstik, dikey eksene paralel olduğunda tam inelâstiktir. ABC yayı boyunca; AB eğrisinde elâstik

(1) Philip Hardwick-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.57,58.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

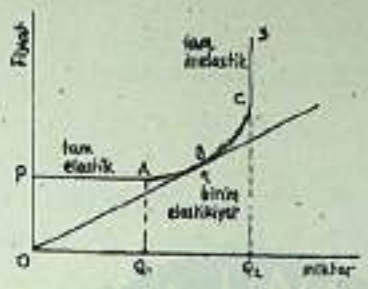


Şekil 11. Arzın Farklı Elâstikiyetleri

B noktasında birim elâstik, BC yayı boyunca inelâstik arz eğrisi örneği verir. Şekil 10'da OP fiyatının altında satıcı hiç satış yapamayacaktır. Fiyat OP olduğunda, $OQ_1$ miktarında satış yapar. Fiyat yükseldikçe $OQ_2$'ye kadar satışlarını arttırabilir. Fakat daha fazla fiyat artışı olsa da $OQ_2$ miktarının üstünde satış yapamaz(1).

(1) Watson Donald S., age, p.53,54 ve bkz. Whitehead Geoffrey, age, p.128,129.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

# BÖLÜM 4 - HANEHALKI VE İŞSEKTÖRÜ DAVRANIŞLARI

Mikroekonomi öncelikle iş sektörü ve hanehalkıyla toplam ekonomik işlemleri etkileyen guruplar olarak ilgilenir. Ve mikroekonomi karar alıcı birimler olarak hanehalkı ve iş sektörünün ve onların piyasadaki diğer iş sektörü ve hanehalkıyla olan ilişkileri üzerine odaklanır.

## 40. HANEHALKI

### 401. Hanehalkının Karakteristikleri

Hanehalkının karar alma ve ekonomik fonksiyonları üzerinde durmadan önce bazı temel karakterleri üzerinde duralım.

Bir hanehalkı yalnız yaşayan kişilerden veya ilişkili veya ilişkisiz bir arada bir daire veya evde yaşayan kişilerden oluşan "ev birimi"nden meydana gelir. Ev birimi ile ifade edilen aile ile aynı anlama gelmez. Aile olarak belirtildiğinde veya daha fazla akrabadan oluşan gurubun yaşadığı hanehalkı anlaşılır.

### 402. Hanehalkı Geliri ve Harcamaları

Hanehalkı iki temel fonksiyon icra eder. Birincisi, gelir elde etmek için iş sektörüne üretim faktörü satmasıdır. İkincisi, iş sektöründen mal ve hizmet satın almasıdır.

Hanehalkı geliri, çoğunlukla kaynak satmaktan gelirken bazılarının geliri de devlet transfer ödemelerinden gelir. Kaynak satmaktan elde edilen gelir ile ifade edilmek istenen özellikle emek kaynağıdır ve genellikle hanehalkı gelirinin başlıca elde-ediliş şeklidir. Kazanılan gelir tiplerinin diğer bazıları; mülkiyet gelirleri, dividendler ve kiralar ile faiz gelirleri gibi gelir tipleridir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Son geçmiş yüzyılda batı ekonomilerinde meydana gelen çok radikal değişikliklerden biri kamu sektörünün büyümesi olmuştur. Gücün devlette merkezileştirilmesiyle özel sektör aktivitelerinin farklı yönleri üzerinde emek kontratları, sosyal güvenlik, emniyet, rekabet, çevre, şehir ve ülke planlaması gibi konularda devlet kontrolu geliştirilmiştir. Sosyal devlet anlayışıyla birlikte transfer harcamalarında görülen genişleme hanehalkı sektörünün başlıca gelir kaynaklarından birinin transfer gelirleri olmasına yol açmıştır.

Ortalama hanehalkı gelirinin büyüklüğü ne kadardır? Ve hanehalkından hanehalkına gelirin büyüklüğü ne kadar değişir? Ve cinsiyet, yaş, eğitime göre gelir farklılıkları ne kadardır? Bu konular gelir dağılımının yapısıyla ilgilidir.

Ve hanehalkı gelirini nasıl kullanır? Temel olarak gelir üç amaçla kullanılır. Harcama, tasarruf ve vergi ödemeleri. Açık olarak görülüyor ki gelirin büyük bölümü mal ve hizmet harcamaları için kullanılır. Bu mal ve hizmet alımına ayrılan gelir harcaması; dayanıklı tüketim mallarına yapılan harcamalar ve dayanıklı olmayan mal ve hizmetlere yapılan harcamalar olarak sınıflandırılır. Bir dayanıklı tüketim malı ile ifade edilen faydalanılan yaşam süresi bir yıldan fazla olan otomobil, müzik enstrümanı, eşya gibi mallardır. Dayanıklı olmayan tüketim mal ve hizmetleri, kısa bir kullanım süresi olan yiyecek, yakacak-mazot gibi mallardır. Son yıllarda hanehalkı gelirinin büyük bölümü tıbbi bakım gibi hizmetlere gitmektedir. Harcamaların bileşimi zamana göre değişen oranları gösterirler.

Zaman içinde tüketici harcamalarının kompozisyonunun değişme nedeni nedir? Örneğin ABD ekonomisinde 1900'de yiyecek ve içecek hanehalkı bütçesinin %52.4'ünü teşkil ederken bu oran 1935'te %40.2'ye, 1960'ta %28.2'ye inmiştir. 1984'te hanehalkı harcamaları içinde yiyecek ve içecek %18.9, eşya ve teçhizat %24.0, eğlence, eğitim gibi kalemler %27,2, ulaşım %13.6, tıbbi bakım %9.2, giyecek %7.1 lik hisseye sahiptir[1]. Tüketici harcamalarındaki bu dikkate değer değişiklik için başlıca açıklama ekonomik büyüme olmaktadır. Yüzyıl önce gelir temel biyolojik ihti-

(1) Froyen Richard T. and Douglas F. Greer, age, p.370,371 ve bkz. Welch Patrick J. and Gerry F.Welch, age, p.320,321,322.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yaçları karşılamaktadır. Yiyecek ve içecek, hanehalkı gelirinde nispi olarak pahalı. Bugünkü kazançla çok daha fazla bunlardan alınabilir. Fakat bugün için kitap, telefon, müzik kayıtları ve pek çok diğer kalem önem taşımaktadır. Daha fazla yiyecek alabilmek gerekmemektedir.

Tüketici talepleri diğer bir takım nedenlerle de değişmektedir. Demografik değişmeler. Nüfus oranı içinde yaşlı nüfusun oranının yükselmesi tıbbi bakım giderlerinin artma nedenidir. Zevk ve tercihler değişebilir.

**403. Hanehalkının Amaç ve Kararları-Ekonomik Refahın Maksimize Edilmesi**

Hanehalkının ekonomik aktiviteleri-davranışlarının büyük çoğunluğu kazanç sağlamak ve para harcama etrafında döndüğünden hanehalkı bireylerinin temel ekonomik kararları nasıl kazanacakları ve gelirlerini nasıl harcayacaklar ile ilgilidir. Bu kararlar; gelecekte daha iyi kazanabilmek için üniversiteye gitmekten günlük yiyecek malları, araba veya bulaşık makinası almaya kadar bir sıralama gösterir. Bu kazanç ve harcama kararları ne kadar objektif yapılabilir?

Ekonomik karar alma için bireyler, kararlarından mümkün olan en büyük tatmini elde etmeye çalışırlar. Diğer bir deyişle ekonomik refahlarını maksimize etmeye teşebbüs ederler. Ve pek çok kimse ekonomik refahın mal ve hizmetler daha pahalı hale gelse bile biraz daha fazla boş zamanla arttırılabileceğine inanır.

Ekonomik refahın maksimizasyonu bir dengeleme yöntemidir. Avantajların veya elde edilen yararın, dezavantajların veya maliyetlerin düşünülmesini, ekonomik tatmine en yüksek katkıyı sağlayan seçilmiş bir stratejiyi içerir. Bu dengeleme, maksimizasyon amacı temel harcama ve kazanç kararlarına uygulandığında daha açıkca görülür hale gelir.

**404. Tüketilen Mal ve Hizmetlerden Sağlanan Tatminin Maksimizasyonu**

Gelirleri sınırlı olduğundan bireyler, sahibolmayı arzuu ettikleri bütün mal ve hizmetleri elde etmeye muktedir olamazlar. Tahmin edilmesi gereken istek ve ihtiyaçlarla karşılaştırıldığında kaynaklar sınırlı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olduğundan bu gerçek, temel ekonomik problemi oluşturur. Bu temel problemden dolayı, gelirlerinin sınırları içinde, mal ve hizmetler ve bunların her birinden ne kadar elde edeceklerini seçmelidirler.

Bu mal ve hizmetlerin alımı için paranın dağılımının gerçekleşmesi pek çok farklı yolla yapılır. Örneğin bir kişi pahalı bir restaurantta yemeğini yemeyi yeni bir elbise almaya tercih edebilir veya yeni bir elbiseyi bir plâk albümüne tercih edebilir. Problem, herhangi birinden daha fazla tatmin verebilecek mal ve hizmet bileşimine veya her bir harcama aranjmanına ne kadar para harcanacağının belirlenmesidir. Eğer bireyin alımlarından veya bir mal ve hizmet tüketiminden elde ettiği tatmini maksimize edecekse, daha fazla tatmin sağlayan mal ve hizmet bileşimini diğerlerine tercih etmelidir(1).

## 41. FAYDA

Ekonomistler mal ve hizmet tüketiminden sağlanan tatmini fayda olarak adlandırırlar. Harcama kararlarının alınmasında bireylerin amacı, gelirlerinin sınırı içinde, mal ve hizmet bileşiminin verdiği maksimum toplam faydayı sağlamak olmalıdır. Toplam faydayı maksimize etmek için, mal ve hizmetlerin fiyatlarına karşılık tüketilen her bir birimden elde edilebilecek tatminin ölçüsüyle alınacak her bir mal ve hizmete birey değer biçmelidir. Bu karar alma yönteni bazı basit örneklerle gösterilebilir. Örneğin bir sinemada olduğunuzu ve bir kutu patlamış mısır bitirdiğinizi ve bir koka-kola içtiğinizi farzedin. Her birinden daha isteyebilirsiniz. Ve patlamış mısırın kutusu 10 bin lira ve bir koka-kolanın fiyatı da 10 bin lira olsun. Geriye de sadece 10 bin liranız kalmış olsun. Bu parayı nasıl harcamalısınız?

Açıkça görülür ki her iki kalem de aynı miktarda tatmin sağlayacaktır. Eğer patlamış mısır daha fazla tatmin sağlasaydı geriye kalan para ona harcanırdı. Veya bunun tersi geçerli olsaydı para koka-kola için harcanırdı. Dikkat edilmesi gereken nokta, tatmini maksimize etmek için hangisi toplam faydaya daha fazla katkıda bulunuyorsa geriye kalan para ona harcanmalıdır.

---

(1) Welch Patrick J. and Gerry F.Welch, age, p.324.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu örnekte seçim yapmak kolaydır. İlâve tatmini sağlayan her iki kalem mal da aynı tatmini sağlıyor ve fiyatları aynı olduğundan fiyatların dikkate alınması gerekmemektedir. Fakat birey farklı fiyatlarda mallar arasında seçim yapmak zorunda kalsaydı ne olurdu? Eğer hafta sonu boyunca harcayacağınız 200 bin liranız olsaydı ve bileti 50 bin lira olan bir filme gitmek isteseydiniz, mahalli pizzacı da öğleyin yemek istediğiniz bir pizza 100 bin lira olsaydı, biletlerinin her biri 200 bin lira olan bir konsere gitmek isteseydiniz ve bir albüm için 110 bin lira harcamanız gerekseydi, toplam 200 bin liranız bütün harcamalarınız için yetersiz kalırdı. O zaman harcamalarınızı nasıl dağıtacaksınız?

Harcama kararlarının alınmasında gözönünde bulundurmanız gereken, her bir kalem maldan alacağınız tatminin her bir kalem için harcayacağınız liralarla karşılaştırılmasıdır. Eğer paranızı konser bileti için harcarsanız faydanızı maksimize etmeniz için konserden sağladığınız tatmin en azından sinemadan sağlayacağınız tatminin dört katı veya pizzadan sağlıyacağınız tatminin iki katı olmalıdır. Eğer konser pizza ve filmden sağlayacağınız tatminle aynı düzeyde bir tatmin sağlıyorsa paranızı konsere harcamakla ondan en iyi tatmini sağlayacak şekilde dağıtmamışsınız demektir. Sınırlı imkânlarınızı faydanızı maksimize edecek bir harcama bileşimine dağıtarak en yüksek faydayı sağlayamamış olursunuz.

Buradan basit bir kural çıkmaktadır. Tüketicinin satın aldığı mal ve hizmetlerden sağladığı faydayı maksimize etmesi için, harcamalarını parasının alımlarından en yüksek faydayı sağlayacak şekilde dağıtması gerekmektedir. Patlamış mısır ve kola arasında karar verdiğinde en yüksek tatmini sağlaması için tüketicinin her bir kalem için 10 bin lira vermesi gerekmekteydi. İkiyüzbin lirasının dağıtımında ise alabileceğiniz değişik mal alternatifleri mevcuttur. Fiyatına karşılık her bir kalem maldan sağlanacak fayda ağırlığına göre mal bileşiminin en yüksek faydayı sağlayacak şekilde dağıtılması gerekir. Örneğin bir Porsche veya Corvette büyük miktarda bir tatmin sağlayabilir. Fakat fatura çok yüksektir. Daha fazla bir toplam tatmini daha az pahalı bir araba ile ve bu davranış dolayısıyla gelirin serbest kalan kısmının diğer mal ve hizmet alımlarına ayrılması ile toplam tatmin arttırılabilir. Harcama kararlarını alırken birey hem her bir kalem mal ve hizmetten sağlayabileceği

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

faydayı hem de bu her bir kalem mal ve hizmetin fiyatını dikkate almalıdır[1].

## 42. KAZANILAN GELİRDEN SAĞLANAN FAYDANIN MAKSİMİZASYONU

Niçin iki birey mesleklerinden aynı geliri sağlıyorken biri kayıtdışı ekonomide çalışıyorken diğeri çalışmaz? Buradan çıkarabildiğimiz bu iki bireyin istek ve ihtiyaçlarının farklı olması gerektiğidir. Örneğin biri ailesine destekte bulunuyorken diğeri bulunmuyordur. Veya biri tatil gezisi için tasarruf ediyor olabilir veya borç ödüyor olabilir. Basitçe bireylerden biri daha çok kazanmak için ilâve kazanç yolları araştırıyordur. Genellersek, iki birey arasındaki fark, biri için ilâve gelirin sağladığı tatminin onu kazanmak için gerekli ilâve gayretten daha büyük olmasıdır. Diğer birey için ilâve gelir ilâve gayreti sarfettirecek değerde değildir.

Kayıtdışı çalışma, yani temel mesleğin yanında ilâve gelir sağlamak için yapılan ikinci işler, harcama kararları ile kazanılan gelirden elde edilen tatminin maksimize edilmesi bir dengeleme konusudur. Bir yanda daha fazla çalışma saatlerinden elde edilen gelir daha fazla mal ve hizmet için harcanabiliyorken, diğer yanda daha fazla çalışma saatinin anlamının diğer aktiviteler için daha az zaman anlamına gelmesidir[2].

## 43. İŞ SEKTÖRÜ

Bir iş sektörü birimi-firma, mal ve hizmet üretmek ve satmak amacıyla kurulmuş-tesis edilmiş bir organizasyondur. Ekonomi içinde yer alan pek çok organizasyondan çoğu, yıllık üretim veya satışları küçük ölçekli organizasyonlar iken bunların bir kısmı yıllık üretim veya satışları milyonlarca lira değerinde olan dev ölçekli organizasyonlardır.

---

(1) Welch Patrick J. and Gerry F.Welch, age, p.325,326 ve bkz. Froyen Richard T. and Douglas F.Greer, age, p.372,376,377.

(2) Grant Charles, age, p.14,15 ve Welch Patrick J. and Gerry F. Welch, age, p.327,328.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Özellikle üretim ve fiyatlarla ilgili iş sektörü kararları ekonomi üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Ekonomiyi etkileyebilme derecelei firmaların büyüklüğüne ve firmanın faaliyette bulunduğu piyasanın yapısına bağlıdır. Çok büyük ölçekli bir firma ekonomideki istihdam koşulları üzerinde önemli etkilere sahibolabiliyorken özellikle endüstri ve bölgede daha etkin olabilmektedir.

Firmanın faaliyette bulunduğu piyasanın rekabet yapısı firmanın ürettiği ürünün fiyatlanmasını etkiler. Firma üretimini rekabetin olmadığı bir piyasada veya çok az rekabet olan piyasada yapıyorsa ürünün fiyatını, tam rekabet koşulları altında çalışan bir piyasada yapılabilecek fiyatlamadan çok daha yüksek saptayabilir. Gerçekte, çok büyük bir firma veya bir kaç büyük firma piyasada önemli bir hisseye sahibolarak fiyatları yükseltmek yoluyla maliyet enflasyonu baskısına katkıda bulunabilir(1).

### 430. İş Firmalarının Karar ve Amaçları

İş firmaları yaşamları süresince, mal ve hizmet üretmek, fiyatlama yapmak, piyasaya hizmet etmek gibi pek çok kararı yürütür. Bir iş firmasını başarmak için çalıştığı şey nedir? Kararlarının nihai-en son amacı nedir? Ekonominin çalışmasında, iş sektörünün temel konusunun firma kârını maksimize etme veya zararını minimize etme kararı olduğu varsayılır. Kâr maksimizasyonu amacı veya kayıp minimizasyonu bir iş firmasının basitçe kâr kazanmayı araştırmak veya kayıptan sakınması demek değildir. Daha çok, amaç firmanın en geniş kâr etme olasılıklarını araştırmak veya eğer kâr elde edemiyorsa kaybı en küçük hale getirme olasılıklarını araştırmaktır.

### 431. Firma Geliri

Kâr veya kayıp nedir? Firma bir ürün sattığında, satışından aldığı para gelir olarak adlandırılır. Örneğin, bir firma 100.000 birimini bir ürünün her bir birimi 10 bin liradan satarsa elde ettiği gelir 10.000 x 100.000 = 1 000 000 000 liradır. Fakat, mal ve hizmetin üretiminde firma belli maliyetler yüklenir. Örneğin emek, aramal, taşımacılık, sigorta ve bina alım veya kiralanmasına ödemelerde bulunur. Bu maliyetler gelirle

(1) Welch Patrick J. and Gerry F.Welch, age, p.328,329.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

karşılanmalıdır. Firma giderleri ve gelirleri hesaplandığında firmanın kârda mı yoksa kayıpta mı olduğu görülür. Bir firma için;

kâr veya zarar = toplam gelir - toplam maliyetler

olarak bulunur. Eğer gelir 1 000 000 000 lira ve maliyetler 800 000 000 lira ise firmanın sağladığı kâr 200 000 000 lira olur. Fakat gelir 1 milyar lira iken maliyetleri 1 milyar 200 milyon lira olsaydı firma 200 milyon lira zararda olacaktı.

Bir firma için ekonomik amaç kârın maksimizasyonu veya zararın minimizasyonudur. Ve bir firma gelecekte olmasını umduğu gelirleri ve giderlerine dayanarak üretim stratejileri saptar. Stratejilerden biri en yüksek kârlılığı sağlayacaktır.

**432. Kâr Maksimizasyonu Nedir?**

Kâr maksimizasyonu amacı veya zarar minimizasyonu hanehalkının ekonomik refahı maksimize etme amacından çok daha zıtlıklar taşır. Maksimizasyon ile ifade edilen ürünün kalitesini sürdürmek ve çalışma gücünün ihtiyaçlarını karşılayarak en geniş kâr elde etme veya en az zarar etme imkânlarını araştırmak mıdır? Veya maksimizasyonla ifade edilen ürün kalitesini, çalışma koşullarını ve ücretleri minimumda karşılayarak en geniş kâr imkânlarını araştırmak mıdır?

Ekonomistler çoğunlukla kâr maksimizasyonunu firmanın temel amacıyla özdeştirirler. Bazen satıcı kısa dönemde bazı alternatif amaçlar araştırır. Örneğin gelecek ile ilgili belirsizlikler nedeniyle mümkün olduğunca büyük gelir girişi sağlayarak geniş nakit rezervleri tutmayı arzu ederler, bu bir kısım kârlılığı pahalı hale getirse bile. Veya firmanın amacı yeni bir ürün ile piyasayı mümkün olduğunca etkileyebilmeyi isteyebilmek olabilir. Burada firmanın amacı mevcut kârın maksimizasyonu değil, piyasadaki hissesini maksimize etmektir. Bu örneklerde, gelirin kısa dönemde maksimizasyonu veya büyük piyasa payının ele geçirilmesi niyetlerinin anlamı uzun dönemde kârın maksimizasyonu olabilir.

(1) Welch Patrick J. and Gerry F.Welch, age, p.339 ve bkz. Donald S. Watson, age, p.169,170,171.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## BÖLÜM 5 - NEOKLASİK FAYDA VE TÜKETİCİ TALEBİ

Daha önceki bölümlerde tüketici talebi ve toplam talebi yansıtan talep eğrisi üzerinde duruldu. Talep eğrisi bir çok tüketicinin bir mal veya hizmet için olan talebini yansıtmaktaydı. Gerçek yaşamda tüketiciler, piyasada mevcut binlerce faklı mal arasında seçimde bulunmak zorundadırlar. Talep eğrisinin şekli tek bir mal için incelendiğinden, şimdi seçim problemiyle karşı karşıya kalmış olan tüketicinin davranışları incelenmektedir. "Tüketici Seçimi Teorisi" mikroekonominin başlıca branşlarından biri olarak geliştirilmiştir.

Bu nedenle öncelikle fayda kavramı üzerinde durulacaktır. Fayda kavramı, klâsik ekonomistler tarafından onsekizinci yüzyılın sonlarında ve ondokuzuncu yüzyılda kullanılmıştı. Yirminci yüzyılda kavram neoklâsiktir.

Tüketici veya birey kavramıyla ifade edilen bir bütçe sınırlaması içinde tüketimde bulunan birimdir. Hanehalkı bireyleri bütçe sınırlaması içinde kararlarını nasıl verirler? Serbest piyasa ekonomisi modeli hanehalkı ve firmalardan oluşmuştur. "Hanehalkı tüketici, firmalar üretici birimler olarak ekonomide yeralırlar. Bu nedenle tüketiciler için önemli olan fayda kavramı, faydanın ölçülüp ölçülemediği üzerinde durulmalıdır. Daha sonra talep teorisinin "marjinal fayda yaklaşımı" veya "kardinalist" yaklaşımı incelenmeli, daha sonra da modern ekonominin bütün branşlarında kullanılan teknik ve kavramları tanıttığından "ordinalist" veya "farksızlık eğrileri" yaklaşımının üzerinde durulmalıdır. Son olarak ta tüketici teorisinde yeralan yeni iki gelişme; Samuelson'un "revealed preference-tercih sıralaması" yaklaşımı ve Lancaster'in "characteristics of goods-malların karakteristikleri" yaklaşımı üzerinde durmalıyız.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## 50. KARDİNAL VE ORDİNAL FAYDA

Bir mal tüketildiğinde, tüketici bu faaliyetten tatmin veya bazı yararlar sağlar. Ekonomistler bu yarar veya tatmini fayda olarak isimlendirirler. Ve malların arasında yapılan bir seçimle, bir tüketicinin gelirine oranlandığında en yüksek faydayı sağlamaya teşebbüs edeceğini rasyonel davranacağını farzederler.

Bazı 18.yy.ekonomistleri faydanın fiziki bir malmış gibi ölçülebileceğini düşünürler. Diğer bir deyişle kömürün ton ile ölçülmesi gibi faydanın da kendi birimiyle ölçülebileceğine (utils) inanırlar. Aralarında, Alfred Marshall'ı da gördüğümüz bu ekonomistler "kardinalistler" olarak adlandırılırlar ve kardinal sayılarla faydanın ölçümünün ifade edilebileceğine inanırlar. Örneğin, bir tüketici havuçtan 20 utils'lik yarar elde edebilirken fasulyeden sadece 10 utils'lik yarar sağlayabilir. Kardinalistler, tüketicinin havuçtan fasulyeden elde ettiği faydanın iki katını elde ettiği sonucuna varabilirler. Bununla beraber fayda, soyut ve subjektif bir kavramdır, ve bireyler için faydanın ölçülmeye çalışılmasında iki büyük problem mevcuttur.

a) Ölçmenin uygun bir biriminin bulunması güçtür. Eğer biz bu birimi "util" olarak isimlendirirsek, util nedir? Util'in sayısal değerini bireylerin herhangi bir zamanda zevk aldığı bir zamanda nasıl hesaplarız? Bir bireyin 10 utils'lik aldığı zevk diğer bir bireyin aldığı 10 utils'lik zevk-faydasına eşit midir? Diğer bir deyişle, faydanın kişilerarası karşılaştırılması yapılabilir mi?

b) Bireyin ihtiyaç hissettiği malların tüketiminden elde ettiği faydanın ölçülmesi için, tatmin düzeyini etkileyen diğer bütün faktörler sabit tutulduğu ve deneyimin böyle bir kontrol altında tutulmasının imkânsız olduğu açıktır. Ekonomik, sosyal ve psikolojik pek çok diğer faktör bireylerin fayda düzeyini etkiler.

1930'larla birlikte, pek çok ekonomist kardinal şekilde faydanın ölçülemeyeceği görüşüne gelmiş ve kardinal ölçümlene tüketici davranışları teorisi için temel oluşturmamaktadır. Hicks ve Allen, Pareto'nun ilk

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

çalışmalarından etkilenmişler ve Slutsky de içeren bu ekonomistler ordinalistler olarak tanınırlar(1). Bu ekonomistler, bireyin, mal gurubunda tercih etmek için sıralayabildiklerini ve bir mal gurubundan diğerine daha fazla fayda sağlayabileceklerini veya iki veya daha fazla mal gurubundan eşit fayda sağlıyabileceklerini iddia ederler. Bir mal gurubunun diğerine ne kadar tercih edileceğinin ölçülmesi imkânsızlığı üzerinde dururlar. Örneğin, bir tüketici havucu fasulyeye tercih edebilir, fakat ordinalistlere göre tüketicinin tercihlerinin sayısal ölçülmesinin mümkün olamadığıdır. Bu örnekte, sadece ordinal numaralar (birinci, ikinci, üçüncü ve bunun gibi) faydanın ölçülmesinde kullanılabilir ve bunlar fayda ve herhangi bir diğer ilişki arasında, kesin farklılıklar hakkında bir şey söyleyemez. Farksızlık eğrileri ve bütçe doğrusu talep teorisine ordinalist yaklaşımın gösterilmesi anlamındadır ve bunlar modern ekonominin bütün branşlarında yaygın şekilde kullanılmaktadır.

Kardinal ve ordinal kavramları matematikten alınmıştır. 1ci, 2ci, 3cü ordinal sayılar olarak 10, 20 ve 30 olabilirdi veya 10, 11 ve 40 olabilirdi. İkinci sayının birinciden büyük olduğunu, üçüncünün de ikinciden büyük olduğunu ifade eder. Kardinal fayda kavramı ise örneğin bir fincan kahvenin, bir bardak sütün sağladığının iki katı tatmin sağladığını ifade eder. Ordinal fayda kavramında ise bir fincan kahvenin bir bardak süte tercih edildiği ifade edilir(2).

### 501. Kardinalist Yaklaşım-Marjinal Fayda ve Azalan Marjinal Fayda Kanunu

Burada, bireyin talep eğrisinin normal olarak eğiminin neden sol yukarıdan sağ aşağı doğru olduğunun kardinalist açıklaması üzerinde durulacaktır. Ve miktar ile fayda arasındaki ilişki incelenecektir. Yaklaşım, "marjinal fayda" kavramı ve "azalan marjinal fayda"hipotezidir.

---

(1) Watson Donald S., age, p.87 ve bkz. Philip Hardwick-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.61,62.

(2) Watson Donald S., age, p.63,64,65 ve Philip Hardwick-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.61,62.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Marjinal fayda, diğer bütün malların tüketimi değişmeden kalırken bir malın bir birimden fazla tüketilmesinden elde edilen ilâve faydadır. Yani harcanan her bir liranın marjinal faydası, her bir ilâve bir liralık değere bir malın tüketilmesinden sağlanan ilâve faydadır. Toplam fayda ile marjinal fayda arasındaki farklılığa dikkat edilmelidir. Toplam fayda bir malın bir biriminin sağladığı değil tümünün tüketilmesiyle sağlanan faydadır. Bunu bir örnek üzerinde inceleyelim(1).

Bir haftalık süre için, malın bireyce tüketimini gözönüne alalım. Tablo 7'de, bir hafta içinde daha fazla birimlerinin kullanılması durumunda, tüketicinin toplam faydası ve marjinal faydası (utils olarak ölçülmesi)nın ne olduğu gösterilmektedir. Birey, x malının hiç bir biriminin tüketilmemesi durumunda hiç bir fayda sağlamayacaktır. Her birim tüketimin 20 utils toplamında olduğu farzedilsin. Tüketici iki birim tükettiğinde iştahı kışkırtıldığından, toplam faydası ikinci birim birinci birimden daha fazla faydayı toplam faydaya kattığından 50 birime yükselmiştir. İlâve birimlerin katılmasıyla dördüncü de toplam fayda, marjinal fayda düştüğünden azalan oranda arttırılabilmektedir. Sonunda beşinci birimin tüketilmesiyle, marjinal fayda negatifleştiğinden toplam fayda azalmaktadır.

Tablo 7. Azalan Marjinal Fayda

| x malı miktarı (haftalık tüketim) | toplam fayda (haftalık utils) | marjinal fayda (utils) |
|---|---|---|
| 0 | 0 | - |
| 1 | 20 | 20 |
| 2 | 50 | 30 |
| 3 | 60 | 10 |
| 4 | 62 | 2 |
| 5 | 60 | -2 |

Bu örnek, belli bir zaman sürecinde bir malın daha fazla birimlerinin tüketilmesiyle, her ilâve birimin tüketilmesinden sağlanan faydanın düştüğünü göstermektedir(2).

(1) Froyen Richard T. and Douglas F.Greer, age, p.372,373 ve Donald S. Watson, age, p.66,67,68,69 ve bkz. Philip Hardwick-Bahadur Khan-John John Langmead, age, p.61,62,63.

(1) Philip Hardwick-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.63.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Azalan marjinal fayda hipotezi, bir birey tükettiği malın miktarını arttırdığında malın marjinal faydasının azaldığını ifade eder.

Hipotezin daha iyi anlaşılabilmesi için, susuz bir tüketicinin arka arkaya çay bardaklarından sağladığı faydayı gözönüne alalım. Birinci bardak büyük miktarda fayda sağlayacaktır. Diğer bir deyişle birinci bardağın faydası çok yüksektir. İkinci bardak ta hoş gelecektir fakat sağladığı fayda muhtemelen birincisi kadar olmayacaktır. Üçüncü bardak muhtemelen daha az fayda sağlayacaktır. Susuzluğunu tatmin ettiğinden, tüketici daha fazla sıvı içeceği arz etmeyeceğinden daha fazla içilecek çay faydasızlık getirecektir. Bu hipotez, tüketici davranışları genelleştirildiğinde, bir tüketici bir malı daha fazla tükettiğinde ilâve birimin tüketiminden daha az fayda sağlayacak şeklindedir(1).

Şimdi bir tüketicinin, $P_x$ ve $P_y$ fiyatları olan x ve y gibi iki mal arasında seçim yapması zorunda olduğunu gözönüne alalım. Bireyin rasyonel olduğunu ve gelirinin büyüklüğü oranında toplam faydasını maksimize etme arzusunda olduğunu farzedelim. Tüketici gelirini, x malının her bir liralık tüketiminden sağlanan fayda y malının her bir liralık tüketiminden sağlanan faydaya eşit olacak şekilde dağıttığında faydasını maksimize etmiş olacaktır. Diğer bir deyişle, her liralık x malının marjinal faydası, her liralık y malının marjinal faydasına eşit olduğunda faydasını maksimize etmiştir. Sadece, bu koşul gerçekleştiğinde bir malın tüketiminden diğerine geçildiğinde toplam faydanın arttırılması mümkün olmayacaktır. Tüketici dengesi için bu koşul;

$$\frac{MU_x}{P_x} - \frac{MU_y}{P_y}$$

olarak ifade edilir. $MU_x$ ve $MU_y$ x malının marjinal faydası ve y malının marjinal faydasıdır. Ve $P_x$ ve $P_y$, x ve y mallarının bir lira olarak fiyatlarıdır.

x malının bireysel talep eğrisinin türetilmesi için, x malının fiyatı düştüğünde bu koşulun ne olacağını gözönüne alalım. y malının fiyatının değişmeden kaldığını farzedelim;

(1) Froyen Richard T. and Douglas F.Greer, age, p.374.

$$\frac{MU_x}{P_x} > \frac{MU_y}{P_y}$$ 'dir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

x malının fiyatı düştüğünde, tüketici toplam faydasını daha fazla x malı birimi tüketimi yoluyla arttırabilecektir. Azalan marjinal fayda hipotezinden dolayı tüketici x malının tüketimini, marjinal fayda eşitliği sağlanıncaya kadar, arttırmaya devam edecektir.

Bir malın fiyatı düştüğünde bu malın talebi artacaktır (talep eğrisi eğimi sol yukarıdan sağ aşağı doğru olduğundan)

$MU_x = 20$ utils $\quad P_x = 4p \quad \frac{MU_x}{P_x} = \frac{20}{4} = \frac{MU_y}{P_y} = \frac{25}{5} = 5p.$

$MU_y = 25$ utils $\quad P_y = 5p$

şimdi x malının fiyatının 2L düştüğünü gözönüne alalım. Değişmeyen tüketimle, her liralık x malının marjinal faydası (MU) 10 utils'e yükselecektir ve her bir liralık Y malının faydasını aşacaktır. Bu olaya tüketicinin duyarlığı ne olacaktır? x malına harcanacak her ilâve liranın sağladığı marjinal fayda 10 utils, y malına harcanacak her ilâve liranın sağladığı fayda 5 utils iken açıktır ki x malının ilâve birimleri alınacak ve bu x malının marjinal faydası, her bir liralık x malının marjinal faydası her bir liralık y malının marjinal faydasına eşit oluncaya kadar devam edecektir[1].

## 51. FARKSIZLIK EĞRİLERİ VE TÜKETİCİ TALEBİ

Tüketici davranışları teorisi, tüketicinin sağladığı tatminin utils gibi kesin birimlerle ölçülemeyeceği üzerinde durur. Indifference curve-farksızlık eğrileri bu nedenle iki maldan değişik bileşimlerle aynı tatmin düzeyinin sağlandığını ifade eden eğrilerdir.

Bir farksızlık eğrisi, iki malın farklı bileşimlerinin tüketiciye aynı faydayı sağladığı noktaların birleştirilmesiyle sağlanır.

(1) Philip Hardwick-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.63,64 ve bkz. Donald S. Watson, age, p.74,75.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Rasyonel tüketicinin tercihlerini yansıtan farksızlık eğrileri 3 önemli özellik taşır.

1. Farksızlık eğrileri asla kesişmezler,
2. Farksızlık eğrileri sol yukarıdan sağ aşağı doğru eğimlidir.
3. Farksızlık eğrileri orijine göre konvekstir.

Eğer farksızlık eğrileri kesişselerdi, farklı tatmin seviyelerini gösteren eğriler bir noktada (kesişme noktası) aynı tatmin seviyesini göstermiş olurlardı.

Farksızlık eğrileri sol yukarıdan sağ aşağı doğrudur. Eğer tüketici x ve y mallarına doymamışsa, mallardan birinden bir miktar vazgeçtiğinde aynı tatmin seviyesinde kalabilmesi için diğerinden daha fazla elde etmelidir Farksızlık eğrileri negatif ilişkiyi gösterir. Eğer her iki maldan da daha fazla tüketseydi pozitif bir eğri olurdu. Ve azalan marjinal fayda kanunu gereğince, mallardan birinden bir miktar vazgeçtiğinde diğerinden daha fazla elde ederek aynı tatmin seviyesinde kalır. Farksızlık eğrisinin eğimi, marjinal ikâme oranı olarak adlandırılır[1] (Bu oran vazgeçilen y malına karşılık elde edilen x maliyle aynı fayda düzeyini sağlar ve bazen "azalan marjinal ikâme oranı" olarak özetlenir).

### 510. Farksızlık Eğrisi Haritası

Bir farksızlık eğrisi, iki malın farklı bileşimlerinin tüketiciye aynı fayda seviyesini sağladığı noktaların birleştirilmesiyle oluşur. Bu fayda seviyesinden daha yüksek bir fayda seviyesini veya daha düşük bir fayda seviyesini gösteren farksızlık eğrileri de vardır. Her bireyin farklı fayda seviyelerini ifade eden sonsuz miktarda farksızlık eğrileri mevcuttur. Bireyin değişik fayda seviyelerini gösteren bu farksızlık eğrilerine farksızlık eğrileri haritası adı verilir.

### 511. Ordinalist Yaklaşım

Ordinal fayda yaklaşımı analizini basitleştirmek için tüketicinin seçiminin yine x ve y gibi ikimal arasında yaptığını farzedelim.

---

(1) Froyen Richard T. and Douglas F.Greer, age, p.389,390.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

x ve y malı için tüketici tercihleri Şekil 12'de $I_3$ olan üç farksızlık eğrisiyle, farksızlık eğrisi haritasında temsil edilmektedir.

Bir farksızlık eğrisi, iki malın farklı bileşimlerinin tüketiciye aynı faydayı sağladığı noktaların birleştirilmesiyle oluşur.

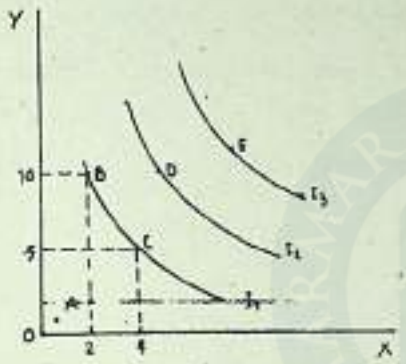


Şekil 12. Farksızlık Eğrisi.

Şekil 12'de dikey eksen Y malı miktarını, yatay eksen x malı miktarını ölçer. Ve grafik üzerindeki her nokta x ve y malının bazı bileşimlerini temsil eder. Orijine yakın A gibi noktalar, x ve y malının çok küçük miktarlarını temsil eder iken orijinden uzak noktalar daha büyük miktarları temsil eder B bileşimi 10 birim y ve 2 birim x bileşimini temsil ederken, C bileşimi 5 birim y ve 4 birim x malı bileşimini temsil eder ve her iki nokta aynı farksızlık eğrisi üzerindedir ve tüketici bu iki nokta arasında fark olmadığını ve her iki bileşimin aynı fayda miktarını sağladığını ifade eder. D bileşimi, daha yüksek bir farksızlık eğrisi üzerindedir ve tüketici D bileşimini C ve B bileşimine tercih eder. Benzer olarak E bileşimi, A,B,C ve D bileşimine tercih edilir.

Biz tüketicilerin bütün seçim sahalarında tercihlerini sıralayabilme yeteneğine sahiboldukları varsayıyoruz. Bunun anlamı, x ve y'nin muhtemel bileşimlerinden herhangi ikisi arasında birinin bir diğerine tercih edilebileceği veya onlar arasında bir fark olmadığıdır. Farksızlık eğrisi üzerindeki mevcut her bir noktanın ifade ettiği x ve y bileşiminde farksızlık vardır. Şekil 2'de yalnızca üçü çizilmiş farksızlık eğrilerinden farksızlık haritasında sonsuz miktarda bulunmaktadır.

Bu safhada farksızlık eğrileri ve isoquants'lar (eşürün eğrileri) arasındaki benzerlik belirtilmelidir. Fakat onlar arasındaki bulunan önemli

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

farklılık isoquants'lar belli bir üretim düzeyini temsil ederken farksızlık eğrilerinin belli bir fayda seviyesini temsil etmesidir.

Analizin daha ileri safhalarına geçmeden önce tüketicimizin rasyonel olduğunu belirtelim. Rasyonel tüketicinin;

a) Tüketici bütün seçim sahalarında tercihlerini sıralayabilmeli,

b) Tüketicinin davranışları geçişli olmalı yani tüketici A bileşimini B bileşimine veya A bileşimini C bileşimine tercih edebilir.

c) Ve tüketici asla bütün malları istememeli, daima birini daha fazla tercih etmelidir(1).

## 512. Bütçe Doğrusu ve Tüketici Dengesi

Farksızlık eğrileri bize sadece iki mal için tüketicinin tercihlerini anlatır. Tüketicinin tercih ettiği bileşimi anlatmaz. Tüketicinin tercihlerine ilâveten, tüketicinin gelirini ve malların fiyatlarını da bilmemiz gerekir.

Belli bir bilgi ile tüketici, iki malın bileşiminden en yüksek faydayı sağlayanı seçecektir. Yani geçebileceği en yüksek fayda seviyesini sağlayan farksızlık eğrisine geçme imkânını araştıracaktır.

Tüketicinin bütçe doğrusu veya tüketicinin bütçe kısıtı, tüketicinin kazanabildiği gelir yani bütçesi ile zevk ve alışkanlıkları doğrultusunda satınalabildiği mal ve hizmetleri gösterir.

Tablo 8. Tüketicinin 100 ₺. geliri ile satın alabildiği x ve y malı bileşimleri

| x malı miktarı fiyat$_x$ = 20 ₺. | y malı miktarı fiyat$_x$ = 10 ₺. |
|---|---|
| 0 | 10 |
| 1 | 8 |
| 2 | 6 |
| 3 | 4 |
| 4 | 2 |
| 5 | 0 |

Eğer tüketici bütün gelirini y malı almaya harcarsa, satın alabileceği y malı miktarı 10 tane olacaktır. Eğer bütün imkânlarını x malı almaya harcarsa 5 tane alabilecektir. Tablo 8 tüketicinin alabileceği x ve y malı bileşimleri olasılıklarını göstermektedir.

(1) Philip Hardwick-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.64,65.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Örneğin, x malı fiyatı 20 ₺. iken tüketicinin geliri 100 ₺. ve y malı fiyatı 10 ₺. iken tüketicinin bütçe doğrusunun eğimi 10/5 = 2 olarak, x malının nispî fiyatlarının y malının nispî fiyatlarına oranı olarak görülür. Yani bir birim x malı alabilmek için iki birim y malından vazgeçmek gerekir. Bu nedenle bütçe doğrusunun eğimi $P_x/P_y$ olarak yazılır.

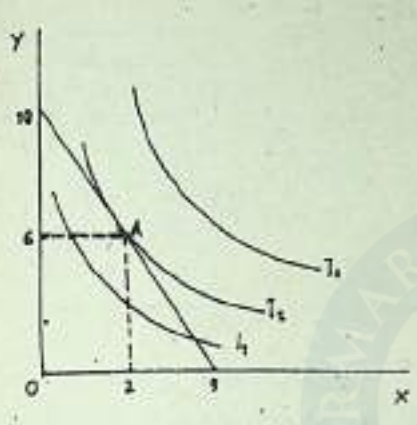


Şekil 13. Tüketici Dengesi.

Bireyin bütçe doğrusu ve farksızlık eğrilerini aynı grafik üzerinde gösterdiğimizde, bütçe doğrusu bir noktada farksızlık eğrilerinden birine, burada, $I_2$ farksızlık eğrisine A noktasında teğet olacaktır. A noktası, tüketicinin bu bütçe imkânları veya sınırlamalarıyla ulaşabildiği en yüksek noktadır, ulaşabildiği en yüksek farksızlık eğrisidir. Tüketicinin bu bütçe imkanıyla faydasını maksimize ettiği söylenir.

Bütçe doğrusu farksızlık eğrisine A noktasında teğet olduğundan, farksızlık eğrisinin eğimi (aynı zamanda marjinal ikâme oranı) A noktasında bütçe doğrusunun eğimine eşit olduğundan, A noktasında;

$$\text{bütçe doğrusu eğimi} = \frac{P_x}{P_y} = \text{marjinal ikâme oranı}$$

yazılır[1].

### 513. Gelir Değişmelerinin Etkileri

Eğer tüketici geliri artarsa, onun bütçe doğrusu eskisine paralel yukarı doğru kayacaktır. Benzer olarak geliri azalırsa yine bütçe doğrusu ilkine

(1) Watson Donald S., age, p.95,96,97 ve Philip Hardwick-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.68,69.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

paralel orijine doğru kayacaktır. Bunu göstermek için tüketicinin gelirinin 100 ₺.den 200 ₺.'na yükseldiğini farzedelim. Ve yine gelirin 100 ₺.den 50 ₺.'na düştüğünü farzedelim.

a) gelir = 200 ₺.

| x malı miktarı<br>x fiyatı = 20 ₺. | y malı miktarı<br>fiyat y = 10 ₺. |
|---|---|
| 0 | 20 |
| 2 | 16 |
| 4 | 12 |
| 6 | 8 |
| 8 | 4 |
| 10 | 0 |

gelir = 50 ₺.

| x malı miktarı<br>fiyat x = 20 ₺. | y malı miktarı<br>fiyat y = 10 ₺. |
|---|---|
| 0 | 4 |
| 1/2 | 4 |
| 1 | 3 |
| 1 1/2 | 2 |
| 2 | 1 |
| 2 1/2 | 0 |

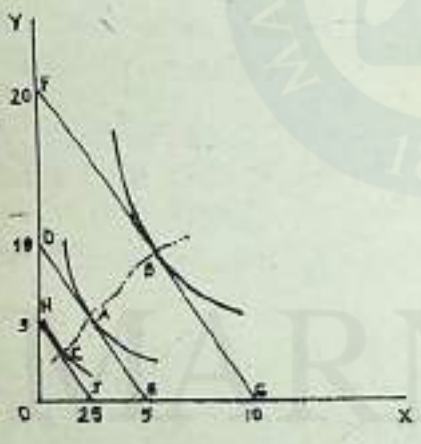


Tablolarda gelir durumlarına göre x ve y mallarından alınabilen miktarlar gösterilmektedir. Şekilde de bu alımgücü ile yeni bütçe-imkân doğrularının oluşumu izlenmektedir.

Yeni denge noktalarıyla oluşan CAB gelir-tüketim eğrisi de görülmektedir(1).

Şekil 14. Gelir Değişmelerinin Etkileri.

### 514. Fiyat Değişmelerinin Etkileri

x malının fiyatının düştüğünü farzedelim. Tablo 9, tüketicinin geliri 100 ₺. iken alabildiği mal bileşimlerini göstermektedir. y malının fiyatı 10 ₺. ve x malının fiyatı 10 ₺.'a düşmüştür. Yeni bütçe doğrusu DE', orjinal bütçe doğrusu DE'dir. Bir malın fiyatı düştüğünde bütçe doğrusu değişir fakat bu sefer orjinale paralel değildir.

(1) Watson Donald S., age, p.100,101 ve Philip Hardwick-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.69,70.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

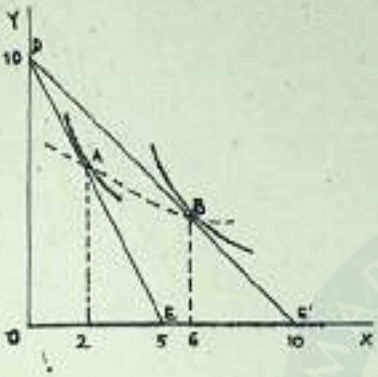


Şekil 15. Fiyat Tüketim Doğrusu.

Tablo 9.

| x malı miktarı fiyat$_x$ = 10 ₺ | Y malı miktarı fiyat$_y$ = 10 ₺ |
|---|---|
| 0 | 10 |
| 2 | 8 |
| 4 | 6 |
| 6 | 4 |
| 8 | 2 |
| 10 | 0 |

Fiyat düşmesinin tüketici dengesi üzerindeki etkisi, denge noktası A'dan denge noktası B'ye doğru kaymasıdır. AB eğrisi fiyat-tüketim eğrisi olarak isimlendirilir.

x malının fiyatının düşmesi tüketici talebinin 2'den 6'ya yükselmesine neden olmuştur. Bunun için muhtemel iki neden vardır.

a) x malı fiyatının düşmesiyle nispi olarak ucuz hale gelirken, y malı nispi olarak pahalı hale gelir. Bu nedenle tüketici, Y malı yerine x malını ikâme etmek için uyarılır. Buna fiyat değişmesinin ikâme etkisi denir.

b) x malının fiyatı düştüğünden reel geliri artmış gibi olur ve bu da onu x malını daha fazla alması için uyarır. Gerçi, eğer arzu ederse ortaya çıkan bu ilâve gelirini daha fazla y malı almak için kullanabilir.

Yeni bütçe doğrusu x malının fiyatının ucuzlamasından dolayı DE' haline gelmiştir. Gelir etkisini karşılaştırmak için bütçe doğrusunun DE' paralel sola doğru $I_1$'e teğet olduğu noktaya kadar kaydıralım (DE'//F6) F6, $I_1$ farksızlık eğrisine $A_3$'te teğet olacaktır. $A_1$'den $A_3$'e doğru olan kayma ikame etkisidir. Y malının $Y_1Y_3$ kadar miktarına x malını $x_1x_3$ kadar ikâme etmektedir. $A_3$'ten $A_2$'ye kadar olan hareket gelir etkisini

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

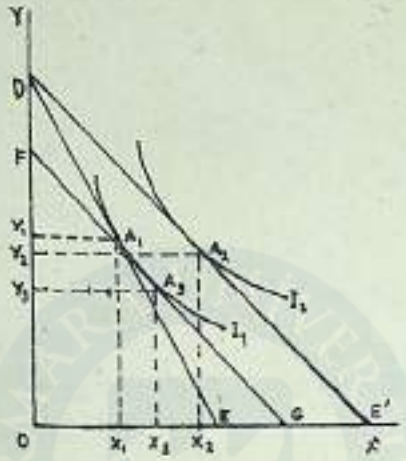


Şekil 16. Gelir ve İkame Etkileri.

oluşturur, çünkü tüketici reel gelirindeki artış dolayısıyla x malından $x_3x_2$ ve y malından $Y_3Y_2$ kadar alır(1).

### 515. Talep Teorisinde Son Gelişmeler

#### 5150. (The Theory of Revealed Preference) "Açıklanmış Tercihler Teorisi"

Bir tüketicinin gerçekten tüketmek için tercih ederek seçtiği bir gurup mal olduğu esasına dayandırılmıştır. Paul Samuelson'un, tüketicinin aşağı doğru eğimli talep eğrisini türetmek için kullandığı bu önerme hem ordinal hem de kardinal fayda yaklaşımlarındaki subjektif fayda kavramını ne de kardinal fayda yaklaşımındaki azalan marjinal fayda varsayımını gerektirir. Sadece tüketicinin tutarlı davrandığı varsayımına dayandırılmıştır.

Açıklanmış Tercihler Teorisi, bir mal için tüketici talebinin sol yukarıdan sağ aşağıya eğimli olduğunu, tüketicinin geliri arttığında alımlarını arttırdığı gözlemlendiğinden gösterir.

---

(1) Philip Hardwick-B.Khan-J.Langmead, age, p.71 ve Donald S.Watson, age, p.105,106 ve bkz. Froyen Richard T. and Douglas F.Greer, age, p.392.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

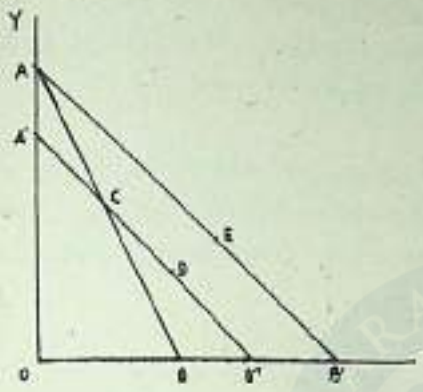


Şekil 17. Açıklanmış Tercihler

Şekil 17'e bakalım. AB eğrisinin tüketici bütçe doğrusu olduğunu, ve C noktasının x ve y malları tercihini açıkladığı nokta olduğu AOB üçgeninde mevcut bütün x,y malları bileşimleri içinde seçtiği C noktası kombinasyonudur. x malının fiyatı düştüğünde, tüketici bütçe doğrusu AB' ne kayacaktır. Bu fiyat değişmesinin yarattığı gelir etkisini elimine ederek bütçe doğrusunu A'B" (AB' ne paralel olarak) geri kaydırırsak, AOB üçgeninde tercih edilen tek (kombinasyonu olduğundan, tüketicinin şimdi A'C boyunca bir nokta seçmeyeceği açıktır. Bu nedenle şimdi CB" üzerinde D diyebileceğimiz bir nokta seçmiş olsun. C den D'ye doğru hareket, fiyat düşmesinin ikâme etkisidir. Bu etkiye göre, x'ten daha fazla alınması fiyat düşmesini izler. Eğer farzettiğimiz gibi gelir etkisi x malından daha fazla alınmasına neden oluyorsa bu bütçe doğrusu AB' nde, D noktasının sağında, E diyebileceğimiz bir noktada olmalı. Buradan, x malının fiyatında bir düşme tüketicinin daha fazla almasına, ceteris paribus, neden olur, biz tüketici talep eğrisinin sol yukarıdan sağ aşağıya doğru eğimli olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

Belirtilmesi gereken, ulaşılan bu sonuçta soyut bir fayda kavramı ifade edilmiyor. Açıklanmış Tercihler Yaklaşımı, tüketici davranışları teorisinde daha objektif bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır(1).

### 5151. Malların Özellikleri Yaklaşımı (The 'characteristics of goods' approach)

Bu bölümde farklı mallar arasında', bütçe-imkân doğrusuna bağlı olarak faydasını maksimize edeceği seçimi-tercihi ile ilgiliyiz (kardinal veya

(1) Philip Hardwick-B.Khan-J.Langmead, age, p.79,76 ve bkz. Geoffrey Whitehead, age, p.163.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ordinal) Geleneksel yaklaşımda, aynı ürünün farklı markaları arasında tüketici tercihinin analizini yapmak zordur. Öyleyse, örneğin araba gibi bir malın farklı markalarında tüketici seçimi analizini nasıl yapabiliriz. Bir Mini ve Jaguar tamamen farklı mallardır. Lancaster yaklaşımı bu problemin çözümünde bize yardım eder.

Lancaster, tüketici faydasının malın kendinden çok malın özellik ve karakteristiklerinden kaynaklandığı üzerinde durur. Bir araba bir gurup farklı özellikleri üzerine toplar. Örneğin, motor kapasitesi, taşıma kapasitesi, şekil-renk gibi.

Farklı arabalar aynı karakteristikleri taşımasına rağmen bunlar bir çok açıdan farklıdır. Lancaster yaklaşımına göre, tüketici, faydasını maksimize etmek, farklı markalar arasında malın kendisinden ziyade taşıdığı özellikler tabii ki bütçe-imkân doğrusu olanakları içinde tercihini yapar.

Çok miktarda farklılaştırılmış, çok benzer fakat aynı olmayan mal mevcuttur. Geleneksel ekonomi bu tür malların seçim analizinde yeterli olamamaktadır. Lancaster'in yaklaşımı bu geleneksel yaklaşımı biraz aydınlatmaktadır(1).

## 52. ARZ FONKSİYONU

Piyasa ekonomisinde, hanehalkı ve firma birimleri tüketici ve üretici olarak birbiriyle ilişkili hareket ederek fiyatları oluştururlar. Binlerce firma mal ve hizmetleri üretirler. Firmalar, mal ve hizmet üretmek ve satmak amacıyla tesis edilmiş organizasyonlardır. Binlerce yasal olarak organize edilmiş firmalardan kimisi, küçük organizasyonlar şeklinde ekonomide işlev görürken bir kısmı da dev organizasyonlar şeklinde her yıl ekonomide milyonlarca lira değerinde mal ve hizmet satarlar. Firma terimi çok genel bir ifadedir. İş teşebbüsü kavramından geniştir ve tarımsal teşebbüslerden mesleki, teknik ve hizmet aktivitelerine kadar bağımsız gelir üreten birimlerdir.

---

(1) Philip Hardwick - B.Khan - J.Langmead, age, p.76.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İş kararları, özellikle çıktı (ürün-üretim) ve fiyatlar yoluyla ekonomi üzeride güçlü bir etkiye sahiptir ve etkilene derecesi firmanın büyüklüğüne dayandığı kadar piyasanın rekabet koşullarına da bağlıdır. Çok büyük firmalar ekonomide istihdam koşulları üzerinde önemli etkilere veya endüstri üzerinde önemli etkilere sahiptir.

Firma, kâr sağlamak için satış yapan ve amacı kâr maksimizasyonu olan bir birimdir. Fiyat teorisinde firma kâr maksimizasyonu amacından olan bir birim olarak kabul edilir.

Firmaların temel fonksiyonu, satışa sunduğu mal ve hizmetleri üretmek için üretim faktörlerini kiralamak, satın almak ve organize etmektir.

Bir firmanın faaliyette bulunduğu piyasanın rekabet yapısı fiyatları etkiler. Az rekabette veya rekabetin olmadığı bir piyasada faaliyette bulunan bir firma tam rekabet piyasasında faaliyet gösteren bir firmanın uyguladığı fiyatlardan daha yüksek bir fiyat uygulayabilir. Gerçekte, büyük bir firma veya bir kaç büyük firma piyasadaki geniş hisseleri yoluyla yükselttikleri fiyatlar yoluyla maliyet enflasyonu yaratılmasına katkıda bulunabilirler.

Bir malın piyasa arzı, belli bir dönem boyunca, firmaların satma arzusunda oldukları ve satmaya muktedir oldukları mallar toplamıdır.

### 520. Arzı Sağlayanların Karşıkarşıya Kaldıkları Problemler

Arzı sağlayanların karşıkarşıya oldukları en temel problem, uzun dönem iş sahasında kalabilmeleri için her firmanın maliyetlerini karşılamaya yetecek kadar kazanması gerekliliğidir. Bir firmanın amacı kâr maksimizasyonunda bulunabilmek, en azından tatmin edici düzeyde yani hissedarlarını mutlu edecek düzeyde kâr elde edebilmektir. Firmaların başarılı olabilmesi için halihazırdaki ve gelecekteki satış gelirleri ve üretim maliyetlerini doğrulukla tahmin edebilmeleri gerekir. Bu gelir ve maliyetlerin tahmini pek çok firma için en önemli probleni teşkil eder.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Üretim seviyesini arttırmak isteyen bir firma, politikasının kârlı olup olmadığını belirleyebilmek için yeterli bilgi seviyesini sağlamak için araştırma yapmalıdır. Özellikle firmanın istihdam edilen ilâve emek-sermayenin kârlılığını, gereken ilâve hammaddelerin maliyetini ve ürünün gelecek talebini tahmin edebilmesi gereklidir. Belirsizlikler içinde bir dünyada tam olmayan bir bilgiyle ve bu bilgilerin elde edilmesinin kolay olmadığı bir ortamda çalışmanın güçlüğü açıkca görülebilir.

İstihdam edilecek ilâve emeğin kârlılığı; emeğin verimliliğine ve pek çok durumda mevcut emek gücüne ödeyebileceği ücret düzeyi olduğunu düşünebileceği kadar firmaya cazip gelecek yeni ücret oranına dayanır. Ekstra emeğin verimliliği firma tarafından kesin olarak bilinemez. Aynı şekilde üretimini genişletmek için firmanın ödemesi gereken ücretin herhangi bir dönemdeki seviyesinin, çoğunlukla sendikalarla yapılan görüşmelerle belirlendiğinden bilinmesi zordur.

Yine aynı şekilde, istihdam edilen ilâve sermayenin kârlılığının da, örneğin yeni bir makina dersek, makinenin finansmanı borçlanarak alınan parayla yapıldığından ödenmesi gereken faiz oranları seviyesi bilinmediğinde, gelecekteki talep koşulları ve fiyatlar firma tarafından kesinlikle bilinemediğinden makinanın gelecekteki getirisi de hesaplanamayacağından bilinemez.

Üretim artışı için gerekli ilâve hammadde maliyetleri, gelecekteki hammadde fiyatlarına dayandığından bilinemez. Örneğin 1970'lerde petrol fiyatlarının anî yükselişi, alternatif enerji kaynaklarının da bulunma zorluğu nedeniyle dünyadaki bütün firmalar için problemlere yol açmıştır. Eğer firma büyük bir firma ise, hammadde talebi beklenmedik şekilde fiyatlarının yükselmesine neden olur. Ancak, hammaddelerle ilgili yeni keşifler fiyatların önemli oranda düşmesine neden olabilir.

Son olarak, firmanın ürününün gelecekteki talebi, sadece ürünün gelecekteki fiyatlarına değil, aynı zamanda firmanın kontrolu altında olmayan, ilişkili malların fiyatları, aile geliri, zevkler ve beklentiler gibi pek çok faktörlere de bağlıdır. Bu nedenlerle de bu tahminler çok belirsiz ve güç olabilir. Firmalar ürünlerinin talebiyle ilişkili fiyat değişiklikleri, stok değişiklikleri ve piyasa araştırmalarıyla ilgili bilgi toplarlar. Ve bu bilgiyi gelecek trendlerinin tahminin de kullanırlar.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Modern iş dünyasında, tam olmayan bilgi ve belirsizlik firmaların, cari bilgi araştırmaları için kaynak ve zaman istihdam etmelerini gerektirir.

Firmaların fiyat ve miktar kararlarının alınmasında karşılaştıkları bazı şiddetli problemlere rağmen, hâlâ muhtemelen bir malın toplam piyasa arzını etkileyen bazı faktörlerin izole edilmesi mümkündür. Bu yapılırken, firmanın tam olmayan bilgi ışığında miktar kararlarını ve çıktı tercihini yaptığının bilinmesi önemlidir(1).

## 521. Arzı Belirleyen Faktörler

Bir malın piyasa arzının temel belirleyicileri, örneğin x malı için;

a. Endüstrideki firmanın amacı
b. x malının fiyatı
c. Diğer malların fiyatları
d. Üretim faktörleri fiyatları
e. Mevcut teknoloji

**a. Endüstrideki firmanın amacı:** Firma farklı amaçlara sahibolabilir. Firmanın amaçları aldığı kararları etkileyecektir. Bir firma satış gelirlerini maksimize etmeyi amaçlayabilir; örneğin firma kârını maksimize etme amacının üstünde bir miktarda mal arzedebilir. x malının toplam piyasa arzı endüstrideki firmaların temel amacına dayanır. Bu amacın değişmesi arz miktarında değişmelere yol açar.

**b. x malının fiyatı:** x malının fiyatı yükseldiğinde, maliyetler ve diğer bütün malların fiyat ve maliyetleri değişmezse üretim çok kârlı hale gelir. Mevcut firmalar bu nedenle üretimlerini arttıracaklar ve yeni firmalar için endüstri cazip olacaktır. Ve de fiyatlar yükseldiğinde toplam piyasa arzı da artacaktır. Burada belirtilmesi gereken cari fiyatların değil, fakat beklentilerin gelecek fiyatlarıyla ilgili olması üreticileri motive eder.

---

(1) Watson Donald S., age, p.169,170,172,173,176,177 ve bkz. Philip Hardwick-B.Khan-J.Langmead, age, p.78,79,80.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

c. **Diğer malların fiyatları:** y diyebileceğimiz diğer malların fiyatları, x'in fiyatı değişmeden kalırken yükselirse bazı firmalar şimdi Y malı üretimine kayabilir. Örneğin bir buğday üreticisi, arpanın fiyatının yükselmesi sonucu topraklarının daha büyük bölümünü arpa üretimine ayırabilir. Bu olaya üretimde ikâme denir ve bu ilişkide bir malın arzı ve diğerinin fiyatı arasında ters ilişki vardır.

Bununla beraber, bu sonuç tamamlayıcı mallar için (araba ve benzin, petrol ve parafin gibi) geçerli değildir. Çünkü araba talebinin artması benzin talebinin ve fiyatlarının artmasına neden olur.

Firmaların daha büyük kâr araştırmasıyla bir endüstriden diğerine hareket etmesi kaynak kullanımının birinden diğerine kaymasına neden olur.

d. **Üretim faktörlerinin fiyatları:** x malı üretim faktörleri fiyatlarının yükselmesi x malı üreticisinin maliyetlerinin yükselmesine yol açar. Bu, arzın azalmasına yol açar. Bazı firmalar üretimlerini kısarken bazı etkin çalışmayanlar sektörü terkederler.

e. **Mevcut teknoloji:** Firma maliyetlerini etkileyen bir diğer faktör teknolojidir. Teknolojik gelişme (yeni makinaların veya daha etkin üretim tekniklerinin icad edilmesi) her bir üretim biriminin maliyetlerini azaltıp kâr marjını yükseltecektir. Bu nedenle toplam arz artacaktır.

x malının arz fonksiyonu;

$$S_x = f(B, P_x, P_g, P_f, T, Z)$$

B - Firmanın amacı
$P_x$ - x malının fiyatı
$P_g$ - diğer malların fiyatları
T - vergi ve subvansiyonlar
Z - doğal olaylar
$P_f$ - üretimde kullanılan faktörlerin fiyatları, maliyetler

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

x malının arz eğrisi, firmanın satmayı arzu ettiği veya satabildiği x malının fiyatları ve miktarları arasındaki ilişkiyi gösterir. Etkileyebilecek diğer faktörlerin değişmeden kalması durumunda x malının arzı x malının fiyatının fonksiyonudur. $S_x = f(P_x)$ olarak gösterilir.

## 53. ÜRETİM, MALİYET, KAR

Üretimin anlamı, firmaların girdileri (üretim faktörlerini) sattıkları çıktı-ürün şeklinde değiştirmeleridir. Üretim kelimesi fiziki değişimlerle sınırlı değildir. Taşımacılık, finansman, sigortacılık, vs. gibi hizmetlerin sağlanmasını da içerir. Girdi, üretim faktörleriyle yakın anlamlı olmakla birlikte firmaların satın aldıkları herşeyi içerir. Dar anlamda kullanıldığında üretim faktörü emek ve sermaye anlamındadır.

Üretim teorisi, maliyetler arzı etkilediğinden ve talebi belirlediğinden fiyatları belirlediğinden, maliyetler ve üretim hacmi arasındaki ilişkinin analizi için temel teşkil eder. Üretim teorisinin diğer oynadığı rol ise, üretim faktörleri için firma talebi teorisine temel teşkil etmesidir.

Tam rekabet piyasası koşullarında her bir birim girdinin maliyetinin firma tarafından kontrol edilebilmesi, üretim faktörleri fiyatları faktör piyasasında arz ve talep yoluyla belirlendiğinden imkânsızdır. Bununla beraber firma her birim çıktısının maliyetini; emeğin kullanımını daha etkin hale getirebilen veya sabit maliyetleri daha fazla üretim miktarına yayabilen daha iyi üretim teknikleri kullanma yoluyla değiştirebilir. Her firmanın üretim fonksiyonu mevcut üretim teknolojisi tarafından belirlenir. Teknoloji iyileştiği zaman yeni üretim fonksiyonu da iyileşir. Aynı girdi miktarıyla daha fazla çıktı elde etme imkânı sağlanır. Firmanın üretim maliyetleri, kâr pozisyonunu etkileyen piyasaya sürülen mal arzını belirler.

### 530. Üretim Fonksiyonu

Satışa sunulan mal ve hizmet miktarı üretim maliyetleri tarafından etkilenir. Bununla beraber, üretim maliyeti, faktör girdileri ve ürün çıktıları arasındaki bazı fiziki ilişkilerden de etkilenir. Faktör girdileri

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ve üretim çıktıları arasındaki bu ilişkiye "firmanın üretim fonksiyonu" adı verilir.

$$Q = f(L,C,N)$$ olarak gösterilir.

L - emek
C - sermaye
N - doğal kaynakları

ifade eder.

Ekonomik teori, üretim fonksiyonunda girdi-çıktı arasındaki iki tür ilişkiyi araştırır. İlişkilerden biri; değişken faktör olarak ifade ettiğimiz bir kısım üretim faktörünü değiştirebiliyorken sabit faktör olarak ifade ettiğimiz bir kısım üretim faktörünün arttırılamaması sonucu ortaya çıkan "Azalan Verimler Kanunu" dur. Kısa dönem olarak ifade ettiğimiz ekonomik zaman süresinde üretimin arttırılmak istenmesi sonucu üretim faktörlerinin bir kısmının arttırılabildiği dönemde ortaya çıkar. Diğer ilişki, üretim faktörlerinin tümünün arttırılabildiği uzun dönemde ortaya çıkar, ölçeğe göre getiri olarak ifade edilir.

**531. Azalan Verimler Kanunu (Law of Diminishing Returns)**

Mal arzının sağlanmasında temel fonksiyonun yönetimi; toprağı, sermayeyi ve emeği, bu faktörlerin kullanılmasında en iyi bileşimi sağlayacak şekilde organize etmektir. Bir faktörün çok kullanımı ve diğerinin çok az kullanımı olmayabilir. Örneğin bir çiftçi, belli miktarda toprağı için belirli miktarda emeğe ve makinaya gereksinim duyar. Yine bunun gibi bir ofis yöneticisi, belli sayıdaki makinanın çok etkin çalışmasının belli sayıda memur-işçi gerektirdiğini bilir. Her iki olayda, işe alınan üretim faktörleri uygun oranlarda değilse birim başına maliyetler olabileceğin üstünde olacağından çiftçi veya yönetici gayretlerinden maksimum getiriyi sağlayamayacaktır.

Her bir örnekte üretilen mallar da optimum üretim faktörü oranı vardır. Bu optimum veya en iyi üretim faktörü oranı kısmen "azalan getiri kanunu" veya "azalan verimler kanunu" tarafından belirlenir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Azalan getiri kanunu ve onun üretim maliyetleri üzerindeki etkisini gösterebilmek için, araç-gereç dükkanı ve dört makinası, yeterli alanı ve bol hammaddesi olan bir müteşebbis farzedelim. Eğer bir işçi kiralanırse, bir işçinin dört makinanın hepsine bakması, hammadde akışını düzgün sağlayabilmesi, ürünlerin alınması ve paketlenmesini sürdürdüğü varsayımı zor olacak ve net sonuç, sınırlı miktarda ürün olacaktır. Gerçekte, zamanın en iyi bir bölümünde makinaların bazıları aylak olabilir. Eğer uygun kabiliyette ikinci bir işçi kiralanırsa toplam üretim artacaktır. Şüphe yoktur ki artış iki kattan fazla olacaktır. Bu sadece ikinci işçinin fiziki emeğinin yararından değil, aynı zamanda makinaların daha fazla çalışmasından da sağlanmaktadır. Sonuç olarak toplam üretim 10 birimden 22 birime yükselebilir.

Benzer gelişme, müteşebbis üçüncü işçiyi kiraladığında vuku bulacak ve üretim 36 birime yükselecektir. Gerçekte, eğer dördüncü işçi kiralansaydı, her bir işçi bir makinaya bakacağından üretim hâlâ 52 birime yükselirdi. Her bir üretim artışı durumunda ilâve işçi bir öncekini aşmaktadır. Her bir işçinin sağladığı üretim artışı emeğin marjinal ürünü olarak bilinir.

### 5310. Marjinal Ürün

Herhangi bir girdinin marjinal ürünü, bu girdinin ilâve biriminden kaynaklanan toplam çıktıdaki artıştır. Fakat ne kadar zaman bu marjinal ürün artmaya devam edecektir. Beşinci işçi kiralandığında bu işçi stoklarla, paketlemeyle uğraşabilir ve diğer dört işçi makinalarıyla daha çok iş görebilirler. Hâlâ marjinal ürün ve toplam ürün artmaktadır, fakat üretimdeki artış dördüncü işçinin sağladığı üretim artışından az olacaktır. Ürün artışının 15 birim olduğunu farzedelim.

Kiralanan ilâve işçilerde marjinal ürün azalacaktır. Kiralama devam ettikçe, sabit faktörler tam kapasite çalışıyor olacak ve üretimde kesin bir artış sağlanamayacaktır. Gerçekte işçilerin birbirlerinin verimini düşürdükleri ve toplam üretimin azaldığı bir safhaya ulaşılacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Üretimin ilk safhalarında marjinal verimliliği arttırabilme imkânı olmasına rağmen ve sabit marjinal verimlilik olsa bile belli ürün sıralaması boyunca, azalan marjinal verimliliğin gelmesi çok yaygındır.

"Azalan Marjinal Verimlilik" veya "Azalan Getiri Kanunu" olarak ifade edilen bu gelişme; üretim biriminin her bir ilâve birimi diğer faktörlerin sabit miktarlarıyl birleştirildiğinde, toplam üretimde sağlanan artışın, ilâve üretim birimindeki artış kadar olmadığı bir noktaya ulaşılmasıdır(1).

**5311. Ortalama Ürün**

Basitçe her birim girdinin ürünü olarak ifade edilir. Üçüncü birim emek kullanıldığında toplam ürün 36 birimdir ve ortalama ürün 12 birimdir. Marjinal ürün artar maksimuma ulaşır ve azalırken ortalama ürünü de etkiler. Marjinal ürün ortalama üründen büyük olduğunda ortalama ürünü yükseltir, ve marjinal ürün ortalama üründen küçük olduğunda ortalama ürünü azaltma yönünde etkiler.

Tablo 10. Girdi-Çıktı, Marjinal Ürün ve Ortalama Ürün

| birim-emek | toplam çıktı | marjinal ürün | ortalama ürün |
|---|---|---|---|
| 1 | 10 | - | 10 |
| 2 | 22 | 12 | 11 |
| 3 | 36 | 14 | 12 |
| 4 | 52 | 16 | 13 |
| 5 | 67 | 15 | 13.4 |
| 6 | 78 | 11 | 13 |
| 7 | 84 | 6 | 12 |
| 8 | 88 | 4 | 11 |
| 9 | 90 | 2 | 10 |
| 10 | 90 | 0 | 9 |

Tablo 10'da 5 birim emeğin marjinal ürünü 16'dan 15'e düşmiş, fakat ortalama ürün 13'ten 13.4 birim yükselmiştir. Çünkü marjinal ürün 15 azalmasına rağmen hâlâ ortalama ürün 13'ten büyüktür. Fakat tekrar, or-

(1) Welch Patrick J. ve Gerry F.Welch, age, p.397 ve bkz. Hailstones Thomas J. and Frank V.Mastrianna, age, p.93,94 ve bkz. Lipsey Richard G., age, p.213.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

talama ürün marjinal ürün gibi ulaştığı bir noktadan sonra düşmeye başlar(1).

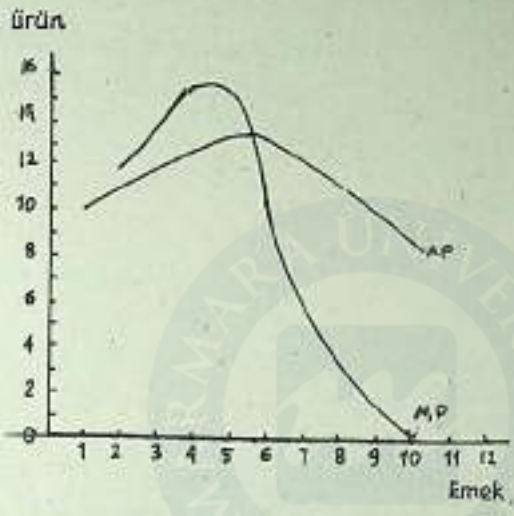


Şekil 18. Marjinal Ürün-Ortalama Ürün İlişkisi

### 532. Ölçeğe Göre Getiri

Firmanın bütün üretim girdilerini arttırabildiği uzun dönemde, üretim girdilerinin arttırılması yoluyla üretimi arttırmak amaçlanır. Üretimi arttırmak için üretim tesis ölçeği büyültülür. Daha fazla emek, daha fazla teçhizat-makina daha fazla alan üretime tahsis edilir. Eğer daha fazla üretim sağlamak amacıyla üretim faktörleri arttırıldığında, üretim faktörlerinin arttırılması oranında üretimde artış sağlanmışsa ölçeğe göre sabit getiri sözkonusudur. Eğer üretim faktörlerinin arttırılış oranından daha az oranda bir üretim artışı sağlanmışsa ölçeğe göre azalan getiri sözkonusudur. Fakat, eğer üretim faktörlerinin arttırılış oranından yüksek oranda bir üretim artışı sözkonusuysa ölçeğe göre artan getiriden sözedilmektedir.

Büyük ölçekli üretim ekonomilerinden söz edildiğinde veya kütle üretiminin avantajlarından söz edildiğinde bu ifadeler bir kaç anlam taşırlar.

(1) Hailstones Thomas J. and Frank V. Mastrianna, age, p.93,94,95.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

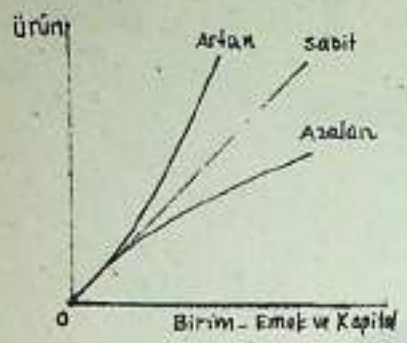


Genellikle ifade edilen büyük ölçekli ekonomilerin küçük ölçekli ekonomilere oranla daha etkin olmalarıdır. Kullandıkları daha yeni ve daha iyi teknikler nedeniyle sağladıkları etkinlikten söz edilmektedir(1).

Şekil 19. Ölçeğe Göre Getiri

## 54. EŞÜRÜN EĞRİLERİ- Isoquants

Firmanın bir girdiyi veya bütün girdileri de arttırarak üretimini arttırabildiğini biliyoruz. Şimdi firmanın birbirini ikâme edebilen iki girdiyi de daha fazla kullanarak firmanın üretimini arttırabileceğini farzedelim. Tüketici davranışları incelenirken, azalan marjinal fayda eğrileriyle gösterilen ve farksızlık eğrileri (indiffence curves) oluşumunu analizlerde kullandığımız gibi üretim teorisinde de azalan marjinal verimlilikle girdi-çıktı ilişkileri isoquant-eşürün eğrileriyle gösterilmekte, farklı üretim seviyeleri de isoquant-eşürün eğrileri haritalarıyla ifade edilmektedir.

Bir üretim fonksiyonu, iki değişken girdiyle ve isoquant ailesiyle temsil edilir. İsoquantlar diğer bir deyimle eşürün eğrileri farksızlık eğrilerine benzerler. Farksızlık eğrilerinin tüketicinin farklı tatmin seviyelerini ifade etmeleri gibi eş-ürün eğrileri de üreticilerin farklı üretim seviyelerini gösterirler.

Bir isoquant-eşürün eğrisi, emek ve sermaye gibi birbiri yerine ikâme edilen iki girdinin farklı kombinasyonlarını-bileşimlerini gösterirler. Örneğin 100 olarak numaralanmış bir isoquant-eşürün eğrisi üzerinde bir A noktası, 100 birim çıktının 1 birim emek, c birim sermaye ile üretildiğini ifade eder. Ve 200, 300 ve 400 ile numaralanmış eşürün eğrileri,

(1) Watson Donald S., age, p.191.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

emek ve sermayenin farklı bileşimleriyle üretilebilen 200,300 ve 400 birimlik çıktıları ifade eder. Isoquantların şekilleri birbirini ikâme edebilen iki girdinin birbirini ikâme edebilme özelliğinden kaynaklanır. Eğer girdiler birbirlerini tam ikâme edebilseler isoquantlar düz bir doğru şeklinde olurlardı. Girdiler birbirini iyi ikâme edebiliyorlarsa eşürün eğrileri hafif bir eğrilikte olurlardı. Girdilerin birbirlerini ikâme edebilmeleri zayıfsa eşürün eğrisi derin bir eğrilikte olurdu. Eğer girdiler sadece sabit bir oranda kullanılabiliyorsa eşürün eğrileri tam köşeli olurdu(1).

### 540. Eşürün Eğrilerinin Eğimi

Bir eşürün eğrisinin bir noktadaki eğimi iki girdinin bu noktada birbirini ikâme etme oranını verir. Eşürün eğrileri negatif eğimli eğriler olduklarından eğimin mutlak değeri alınır. İki ürün arasındaki trade-off/değişim oranı marjinal teknik ikâme oranı(marjinal rate of technical substitution-MRTS) olarak isimlendirilir.

$$\text{eğim} = \text{MRTS} = \frac{C}{L}$$

olarak ifade edilir.

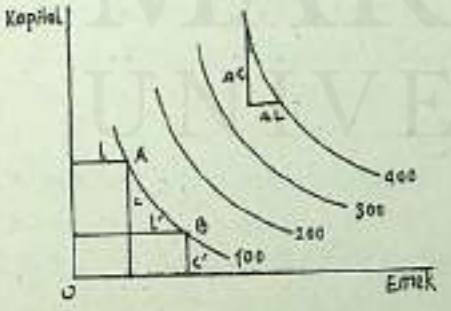


Şekil 20. Üretim Fonksiyonu-Isoquantlar

Marjinal teknik ikâme oranı (MRTS) azalan bir orandır. Isoquantlar-eşürün eğrileri konvekstir. Bir eşürün eğrisinde aşağı doğru hareketin anlamı emeğin artan oranları için sermayenin gittikçe azalan oranlarının ikâme edilerek çıktının sabit düzeyinin muhafaza edilebildiğidir. Benzer olarak eşürün eğrisi üzerinde yukarı doğru hareketin

(1) Watson Donald S., age, p.195,196.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ancak emeğin azalan oranlarına karşı sermayenin artan oranlarıyla ikâme edilerek ürün seviyesinin sabit muhafaza edildiğidir. Eşürün eğrilerinin konveksliği azalan getiriden kaynaklanmaktadır. Daha fazla emek daha az sermaye ile kullanıldığında emeğin marjinal ürünü düştüğünden bu sonuç ortaya çıkmaktadır. Burada iki güç rol oynamaktadır. Birincisi, daha fazla emek sabit miktarda sermaye ile kullanıldığında emeğin marjinal ürünü azalmaktadır. İkincisi, daha da fazla emek azalan sermaye ile kullanıldığında emeğin marjinal ürününün azalması daha hızlı olmaktadır(1).

**541. Girdi ve çıktı Seçimi**

Firmanın alması gerekli girdilerle ilgili kararlarına bakalım. Bir firma makina alır veya leasing yapar, çeşitli emek kiralar, hammadde veya yarımamul alır, elektrik enerjisi, mazot, su ve daha pek çok arzedilen malı satın alır. Firmanın fizikî girdi kambinasyonları-bileşimleri üretim fonksiyonu adı altında tanımlanır. Ve üretim fonksiyonunda muhtemel fiziki girdi bileşimleri teknoloji tarafından belirlenir, teknoloji değiştikçe girdi bileşimi de değişir. Her bir girdi firma tarafından ödenen bir fiyata sahiptir. Girdilerin fiyatları ve fiziki verimlilikleri firmanın ne kadar girdi alacağıyla ilgili kararlarını etkiler.

Firmanın üretim maliyetlerini minimize etmek istediğini varsayalım. Üretim hacminin geliri ve maliyetlerin minimizasyonuyla kâr maksimizasyonu sağlanır. Maliyet eğrileri üzerindeki her bir nokta bu üretim düzeyinde en düşük maliyetleri ifade eder. Firma teorisinde maliyet minimizasyonunun başarılması girdi seçimiyle de ilgilidir.

Bir firma üretimini bir girdinin miktarının değiştirilmesiyle arttırabilir veya azaltabilir. Bu girdinin emek olduğunu varsayalım. Firmanın kiralanacak emeğin optimum miktarını tespit etmesi için üç parça bilgiye ihtiyacı vardır. Emeğe ödenen fiyat, emeğin verimliliği ve firma tarafından satılan ürünün fiyatı. Basitleştirmeyi sürdürmek için zaman süresi içinde firmanın emeğe ödediği fiyat ve ürününe ödenen fiyat üzerinde kontrolü olmadığını farzedelim. Bu varsayımlar altında değişken girdinin

---

(1) Watson Donald S., age, p.196,197 ve bkz. Grant Charles, age, p.64, 65,66.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

optimum miktarı, marjinal fiziki ürünün değerinin girdinin fiyatına eşit olduğu miktarda gerçekleşir.

Şimdi firmanın iki değiştirilen girdiye sahibolduğunu varsayalım. Ve bu iki girdiyi arttırıp azaltarak firmanın üretimini arttırıp azaltabildiğini varsayalım. Bu iki girdinin optimum miktarını seçmek için firma bu girdilerin fiziki verimliliklerini ve fiyatlarını hesaba katmalıdır. Verimlilikler isoquantlarla gösterilebilir. Girdilerin fiyatları da aynı diyagramda isocost-eşmaliyet doğrularıyla gösterilebilir.

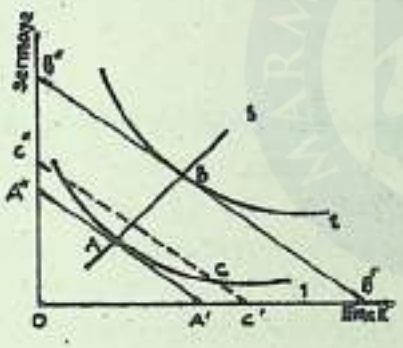


Şekil 21. Girdinin Optimum Bileşimi

OA' emek miktarını, OA" sermaye miktarının firmaya maliyetini ifade eder. Bu doğruların eğimi girdi fiyatlarının oranlarmasını gösterir. Bu doğru üzerindeki herhangi bir nokta, emek ve sermayenin bu oranlarına yapılan harcamayı gösterir. Orijinden uzaklaşan doğrular daha fazla yapılan harcamaları ifade eder. Hem daha fazla emek hem de daha fazla sermaye alınmıştır. Isocost eşmaliyet doğrularının düz olması firmanın girdi fiyatlarını kontrol edemediğini gösterir. Fiyatlar, firma ne kadar alırsa alsın daima aynıdır. Eşmaliyet doğrularının eğimi, $P_L/P_C$'y eşittir. Bir eşmaliyet doğrusu tüketicinin bütçe doğrusu ile özdeş anlamdadır. Fakat her ikisi arasında önemli bir zıtlık mevcuttur. Tüketici sadece bir bütçe doğrusuna sahiptir. Fakat firma eşmaliyet doğruları ailesine sahiptir.

### 542. Girdinin Optimal Bileşimi

Firmalar belli bir üretim hacmini en düşük maliyetle gerçekleştirmek isterler. En düşük maliyet, isoquantlarla-eşürün eğrileriyle gösterildiğinde, eşürün eğrisinin eşmaliyet doğrusuna teğet olduğu noktada gerçekleşir. Şekil 21'de bu, iki eşürün eğrisinin iki eşmaliyet doğrusuna teğet olması şeklinde görülmektedir. Eşürün eğrisi üzerinde, teğet

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olduğu nokta dışında bir nokta, Şekil 21'de C noktası, aynı ürün düzeyinin daha yüksek maliyetle gerçekleştirildiğini ifade eder. Şekilde A'A" maliyetiyle sağlanan 1-eşürün maliyeti, C'C" maliyetiyle sağlanmıştır.

Şekil 21'de S doğrusu firmanın genişleme yolunu temsil eder. Firmanın üretim ölçeğini büyüttüğü durumlarda minumum maliyeti ifade eden, eşürün ve eşmaliyet doğrularının teğet olduğu noktaların birleştirilmesiyle elde edilir.

Minumum maliyet koşulunda firma, eşürün eğrisinin eşmaliyet doğrusuna teğet olduğu noktadaki faktör bileşimini tercih etmelidir.

## 55. MALİYET FONKSİYONU

Maliyet ve çıktı arasındaki ilişkinin genel adı maliyet fonksiyonudur. Firmanın üretim fonksiyonu ve girdilere ödediği fiyatlar firmanın maliyet fonksiyonunu oluşturur. Üretim fonksiyonu farklı şekiller aldığında, girdilerin biri, bazıları veya hepsi değiştiğinde maliyet fonksiyonu da farklı şekiller alır. Fiyat teorisi içinde genelde; kısa dönemde maliyet fonksiyonları ve uzun dönemde maliyet fonksiyonları olmak üzere iki gurup maliyet fonksiyonu üzerinde durulur.

Firmanın arzını büyük oranda üretim maliyetleri belirlemekte ve kârlılığını etkilemektedir. Firmanın içinde bulunduğu sektörün yapısı ve firmanın kendi hedefleri-amaçları, fiyatlama kararlarını etkiler.

Firmanın içinde bulunduğu sektörün yapısı, maliyetlerini ve fiyatlama davranışlarını etkiler. Çünkü üretim faktörlerinin fiyatları tam rekabet ve eksik rekabet koşulları altında farklılık gösterir. Yine tam rekabet koşulları altında firma piyasa fiyatlarını kontrol edemiyorken aksak rekabet koşullarında piyasalara göre firma piyasa fiyatları üzerinde kontrol kurabilir. Bu nedenlerle firma davranışları piyasa yapılarına göre de farklılıklar gösterecektir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## 550. Üretim Maliyetleri

Üretim maliyetleri; emeğe, sermayeye, aramallara ve üretimle dolaylı ve dolaysız ilişkili bütün diğer faktörlere yapılan ödemelerden oluşur. İlâve olarak kapitalist ekonomilerde, kâr fırsatınca uyarılan müteşebbisin üretimi gerçekleştirmek için üzerine aldığı riskten dolayı müteşebbis hizmetlerine karşılık, örtülü maliyet (imputed cost) kavramı vardır(1). Müteşebbisin mal ve hizmet üretmeye devam etmesi için belli bir minimum kârın mevcut olması esastır. Bu bir miktar kâr, üretim maliyetleri olarak gözönüne alınabilir. Üreticinin üretime devam etmesi için en azından üretim maliyetlerini kazanması veya hissedarlarını memnun edecek kadar kâr elde etmesi ve/veya kâr maksimizasyonuna ulaşması gerekir.

## 551. Alternatif Kullanımlar ve Fırsat Maliyeti

Ekonomide arz teorisi temel olarak talep teorisinden farklı değildir. Her ikisinde de karar vericiler, aralarında seçin yapacakları alternatiflerle karşıkarşıya kalırlar. Ve seçimleri fayda-maliyet karşılaştırmasını yansıtır. Ekonomi yapma yöntemi, hem tüketici hem de üretici için aynıdır.

Özel teşebbüs sisteminde, bir malın üretiminde kullanılan üretim faktörü sadece, bu malın üretiminde eğer bir başka malın üretiminde kullanıldığından daha fazla değer ifade ediyorsa kullanılır. Örneğin, eğer emek için rekabet varsa otomobil imâlatçısı bir mekaniğin emeğini, en azından diğer mekaniklerin işverenlerinin ödediği kadar ödemede bulunarak kiralar.

Aynı prensip, üreticiler tarafından kullanılan diğer materyallerin (üretim faktörleri) maliyetlerinin belirlenmesinde de çalışır. Otomobil imalatçıları ve diğer bütün çelik kullanıcıları çelik için en azından, bu materyale eğer başka amaçla kullanılmış olsaydı ne değer ifade ediyorsa bu fiyatı ödemelidir. Keza, sermaye mallarının ve banka ödünçleri şeklinde borçlanılmış fonların maliyeti, büyük oranda eğer diğer bazı

(1) Hailstones Thomas J. and Frank V.Mastrianna, age, p.97 ve Donald S. Watson, age, p.217.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kullanımlara vakfedilmiş olsaydı ifade edeceği değerde mal ve fonlar tarafından belirlenirdi.

Bir üretim faktörünü, en iyi diğer bir istihdam alanından çekmek için ödenmesi gerekli miktar fırsat maliyeti olarak ifade edilir. Bu maliyet, ödene nakit olarak yapılsın veya yapılmasın vardır. Örneğin çiftçi olduğunuzu ve en kârlı tahıl üretimi olarak mısır ürettiğiniz bir çiftliğiniz olduğunu ve en kârlı ikinci üretimin buğday üretimi olduğunu varsayın. Eğer mısır üretmeye karar verirseniz, mısır üretiminin fırsat maliyeti, eğer buğday üretmiş olsaydınız kullanacağınız emek ve toprağımızın değeri olacaktı.

### 552. Açık ve Örtülü Maliyet

Üretim harcamaları, açık maliyetler olan kontrat veya anlaşma-akitlerden sonuçlanır. Kabul edilen böyle maliyetler genellikle parasal rakamlarla ifade edilirler ve kayıtlara geçerler. Birinin kendi toprağını kullanması gibi, bir üreticinin kendi üretim faktörlerinden birini kullanması niteliğindeki harcamalar örtülü maliyetlerdir. Normal muhasebe yönteminde örtülü maliyetler genellikle ihmal edilir. Bununla beraber gerçek kârın belirlenmesinde, örtülü maliyetler üretim maliyetlerinin reel kısmı olarak kabul edilmelidir[1].

### 553. Ekonomik Zaman

Zaman süreci tarafından etkilenen firmanın seçtiği üretim teknikleri üretim faktörleri arasındaki ilişkileri gösterir. Genellikle bir iş sektörünün üretimine, kısa dönem ve uzun dönem açısından bakılır. Bu zaman süresi, saat olarak, ay olarak veya yıl olarak tanımlanmaz. Daha ziyade çok daha soyut bir kavram olarak tanımlanır.

#### 5530. Kısa Dönem:

Üretimde bulunan üretim faktörlerinden bazıları değiştirilebiliyorken bazılarının değiştirilemediği zaman sürecidir. Miktar olarak değiştirilemeyen bu üretim faktörlerine sabit faktörler denir. Çünkü sabit

(1) Hailstones Thomas J. and Frank V. Mastrianna, age, p.97.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

faktörlerin miktarı, üretim düzeyinin arttırılması veya azaltılmasıyla değiştirilemez, maliyetleri değişmez ve firma herhangi bir şey üretsin veya üretmesin ödemesi gereken maliyetlerdir. Sabit faktörlere örnek olarak bina veya sigortalamayı gösterebiliriz. Kısa dönem, sabit üretim faktörlerinin üretimin yapıldığı süre içinde sınırlı şekilde olduğu süredir.

### 5531. Uzun Dönem.

Bütün üretim faktörlerinin değişebilir olduğu veya üretimi sınırlamak için sabit faktörün olmadığı zaman süresidir. Uzun dönemde, bina ve diğer üretim kolaylıklarını da içeren bütün kaynakların üretim de kullanılabileceği üretim dönemidir.

Örneğin bir restaurant sahibinin yemeklerin üretim metod ve maliyetlerini değiştirmeyi denediğini farzedelim. Eğer masa ve garson sayısını, seçilmiş menüyü değiştirebiliyorken yemek salonunu ve mutfağı değiştiremiyorsa kısa dönem sözkonusudur, planlamasını kısa dönemde yapıyordur. Eğer restaurant sahibi, yemek metod ve üretim maliyetlerini analiz ettiğinde ilave bir yemek salonu ve mutfak edinebiliyorsa veya yeni bir restauranta geçebiliyorsa uzun dönem sözkonusudur.

Uzun dönemde bütün üretim faktörleri değiştirilebilir. Kısa veya uzun dönemde üretim kararı vermek için bir işsektörünün çıktısının üretilen farklı miktarları yardımıyla maliyetlerini belirleme gereksinimindedir. Çünkü üretim her bir zaman süresinde farklı planlanır ve maliyetler kısa ve uzun dönemde gözden geçirilir(1).

### 554. Kısa Dönem Maliyetleri

Kısa dönemde, mal ve hizmet üretiminde kullanılan bütün faktörler, sabit veya değişken faktörler olarak sınıflandırılabilir. Sabit faktörler, daha önce de ifade edildiği gibi üretim seviyesinin değiştirilmesiyle miktarları değiştirilemeyen üretim faktörleridir. Bir firma bir sabit

---

(1) Watson Donald S., age, p.217 ve bkz. Patrick J.Welch and Gerry F. Welch, age, 389,390.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

faktörü istihdam ettiğinde bu kaynağın maliyeti sabit maliyet olarak isimlendirilir. Örneğin bir binanın kiralanması sabit maliyetlere örnektir. Sabit maliyetler üretici bir şey üretsin veya üretmesin ödenmesi gereken masraflardır. Değişken faktörler, üretim miktarının azaltılması veya çoğaltılmasıyla kullanımları azaltılan veya çoğaltılan faktörlerdir Ham madde, emek ve enerji bu açıdan bakıldığında değişken faktörlerdir. Değişken maliyetler, değişken faktörlerin kullanımı sonucu oluşan maliyetlerdir. Kısa dönemde bütün maliyetler, kullanılan sabit ve değişken faktörlere göre sabit ve değişken maliyetler olarak sınıflandırılabilir. Değişken maliyetler herhangi bir üretimde bulunulmadığında sıfır olan yani yapılmayan maliyetlerdir. Toplam değişken maliyetler üretim seviyesi yükseldikçe artar.

**Toplam maliyetler;** toplam sabit maliyetlerle toplam değişken maliyetlerden oluşur(1).

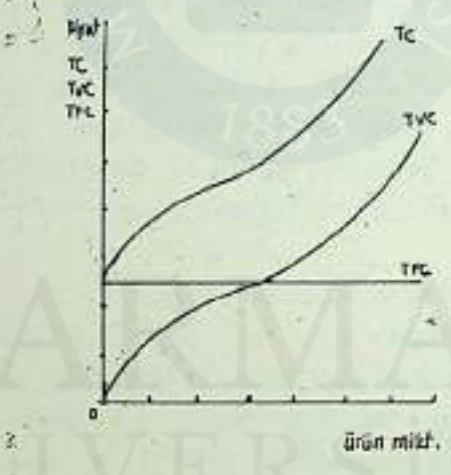


Şekil 22. Toplam Maliyetler.

Şimdi x malı üreten bir firmanın maliyetlerine bakalım. Emeğin tek değişken faktör olduğunu farzedelim. Sabit sermaye stokuyla bu firmanın sonuçta azalan verimleri yaşayacağını ve ortalama emek verimliliğinin düşeceğini hatırlatalım. Firmanın üretim faktörlerini tam rekabet koşullarının geçerli olduğu faktör piyasasından aldığını ve pek çok firma

(1) Lipsey Richard G., age, p.216,217 ve bkz. Colladay Fredrick L., Economics-Problems, Principles and Priorities, The Benjamin/Cummings Publishing Company, Inc., 1978, p.77,78.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

aldığından faktör fiyatlarının sabit olduğunu varsayalım. Bu, sonuçta ortalama emek verimliliğinde bir düşmenin ortalama değişken üretim maliyetlerinin yükselmesi gerektiğini gösterir.

Tablo 2'de, 6.kolon-ortalama değişken maliyetler (AVC) toplam değişken maliyetlerin (TVC) üretim miktarına (Q) bölümüyle elde edilir. Sembollerle gösterdiğimizde;

$$AVC = \frac{TVC}{Q} \text{'dir.}$$

Tablo 2'de ortalama değişken maliyetlerin üretim döneminde 5.birimde ortalama değişken maliyet (AVC) minumuma ulaşır. Bu üretim düzeyinde ortalama emek verimliliği maksimumdur. Diğer bir deyişle, sabit ve değişken üretim faktörleri optimum bileşim oranındadır.

Üretim düzeyi 5 birimin üzerine çıkarıldığında, arttırılan değişken daha az sabit faktörle iş göreceğinden ortalama verimlilik azalır. Bu, üretim arttıkça ortalama değişken maliyetlerin artışıyla sonuçlanır. Aksi olarak, AVC-ortalama değişken maliyet, üretim 5 birime ulaşıncaya kadar düşer. Çünkü 5 üretim biriminin altında sabit faktörler değişken faktörlerle çalışmak için fazladır.

**(AFC) Ortalama Sabit Maliyetler,** toplam sabit maliyetlerin üretim miktarına bölünmesiyle bulunur. Sembollerle gösterdiğimizde;

$$AFC = \frac{TFC}{Q} \text{ 'dır.}$$

Açık olarak görünen; üretim artışı sağlandıkça daha büyük üretim düzeylerinde birim başına düşen sabit maliyetin yani ortalama sabit maliyetin azalacağıdır.

Sütun Y'de görülen ortalama toplam maliyet, ortalama sabit maliyet ve ortalama değişken maliyetin toplamından elde edilir. Sembollerle gösterdiğimizde;

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ATC = AFC + AVC'dur.

Ortalama toplam maliyetler = Ortalama Sabit Maliyetler + Ortalama Değişken Maliyetler

Alternatif olarak ATC, toplam maliyetlerin üretim miktarına bölümüyle de bulunur(1).

ATC, 7 birim üretim miktarına ulaşılıncaya kadar azalı, ve başlangıçta firma değişken faktörün artan getirisinden yararlanır. 7 birimlik üretim düzeyinin üzerinde AVC arttığından azalan getiriden etkilendiğinden ATC artar.

8.Kolonda görülen marjinal maliyet, üretim düzeyinde yapılan bir birimlik değişmeden kaynaklanan toplam maliyetlerdeki değişmeyi gösterir.

$$MC = \frac{TC}{Q}$$

Gördüğümüz üçüncü birim x malının maliyeti 15.80 ₺. ve 4.birimin maliyeti 18.80 ₺.'dır. 4.Birimin marjinal maliyeti;

$$CM = \frac{18.80 - 15.80}{1} = 3 \text{ ₺.}$$

Marjinal maliyet eğrisinin (MC) şekli, marjinal ürün eğrisiyle ilişkilidir(2).

---

(1) Hailstones Thomas J. and Frank V.Mastrianna, age, p.97,98,99 ve bkz. Philip Hardwick-B.Khan-J.Langmead, age, p.139,140,141 ve bkz. Donald S. Watson, age, p.217,218,219.

(2) Hardwick Philip-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.141,142,143,144 ve bkz. Stonier Alfred W. and Douglas C. Hague, A Textbook of Economic Theory, Longmans-Green and Co.Ltd. Printed in Great Britain Eleventh impression 1961, p.107,108,109,110,111.

Tablo 11. Kısa Dönemde Firma Üretim Maliyetleri.

| 1 Üretim birimi | 2 toplam sabit maliyet | 3 toplam değişik.mal. | 4 toplam maliyet | 5 ortalama sabit maliy. | 6 ortalama değişik mali. | 7 ortalama topl.mal. | 8 marjinal maliyet |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 0 | 5 | 0 | 5 | ∞ | - | ∞ | - |
| 1 | 5 | 4 | 9 | 5 | 4 | 9 | 4 |
| 2 | 5 | 7.5 | 12.5 | 2.5 | 3.75 | 6.25 | 3.5 |
| 3 | 5 | 10.8 | 15.8 | 1.67 | 3.60 | 5.27 | 3.3 |
| 4 | 5 | 13.8 | 18.8 | 1.25 | 3.45 | 4.70 | 3.0 |
| 5 | 5 | 17.0 | 22.0 | 1.00 | 3.40 | 4.40 | 3.2 |
| 6 | 5 | 20.5 | 25.5 | 0.83 | 3.42 | 4.25 | 3.5 |
| 7 | 5 | 24.3 | 29.3 | 0.71 | 3.47 | 4.18 | 3.8 |
| 8 | 5 | 28.6 | 33.6 | 0.63 | 3.57 | 4.20 | 4.3 |
| 9 | 5 | 33.5 | 38.5 | 0.56 | 3.72 | 4.28 | 4.9 |
| 10 | 5 | 39.0 | 44.0 | 0.50 | 3.90 | 4.40 | 5.5 |



MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

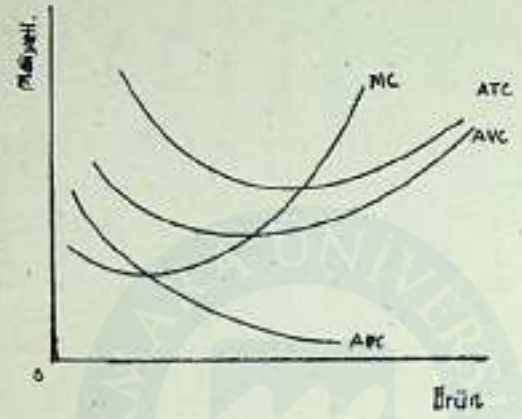


Şekil 23. Kısadönem Maliyet Eğrisi.

**555. Uzun Dönem Maliyetleri**

Uzun dönemin, bütün üretim faktörlerinin değiştirilebildiği dönem olduğunu hatırlatalım. Uzun dönemde bütün üretim faktörleri değişken faktördür. Kâr maksimizasyonuna giden firmanın üretim maliyetlerini minimize etmeyi arzu edeceğini hatırlatalım.

Geleneksel olarak, uzun dönem ortalama maliyet eğrilerinin elde edilmeside (LRAC) elementer ekonomik teori firmanın sonsuz sayıda farklı kapasite planladığını farzeder. Bazı endüstriler için bunun gerçekçi olmayan bir yaklaşım olduğu açıktır.

**LRAC – uzun dönem ortalama maliyet eğrisi,** kısa dönem ortalama toplam maliyet eğrilerinden elde edilir. Belli bir üretim fonksiyonunun farklı üretim seviyelerinin muhtemel en düşük üretim maliyetlerini, firma isocost (eşmaliyet) eğrileri olarak gösterir. Bir LRAC eğrisi, herhangi bir üretim seviyesinde muhtemel minumum ortalama üretim maliyetlerini gösterir. $Oq_1$ üretim düzeyinin minumum üretim maliyeti $OC_1$'dir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

LRAC eğrisi $Oq_2$ üretim düzeyine ulaştığında minimum noktasına ulaşır. Bu üretim düzeyine kadar LRAC eğrisi azalmakta, firma ölçek yararı sağlamaktadır. Sabit faktör fiyatları varsayımı altında, bu firma ölçeğe göre artan getiriye sahiboldığında olmalıdır. Üretim $Oq_2$'nin üstünde arttırıldığında, LRAC eğrisinin yükselmesi firmanın ölçeğe göre azalan getiriyle karşıkarşıya olduğunu gösterir. Sabit faktör fiyatlarıyla, bu üretim düzeylerinde firma ölçeğe göre azalan getiriye sahiptir. Eğer faktör fiyatları sabitken ve uzundönem maliyet eğrisi de sabitse firmanın ölçeğe göre sabit getiride olduğu söylenir(1).

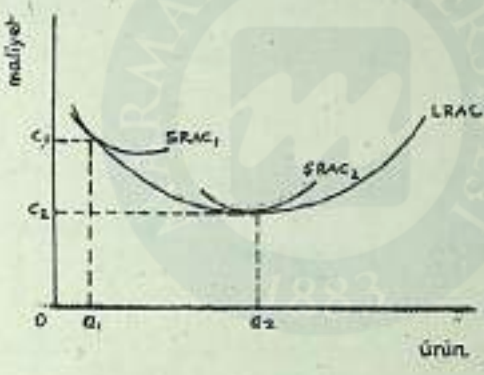


Şekil 24 . Uzun Dönem Ortalama Maliyet Eğrisi.

### 556. Ölçek Ekonomileri

Ölçek ekonomileri; içsel (internal) ve dışsal (external) olabilir.

**İçsel ekonomiler** bir firma üretim ölçeğini büyüttüğünde ortalama maliyetlerinde azalma sağladığında sözkonusudur.

**Dışsal ekonomiler**, aynı endüstride veya ilişkili endüstrilerdeki etkileşim içindeki veya eşzamanlı büyüme gösteren bir gurup firmadan kaynaklanır. Dışsal ekonomiler bu sözkonusu koşullar içindeki bütün firmalar

---

(1) Welch Patrick J. and Gerry F.Welch, age, p.398,399,400 ve bkz. Hardwick Philip-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.143,144 ve bkz. Lipsey Richard G., age, p.221,222,223 ve bkz. Stonier Alfred W. and Douglas C. Hague, age, p.116,117,118,119,120,121.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

için mevcuttur. Belirtilmelidir ki belli coğrafî bölgelerde belli bir ürünün üretiminde uzmanlaşılır. Örneğin İngiltere'de seramik üretimi Stoke-on-Trend civarında ve motorlu araçlar üretimi Batı Midland'da yoğunlaşmıştır(1). Endüstri belli bir bölgede yoğunlaştığında bütün firmalar geliştirilmiş uzmanlaşmış hizmetlerden yararlanırlar. Bu, finansal kuruluşların sağladığı kolaylıkları, ilgili eğitimin sağlanmasını, makinaların arzını ve tamirini sağlayan özel şirketleri içerir.

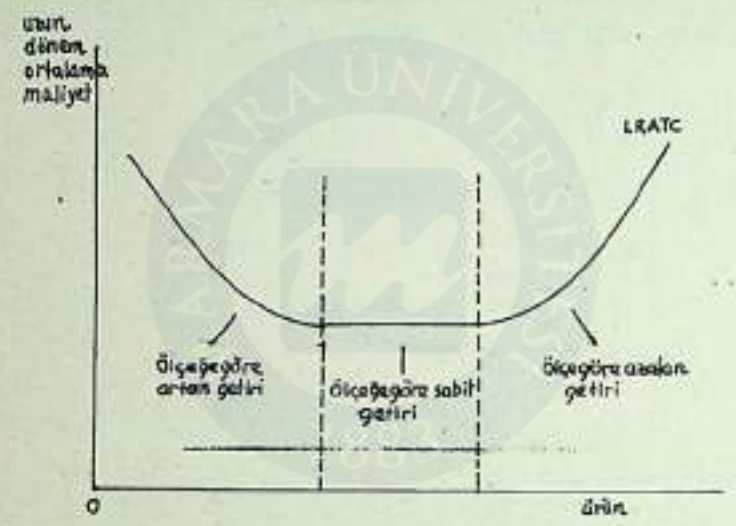


Şekil 25. Ölçeğe Göre Getiri Safhaları.

**Ölçeğe Göre Artan Getiri**, uzun dönem ortalama maliyetler azaldığında, üretimin ilk safhalarında firma ölçek yararı sağlamıştır. Bunun anlamı, büyük ölçekli üretimlerin küçük ölçekli üretimlerden her bir birimi daha ucuz üretmesine izin verdiğidir. Ölçek ekonomileri neden ortaya çıkar?

Bir firma daha büyük miktarda üretimde bulunursa, uzmanlaşmış girdinin kullanılması daha etkindir ve sonuç olarak daha fazla üretim, daha düşük maliyetle yapılabilir. Büyük bir firma, daha ileri teknikler uygulayabilir, daha dar amaca hizmet eden daha gelişmiş techizat, komputer, daha uzmanlaşmış emek istihdam edebilir. Örneğin, bir restaurantta çok usta bir şef gözleminde hazırlanan bir yiyecek ve etkin tekniklerle ve

(1) Hardwick Philip-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.147 ve bkz. Stonier Alfred W. and Douglas C.Hague, age, p.138,139.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

dondurularak her bir restauranta gönderilir ve orada uzmanlaşmamış emek tarafından tüketicilere ısıtılır. Bu zincirleme restaurantlar bir dizi etkinlikle fayda veya maliyet tasarruf edici fırsatlar sağlama imkânına sahibolur.

**Ölçeğe göre azalan getiri (diseconomics of scale)** Uzun dönemde üretim ölçeğinin büyüdüğünde her bir birim başına maliyet yükselebilir. Üretim ölçeği çok büyüdüğünde operasyonların kontrolü güç hale gelebilir. Organizasyonlar büyüdüğünde emir zinciri genişler ve karmaşık hale gelir, her bir safha için daha fazla yönetici kiralarlar ve otorite-sorumluluk merkezileşmekten çıkar ve kopukluk oluşur. Üretim faktörleri, zayıf kontrol nedeniyle ve yönetim yetersizliği yüzünden israf edilebilir. Bilgi ve kumandanın onaylanması için gerekli zaman tarafından etkilenebilir.

**Ölçeğe göre sabit getiri,** ölçeğe göre artan getirinin bittiği ve ölçeğe göre azalan getirinin başladığı noktalar arasında uzundönem ortalama toplam maliyetlerin ne azaldığı ne de çoğaldığı üretim sıralaması başlar. Bu sıralaması süresince firmanın ölçeğe göre sabit getiriyle deneylendiği söylenir. Bunun anlamı ölçeğin, ölçeğe göre getirinin bittiği, fakat ölçeğe göre azalan getirinin mevcut olması için yeterince büyük olmadığı safhadır. Bütün genişleyen firmalar için aynı uzun dönem maliyet eğrileriyle karşılaşılacak demek değildir. Otomobil üreten bir firmanın uzundönem maliyet eğrileriyle fast-food zincirine sahip (örneğin hamburger) bir firmanın uzundönem maliyet eğrisi farklı şekildedir. Şekilde uzundönen üretim maliyetlerinin farklı safhaları görülmektedir[1].

## 60. PİYASA YAPISI

Ekonomide bulunan milyonlarca firmanın her birinin fiyatları kontrol edilebilmekte ki davranışları ve fiyatlamayla ilgili olmayan kararları ve ekonomik kârı kazanmaya devam etme kabiliyetleri farklılık gösterir.

---

(1) Welch Patrick J. and Gerry F.Welch, age, p.400,401,402,403,404,405.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bazı firmaların ürünlerinin fiyatlarını büyük oranda kontrol edebilmelerinin yanında diğer bazılarının kontrol edebilme imkânları az, bazı firmaların ise hiç yoktur. Bazı firmalar reklâmlar, halkla ilişkiler veya ürünleri üzerine dikkatleri çekecek farklı metodlara milyonlarca lira harcarken diğer bazı firmalar hiç harcamada bulunmazlar. Bazı firmalar uzundönemde ekonomik kâr elde etme yeteneğine sahipken bazı firmalar bunu sağlayamazlar.

Fiyatlamadaki bu farklılıklar ve fiyatlamayla ilgili olmayan davranışlarda ve uzundönemde kârlılığı devam ettirebilme yeteneği, firmaların diğer satıcılarla karşılaştığı piyasaların tipi ve rekabetedebilme şiddetinden etkilenir. Diğer bütün koşulların eşit olduğunu varsaydığımızda firmanın piyasa fiyatlarını etkileyebilmesinin azaldığı oranda piyasada rekabet edilebilirlik artacaktır. Ve piyasa da rekabetin azaldığı oranda firmaların fiyatları etkileyebilmeleri sözkonusu olacaktır.

Rekabetin derecesi ve şekli piyasadan piyasaya farklılık gösterir. Piyasa yapısı olarak ifade edilen bu rekabet koşulları ekonomistler tarafından dört farklı guruba ayrılmıştır. Tam rekabet, monopolistik rekabet, oligopol, ve monopol. Bu piyasa tipleri içinde tam rekabette rekabet baskısı çok güçlü iken monopolde direkt rekabet yoktur. Monopolistik rekabet, tam rekabete yakın iken oligopol monopole daha yakın bir yapı gösterir.

### 601. Piyasa-Endüstri

Biz endüstrileri aynı ürünü üreten bir gurup firmanın oluşturduğunu biliyoruz Piyasa ise, aynı ürünü üreten firmaların oluşturduğu satıcılarla alıcıların bir araya geldiği yer olarak tanımlıyoruz. Satıcılar bir endüstride ve piyasada benzer ürünleri satışa sunduklarından biz bu ikisini aynı olarak kabul edebilir miyiz? Cevap "hayır"dır. Bir endüstrinin oluşması için benzer ürünün üretilmesi gerekli iken ve aynı piyasayı içeriyorken ve aynı gurup alıcı için rekabet edebiliniyorken, piyasa için koşul coğrafi sınır koşulludur. Örneğin iki ayrı şehirdeki otomobil tamir dükkanı verdikleri hemen hemen aynı hizmetlerle aynı endüstride yer alırlar. Fakat tamir dükkanları aynı alıcılar için rekabet etmediklerinden piyasada değillerdir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Piyasanın sınırları, ürün ikâmesi gözönünde bulundurularak ve coğrafî sınırlarla belirlenir. Piyasanın coğrafi sınırları alıcıların bulunduğu alanın büyüklüğünce belirlenir. Buna göre piyasa yerel, bölgesel, ulusal veya uluslararası olabilir. Bir dondurma dükkanı için piyasa komşularıyla veya konşu kasaba üreticilerinin ürünleriyle rekabet ettiği bölgesel alan olabiliyorken bir araba üreticisi için piyasa, uluslararası sınırların aşıldığı bir alan olabilmesidir. Piyasanın sınırları aynı zamanda piyasadaki alıcılar ikâme ürünün esas ürünün yerini tutabileceğini kabulleniyorlarsa ikâme mal tarafından da belirlenir. Örneğin, bir teyp kaseti bir kompact disk player'in veya sterio radyo ve/veya audio/video sistemin ikâmesi olarak görülüyorsa bütün bu kalemler aynı piyasa olarak kabul edilirler.

Gerçek yaşamda piyasanın kesin sınırlarının çizilmesi çok güçtür. Örneğin bir bira satıcısı için, bazı biralar bölgesel olarak satıldığından, bazıları ulusal ve bazı diğerleri uluslararası satıldığından coğrafî piyasa sınırları nedir?

## 602. Piyasaların Sınıflandırılması

Daha önce belirtildiği gibi piyasada mevcut rekabetin derecesi bir firmanın davranışlarını, fiyatlama yıkünü ve kâr etme olanağını etkilemektedir. Rekabetin etkilerini analiz edebilmek için ekonomistlerin her biri farklı derecede rekabeti temsil eden dört piyasa modeli (tam rekabet, monopolistik rekabet, oligopol ve monopol) oluşturdukları da belirtilmişti.

Bu piyasaların her biri diğer piyasa modelinden kendini ayıran karakteristiklere sahiptir. Dört piyasa modelini birbirinden ayıran özellikleri üç temel alan çevresinde merkezileşmiştir. Birinci alan piyasadaki satıcı sayısıyla ilgilidir. Bir piyasa bir satıcıya sahibolabilir veya binlerce satıcıya ve/veya az sayıda satıcıya sahibolabilir. İkincisi, piyasada satılan ürünün satıcıdan satıcıya aynı-özdeş veya satıcıdan satıcıya farklılaştırılmış olup olmadığıdır. Eğer bir firma ürününü rakiplerinin ürününden ölçü-renk veya herhangi bir davranışıyla farklılaştırmışsa fiyat rekabeti oluşmayabilir. Üçüncüsü firmaların piyasaya

MARMARA Üniversitesi
İKTİSADİ VE İDARİ İLİMLER FAKÜLTESİ DANIŞMANLIK MERKEZİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

giriş-çıkışlarının kolay veya zor olmasıyla ilgilidir. Bu bazen piyasaya yeni firmaların girişlerinin çok kolay olması, bazen de imkânsız olması şeklinde olur. Her üç alanda ortaya çıkan bu özellikler, piyasada mevcut rekabetin miktarının tanımlanmasında önemlidir[1].

## 61. FİRMANIN KÂR MAKSİMİZASYONU DENGESİ

Genel olarak bir firmanın amacı, ürünlerin satışından sağlanan toplam gelirleriyle, ürünlerin üretilmesi sırasında yapılan toplam maliyetleri arasındaki farklılık olan kârını maksimize etmek olarak tanımlanır.

Kâr, toplam gelir ve toplam maliyetler arasındaki fark olarak tanımlanır Sembollerle gösterirsek;

$$\Pi = TR - TC \text{'dir.}$$

Burada;

$\Pi$ kârı,
TR toplam gelirleri
TC toplam giderleri

temsil etmektedir.

**Toplam gelir**, firmanın üretiminin satılmasından elde edilen gelirdir. Fiyatın (veya ortalama gelirin) satılan üretim birimi sayısıyla çarpılmasıyla hesaplanır. Sembollerle gösterirsek;

$$TR = p \times q \text{'dur.}$$

Burada;

P fiyatları,
q miktarı

gösterir.

**Ortalama gelir**, ise toplam gelirin üretilmiş birim sayısına bölünmesiyle elde edilir. Burada ortalama gelirin malın fiyatına eşit olduğu açık olarak görülür. Sembollerle ifade edersek;

---

(1) Welch Patrick J. and Gerry F.Welch, age, p.411,412,413.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

AR = p'dir.

Firmanın amacının genel olarak kâr maksimizasyonu olduğu belirtilir. Firma kâr maksimizasyonunu nasıl başaracaktır? Bu sorunun cevabı, marjinal maliyet ve marjinal gelir kavramlarının kullanılması yoluyla cevaplandırılabilir.

Öncelikle firmanın marjinal maliyet eğrisini gözönüne aldığımızda, kısa dönem marjinal maliyet eğrisi azalan geliri kanunu nedeniyle yukarı doğru yükselen bir eğri şeklindedir.

**Marjinal gelir ise,** toplam çıktı düzeyinin bir birim ilâvesiyle değiştirilmesinden kaynaklanan toplam gelirdeki değişiklik olarak tanımlanır. Firmanın marjinal gelir eğrisi (MR), ortalama gelir eğrisi veya firmanın karşı karşıya olduğu talep eğrisinden türetilir. Bir an için firmanın aşağı doğru eğimli talep eğrisiyle karşı karşıya olduğunu varsayalım. Bunun anlamı firmanın aşağı doğru eğimli (MR) marjinal gelir eğrisiyle karşı karşıya olduğudur. Şekil 26'da firmanın $Oq_1$ kadar ürettiğinde kârını maksimize edip etmediğine bakalım. MR çıktı-üretim düzeyi $Q_1A$'ya eşittir ve MC, $Q_1B$'ye eşittir. MR > MC olduğundan her ilâve birim çıktının üretilmesiyle firma maliyetten fazla gelir sağlayacak ve kâr artacaktır. Genel olarak biz, eğer firma kâr maksimizasyonuna gidecekse ve MR > MC ise firmanın üretimini arttırması gerekir.

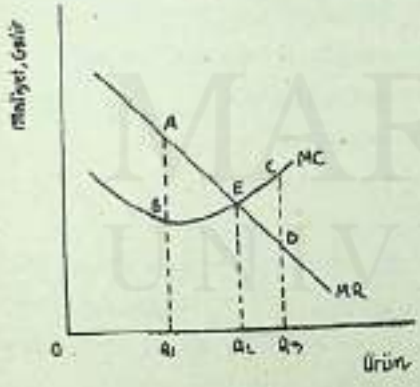


Şekil 26. Kâr Maksimizasyonu

Şimdi, firmanın $Oq_3$ kadar üretirse kârını maksimize edip etmediğine bakalım. Bu üretim düzeyinde $MC = q_3C$ ve $MR = q_3D'$dir. Marjinal maliyet marjinal gelirden büyüktür. (MC > MR) Firma gerçekte son birim üretimlerle kârını azaltmıştır. MC > MR olduğu sürece firma daha az üreterek,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

gelirden daha fazla olan maliyetlerini azaltabilir. Ve genelde biz eğer MC > MR ise, kâr maksimizasyonuna giden firmanın üretim seviyesini düşürmesi gerektiğini söyleriz.

Bu iki genel ifadeden yola çıkarak firmanın kârını maksimize etmek için marjinal gelirin marjinal maliyete eşit olduğu (MR = MC) üretim düzeyinde üretimde bulunması gerektiğini söyleyebiliriz. Şekil-26'da firmanın kâr maksimizasyonunda bulunabildiği üretim düzeyi $Oq_2$ üretim düzeyidir. Bu nokta, (MC = MR) marjinal maliyetin marjinal gelire eşit olduğu $Eq_3$ üretim düzeyidir.

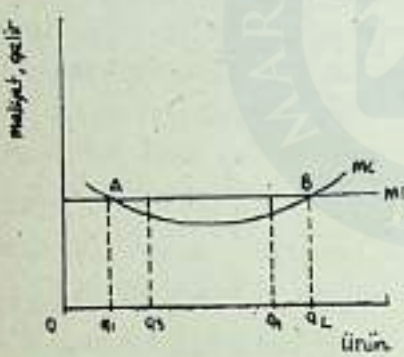


Şekil 27. MC Eğrisinin MR eğrisini iki kere kesmesi durumunda kâr maksimizasyonu

Eğer firma kâr maksimizasyonu için basit MC = MR kuralını kullanırsak Şekil 27'de kârın maksimize edildiği üretim düzeyi, marjinal maliyet eğrisi (MC), marjinal gelir eğrisini (MR) A ve B gibi iki noktada kestiğinden hangisidir? Basitçe ifade edilen MC = MR kuralı, $Oq_1$ üretim düzeyinin mi yoksa $Oq_2$ üretim düzeyinin mi kâr maksimizasyonunu belirlediğini göstermeye yetmez.

$Oq_1$ üretim düzeyine baktığımızda, eğer firma üretim düzeyini $Oq_3$'e yükseltirse, ilave birimin (MR'i) marjinal geliri marjinal maliyetinden (MC) büyük olduğundan kâr arttırılabilir. Bu nedenle de $Oq_1$ üretim düzeyinin kâr maksimizasyonuna ulaşılan üretim düzeyi olmadığı görülür.

Şimdi $Oq_2$ üretim düzeyini gözönüne alalım. Firma üretimini $Oq_4$'e azalttığında kâr, marjinal gelirin (MR) marjinal maliyetten (MC) büyüklüğü kadar düşecektir. Eğer firma üretimini $Oq_2$'nin üstüne çıkarırsa, kâr, marjinal maliyetin (MC) marjinal gelirden (MR) büyüklüğü kadar düşecektir. Bu nedenle üretim düzeyi $Oq_2$, üretimin kâr maksimizasyonunu

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sağladığı düzeydir. Bu üretim düzeyinde marjinal maliyet eğrisi (MC) yükselerek marjinal gelir eğrisini altından kesmektedir. $Oq_1$ üretim düzeyinde ise marjinal maliyet eğrisi aşağı doğru inerek marjinal gelir (MR) eğrisini üstünden kesmektedir. Buradan kâr maksimizasyonu kuralına daha açıklık getirilmekte ve kural; "kârını maksimize etmek isteyen bir firma üretim seviyesini, marjinal maliyetin yükselerek marjinal geliri kestiği, MR = MC olduğu noktada belirlemelidir" şeklinde ifade edilmelidir(1).

## 62. FİYAT MEKANİZMASINDA KAR VE KAYNAK DAĞILIMI

Kaynaklar fırsat maliyeti prensibiyle değerlendirildiğinde, eğer bu kaynaklar, en iyi alternatif kullanımlarında kullanılsalardı ne kadar kazanacakları görülür. Eğer bazı endüstrilerde sağlanan gelirler fırsat maliyetlerini aşarsa bu endüstrilerdeki firmalar kâr sağlamış olurlar. Kâr maksimizasyonuna giden firma kaynaklarını kâr potansiyeli diğer alternatif kullanımlardan yüksek olduğundan bu endüstriye hareket ettirecektir.

Temel kavramlar bölümünde, kıt kaynakların dağılımının gerçekleştirilme yolları üzerinde durduk. Emek ve sermaye gibi kaynaklar zaman içinde arttırılabilmekte, teknoloji istikrarlı bir ilerlene sağlamakta olmasına rağmen toplumun gereksinim ve istekleri de sürekli artmakte, kıt kaynak arttırımını aşmaktadır.

Pozitif ekonomi açısından, toplumun isteklerinin ve tercih sıralamalarının belli olduğu varsayılır. Nadir kaynakların kullanımının çok etkin olması yönünde çabalar yönlendirilir. Belli bir tercih sıralamasıyla, nedret problemi topluma seçimi empoze eder.

Toplumun üyelerinin refahlarının maksimize edilebilmesinde, toplumun bir gurubunun isteğinden, diğer bir gurubun isteğinin tatmin edilebilmesi için vazgeçilmelidir. Bu kararlar mal ve hizmetlerin üretiminde kaynakların dağılımı ve bu mal ve hizmetlerin toplum üyeleri arasında dağılımı ile ilgili olduğundan genel denge analizine girerler(2).

(1) Lipsey Richard G., age, p.235,236,237 ve bkz. Hardwick Philip-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.147,148,149 ve bkz. Stonier Alfred W. and Douglas C.Hague, age, p.87,88,89,90,91,92,93.

(2) Lipsey Richard G., age, p.239 ve bkz. Hardwick Philip-Bahadur Khan-John Langmead, age, p. 108.

## 620. Genel Denge ve Refah Maksimizasyonu

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Genel dengede de ifade edilen, bütün mal ve kaynak piyasalarında ve aynı şekilde bütün ekonomik sistemde dengedir. Böyle bir dengeye ulaşıldığında, bu piyasalarda alıcı ve satıcıları davranışlarını dağiştirmek için zorlayacak herhangi bir güç mevcut değildir. Her bireyin denge davranışı toplumun diğer bütün üyelerinin denge davranışlarıyla uyumludur. Serbest teşebbüs sisteminin bütünü üzerine kurulmuş basit genel denge modelinde tüketicilerin ve üreticilerin tamamı en iyi düzenlemeyi gerçekleştirmişlerdir. Model,gerçekte üretimi hem etkin hem de duyarlı, sorumlu hale getirdiğinden bütün tüketici isteklerinin tatmininde maksimizasyon sağlanmıştır. Maksimum tatminle ifade edilmek istenen ekonominin fakir olabileceği, fakat yetersiz kaynaklarına ve ilkel teknolojisine ve yetersiz eğitimli emek gücüne rağmen serbest piyasaları ve istekle izlediği kendine yeterlilikle tüketicilerine maksimum tahmini sağlama yükleşımında olmasıdır(1).

Bütün piyasalar birbirlerine bağımlı olduklarından ekonomistler genel denge analiziyle ilgilidirler. Belli bir tam istihdam seviyesinde, kaynakların bir malın artan talebinin karşılanması için bir endüstriye kaydırılması kararının anlamı diğer endüstrilerdeki kaynakların azaltılması dolayısıyla diğer malların azaltılmasıdır. Örneğin bir ekonomideki sınırlı enerji kaynağı stoku gelecekteki tüketim için daha fazla mal ve hizmet üretimine kullanıldığında, o anki tüketim için mal ve hizmet üretiminde kullanılacak mevcut enerji azalacaktır.

Şekil 28'de, yiyecek ve giyeceğin üretildiği ve iki üretim faktörü; emek ve sermayenin kullanıldığı basit bir kapalı ekonomi ve bu ekonominin üretim olanakları sınırı görülmektedir.

---

(1) Watson Donald S., age, p.313,314.

(2) Watson Donald S., age, p.315,316 ve bkz. Hardwick Philip-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.109,110.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

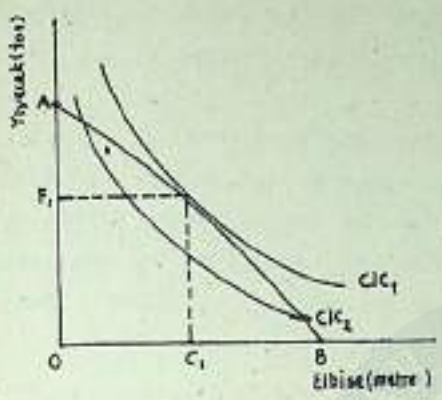


Şekil 28. Sosyal Refah Maksimizasyonu

AB'nin eğimi, elbise üretimini 1 metre arttırmak için yiyecek üretiminin ne kadar azaltılması gerektiğini ölçer (Marjinal ikâme oranı) Eğer bütün kaynaklar yiyeceğe dönüştürülse en fazla üretim olasılığı OA'tondur. Eğer bütün kaynaklar elbise üretimine ayrılsa, en yüksek üretim olasılığı OB metredir Bu iki uç arasında, AB boyunca elbise ve yiyeceğin tüm kaynakların etkin olarak üretimlerinde kullanıldığını varsaydığımız muhtemel bileşimleri sınırlanır. Z noktası, $OC_1$ metre elbisenin ve $OF_1$ ton yiyeceğin üretildiği bileşimlerden biridir. Üretim olanakları sınırı üzerinde bu ve diğer bütün noktalar, bir malın üretiminin azaltılmadan diğer bir malın üretiminin arttırılmasının mümkün olmadığı noktalardır. Birinci bölümde yeralan "Üretim Olanakları Sınırı"'nın açıklanmasında eğri içinde yeralan bir noktanın; kullanılmamış kaynaklar olduğunu veya kaynakların etkinsiz kullanıldığını ifade ettiğini gördük. Böyle bir noktada bir malın üretimini azaltmaksızın bir diğer malın üretimini arttırmak daima mümkündür.

Ülkenin üretim olanakları sınırına ulaşıldığında problem, hangi elbise-yiyecek bileşiminin üretileceğidir. Arzu edilen bileşim, sosyal refahı maksimize eden bileşim olmalıdır. Bu bileşimi sağlayabilmek ancak iki malın tüketici tercihlerini bilmemizle mümkündür. İki malın toplum tercihleri, toplumun farksızlık haritasının kullanımıyla ifade edilebilir. Şekil 28'de, $CIC_1$ ve $CIC_2$ toplumun farksızlık eğrilerinin iki tanesidir.

Bir malın farksızlık eğrileri, topluma aynı faydayı sağlayan iki malın farklı bileşimlerini gösterir.

Toplumun farksızlık eğrileri, bütün bireyler kendi farksızlık eğrilerini sürdürdüklerinden, üretimin dağılımı gibi yalnızca önemli varsayımlar altında değişmeden kalırlar. Toplumun refahı tüketim için mevcut sadece iki mala dayanmadığından bu basitleştirici bir varsayımdır.

Şekil 28'de, toplumun en yüksek farksızlık eğrisi olarak $CIC_1$, üretim olanakları sınırına Z noktasında teğettir. Yiyecek ve içeceğin toplumsal olarak arzu edilen bu dağılımı, Z noktasında sosyal refahı maksimize etmektedir. Fakat bu nokta toplum tarafından arzu edilmeyen bir dağılımı temsil ediyorsa, bu nokta için ekonomik etkinliği sağlayan fakat eşitliği tatmin etmeyen bir noktadır diyebiliriz.

**621. Kaynak Dağılımı Kararalma Yolları**

Bütün toplumlar Şekil 28'de görülen Z noktasına ulaşmayı "ne, nasıl, **kimin için üretilecek**" gibi birbiriyle ilişkili üç tip kararalma yoluyla başarmaya çalışırlar.

Ne üretilecek kararı, kat kaynaklar ve fırsat maliyetinin varlığından ve seçim yapma zorunluluğundan kaynaklanır. Örneğin daha fazla elbise üretilmesi kararı, yiyecek miktarının daha azaltılmasını içeren bir fırsat maliyetine sahiptir. Bu Şekil 28 üzerinde ifade edildiğinde, üretim olanakları sınırı üzerinde A noktasından Z noktasına hareketin anlamı $AF_1$ ton yiyeceğin $OC_1$ metre elbise kazanmak için bırakıldığıdır. "Ne **üretileceği**" problemi bütün toplumlar için geçerli bir problemdir.

İkinci soru olarak "**nasıl üretileceği**" ortaya çıkar. Çünkü her ülke sınırlı teknolojik bilgisinin dışında, nispi olarak ucuz ve pahalı kaynaklara sahiptir. Örneğin Hindistan nispi olarak bol (bu nedenle de ucuz) emeğe sahiptir. Fakat sermaye yetersizliği vardır. ABD nispi olarak ucuz sermayeye, fakat pahalı emeğe sahiptir. Üretimde minumum maliyetler karışımı seçilip kullanıldığından, bu ülkelerarası faktör getirileri farklılıkları üretimdeki faktör bileşimlerini etkiler. En etkin faktör bileşimi, nispi olarak ucuz kaynağın daha çok kullanıldığı ve nispi olarak pahalı olanın daha az kullanıldığı bileşimdir.

Üçüncü soru; "**kimin için üretildiği**" bizi normatif ekonomiye götürür. Çünkü gelir ve zenginliğin dağılımını içeren değer yargısına götürür.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Toplumun çirkinliklere ve ekonomik eşitsizliklere tavırlarını yansıttığından bu çok zor bir sorudur. Pozitif ekonomiden farklı olarak normatif ekonomi, refahın kişilerarası karşılaştırmalı-farklı dağılım örneklerinin arzu edilebilirliğini ifade eder. Bunun anlamı normatif ekonominin, sosyal refahın maksimize edilmesini amaçlayan kamu sektörü yeniden dağılım politikası kararlarını içerdiğidir. Şekil 27'de Z noktası, bir toplumun belli bir dağılım politikası altında, sosyal olarak arzu edilen farksızlık eğrilerinde sosyal refahın maksimize edildiği noktadır. Bu bize, bütün toplumların eşit dağılım açısından ve bunu başarmak için hangi metodu kullanacaklarına karar vermeleri gerektiğini imâ eder. Uygulamada çok adaletli alınan bir kararın anlamı bazı etkinliklerden vazgeçilmesidir. Yani toplum daha fazla gelir dağılımında adaleti sağlamak için ne kadar kaynak dağılımında etkinlikten vazgeçmelidir, buna karar vermelidir. Genel denge sisteminde etkinlik ve adalet konusunda karar alma, kaynak dağılımı problemidir. Bu kararlar; "ne, nasıl ve kimin için", kıtlık ve seçim yapma evrensel problemi olarak ortaya çıkmaktadır Bütün toplumlar aynı temel problemi kendi politik yapıları ve kalkınma safhalarına göre çözümlemek zorundadırlar. Kaynak dağılımı metodları ülkeler arasında farklılık gösterir[1].

### 622. Tam Rekabet Koşullarında Fiyat Mekanizması

Serbest işleyen fiyat mekanizmasında, ekonominin neyi, nasıl ve kimin için üretileceğine ilişkin kararları, teker teker tüketiciler ve firmalar tarafından bilinçli olmadan alınır. Fiyatları belirleyecek veya üretim hedeflerini oluşturacak bir merkezî otorite olmadığından hem fiyatlar ve hem de üretim düzeyi arz ve talebin bağımsız güçlerinin etkileşimiyle belirlenir. Firmaların mal ve hizmet arzı onların kâr etme istekleriyle motive edilir, ve bu mal ve hizmetlere olan tüketici talebi faydalarını maksimize etme amacıyla olacaktır.

Tam rekabet koşullarında, piyasada homojen bir mal veya hizmet için rekabet eden çok sayıda alıcı ve satıcıdan hiç birinin davranışlarıyla piyasa fiyatını etkileyemeyeceği varsayılır. Ve pek tabi tam bir bilgilenme mevcuttur, özdeş bir mal için tek bir fiyat oluşur ve endüstriler

---

(1) Hardwick Philip-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.110,111.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

arası veya firmalar arası kaynak hareketlerinde hiç bir sınırlama yoktur. Bütün fiyatların piyasa tarafından belirlendiği varsayılır.

Bu varsayımlar altında neyin üretileceği, piyasada serbestçe ifade edilen tüketici tercihleri tarafından belirlenir. Farklı mal ve hizmetlerin üretiminde kaynak dağılımını belirleyen tüketici gücü "tüketici egemenliği-consumer sovereignty" olarak adlandırılır. Gerçekte hergün, piyasalarda milyonlarca farklı mal için tüketicilerin paralarını oy gibi kullandıkları bir çeşit genel seçim vardır. Belirtilmesi gereken, bu seçimde, bir oy'a sahibolan politik seçmenden farklı olarak daha fazla paraya sahibolan zenginlerin neyin üretileceği konusunda daha fazla söz sahibi olmalarıdır(1).

Nasıl üretileceği kararı, faktör piyasaları fiyat sinyalleriyle ve firmalararası rekabetle belirlenir. Firmalar kâr maksimizasyonunu maliyetlerini minumumda tutabilecek etkin üretim metodları yoluyla başarabilirler. Örneğin emek fiyatlarının düşmesi durumunda, diğer üretim faktörleri fiyatlarına oranla emek fiyatları nispi olarak ucuzladığından firmalar emek yoğun üretim metodları kullanabilirler. Kârını maksimize etmek isteyen firmanın istihdam ettiği faktör bileşimi değişebilir.

Kimin için üretileceği kararı, faktör piyasalarında arz ve talep koşulları tarafından belirlenir. Üretim faktörleri sahibi olarak isimlendireceğimiz hanehalkı hizmetlerini kazanç sağlamak için firmalara satarlar. Hanehalkının büyük çoğunluğu küçük toprak ve sermayeye sahibolduğundan onlar mal ve hizmetler üzerinde etkilerini büyük oranda hizmetlerini satma yoluyla sağladıkları ücretler yoluyla sağlarlar. Ücret oranı piyasa ekonomisinde, emeğin arz ve talebiyle sağlanır.

Tam rekabet koşulları altında kaynakların etkin dağılımını, kâr ve zarar olgusu ve fiyat sinyalleri sağlar. Fiyat mekanizmasının çalışmasıyla kaynaklar kâr elde edilen alanlara kayarlar, zarar edilen alanlardan uzaklaşırlar(2).

---

(1) Welch Patrick J. and Gerry Welch, age, p.45,46.

(2) Hardwick Philip-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.110,111 ve bkz. Richard G., age, p.238,239 ve bkz. Welch Patrick J. and gerry Welch, age, p.44,45,46,47,48.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

### 623. Aksak Rekabet Koşullarında Fiyat Mekanizması

Alçak rekabet koşullarıyla ifade edilmek istenen, serbest piyasa ekonomisini üretim olanakları sınırına ulaşmaktan alıkoyan engeller veya sürtünmeler-anlaşmazlıklardır.Etkin dağılımın tam olmasını engelleyen bir kaç tip engel mevcuttur. Ve bunlar batının endüstriyel toplumlarının özellikleridir. Bu engeller; a. bilgi maliyeti, b. monopol gücü ve c. dışsallıklar ve kamusal mallardır.

**Bilgi maliyeti**; gerçek yaşamda bir maliyete sahiptir. Endüstrileşmiş ülkelerde satılan araba, televizyon, müzik seti, mikrodalga fırın gibi pek çok karmaşık mal ve hizmetin teknik kalitesi hakkında tüketicinin bilgi eksikliği vardır ve satıcılar bu ürünlerle ilgili tavsiyeleri verecek yeterlilikte değildir.Üretim faktörleri piyasasında da aynı sorun yaşanır. Örneğin emek piyasasında nadiren işçiler ücretlerin farkındadırlar.

**Monopol gücü**; firmaların fiyatları kontrol edebilme gücüdür. Monopol gücü firmaların birleşerek veya birlikte hareket ederek piyasa fiyatını etkileyebilmeleri kadar doğal monopoller olarak veya büyük ölçekli firmaların etkin ve düşük maliyetle çalışmalarının başka firmaların sektöre girmesini engellemesi ve patent-know how gibi haklar nedeniyle gerçekleşebilir. Monopol gücü fiyatın, muhtemel rekabet fiyatı üzerinde oluşturulmasına neden olduğundan kaynakların etkin dağılımını bozar. Monopol kârının kontrolu, fiyat mekanizmasında devlet müdahalelerinin yasalarla sağlanan kısmını oluşturur.

**Dışsallıklar ve kamu malları**-İnsan topluluklarında ekonomik organizasyonlar kirlenme ve gürültü gibi belli sosyal maliyetlere ve güzel/düzgün yerleşim gibi panoramik görünüşle sağlanan yararlara sahiptir ve fiyat belirlenmesinde hesaba katılmazlar. Bu tür sosyal yarar ve maliyetler dışsallıklar olarak adlandırılırlar.Karma ekonomilerde vergiler, sübvansiyonlar ve yasalar gibi devlet tedbirleriyle başarılırlar.

Fiyat mekanizmasının bazı mal ve hizmetlerin üretiminde başarısız olduğu görülür. Bu malları kamusal mallar olarak adlandırırız. Örneğin Milli

savunma hizmetleri, polis gücü hizmetleri ve yollar kamusal mallara gösterebileceğimiz örneklerdir. Bu gibi mallar bir bütün olarak tüketildiklerinden fiyatlandırma sistemiyle kullananlara ödetilmeleri zordur. Devlet bu mal ve hizmetlerin üretimini üstlenir(1).

## 63. REFAH EKONOMİSİ, ETKİNLİK VE ADALET

Refah ekonomisi, son yıllarda analizlerde karmaşık bir bölüm olarak gelişmiştir. Ekonomi ve ekonomik amaçlarla uğraşan toplumdaki bireylerin, alternatif kullanıma sahip kıt kaynakların kullanımının realizasyonu ekonomik amaçlar içinde yeralmaktadır. Diğer bütün amaçlar ekonomik olmayan amaçlardır. Ekonomik ve ekonomik olmayan amaçlar çekişme-ihtilaf içindedirler.Planlı ekonomiler, piyasa ekonomileri ve karma ekonomiler şeklinde organize edilmiş ekonomik sistemlerde kaynak dağılımında aynı problemle karşıkarşıya kalınmaktadır. Burada, ekonomik sistemlerde karşıkarşıya kalınan kaynak dağılımında etkinlik ve adaletli olmanın üstünde duracağız.

Ekonomik amaçlar kavramlarıyla ilgili olarak gözönünde bulundurulması gereken bir karışıklık vardır. Bir çok durumda bu amaçlar bir çok mal ve hizmet için yüksek gelir düzeyine indirgenir. Bu karışıklık; gelir, zenginlik, bireysel refah (veya fayda) ve sosyal refah kavramları arasında tefrik yapılarak sona erdirilebilir. Öncelikle sosyal refah kavramıyla ne ifade edilmektedir, açıklığa kavuşturulmalıdır. Toplumun üyelerinin tatmin düzeyi ve fayda düzeyiyle özdeş anlamlı kullanılabilir. Bu nedenle de objektif ve subjektif faktörlerde farklılığı içerir.

Kaynakların yeniden dağıtılması sözkonusu olduğunda, hiç kimseyi kötüleştirmeksizin hiç kimsenin iyileştirilemediği durumu ifade eden "Pareto Optimumu"nda kaynakların ekonomik olarak etkin dağılımından bahsedilir. Dağılımın adaletli olması ise zenginliğin ve gelirin doğru dağıtılmasıyla ilgilidir. Burada açıkça görebildiğimiz, etkinliğin sağlanmasından daha çok adaletin sağlanmasında subjektifliğin bulunduğudur(2).

---

(1) Froyen Richard T. and Douglas F.Greer, age, p.86,87,88.

(2) Van den Doel Hans andBen van Velthoven, Democracy and Welfare Economics, 2nd edition, Cambridge University Press 1993, p.16,17 ve ayrıca bkz. Hardwick Philip-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.122,123 ve bkz. Golladay Friedrick L., age, p.222,223,224,225.

Gelir, sadece belli bir dönemde bireyin kazandığı para miktarına tekâbül eder. Zenginlik ise daha geniş bir kavramdır ve bireyin bu belli zaman süresi içinde elde ettiği bütün mal ve hizmetleri kapsar. Zenginlik sadece materyal malları değil aynı zamanda materyal olmayan hizmetleri kapsadığı gibi sadece özel malları değil, kamusal malları da kapsar. Gelir ve zenginlik diğer iki subjektif kavramın aksine objektif kavramlardır. Bireysel refah (fayda),bireylerin ekonomik faktörlere dayanan tatmin edilen istek ve ihtiyaçlarının tatmin derecesiyle özdeştir. Bireysel refah, pozitif ve negatif faydanın toplamıdır. Pozitif fayda, insan ihtiyaçlarını tatmin etme kabiliyetine sahip mal ve hizmetlerden sağladığı zevki içerir. Negatif fayda mal ve hizmetlerden sağlanan maliyetleri ve diğerlerinin davranışlarından kaynaklanan negatif dışsal etkileri içerir. Buradan refahın geniş bir kavram olarak alınacağı açıkca görülür. Sadece insan ihtiyaçlarının tatmin derecesi değil,çeşitleri, dayandığı nadir kaynakların ifade ettikleri de bu kavramın içindedir.

Sosyal refah fonksiyonu (SW), sosyal refahı belirleyen faktörlerin bir ifadesidir ve en azından üretilmiş toplam mal ve hizmet miktarını(Q), bu mal ve hizmetlerin dağıtım yollarını (D) içerir. Böyle bir fonksiyon toplumun sağlık faktörünü (H) ve boş zaman miktarını (L) ve çevre kirlenmesi derecesini (P), politik istikrarı (S) ve hatta yağış miktarını (R-rainfall) içerir. Ve diğer ilişkili faktörleri de Z ile ifade ederiz.

$$SW = f(Q,D,H,L,P,S,R,Z)$$

olarak yazılabilir.

Alternatif olarak toplumun refahının, toplumu meydana getiren bireylerin refahlarının ve faydalarının toplamına dayandığını farzedebiliriz. Bu durumda;

$$SW = f(U_1, U_2, \ldots U_N)$$

olarak ta yazılabilirdi.

Burada $(U_1, U_2 \ldots U_N)$ toplumu meydana getiren bireylerin faydasını gösterir.

Bu şekilde yazılan sosyal refah fonksiyonu, bazı bireyleri daha iyi yaparken, diğer bazılarını daha kötü yapabilecek, sosyal refahı arttıracak veya azaltacak ekonomideki herhangi bir özel değişmeyi belirlemeye muktedir değildir[1]. Bu nedenle de amaç, bu yargıya ulaşmada bir ileri adım daha atabilmektir. Öncelikle, Pareto'da ekonomik etkinliğin ne olduğunu ve gerekli koşulların sağlanmasını, basit model yardımıyla anlamağa çalışacağız. İkincisi, sosyal refah için adalet kriteri üzerinde duracağız. Ve üçüncü olarak, etkinlik ve adalet arasında çıkabilecek muhtemel çalışmalar üzerinde durulacaktır.

### 630. Ekonomik Etkinlik

Ekonomik etkinliğin kaynakların dağılımında bir değişikliğin birini kötüleştirmeden bir diğerini iyileştirmenin mümkün olmadığı durum-Pareto kriteri olarak açıklandığını biliyoruz.

Pareto etkinliğinin bu ifadesi veya Pareto Optimumu üç ana gereklilikle başarılabilir.

1. **Üretimde etkinlik** ile ifade edilen ekonomide istihdam edilebilecek bütün üretim faktörlerinin etkin birleşimi yani üretim olanakları sınırı içinde hiç bir üretim faktörünün kalmamasıdır.

2. **Üretilmiş karışımda etkinlik** ile ifade edilen, üretilmiş mal ve hizmetlerin gerçekleşmiş birleşiminin birinin zararına olmaksızın birine yarar sağlamasının imkansız olması,

3. **Değişimde etkinlik** ile ifade edilen ise, belirlenmiş mal ve hizmet stokunun yeniden dağılımının birinin zararına olmaksızın birine yarar sağlamasının imkansız olmasıdır.

Pareto optimumu için temel koşulların türetilmesinde bu üç gereksinim gözönünde bulundurulması çok basit modelin içeriğidir. Bu modelin oluşturulmasında belirtilen varsayımlar izlenir.

---

(1) Gravelle Hugh and Ray Rees, Microeconomics, Longman UK Group Limited 1981, p.458.

a. Ekonomi bir malın bir diğeriyle takas edildiği takas ekonomisidir ve uluslararası ticaret yoktur.

b. Sadece giyecek ve yiyecek olmak üzere iki malın olduğu varsayılır.

c. Ve sadece arzları sabit olan emek ve kapitalden ibaret iki üretim faktörünün olduğu varsayılır.

d. Ve toplumu oluşturan A,B gibi iki bireyin olduğu varsayılır.

İki mallı, iki faktörlü ve iki bireyli bu model, 2x2x2 modeli olarak ta isimlendirilir. Büyük oranda gerçekci olmadığı görülmekle beraber, gerçekci koşullar da genelleştirilebilecek sonuçları türetmenize ve grafikte gösterebilmenize yardım eder(1).

## 631. Üretimde Etkinlik

Basitleştirilmiş ekonomimizin iki üretim faktörü arzının sabit olduğunu hatırlatalım. Toplam emek arzının belli dönem için OL birimde sabit olduğunu ve ülke emeğinin toplam ürünü olduğunu farzedelim. Ve ülkenin toplam sermayesinin aynı zaman süresinde OK birim olduğunu farzedelim. Isoquant haritalarıyla, elbise için üretim fonksiyonunu ve yiyecek için üretim fonksiyonlarını gösterelim. Benzer şekillerde yiyecek ve giyecek fonksiyonları $F_1$, $F_2$, $F_3$ olarak isoquantlarla temsil edilsin. Elbise isoquantlarını tersine çevirdiğimizde yine aynı bilgiyi gösterir. Ve eksenlerde iki malın grafiklerini birleştirdiğimizde bize İngiliz ekonomist F.Edgeworth ve A.Bowley'in adıyla isimlendirilen üretimde Edgeworth Bowley kutu diyagramını verir(2). Yiyecek isoquantları haritası $O_c$ orijinine göre ölçümlenmiştir. Kutu diyagramın boyutları ülkenin faktör miktarına göredir.

Kutu içindeki herhangi bir nokta, muhtemel üretim noktasıdır. Örneğin P noktasını gözönüne alalım. Eğer üretim bu noktada gerçekleştirilirse $O_PK_1$ birim kapital ve $O_PL_1$ birim emek $F_2$ ton yiyecek üretiminde kullanılır ve $O_cK_2$ birim kapital ve $O_cL_2$ birim emek, $C_2$ metre elbise üretiminde kullanılır. P noktası muhtemel üretim noktası olmasına rağmen etkin nokta değildir.

---

(1) Watson Donald S., age, p.315,316 ve bkz. Hardwick Philip-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.123

(2) Hardwick Philip-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.123,124,125,126 ayrıca bkz. Hugh Gravelle and Ray Rees, age, p.253,254,255 ve bkz. Donald S. Watson, age, p.316.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

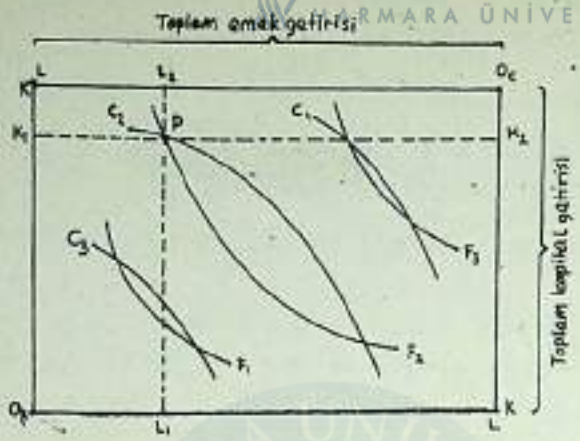


Şekil 29. Üretim Kutu Diyagramı.

Kutu diyagramda yiyecek isoquantları, orijin $O_F$'ye göre konveks oldukla-rından ve giyecek isoquantları orijin $O_C$'ye göre konveks olduklarından yiyecek isoquantlarının elbise isoquantlarına teğet olduğu sonsuz sayıda nokta mevcuttur. Biz bu teğet noktaların özellikle üçüyle ilgiliyiz (S,R,T noktaları). $O_F O_C$ teğet noktaların birleştirildikleri eğri contract curve-ilişki eğrisi olarak adlandırılır. Contract curve bize teknik olarak etkin üretim noktalarını verir. Contract curve'in dışında olan noktalar teknik olarak etkinsiz noktaları gösterir.

Şekil 29'da P noktasını ele alalım. Bu noktada $C_2$ metre elbise ve $F_2$ ton yiyecek üretilir. P noktasından R noktasına hareket edildiğinde (R noktası contract curve'in üzerindedir) yiyecek üretimi aynı kalırken (çünkü üretim halâ $F_2$ isoquant'ı üzerinde olmaktadır) elbise üretimi $C_3$ metreye artar. P noktası öyleyse etkin üretim noktası olamaz, çünkü yiyecek üretimi değişmeden kalabilirken elbise üretiminin arttırılmasına imkân verecek şekilde kaynakların yeniden dağıtımı mümkündür. Bu, contract curve'in üzerinde olmayan bütün noktalar için doğrudur. Contract curve üzerinde ki bir noktada bir malın üretim miktarını diğer malın üretim miktarını azaltmadan arttırmanın imkânı yoktur. Yiyecek isoquantlarıyla giyecek isoquantlarının teğet noktalarının birleştirilmesiyle elde edilen contract curve'deki bütün noktalar teknik olarak

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

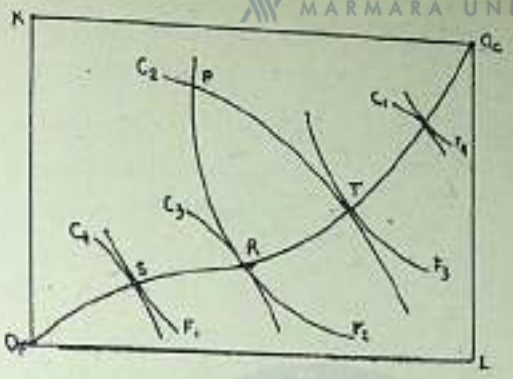


Şekil 30. Üretim Kutu Diyagramı ve Contract-curve

etkin noktalardır. Isoquantların eğimi emek için sermayenin marjinal teknik ikâme oranına eşittir (marjinal rate of technical substitution of capital for Labor-$MRTS_{KL}$). Buradan $MRTS_{KL}$-yiyecek üretimi için, $MRTS_{KL}$-giyecek üretimi marjinal teknik ikâme oranları birbirine eşit olduğunda üretimde etkinlik sağlanacaktır. Üretimin etkinliğini;

$$MRTS_{KL}\ \text{yiyecek} = MRTS_{KL}\ \text{giyecek}$$

olarak yazılabilir.

Burada contract curve ve üretim olanakları sınırı arasındaki ilişki belirtilmelidir. Contract curve üzerindeki bir noktaya, ülke kaynaklarını etkin olarak kullandığında ulaşılabilir. Bu noktalar, üretim olanakları sınırı üzerindeki S,R,T noktalarına tekabül etmelidir. Üretim olanakları sınırı içindeki P noktası kutu diyagram içindeki etkinsiz üretim noktası P'ye tekâbül etmektedir(1).

---

(1) Hardwick Philip-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.124,125,126 ve bkz. Donald S.Watson, age, p.319,320,321,322.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

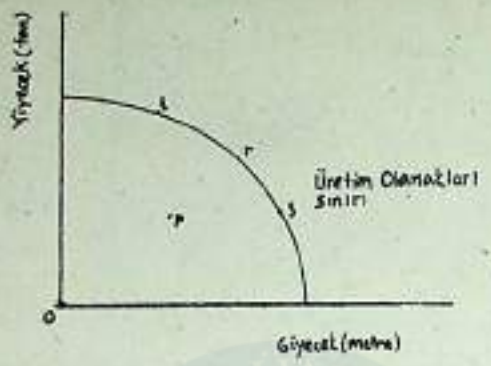


Şekil 31. Üretim Olanakları Sınırı

**632. Dağılımda Etkinlik (Efficiency in exchange)**

Belli miktarda yiyecek ve elbise üretmek için iki üretim faktörü etkin şekilde kullanıldığında ortaya iki malın iki bireye etkin şekilde nasıl dağıtılacağı problemi çıkmaktadır. Burada sadece malların etkin dağıtımı ile ilgili olduğumuz belirtilmelidir.

Dağıtımda etkinlik koşullarını türetmek için iki mal için bireysel farksızlık eğrilerini gösterelim. A ve B farklı tercihlere sahibolduğundan farksızlık haritaları farklı şekillere sahiptir. Üretimde etkinlik kutu

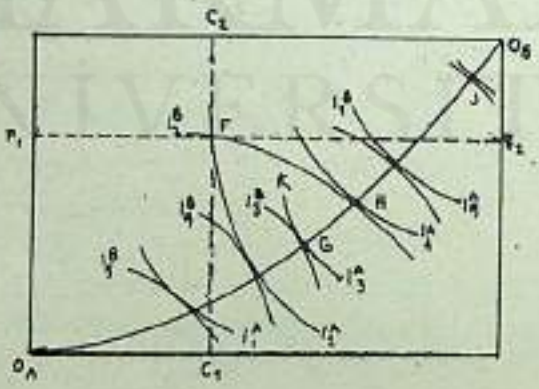

Şekil 32. Dağılım Kutu Diyagramı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

diyagramının oluşturulması gibi aynı şekilde dağılımda da kutu diyagram oluşturulur. A'nın farksızlık haritası, orijin $O_A$'dan ölçümlenir ve B'de orijin $O_B$'den ölçümlenir. Kutu diyagramın boyutları ülkede üretilen yiyecek ve giyecek miktarını gösterir. Kutu içinde herhangi bir nokta, iki malın iki birey arasında muhtemel bir dağılımını temsil eder. Örneğin bir F noktasını gözönüne alalım. Bu noktada A, $O_AF_1$ ton yiyecek ve $O_AC_1$ metre giyecek tüketir. Ve B, $O_BF_2$ ton yiyecek ve $O_BC_2$ metre giyecek tüketir. G noktası gibi bir başka noktaya hareket edildiğinde her iki bireyin de refahı yükseleceğinden (yani daha yüksek farksızlık eğrisine ulaşılacağından) veya en azından, birinin daha kötü olmaksızın diğerinin daha iyi olabildiği H gibi bir noktaya ulaşılacağından F noktası etkinsiz bir noktadır.

Üretim kutu diyagramında olduğu gibi, bütün etkin noktalar contract curve üzerinde uzanır. Bu sefer, A ve B'nın farksızlık eğrilerinin teğet noktalarının birleşmesiyle contract curve elde edilir. Contract curve üzerinde bir noktaya ulaşıldığında, diğer bir noktaya hareket etmek, birini en azından kötü yapmadan artık mümkün değildir. Farksızlık eğrisinin eğimi, bir malın diğerini marjinal ikâme oranı (bu olayda yiyecek ve giyecek) dır. Dağılımda etkinliğin sağlanması için, A bireyi için yiyeceğin marjinal ikâme oranı, B bireyinin $MRS_{fc}$'ye eşit olmalıdır. Dağılımda etkinlik koşulunu;

$$(MRS_{fc})_A = (MRSS_{fc})_B$$

Marjinal ikâme oranları eşit

olarak yazabiliriz.

İki bireyden birini daha kötü yapmaksızın birini daha iyi yapmanın mümkün olduğu kaynakların yeniden dağılımında bu koşul tatmin edici değildir[1].

---

(1) Hardwick Philip-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.127,128 ve bkz. Donald S.Watson, age, p.316,317,318,319.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## 633. Üretim Karmasında Etkinlik

Üretim ve dağılımda etkinlik koşulları gerçekleştiğinde üretim olanakları sınırı üzerinde bir noktada üretimde bulunmuş olacak ve iki mal etkin yolla iki bireye dağıtılmış olacaktır. Üretim olanakları sınırı üzerindeki noktalar, üretim bakış açısından etkindir, fakat iki tüketiciyle ilgili olarak adaletli olarak etkin olmayabilir.Örneğin, eğer hem A hem de B, yiyeceği elbiseye tercih ederse, üretim olanakları sınırı boyunca hareket, yiyecek üretimindeki artış, elbise üretimini pahalı yaptığından bazı kimseleri daha iyi hale getirir. Üretim olanakları sınırı üzerindeki bir noktada birini kötü yapmaksızın hareket etmek imkânsız olduğundan problem belirlenmelidir.

(Marjinal rate of substitution-)$MRS_{fc}$-Marjinal ikâme oranı (bireyler için adaletli olduğunda) nın marjinal dönüşüm oranına eşitlendiğinde ($MRT_{fc}$) bu gerçekleşir. Marjinal ikâme oranı (MRS) Marjinal dönüşüm oranı (MRT). Üretim olanakları sınırının eğimi bazen (marjinal rate of transformation - Marjinal dönüşüm oranı - $MRT_{fc}$ olarak isimlendirilir(1) Üretim karması etkinliği koşulu $MRS_{fc} = MRT_{fc}$ olarak yazılabilir. Bunu gösterebilmek için savısal bir örnek alalım. Farzedelim ki her iki birey için $MRT_{fc} = 1/4$ ve $MRS_{fc} = 1/8$ olsun. $MRT_{fc} = 1/4$ demek eğer bir metre elbise üretmekten vazgeçtiğimizde ilave bir 1/4 ton yiyecek üretebiliriz demektir. Ve $MRS_{fc} = 1/8$ demek 1 metre giyecek veya ikamesi 1/8 ton yiyecek veya terkedilen aynı fayda düzeyi olarak alınabilir.

O zaman, üretimde 1 metre elbise üretiminden vazgeçildiğinde ve ilâve 1/4 ton yiyecek üretilir. Bütün bireyler daha iyi olur. Örneğin, A, aynı düzeyde faydada kalır, eğer metrelik elbise 1/8 ton yiyecekle değiştirilirse, 1/8 ekstra ton iki bireye dağıtılacak, onları daha yüksek farksızlık eğrisine yükseltir. Bu tip yeniden dağıtım $MRT \neq MRS$ olduğunda mümkündür. Bu tip bir yeniden dağıtım $MRT = MRS$ olduğunda mümkün değildir(2).

---

(1) Hardwick Philip-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.5.

(2) Hardwick Philip-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.127,128.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

### 634. Refah Kriteri

Üretimde ve dağıtımda bazı değişikliklerin organize edilmesiyle sosyal refah arttırılabilir mi?

#### 6340. Etkinlik Kriteri

Bu kriter Pareto Etkinliği'ne dayandırılmaktadır. Ve üretimde ve dağıtımda organize edilen bir değişikliğin birinin zararına olmaksızın birinin yararına olması durumunda sosyal refahın arttırılabileceğini ifade eder.

#### 6341. Adalet Kriteri

Adalet kriteri, dağılımın "kimin için üretiliyor" sorusu ile ilgilidir ve pozitif ekonomiden daha çok normatif ekonomiye ait bir konudur. Çünkü, ulusal gelirin ve ulusal refahın toplumun farklı bireyleri arasında dağılımı kararının değer yargılarına dayanması gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Biri, zenginlik ve gelir dağılımında sosyal arzu edilebilirlik üzerinde sadece subjektif olarak konuşabilir. Gerçekte, toplumda adalet üzerinde gerçek bir uzmanın olmadığını söylemek gerçekçiliktir.

Eğer ekonomistler ekonomik politikayla ilgili tavsiyelerini yaparken adalet'i gözönünde bulundurmaz ihmal ederlerse ekonomik etkinliğin sosyal refahın en önemli kriteri olduğunu ifade ettikleri izleniminı verirler. Bunun yanında, zenginlik ve gelir dağılımında adalet hakkındaki bulanık bakış açısından çok politika yapıcılarının ekonomistlerin etkinlik tavsiyelerine ağırlık vermesi gerçek bir tehlike teşkil eder.

Bu nedenle ekonomistlerin sosyal refah yargısında hem etkinlik hem de adalet terimleri artan kabul görmeye başlamıştır. Ekonomistlerin tavsiyelerinin çoğunun uluslararası ticaret, vergileme, devlet harcamaları, endüstri v.s. gibi bireyler arasında ve farklı gelir grupları arasındaki refah dağılımını etkileyecek sahalarda olduğu açıktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Toprakları, meden kaynakları, fabrikaları v.s'nin küçük bir gurup aile tarafından sahiboluman ve küçük bir azınlığın ileri derecede eğitim ve öğretime sahibolduğu bir ekonomide az miktarda verimli, bu nedenle de değerli kaynak yüksek gelir sağlayacak ve az verimli çok kaynak düşük gelir kazanacaktır. Bunun tersi olarak bütün bireylerinin eğitimli ve öğretimli olduğu, mülkiyet haklarının yaygın olduğu bir ekonomi düşünün. Bu ikinci ekonomide etkinliğe sadece ılımlı bir gelir eşitsizliği eşlik eder.

Bu etkin iki ekonomiden hangisinin daha istenilir bir ekonomi olduğu söylenebilir mi? Ekonomide ortodoks ve hakim görüş gelir dağılımının ne olması gerektiğini değil, kişiler arası faydalılığın karşılaştırılması gerekliliği üzerinde durur. Bununla beraber ekonomistler sosyal refah fonksiyonu kavramını çok öncelerde tanımlamışlardır. Ve optimum refah problemi çözümünde etkinlik ve adalet kombinasyonuna önem verilmiştir.

İlke olarak sosyal refah fonksiyonu, vergi ve transfer şemalarıyla adalet seviyesini başarabilirdi. Eğer arzu edilen az bir adaletsizlikse, yüksek gelirli bireyler vergilenir ve bu vergi gelirleri düşük gelir guruplarına transfer edilebilirdi. Prensipte de bu vergi ve transferler kendi kendilerine etkinsizliğe neden olmazlardı. Mallar üzerindeki sıradan vergiler bazı malların fiyatlarını yükselttiğinden kaynakları etkin noktadan uzaklaştırır. Yaygın olarak gelir vergilerinin, bireylerin çalışmayı arzu ettikleri zaman miktarıyla ilgili kararlarını etkilediğine ve bunun etkinsizliğe neden olduğuna inanılır. Sıradan transferler de etkinsizliğe neden olur. Bu nedenlerle refah teoristleri vergi ve transfer şemalarının adaleti başarmak için kullanılmasını ve refah fonksiyonunun; herhangi bir sınırlama ve grev olmaması için vergi ve transferler olarak verilen bir çeşit toptan para olarak kabul edilmesini önerirler[1].

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

çünkü zevkler ve teknoloji değişmez. Fakat tam olarak başarılamasa bile etkin ekonomi ideal bir yaklaşımdır.

Gerçek dünya etkinlikten sapmaya neden olan pek çok güç ihtiva eder. Bunları beş gurup içinde toplayabiliriz. 1. Tüketici zevklerinin ve üretim fonksiyonunun sürekli değişim içinde olması. Kaynak dağılımı örnekleri daima yenilik ve buluşlarla, ekonomik büyümeyle ve iş devreleriyle (business cycle) yeniden şekillenir, 2. fırsatlarla ilgili aksak bilgiden dolayı etkinsizlik mevcuttur. Ve kararlar belirsizlik altında alındığından yanlışlara yönelik olabilir. Monopolistik ve oligopolistik endüstilerde, rekabet baskısının yokluğu veya farklı derecelerde olması bu endüstrileri kâr maksimizasyonuna ulaşmak için maliyetlerini minimize etmelerine neden olmaz. Kısacası, hatalar, önemsemeler ve maksimize etmeyen davranışlar üretimin, üretim olanakları eğrisi üzerinde olurması yerine içinde olmasına neden olur. 3. Tam rekabet dengesi normundan yola çıkılarak etkinsizliklere neden olunabilir. Mevcut sistemin üretim faktörlerini etkinsiz kullanması için neden olmayabilir. Amprik ölçümlemeler, rekabet normundan yola çıkılarak izlenen ekonomik refah kaybının çok küçük olduğunu gösterir. Aynı alanda tam rekabet koşulları altında çalışmayan büyük bir firma, tam rekabet koşullarında çalışan küçük çok sayıda firmadan maliyetlerini daha büyük ölçekli çalıştığından düşük hale getirebildiğinden daha etkin çalışabilir. 4. Tarifeler ve diğer vergiler ve transferler, yapılan diğer kontrollarla devlet etkinsizliğe yardım edebilir. Aynı zamanda devletin etkinliği arttırıcı diğer eylemleri, antitröst kanunu gibi rekabeti güçlendirmeye yönelik davranışları bilgi ve araştırma desteği israfına yol açar. Pek çok ekonomist zenginler üzerindeki vergilerle fakirlere sağlanan transferlerin gelir dağılımında daha az eşitsizliğe yol açıldığına inanır. 5. Rekabetçi genel denge olsa bile eğer dışsallıklar mevcutsa etkinlik her alanda sağlanılamaz[1].

---

(1) Watson Donald S., age, p.329,330,331 ve bkz. Charles Grant, age, p.100,101.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

**636. Dışsallıklar**

Dışsallıklar, sosyal ve özel yarar ile sosyal ve özel maliyetler arasındaki ayrılıklardır.

Şimdiye kadar etkinliği bireysel tüketici ve üreticilerin kendi fayda ve kârlarını maksimize etmek için yaptıkları optimum düzenlemeler olarak tanımladık. Diğer bir deyimle her biri yararını maksimize ederken maliyetlerini minimize eder. Fakat bazı aktiviteler-davranışlar tüketici ve üreticilerin duyarlılığından bağımsız, bu niyetle olmasalar bile diğer bir takım tüketici ve üreticilerin neden olduğu yarar veya maliyetlere maruz kalırlar.

Sosyal yarar, tüketim ve üretim aktivitelerinden sağlanan toplam yarardır. Sosyal yarar, bireysel yarardan büyük veya eşit ya da daha az olabilir. Arabanızı bakımlı tutmak size yarar sağladığı gibi diğer bireylere de sağlar. Çünkü onu bozulmuş olarak otoyolda bırakmanız diğer bireylerin gecikmesine neden olurdu. Arabanın bakımlı tutulması diğer bireyler için avantaj olarak çalışır ve pozitif dışsallık yaratır. Eğer bir üretim kolaylığı hava ve suyu kirletiyorsa negatif dışsallık yaratıyordur. Kirlenmeden dolayı toplumun bireyleri çevreyi temizlemek için veya tıbbi bakım için daha fazla ödemede bulunmak zorunda kalabilirler(1).

**637. Toplumun Net Yararını Maksimize Etmesi**

Bir davranışın diğerleri üzerinde pozitif ve negatif etkileri, toplumun bu davranıştan nasıl etkilendiğinin belirlenmesinde fayda-maliyet hesabına yöneltir. Bu; özel yarar + pozitif dışsal etkiler = sosyal yarar;

Özel maliyet + negatif dışsal etkiler = sosyal maliyet

sosyal yarar - sosyal maliyet = toplumun net yararı

olarak hesaplanır. Toplum için yapılan bu hesaplama metodu tam aynı olarak firmalar ve bireyler için kullanılbilir. Bir aktiviteden toplumun sağladığı net yarar; marjinal sosyal yararın marjinal sosyal maliyete

---

(1) Welch Patrick J. and Gerry Welch, age, p.367 ve bkz. Froyen Richard T. and Douglas F. Greer, age, p.88.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

eşit olduğu noktada maksimize edilir[1].

Dışsallıklar özel ve sosyal yarar arasındaki ilişkiyi nasıl etkiler? Eğer firma veya bireyin davranışları, diğerleri üzerinde etkili değilse dışsallık yoktur. Ve firma veya bireyin net yararını maksimize eden aktivite toplumun net yararını da maksimize eder. Fakat bireyin davranışları diğerlerine maliyet yüklediği noktada negatif dışsallığa neden olur ve toplumun yararını maksimize eden aktivite düzeyi özel net yararı maksimize eden düzeyden daha az olacaktır. Örneğin, bir firmanın kâr maksimizasyonu sağlayan üretim düzeyinde büyük oranlı bir hava kirlenmesi sözkonusuysa toplum için bir maliyet doğurmaktadır. Burada toplum, firma daha az hava kirliliği yaratarak daha az üretimde bulunsaydı daha iyi olabilirdi.

Bireylerin davranışları diğerlerine yarar sağladığında pozitif dışsallık sözkonusudur. Toplumun net yararını maksimize eden aktivite düzeyi bireyin yararını maksimize eden aktivite düzeyinden daha büyük olacaktır.

Toplum bireyleri ve firmaları arzu edilmeyen davranışları azaltmak, arzu edilenleri arttırmak için nasıl uyarabilir? Toplumun zararına çalışan aktiviteler cezalandırılır, vergilendirilir veya tamamen yasaklanır. Bu gibi metodlar hava ve su kirlenmelerinde kullanılır. Pozitif dışsallık yaratan aktiviteler vergi dışı kalmaları sağlanarak, direkt para yardımları veya subvansiyonlarla teşvik edilirler.

## 64. TAM REKABET PİYASALARI

Tam rekabet piyasalarında tek tek alıcılar ve satıcılar piyasa üzerinde herhangi bir etkiye sahip değildirler. Piyasanın kendi güçleri fiyat ve üretimi belirler. Tam rekabet piyasası teorik bir piyasa yapısıdır ve bir gurup varsayım üzerine oturtulmuştur. Bu varsayımlar altında ekonominin Pareto'nun optimal kaynak dağılımına yolaçtığı görülebilir. Pareto etkinliği, birinin kötüye gitmesi sözkonusu olmadan birinin iyiye gitmesinin sözkonusu olmadığı durumdur.

---

(1) Welch Patrick J. and Gerry Welch, age, p.368,369.

Tam rekabet piyasaları günlük yaşamda olması realistik olarak umulmayan piyasalar olmakla birlikte tarımsal piyasalar bu piyasa türünün özelliklerinin çoğunu taşır(1).

Tam rekabet piyasası modelinin varsayımlarını özetlersek;

a. Piyasada pek çok alıcı ve satıcı mevcut, fiyatı hiç biri etkiliyemiyor,

b. Piyasaya giriş ve çıkış serbest,

c. Üretim faktörlerinin tam akışkanlığı mevcut,

d. Piyasayla ilgili tam bilgilenme sözkonusu,

e. Piyasada alınıp satılan ürün homojen

### 640. Kısa Dönemde Denge Fiyatının Belirlenmesi

Şimdi, bütün endüstride tek tek tam rekabet firmalarının kâr maksimizasyonunda kısa dönemde fiyat ve üretim miktarı belirlemelerini gözönüne alalım. Denge fiyatı piyasada mal için olan arz ve talebin kesişmesiyle belirlenir.

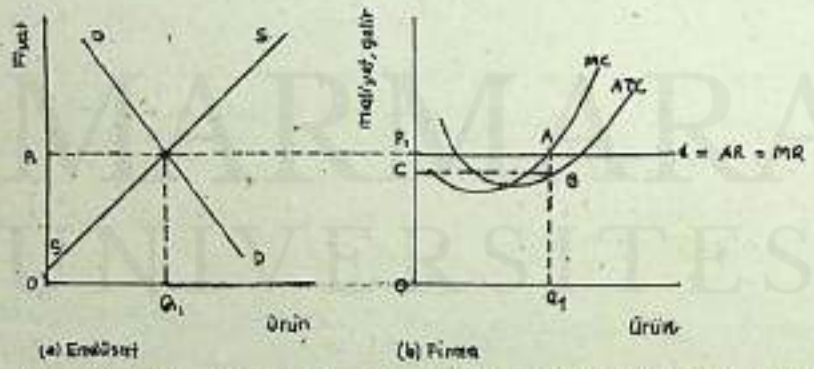


Şekil- 33. Endüstri ve Firma Tam Rekabet Koşullarında Normal Kârın Üzerinde Kâr sağlıyor.

---

(1) Hardwick Philip-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.149 ve bkz. Patrick J.Welch and Gerry Welch, age, p.415 ve bkz. Froyen Richard T. and Douglas F.Greer, age, p.466,467.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Şekil 33a'da piyasa talep eğrisi DD ve piyasa arz eğrisi SS denge fiyatı $OP_1$ ve endüstrinin üretim denge miktarı $OQ_1$'de kesişiyorlar.

Şekil Şekil 33b'de, büyük ölçekte tipik bir firma maliyet ve gelir eğrileriyle normal kârın üzerinde (anormal kâr durumu) kazancı gösterilmektedir. Firmanın karşıkarşıya olduğu tam elastik talep eğisi (d), piyasanın belirlediği $OP_1$ fiyatından firmanın bütün üretimini satabileceğini ifade eder. Firmanın ürün başına aldığı fiyattan toplam geliri, ürün miktarına bölündüğünde ortalama gelirdir. Sembollerle ifade edersek;

$$P = \frac{TR}{Q} = AR$$

Firmanın denge üretim miktarını bulmak için MR = MC kuralına başvururuz. Diyagramde marjinal maliyetin marjinal geliri alttan kestiği A noktası, firmanın kârını maksimize ettiği $Oq_1$ üretim düzeyini gösterir. Denge fiyatı $Op_1$'in denge üretim seviyesi $OQ_1$de MC'a eşit olduğunu belirtmek gerekir.

Tam rekabet piyasasırda fiyat ve MR eşit olduğundan, kârını maksimize eden firma MR ve MC'unu gerekli olarak fiyata ve MC'a eşitleyecektir. Fiyat ve MC eşitliği tam rekabet piyasasının en önemli özelliği ve refahın göstergesidir(1).

Şekil 33b'de, üretim düzeyi $Oq_1$'de ortalama toplam maliyetler $Q_1B$'ye eşittir. Toplam maliyetler, ortalama toplam maliyetlerin üretim miktarıyla çoğaltılmasıyla elde edilir ve şekilde $Oq_1BC$ ile dörtgeniyle temsil edilmektedir.

Denge düzeyinde, toplam gelir $Op_1Aq_1$ dörtgeninin alanıyla temsil edilmektedir. Burada, bu firma toplam maliyetleri aşan bir gelir kazanmaktadır. $P_1ABC$ dikdörtgeninin alanına eşit olan normal kârın üzerinde (anormal kâr) bir gelir elde ettiği söylenebilir. Uzun dönemde endüstrideki bu anormal kâr durumu, yüksek kârlılık düzeyi yeni firmaları endüstriye girmek için cezbedeceğinden azalacaktır. Arttırılan üretim nihaf olarak sonuçta ürün fiyatlarını aşağı çekeceğinden anormal kârı yok edecek, endüstri normal kâr durumuna gelecektir.

(1) Lipsey Richard G., age, p.249 ve bkz. Philip Hardwick-B.Khan-J.Langmead, age, p.151.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## 641. Kısa Dönemde Firma Alternatif Denge Durumları

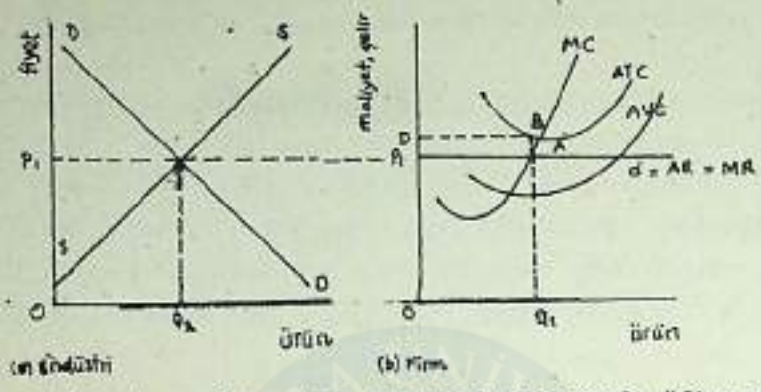


Şekil 34. Endüstri ve firma tam rekabet koşullarında "firm making a loss" zarar minimizasyonunda

Şimdi tam rekabet koşullarında Şekil 34'de gösterilen diğer bir firmayı gözönüne alalım.

Şekil 34a. tekrar piyasada denge fiyatının ($Op_1$) belirlenmesini göstersin. Tipik bir firmanın maliyet ve gelir eğrileri Şekil 34b'de gösterildiği gibidir. ATC eğrisi tamamen AR eğrisinin-doğrusunun üzerinde uzansın. Firmanın tüm maliyetlerini karşılayamadığını ifade eder. MR ve MC eğrileri A noktasında kesişsin. Kaybın minimize edildiği üretim düzeyi $Oq_1$'i gösterir. Bu üretim düzeyinde ATC, ortalama gelir AR(=fiyat)'den büyük olan $Bq_1$'e eşittir. Her bir birim üretimde kayıp BA'ya eşittir ve toplam kayıp dikdörtgen $P_1$DBA'nın alanıyla temsil edilir.

Fiyat, ortalama değişken maliyetlerin üzerinde olduğundan firma kısa dönemde üretimine devam edecek, bu nedenle de kaybını minimize edecektir. Eğer, üretimi tamamen keserse kaybı toplam sabit maliyetlere eşit olurdu. $Op_1$ fiyatından $Oq_1$ miktarında ürün üretir ve satarsa değişken maliyetlerini ve sabit maliyetlerinin bir bölümünü ödeyebilir.

## 642. Firma Kısa Dönem Arz Eğrisi

Tam rekabetle firma kârını maksimize edeceği üretimi amaçladığından yatay MR eğrisi ile MC eğrisinin kesiştiği nokta, en düşük noktasının üstündedir. Bu Şekil 35'de farklı fiyatlarla gösterilmiştir. Örneğin,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

firma $Oq_2$ fiyatından satışta bulunur. Eğer fiyat $Op_3$'e yükselirse firma arzını $Oq_3$'e yükseltir. Tam rekabetteki bir firmanın kısa dönem arz eğrisinin, MC eğrisinin AVC eğrisiyle kesiştiği noktanın üstünde kalan kısmı olduğu görülür(1).

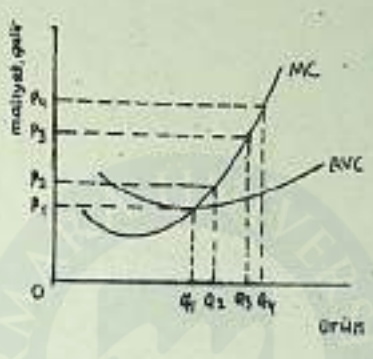


Şekil 35. Firma Kısa Dönem Arz Eğrisi

**Kısa Dönem Endüstri Arz Eğrisi**, endüstri firmalarının MC eğrilerinin yatay toplamı olarak elde edilir. Bu Şekil 36'da sadece iki firmalık bir endüstride elde edilmiştir.

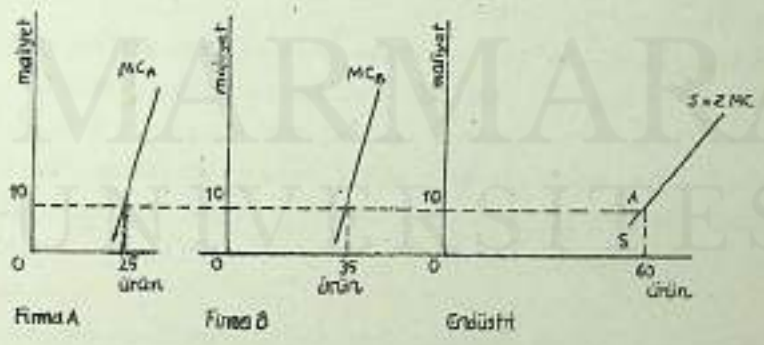


Şekil 36. Endüstri Arz Eğrisinin Elde Edilmesi

---

(1) Stonier Alfred W. and Douglas C.Hague, age, p.132,133,134.

MC eğrileri A ve B firmalarının, birim fiyat 10'dan aynı dönemde A firmasının 25 birim, B firmasının 35 birim ürettiğini göstermektedir. Bu fiyattan endüstri üretiminin 60 birim olduğunu temsil eden A noktası endüstri arz eğrisi üzerindedir. Endüstrinin bu mal için talebini temsil eden talep eğrisiyle birlikte arz eğrisi endüstri piyasa fiyatını belirler(1).

643. Firma Uzun Dönem Dengesi

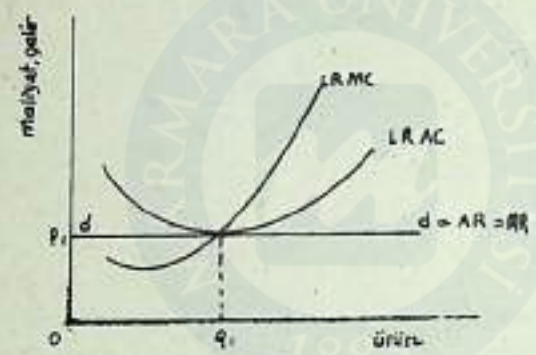


Şekil 37. Tam Rekabette Firma Uzun Dönem Dengesi

Tam rekabetteki bir firmanın uzun dönem ortalama maliyet eğrisi (LRAC) gösterilmektedir. Yukarıda, sektörde anormal kâr elde edildiğinde, uzun dönemde yeni firmaları sektöre cezbedeceğinden anormal kâr kaybolacaktır. Tersi olarak, eğer firmalar zarar minimizasyonunda ise sektörü terkedeceklerinden fiyatlar yükselecek ve endüstride kalan firmalar normal kâra geçeceklerdir.

Uzun dönemde denge pozisyonu, tam rekabetteki firmalara sadece normal kâr kazandırır. Şekil 37'de, denge fiyatı $Op_1$'dir ve denge üretim $Oq_1$'dir. Burada üretimin LRAC eğrisinin en düşük noktasında icra edildiği belirtilmelidir. Fiyatlar, hem marjinal maliyete (MC) hem de

(1) Lipsey Richard G., age, p.247,248 ve bkz. Philip Hardwick-B.Khan-J.Langmead, age, p.152,153.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ortalama maliyete (AC) eşittir. Firma maliyetlerini karşılamaya yeterli gelir kazanmaktadır. Firmaları sektörü terketmeye veya sektöre firmaları çekmeye teşvik edecek hiç bir faktör yoktur.(1)

### 65. Monopol Piyasaları

Geleneksel kâr maksimizasyonu varsayımı altında gördüğümüz tam rekabet modeli, sonsuz sayıda firmanın rekabet ettiği piyasa yapısı ve tek endüstride tek hakim firmanın olduğu tam monopol piyasaları gibi iki ekstrem piyasa yapısı arasında, farklı derecede rekabetlerin sözkonusu olduğu sonsuz sayıda piyasa yapısı mevcuttur.

Tam monopolist, yakın ikâmesi olmayan bir mal veya hizmetin tek arzedenidir ve monopolist bazı nedenlerle diğer firmaları malın üretiminden uzak tutabilmektedir.

Genel olarak, monopolistin ürünü ve diğer bütün ürünlerle arasında talebin çapraz elastikiyetinin düşük olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle, monopolistin ürününün fiyatındaki bir artış herhangi bir diğer ürünün talebinde önemli bir yükselmeye neden olmaz. Yakın ikâme tanımlaması keyfidir. Örneğin gaz ve mazot, kömür için yakın ikâme midir? Cevap, kullanılma ihtimaline dayanmaktadır. Çelik üretiminde kömür monopol durumundayken ısınma piyasasında gaz ve mazot sıkı rakip olarak yer alırlar.

Tam monopolde, teorik modelde tek firmanın piyasa hissesinin tamamına hakim olduğu kabul edilmekle birlikte, tek firma veya ilişkili bir gurup firmanın piyasanın %25 veya daha fazlasını kontrol ettiği koşullar olarak ta tanımlanabilir.

Bir gurup firma veya ülke fiyatlar veya üretim seviyesi üzerinde danışıklı davranışlarla hakim olabildiğinde bu monopoldür. Böyle bir durum "Kartel" olarak tanımlanır. Örnek olarak OPEC (Organisation of Petroleum Exporting Countries) ülkelerinin 1970'lerde petrol fiyatlarının yüksel-

(1) Froyen Richard T. and Douglas F.Greer, age, p.482,483,484 ve bkz. Richard G.Lipsey, age, p.250,251,252 ve ayrıca bkz. Philip Hardwick-B.Khan-J.Langmead, age, p.153.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mesini zorlamalarını gösterebiliriz. OPEC bir uluslararası Kartel örneğidir(1).

### 650. Monopolistin Talep Eğrisi

Monopolist olarak, bir malın tek arzedeni, endüstride etkindir. Bu nedenle monopolist piyasanın o mala talep eğrisiyle karşıkarşıyadır. Normal olarak sol yukarıdan sağ aşağı doğru eğimli bu talep eğrisi, üreticinin belli fiyatlarda ne miktarlarda üretimini satabileceğini gösterir.

Ortalama gelirin, toplam gelirin satış miktarına bölümüne eşit olduğunu ve de malın fiyatına eşit olduğunu hatırlatalım. Talep eğrisi bu nedenle ortalama gelir eğrisi olarak adlandırılır. Sol yukarıdan sağaşağı doğru eğimli talep eğrisiyle karşıkarşıya olan monopolist, bu nedenle ekstra birim üretimini satmak için fiyatını indirmelidir. Bunun anlamı, her ekstra birimin satışından elde edilen gelir olan marjinal gelirin, ortalama gelir veya fiyattan aşağı olması gerektiğidir.

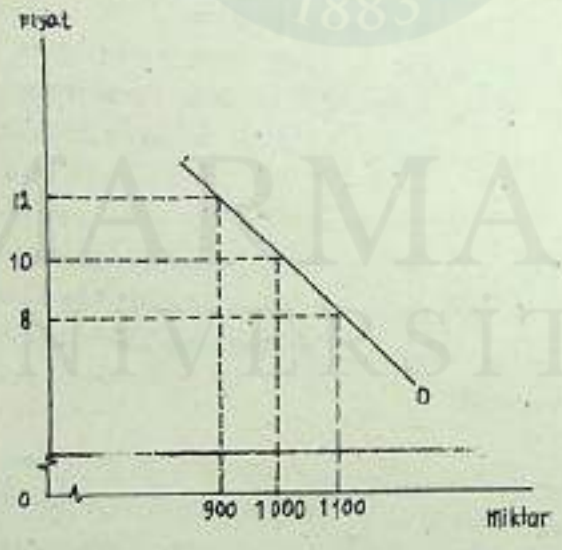


Şekil 38. Monopolistin Talep Eğrisi

---

(1) Hardwick Philip-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.158. ve bkz. Stonier Alfred W. and Douglas C.Hague, age, p.162,163,164.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Monopolistin durumu Şekil 38'de görülmektedir. Tek üretici olduğundan, tek firmanın talep eğrisi, malın talep eğrisidir. Aynı zamanda firmanın ortalama gelir eğrisidir. Toplam gelir 1100 birimde 8800 ₺.dır. Ve 900 birimde firmanın toplam geliri 10.800 ₺.dır. Monopolistin yüksek fiyatta sınırlı arzla yüksek gelir elde etme imkânı vardır. Arz 1000 birimden 1100 birime yükseldiğinde toplam gelir azalacaktır. Eğer talep elastik olsaydı, üretim seviyesinin arttırılması daha kârlı olabilirdi.

### 651. Monopolistin Maliyet Eğrileri

Diğer üreticilerin çoğunda olduğu gibi, monopolistin birim başına maliyeti genellikle, üretilen birim sayısı arttırılırken azalır. Eğer üretim marjinal maliyetler yükselinceye kadar arttırılırsa, bu ortalama talep maliyetleri de yükseltecektir. Ortalama değişken maliyetlerin yükselmesi azalan ortalama maliyetleri dengeleyecek kadar olduğunda ortalama toplam maliyetler de yükselecektir. Marjinal maliyet eğrisi yükselmeğe başladıktan sonra monopolist, üretimi ne kadar daha arttırabilir! Üretilen her birimin maliyeti marjinal gelirinden düşük olduğu sürece üretime devam edebilir.

### 652. Monopolistin Maliyet ve Gelir Eğrileri Arasındaki İlişki

Tablo 12'de monopolistin maliyet ve gelir durumu görülmektedir. Üretim durumu 8 birime yükseldiğinde kâr maksimizasyonuna ulaşıldı. Marjinal maliyet eğrisi (MC) ve marjinal gelir (MR) eğrisi 9 birimde eşitlenir. MC ve MR dokuzuncu birimde eşitlendiğinde, aynı miktar kâr 24.48₺ olarak gerçekleşmiştir. Fakat eğer 9 birimden fazla üretilirse, MC eğrisi MR'nin üstünde seyrettiğinden kâr azalacaktır. Eğer 12 birim üretilirse kayıp 2.64 ₺. olacaktı.

ATC, 10.birimde 9.birimden daha az olacaktır ve 10.birimde ortalama gelir (AR) halâ ortalama toplam maliyetten (ATC) daha büyüktür, ilk bakışta daha çok sayıda üretimde bulunulduğunda daha kârlı olunabileceği açık olarak görülebilir. Bununla beraber, 9 birimden sonra diğer bir birimin üretim maliyeti, satışından elde edilen gelirden daha büyüktür, (MC = 7.04₺., MR = 3.16 ₺.). Bu marjinal gelir ve marjinal maliyet arasındaki ilişkilidir ve üreticinin üretim sınırını belirleyen noktadır.

Tablo 12. Monopol İçin Maliyet ve Gelir

| Üretim birimi | Toplam (TC) maliyet | Ortalama (ATC) maliyet | Nominal (MC) maliyet | Toplam (TR) maliyet | Ortalama (AR) gelir | Marjinal (MR) gelir | Toplam gelir ve kayıp |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1 | ₺. 20.00 | ₺. 20.00 | - | ₺. 16.48 | ₺. 16.48 | ₺. - | ₺. -3.52 |
| 2 | 34.72 | 17.36 | 14.72 | 31.48 | 15.74 | 15.00 | -3.24 |
| 3 | 45.12 | 15.04 | 10.40 | 45.00 | 15.00 | 13.52 | -0.12 |
| 4 | 52.16 | 13.04 | 7.04 | 57.04 | 14.26 | 12.04 | 4.88 |
| 5 | 56.80 | 11.36 | 4.64 | 67.60 | 13.52 | 10.56 | 10.80 |
| 6 | 60.00 | 10.00 | 3.20 | 76.68 | 12.78 | 9.08 | 16.68 |
| 7 | 62.72 | 8.96 | 2.72 | 84.28 | 12.04 | 7.60 | 21.56 |
| 8 | 65.92 | 8.24 | 3.20 | 90.40 | 11.30 | 6.12 | 24.48 |
| 9 | 70.56 | 7.84 | 4.64 | 95.04 | 10.56 | 4.64 | 24.48 |
| 10 | 77.60 | 7.76 | 7.04 | 98.20 | 9.82 | 3.16 | 20.60 |
| 11 | 88.00 | 8.00 | 10.40 | 99.88 | 9.08 | 1.68 | 11.88 |
| 12 | 102.72 | 8.56 | 14.72 | 100.08 | 8.34 | 0.20 | -2.64 |

Kaynak: Hailstones Thomas J. and Frank Nastrianna , age , P:128



MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ATC, 10.birimde 9.birimden daha az olacaktır ve 10.birimde ortalama gelir (AR) halâ ortalama toplam maliyetten (ATC)'daha büyüktür, ilk bakışta daha çok sayıda üretimde bulunulduğunda daha kârlı olunabileceği açık olarak görülebilir. Bununla beraber, 9 birimden sonra diğer bir birimin üretim maliyeti, satışından elde edilen gelirden daha büyüktür. (MC = 7.04 ₺., MR = 3.16 ₺.). Bu marjinal gelir ve marjinal maliyet arasındaki ilişkidir ve üreticinin üretim sınırını belirleyen noktadır.

Maliyet ve gelir eğrileri arasındaki ilişki Şekil 36'da gösterilmiştir. Ortalama gelir (AR) monopolistin talep eğrisidir. Eğimi sol yukarıdan sağ aşağı doğrudur. Fiyat azaldığında daha büyük miktarlarda üretim birimi almak mümkündür. Marjinal gelir (MR) satılan birim sayısı arttıkça herbirimin marjinal gelirinin azaldığını gösterir.Ortalama toplam maliyet eğrisi (ATC) üretilen birim sayısı arttırıldığında ortalama toplam maliyetlerin davranışını yansıtır. Maliyet eğrilerinin şekli aynı rekabet piyasaları firması maliyet eğrilerinin şekli gibidir. (Azalan getiri kanunu).

Monopolist negatif eğimli ortalama gelir (AR) eğrisiyle karşıkarşıya olduğundan marjinal gelir (MR) eğrisi daima ortalama gelir (AR) eğrisinden daha düşük olacaktır. Ve marjinal gelir eğrisi (MR) daha hızlı oranda azalacaktır. Tam rekabet koşullarında satıcı, yatay ortalama gelir (AR) eğrisiyle karşıkarşıya olduğundan, her ürettiği yeni birimi piyasa fiyatından satabilir, aynı miktarda toplam gelire ilave edilir. Sonuç olarak ortalama gelir (AR) ve marjinal gelir (MR) eğrileri eşittir.Monopolistin karşıkarşıya olduğu koşullarda ise daha fazla satmak için fiyat indirilmelidir.

Örneğin, monopolist 10 ₺.dan bir birim satabilir veya 9 ₺.'dan iki birim satabilir. Çünkü iki alıcıdan birinin 10 ₺. ödemeyi arzu ettiği aynı mal için diğeri 9 ₺. ödeyecektir. O zaman, monopolistin seçimi: tek bir birimi 10 ₺. den satmak veya onların her bir birimin 9 ₺.dan satmak olacaktır.

Kısaca, monopolistin ortalama geliri (AR)'si satılan ilâve mallarda düşük fiyat alınacağından azalacaktır. MR eğrisi, AR eğrisinden daha

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

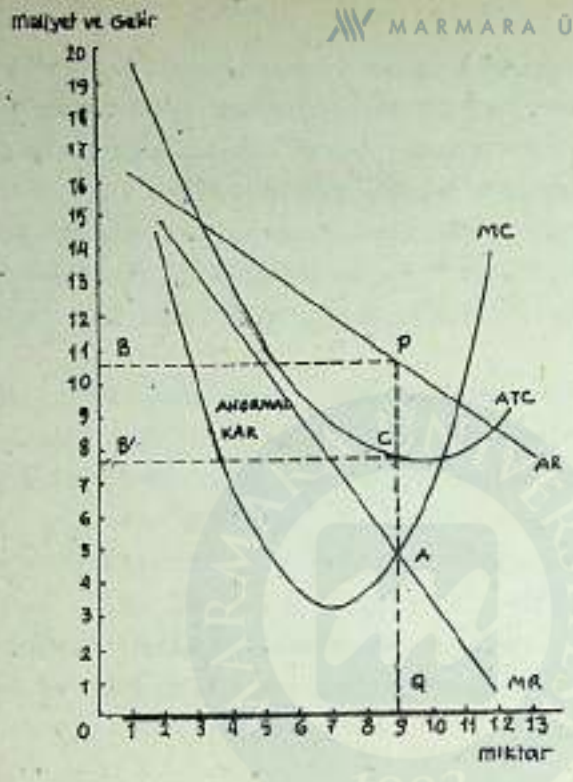


Şekil 39. Monopolistin Maliyet ve Gelir Eğrisi

Tablo 13. Marjinal Gelir - Tam Rekabet Monopole Karşı

| Tam Rekabet | | | | Monopol | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| miktar | fiyat | TR | MR | miktar | fiyat | TR | MR |
| 1 | ₺. 5 | ₺. 5 | - | 1 | ₺. 10 | ₺. 10 | ₺. - |
| 2 | 5 | 10 | 5 | 2 | 9 | 18 | 8 |
| 3 | 5 | 15 | 5 | 3 | 8 | 24 | 6 |
| 4 | 5 | 20 | 5 | 4 | 7 | 28 | 4 |

hızlı oranda azalacaktır.Çünkü büyük miktarlarda satış yapıldığında monopolist her bir birimi için daha düşük fiyatın gelir sağlayacağından daha az miktarda satışı seçer. Bu, iki birimi 9'ar TL.den satmak yerine eğer üç birimi 8'er ₺.den satsaydı, toplam gelir, her bir birimde 1 ₺. daha fiyatın azalmasına rağmen üçüncü birimin 8 ₺.den satışıyla yükselmiş olacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Şekil 39'daki koşullar altında 9.birimde üretim seviyesinde (MC=MR) A noktasının ifade ettiği üretim seviyesinin ötesinde her üretilen birim daha az kârlı olacaktır. Her bir ilâve birimin marjinal maliyeti (MC)'u MR'den daha büyük olacaktır. 9.birim 10.56 ₺.dan satıldığında talep nedir? Bu, Şekil 39'da PB ve $PQ_1$ olarak (miktar ve fiyatı) görülmektedir 9.Birimin satışından elde edilen toplam gelir 95.04 ₺. olabilirdi, şekilde bunu geometrik olarak OQPB alanı olarak görmekteyiz.

9.Birimin üretim maliyeti 70.56 ₺.dır. Toplam maliyetler OQCB' alanı ile temsil edilmekte ve OQPB (toplam gelir) alanından daha azdır ve BPCB' net kâr 24.48 ₺.) alanını temsil eder. (95.04 ₺.-70.56 ₺.)[1].

### 653. Monopolistin Kâr Maksimizasyonu

Diğer bir kâr maksimizasyonuna giden firma olarak monopolist, marjinal maliyetini marjinal gelirine eşitleyecektir.Bu Şekil 40'da, monopolistin üretim seviyesi $Oq_1$ de ve fiyatlandırma düzeyi $OP_1$(=$Aq_1$) olduğu noktadır Bu mononopilst anormal kâr sağlamaktadır. Toplam geliri $OP_1Aq_1$ dikdörtgeninin alanıyla gösterilmektedir. Toplam maliyetleri $OCBQ_1$ dikdörtgeninin alanıyla gösterilmektedir. Buradan, yani toplam gelir ve toplam maliyet arasında kalan $CBAP_1$ dikdörtgeni anormal kâr alanını gösterir.

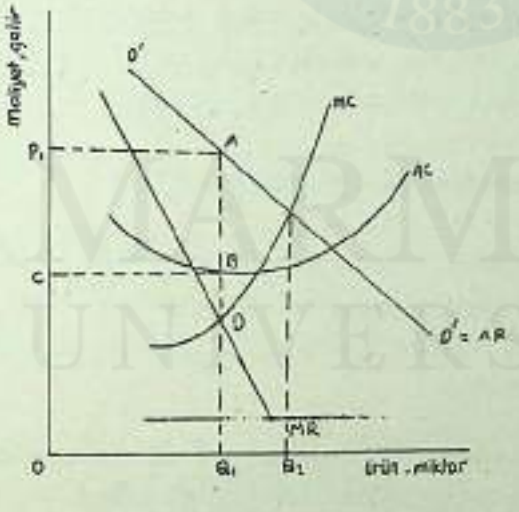


Şekil 40. Monopolistin Denge Durumu

### 654. Monopolün Refah İfadesi ve Kritiği

Şekil 40'da fiyat $AQ_1$, $Q_1D$'ye eşit olan marjinal maliyetten büyüktür. Bu monopolün, (Pareto, sub-optinal allocation of resources) Pareto optima-

(1) Hailstones Thomas J. and Frank Mastrianna, age, p.128,129,130.

linin altında kaynak dağılımına yolaçtığını ifade eder. Talep eğrisi DD', monopolistin ürününün marjinal biriminin değerlendirilmesini göstermektedir. Bu, $AQ_1$ fiili olarak üretilmiş son birinin değerini bu üretim düzeyind ($OQ_1$) göstermektedir. Marjinal maliyet eğrisinin (MC), x malının üretilmesi sonucu tüketicinin terkettiği alternatiflerin değerini gösterdiği kabul edildiğinde $Oq_1$ üretim düzeyini vazgeçilen alternatiflerin değeri Q,D'dir. Bu noktada monopolistin ürününün fiyatı terkedilen alternatifin değerinin çok üstündedir.

Bu gelişme bize tüketicinin, monopolistin marjinal maliyet eğrisinin talep eğrisiyle kesiştiği $Q_2$ üretim düzeyini tercih etmiş olması gerektiğini gösterir.

$Oq_2$ üretim düzeyi toplum refahının maksimize edildiği üretim düzeyidir, çünkü bu üretim seviyesinde talep eğrisiyle verilen marjinal yarar marjinal maliyet eğrisine eşittir. Bu sonuca ulaşırken, firma marjinal maliyet eğrisinin doğru olarak marjinal sosyal maliyeti yansıttığını, yani dışsallıkların olmadığını varsayıyoruz.

Tam rekabette fiyatın marjinal maliyete eşit olduğu noktada Pareto optimalinin sonuçlanacağını (dışsallıklar olmadığında) dışsallıkların sözkonusu olmaması durumunda "Pareto Optimumu"'na ulaşılacağı kabul edilir(1)

**655. Piyasaya Giriş Engelinden Kaynaklanan Uzun Dönem Kârı**

Bir monopolist uzun dönemde anormal kâr durumunu, yeni firmaların piyasaya girişlerine olan engellerden dolayı sürdürebildiği için tenkid edilebilir. Rekabet edebilecek firmaların ortaya çıkışlarını engelleyebilecek bir kaç giriş engeli vardır.

a. Monopolün ortaya çıkış nedeni yetenekli veya uzmanlaşmış kişilerin arzettiği bir mal veya hizmet olabilir. Örneğin bir konser viyolonistinin, bir uzman kuaförün veya meşhur bir modacının ürettiği mal ve hizmetler monopol oluşmasını sağlayabilir. Bu piyasalara giriş zorlaşır.

---

(1) Hardwick Philip-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.161.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

b. Ölçek ekonomilerinden kaynaklanan monopoller, büyük ölçekli teşebbüslerin endüstriye hakim olması, sektöre girilmesinde koşulları zolaştırdığından ancak etkin çalışan firmaların tesis edilmesiyle yeni firmaların sektöre girmesi sözkonusu olabilir. Bunun anlamı, yeni rakiplerin muhtemelen düşük hacimli üretimde bulunabilmelerinden kaynaklanan yüksek maliyetlerin monopol piyasasına giriş engeli teşkil etmesidir. Eğer yeni firmalar ağır başlangıç kayıplarıyla karşıkarşıya kalırlarsa, asla rekabet edebilecek yeterli üretimi gerçekleştiremeyeceklerdir.

c. Patent ve çoğaltma hakları; Monopol bir patent, yenilik veya icadın elde tutulmasından kaynaklanabilir. Bir patent, araştırmalar ve geliştirmelerle elde edilebilmiş ve yatırımların getirisi olarak kazanılmış, belli bir süre için tek üretim hakkını verir. Çoğaltma hakkı (copyrights), basılmış veya kaydedilmiş materyalin çoğaltılmasını, yeniden üretilmesini sınırlar. Emeğin getirisi olarak belli bir süre için mucitlere, kompozitör ve yazarlar, vs.'e tanınan yasal bir güçtür.

d. Doğal-yasal monopoller; kömür madenleri, petrol kuyuları, çeşitli maden yatakları gibi doğal kaynakların kontrol edilmesi nedeniyle ortaya çıkan monopoller veya sosyal olarak çift kullanımı kaynak israfı olan kıymetli sermye mallarının kontrolü nedeniyle ortaya çıkan monopoller, örneğin şehir su arzının tek firma tarafından sağlanarak dağıtım şebekesi için rekabet hatırına çift kullanımından kaçınılması, raylı taşımacılık için aynı koşulların geçerliliği bazen de posta hizmetlerinin sağlanması gibi durumlarda devletin kanunla monopol yaratmasıdır[1].

### 656. Arttırılmış Maliyetler

Diğer bir muhtemel kritik, geleneksel bir rekabet baskısına konu olmayan monopolistin mal veya hizmet kalitesini düşürebileceğidir. Daha da ileri bir tez, kolay yaşamı seçen monopolistin maliyetleri gereksiz olarak yükselmeye bırakacağıdır.

### 657. Monopolün Muhtemel Yararı

Monopollerin belli koşullarda yararlı bazı etkileri de sözkonusudur.

(1) Geoffrey Whitehead, age, p.148 ve bkz. Hardwick Philip and Bahadur Khan-J.Langmead, age, p.163.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## 6570. Tek Milkiyet Ekonomileri

Standart bir takım tahminlerde monopolistin üretimi sınırlayacağı ve fiyatları yükseltebileceği ifade edilir.

Maliyetlerin değişmediği bazı durumlarda bir monopolistin ölçek ekonomilerinden, bir tam rekabet koşulu firmasının kendi koşulları içinde aynı maliyetlerle başarmaya muktedir olamayacağı bir yarar sağlayabilir. Maliyetlerin düşmesi muhtemel olsa bile, yeni monopol koşullarında fiyatlar da, gerçekte düşecektir(1).

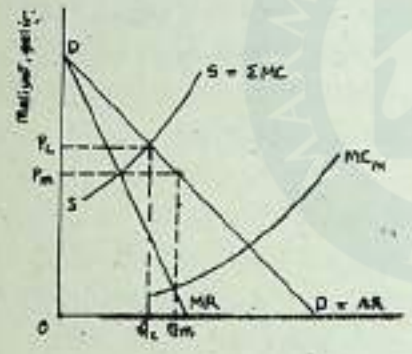


Şekil 41. Moncpolistin Fiyatları Düşürüp Üretimini Arttırması Durumu

Bu Şekil 41'de, arz eğrisi tam rekabet koşullarında SS, tek tek firmaların marjinal maliyet eğrilerinin toplamıdır. Monopolistin marjinal maliyet eğrisi $MC_m$ ise rekabetçi arz eğrisinin altında uzanır.

MC=MR eşitliğinin sonucu olarak daha düşük bir fiyat olan $OP_m$'den $OQ_m$ gibi daha geniş miktarlarda üretimde bulunabilecektir.

Bu örnekte monopolistin tüketiciye daha yararlı olduğu söylenebilir. Fiyat yeni marjinal maliyet (MC) eğrisinden büyük olduğundan kaynak dağılımındaki bozukluk hâlâ devam etmektedir.

Bazı kamusal fayda konumlarında ölçek ekonomileri çok büyüktür. Monopol doğal üretim birimidir. Doğal monopoller olarak adlandırdığımız bu konumlarda, mal ve hizmet üretimi için ulusal kaynakların israfının gereksizliği açık olarak görülür. Örneğin, aynı bölgede iki gaz şirketi ve bunların döşedikleri boru hatları bu tür kaynak israfına örnektir. Aynı alanlarda hizmet veren telefon sistemleri, aynı kaynak israfına

(1) Hardwick Philip-B.Khan-J.Langmead, age, p.163.

örnek gösterilebilir. Alternatif yaklaşım özel monopollere izin vermek olabilir.

### 658. Monopol Fiyatının Farklılaştırılması

Bir monopolist aynı mal veya hizmeti, farklı fiyattan farklı piyasalarda farklı tüketicilere satarak toplam gelirini arttırabilir. Piyasalar birbirlerinden bir kaç farklı yolla ayrılabilirler. Birincisi, coğrafi ayırım olması. Fiyat farklılığı oluşturulduğunda bir piyasadaki tüketicinin diğer piyasaya geçememesi, piyasalar arasında yeterli uzaklığın olması. İkincisi, piyasaların talep tipine göre ayırılması. Örneğin süt piyasasının hanehalkına hitabeden likit süt ile peynir yapını için endüstriye hitabeden sütün farklılaştırılması. Üçüncüsü, zamana göre sınıflandırılma. Kullanım sürelerine göre ayrı fiyat uygulanması. Örneğin, elektrik, telefon ve seyahat sektörlerinde uygulanan fiyatlandırma. Son olarak, ürünün yapısına göre fiyatlandırma yapılması. Tıbbi muameleler örnek olarak gösterilebilir(1).

Fiyat farklılaştırılması yapılırken dikkat edilmesi gereken nokta mal veya hizmetin bir piyasada düşük fiyattan alınarak başka bir piyasada yüksek fiyattan satılamamasıdır.

### 66. Monopolistik Rekabet

Tam rekabet ve tam monopol, oligopol ve monopolistik rekabeti de içeren piyasa koşulları sıralamasında iki ekstremi temsil eder. Oligopol, nispi olarak bir kaç firmanın piyasa koşuludur. Monopolistik rekabet ise göreli olarak daha çok sayıda, benzer fakat farklılaştırılmış ürünü satan firmanın bulunduğu piyasa türüdür. Her firma fiyat üzerinde sınırlı derecede kontrole sahiptir. Tam rekabet hiç bir firmanın fiyatı kontrol edemediği piyasa koşuludur. Monopol, belli derecede piyasa arzı veya fiyatı üzerinde kontrole sahiptir. Bu iki kavram birlikte belli derecede fiyat üzerinde kontrolu ifade eder, fakat sınırlıdır.

Monopolistik rekabet terimi, Edward Chamberlin ve Joan Robinson tarafından 1930'larda geliştirilmiştir(2).

---

(1) Watson Donald S., age, p.371-377.

(2) Froyen Richard T. and Douglas F.Greer, age, p.547 ve ayrıca bkz. Hardwick P.-B.Khan-J.Langmead, age, p.165.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Monopolistik rekabette; nispi olarak çok sayıda firma vardır, sektöre girmek kolaydır ve farklılaştırılmış ürün sözkonusudur. Bu piyasada yüzlerce firma vardır. Bununla birlikte her bir firma nispi olarak küçüktür. Teoride firmalardan hiç biri piyasa hissesinin yüzde bir kaçından daha fazla hisseye sahip değildir. Merkezileşmediklerinden bu firmalar rakip olarak hareket ederler. Birbirlerinden bağımsız davranırlar. Monopolistik rekabette büyük ölçekli firmalar bulunmadığından sektöre giriş kolaydır. Eğer sektöre giriş kolaysa ve sektörde çok sayıda firma mevcutsa, bu firmaların monopol gücü nereden kaynaklanacaktır? Ürün farklılaştırılmasından. Marka imajından, dizaynından, sağladığı hizmetlerden, fiyatına dahil olmayan özelliklerinden dolayı monopolistik rekabetçi fiyat üzerinde bir miktar monopol gücüne sahibolur. Bu, monopolistik rekabetçiyi tam rekabetten ayıran anahtar koşullardan biridir. Ve uzun dönemde monopolistik rekabet firması anormal kâr sağlayamaz normal kâr elde eder(1).

### 660. Ürün Farklılaştırılması

Monopolistik rekabetin en önemli özelliği ürünün farklılaştırılmasıdır. Ürünün farklılaştırılması fiyatın bir miktar kontroluna izin verir. Monopolistik rekabette, herhangi birinin davranışının diğeri üzerinde biraz sezgili etkiye sahibolduğu yeterli derecede fazla satıcı olmalıdır

Monopolistik rekabetin yapısı ve bu piyasanın diğer rekabet şekillerinden farkı kahve örneğinde açık olarak görülür. Kahve satan çok sayıda firma özdeş kalitede kahve satsın (marka olmasın) ve reklâm iddiası olmasın ve kahve paketlemesi aynı olsun. Fiyat 2.70 TL. da arz ve talep piyasada tesis edilsin. Tam rekabette hiç bir satıcı kahvesi için piyasa fiyatının üstünde fiyat alamaz. Bir tüketici aynı miktarda, özdeş kalitede kahveye, herhangi diğer bir satıcıdan alabileceğinin üstünde neden fiyat ödesin? Diğer tarafta, eğer piyasada tek satıcı olsaydı, piyasa fiyatı monopolistin arzını genişletmesi veya azaltılmasıyla değiştirilebilirdi.

---

(1) Harvey J., age, p.28 ve ayrıca bkz. Welch Patrick J. and Gerry F. Welch, age, p.425.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Daha gerçekçi olarak, nispi olarak daha çok sayıda kahve üreticisi benzer fakat farklılaştırılmış ürünü arzeder. Farklılaştırılmış paketlerle pek çok farklı marka mevcuttur. Genel olarak kahvenin fiyatı piyasada arz ve taleple belirlenebilecekken farklılaştırılmış ürün firmalara fiyat üzerinde sınırlı bir kontrol sağlar. Fakat ürünlerin benzerliği, bu kontrol derecesini sınırlar.

Tüketici belirli bir marka kahveyi lezzetinden dolayı alır. Eğer markalardan birini satan firma fiyatını, piyasa fiyatının biraz üzerine çıkardığında tam rekabet koşullarında olduğu gibi bütün tüketici kaybedilmez. Bu markanın tüketicilerinin çoğu, biraz daha fazla fiyat ödemeyi markanın farklılığından dolayı memnuniyetle kabul edecektir. Fakat tüketici, fiyatın piyasa fiyatının çok üstüne yükseltilmesine izin vermez. Fiyat farklılaşması çok arttığında tüketici bu markanın hala çok farklı olduğunu düşünebilir. Fiyat yükselmesi belli bir seviyeye ulaştığında tüketici başka bir markaya kayacaktır.

Ürün farklılaştırılması, bireysel arz'cıya satış arzını veya satış rekabetini önemli ölçüde etkileneksizin fiyatları yükseltebilme veya azaltma içinde, fiyat sıralaması imkânı verir. Bu monopolistik rekabetin, monopol yüzüdür. Fakat monopolistik rekabet firması, fiyatını çok yükseltirse tüketicisini kaybeder. Eğer fiyatını yeterli derecede azaltırsa tüketiciyi diğer markalardan çekebilir. Bu da monopolistik rekabetin rekabetçi yüzüdür.(1)

### 661. Kısa Dönemde Fiyat ve Kâr

Monopolistik rekabetçinin talebeğrisi tam yatay değil fakat tam rekabetin tam elastik talep eğrisi karakteristiğindedir.

Firma talep eğrisi, piyasa talep eğrisiyle monopol koşullarında olduğu gibi özdeş değildir. Çok sayıda firma olsa bile tam rekabette olduğu oranda fazla değildir. Ve ürün farklılaştırılmıştır. Sonuç olarak, firma fiyatı düşürerek daha fazla satabilir. Fakat kontrol derecesi sınırlı

---

(1) Hailstones Thomas J. and Frank V.Mastrianna, age, p.131.

olduğundan firma arzı toplam arzın küçük bir oranıdır ve pek çok rakibi olduğundan ve farklılaştırılmasına rağmen ürünü hala benzerdir. Talep eğrisi eğimi, sol yukarıdan sağ aşağı doğrudur. Bundan öte, toplam endüstrinin talep eğrisinden daha elâstik olma eğilininde olacaktır. Monopolistik rekabet tam rekabete yakın olduğundan firmanın talep eğrisi yataya yakın olacaktır.

Talep eğrisi veya ortalama gelir eğrisi eğiminin sağ aşağı doğru olduğu, marjinal gelir eğrisinin de aynı yönde fakat daha dik eğimli olduğu akılda tutulmalıdır. Monopolistik rekabette firma kısa dönem maliyet ve gelir eğrileri Şekil 42'de görülmektedir. Şekil 42a endüstri fiyatlarının arz ve talep eğrileri kesişmesi etrafında oluşmasını gösterir.

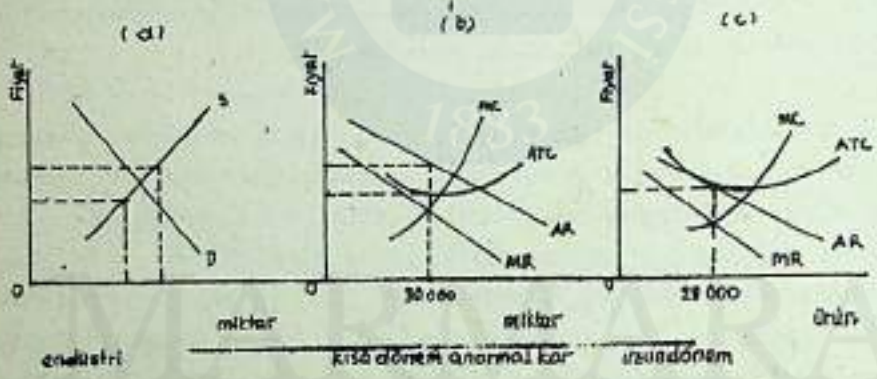


Şekil 42. Monopolistik Rekabette Dengeler

Şekil 42b, monopolistik rekabetçinin kâr yapmasını gösterir. Belirtilmelidir ki, arz ve talebin belirlediği fiyatın az üzerinde fiyat belirlenmesine rağmen fiyat hâlâ genel fiyat sıralaması içindedir. Pek çok üretici üretimini bu fiyattan satabilir. Bu fiyatla ve maliyetle firma 30.000 birim satabilir ve kâr elde edilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

662. Uzun Dönem Dengesi

Eğer endüstride kısa dönem kârı mevcutsa bu yeni firmaları sektöre girmeye cezbedecektir. Bu yeni firmalar benzer fakat farklılaştırılmış malla girdiklerinde sektörün toplan arzı yükselecektir. bu gelişme piyasa fiyatını düşüreceğinden, endüstrideki her bir firmanın gelirini de düşürecektir. Artık endüstriye giriş için şiddetli bir sınırlama olmadığından bu firma ortalama gelirinin fiyata eşit olduğu noktaya kadar arzın devam etmesiyle sürecektir (Şekil 42c). Denge ortasında firma üretim düzeyi 28.000 birimdir. Firma artık anormal kâr yapmaz.

Firma, sektörde kayba uğrayıp sektörden ayrıldığında toplan arz azalacak ve fiyatları yukarı zorlayacaktır. Fiyatlar, anormal kârın ve kaybın olmadığı noktada tesis edildiğinde dengeye ulaşılacaktır. Tüketici farklılaştırılmış ürünü, fiyatın ortalama maliyete eşit olduğu noktada alacaktır. Bu fiyat, uzun dönemde üretim maliyetinin fiyata eşit olduğu fiyat olsa bile tam rekabet koşullarında olabileceği kadar düşük değildir. Çünkü ortalama maliyet eğrisi ortalama gelir eğrisine en düşük noktasında teğet değildir. Tam rekabetin yatay ortalama gelir eğrisine olduğu gibi monopolistik rekabette fiyat biraz daha yüksektir.

67. OLIGOPOL

Oligopol piyasaları koşulları, benzer veya özdeş bir ürünü üreten ve bir kaç firmanın üretimde bulunduğu piyasa koşullarıdır. Endüstrinin yapısına göre sektör iki veya üç firma ve/veya bir düzüne, daha da fazla firmayı içerebilir.

Bira, otomobil, çelik, aluminyum piyasaları oligopol piyasalarıdır. Diş macunu, komputer piyasaları da oligopol piyasalarıdır. Bu piyasalarda genel olan karakteristikler nelerdir?

Bir oligopol piyasasi; 1. nispî olarak az sayıda firmadan oluşur. 2.piyasaya giriş güçtür, 3.piyasada sözkonusu olan ürün standartlaştırılmış veya farklılaştırılmıştır. Bu yapısal koşulların ifade ettiği oligopolistin piyasada etkileşim içinde olduğunu bilmesidir. Bunun anlamı, bir firmanın davranışlarının piyasedaki diğer firmaların

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

hareketlerini etkilediği, etkileşim içindeki davranışların anlaşılmasıdır[1]. Oligopol piyasalarında yeralan firmalar bireysel olarak fiyatı etkileyebilmektedirler. Firmaların fiyatı etkileme politikalarının firmalararasında bağımlı bir etkileşimleri sözkonusudur. Eğer sadece üç firma belli bir malı arzederse, bu firmalardan sadece biri satışa arzettiği mal miktarın değiştirerek piyasa fiyatını değiştirebilir. Firmaların birinin arzındaki artış, toplam arzı arttıracağından piyasa fiyatını düşürebilir.

Eğer bir firma fiyatını düşürürse, diğer firmaların fiyatları daha yüksek olduğundan piyasadan daha büyük bir pay alabilir. Fakat diğer firmalar da fiyatlarını düşürerek reaksiyon gösterebilirler.

Bir oligopolist, rekabetçilerinin muhtemel reaksiyonları nedeniyle fiyat rekabetiyle uğraşmaya gönülsüzdür. Sonuç olarak ürün farklılaştırılması çok etkili olduğundan oligopolistler arasında fiyat rekabetsizliği vardır. Oligopolistik koşullar bazen danışıklı dövüş uygulamalarına, fiyat liderliğine, havuzlaşmaya ve fiyat sabitleştirmesini veya miktar sınırlamasını dizayn eden diğer tekniklere yol açar[2].

### 670. Tek Firma Ürününün Fiyatlaması "Leadership Pricing" ve "Kinked Demand Curve"

Çift yönlü bağımlılıktan dolayı, satıcı sadece kendilerinin fiyatlamalarının değil, diğer firmaların fiyatlama politikalarının da alıcılar üzerindeki etkilerini ve aynı zamanda onların rakiplerinin etkileri ve rakiplerinin reaksiyonlarını da gözönüne almak zorundadır. Bu, oligopolistik piyasasının nadir özelliğidir.

çift taraflı bağımlılığının değişik yollarla açıklanmasından dolayı oligopol piyasasının fiyatlamasının tek bir açıklaması yoktur. Bir kaç teori farklı tip bağımlılıkları uzlaştırmak için geliştirilmiştir. En

---

(1) Froyen Richard T. and Douglas F.Greer, age, p.530.

(2) Hailstones Thomas J. and Frank V.Mastrianna, age, p.135, ayrıca bkz. Geoffrey Whitehead, age, p.152.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

iyi bilinen iki tanesi, "Leadership pricing-lider fiyatlama" ve "Kinked demand curve-karmaşık talep eğrisi"'dir[1].

Leadership pricing'da piyasada bir firmanın oluşturduğu fiyat diğerleri tarafından da uygulanır. Fiyatı oluşturan firma, fiyat lideri olarak isimlendirilir, ve duyarlı olan firmalar bu fiyatlamayı izlerler[2]. Aluminyum, çelik ve bankacılık gibi endüstrilerdeki firmalar, rakiplerinden biri fiyatlarını arttırdığında, bu artışları izlerler. Fiyat artışları, fiyatı arttıran firmanın fiyatını arttırmasını takibeden bir kaç gün içinde gerçekleşir.

Bir satıcı bir kaç nedenle fiyatlama lideri olarak ortaya çıkar. Biri, piyasadaki en büyük üretici olmasıdır. Rakipleri başa geçmek için ona saldırmaktansa veya muhtemel bir fiyatlama savaşıyla karşı karşıya kalmaktansa uyguladığı fiyatı seçmeyi tercih ederler. Veya bir diğer neden, fiyatlama lideri olan firmanın piyasa koşullarına rakiplerinden daha duyarlı olmasıdır. Bu olayda rakipler liderlin fiyatına duyarlıdırlar. Çünkü lider firma piyasa koşullarındaki değişmelere karşı bir barometre gibi hareket eder ve sonuçta diğer satıcıları etkiler. Örneğin bankalar para piyasası koşullarında oluşan değişmelerden tecrübelenirler ve liderliğin ortaya çıkış faiz oranı duyarlılığından kaynaklanır[3].

Karmaşık talep eğrisi (kinked demand curve) veya dirsekli talep eğrisi teorisinde model, rakiplerin satıcıların fiyat artışlarını değil fiyatlardaki düşmeleri izlediği varsayıma üzerine oturtulmuştur. Teori, ismini tek oligopolistin alışılmamış talep eğrisi şeklinden almaktadır.

Oligopolde fiyatlama diğer piyasa koşulları altında fiyatlamadan daha zordur. Bir firma, farklı fiyatlarda ne kadar satacağını bilmediği ve fiyatı belirlyip belirlememeye muktedir olamayacağı bir fiyatlama koşuluyla karşı karşıya kalabilir. Rekabet ettiği firmaların davranışlarına

---

(1) Welch Patrick J. and Gerry F.Welch, age, p.433.

(2) Gravelle Hugh and Rey Rees, age, p.316.

(3) Welch Patrick J., and Gerry F.Welch, age, p.433.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

reaksiyon olarak oligopolist fiyatını değiştirdiğinde satışlarda ne olacaktır? Bir oligopol, çoğunlukla az sayıda satıcının piyasa koşulu olarak tanımlanır, satıcılar genellikle rakiplerinin davranışlarını gözönünde bulundurur. Bu, çok sayıda satıcının bulunduğu ve rakiplerinin davranışlarını gözardı edebilen monopolistik rekabetten daha farklıdır. Rakip firmaların misilleme yapacağı korkusu, oligopolistik koşullar altında, fiyat rekabetini sınırlayan kuvvetli bir güçtür.

Oligopolist arzını veya fiyatını değiştirdiğinde rakipleri muhtemel üç reaksiyonda bulunurlar. 1. Rekabet edenler fiyat değişmelerini gözardı ederler. Bu olayda tek bir firmanın talep, ortalama gelir eğrisi bilinebilir. Ve şekil 43'de, DD olarak görülmektedir. 2. Oligopolist tarafından fiyatta oluşturulan bir değişme, rakipleri tarafından benzer bir değişme ile karşılanır. Eğer bu, uygun şekilde yapılırsa, oligopolistin talep veya ortalama gelir eğrisi, $D_1D_1$ olarak görülür. Burada belirtilmesi gereken nokta, rakiplerin fiyatlarını düşürmeleri durumunda daha sonra ki satış gelirleri daha düşük fiyatla sağlanacağından $D_1D_1$ talep eğrisi daha az elastik olma eğilimindedir. Diğer yandan, firma fiyatlarda bir yükseltme başlattığında eğer rakiplerde fiyatlarını yükseltirlerse satışlarda bi kayıpları olmayacaktır. Kısaca, fiyat değişmelerinden

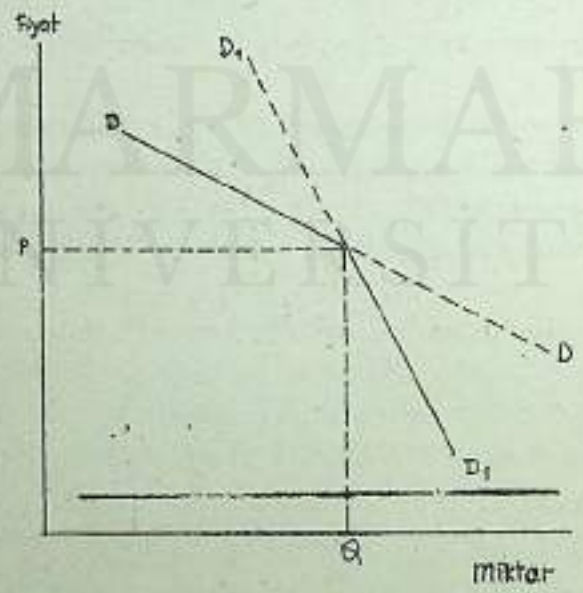


Şekil 43. Bir Oligopolistin Muhtemel Talep Eğrisi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sonuçlanan ikâme etkisi, eğer diğer firmalar fiyat değişmelerine uygun davranırlarsa, azaltılacaktır. 3. Eğer bir firma fiyatını azaltırsa satış miktarında sağladığı artış, rakipleri de fiyatı düşürdüğünden umulandan az olur. Eğer bir firma fiyatlarını yükseltir ve rakipleri yükseltmezse satışlardaki azalma umulanın üstünde olacaktır. Çünkü satışlarındaki kayıp rakiplerine doğru ikâme etkisiyle kayacaktır. Piyasa payı azalacaktır. Talep eğrisi son derece yatıktır. Eğer firma fiyatı düşürür ve herkes onu izlerse payını arttıramayacaktır. Ancak endüstri satışlarındaki artışın belli oranında firma satışı da artar. Bu nedenle fiyat düşmelerinde firma talep eğrisi daha diktir.

Oligopolistin talep eğrisi şekilde de görülebileceği gibi $P_1$ fiyatının üstünde D, $P_1$ fiyatının altında $D_1$ şeklinde olacaktır. Talep eğrisi $DP_1D_1$ şeklinde görülecek ve "kinked demand curve"'ne tekabül edecektir. Bu durum, eğer fiyatlar aşağı doğru inerse inelâstik ve yukarı doğru çıktığında elâstik olacağından fiyat istikrarına yol açabilir. Bu koşullar altında $P_1$ fiyatı firma için maksimum gelir noktası ve $Q_1$ denge üretim düzeyi haline gelir[1]. Firma için fiyatını veya üretim seviyesini değiştirmesi için çok küçük bir teşvik olacaktır.

### 671. Fiyat Katılığı

Oligopolde fiyat katılığına olan eğilim, fiyat rekabetinin olmamasına katkıda bulunur. Sonuç olarak ürün farklılaştırılmasına büyük önem verilir ve satıcılar arasındaki rekabetin bir kısmı olarak reklâmlar üzerinde büyük baskı vardır. Satıcılar sürekli olarak stilde büyük farklılıklar uygularlar, garanti verirler, v.s. Örneğin otonobilde, belli bir firma ürününün farklılaştırılmış özellikleri belirtilir.

Fiyat rekabetinin olmaması, fiyat düşürülmesi satışlarda büyük artışlara yol açmayacağından eğer satıcı böyle bir durumla karşılaşırsa önemlidir. Fakat bu durumda fiyat rekabetinin yokluğu alternatifler üretir. Örneğin

---

(1) Hailstones Thomas J. and Frank V.Mastrianna, age, p.137 ve ayrıca bkz. Geoffrey Whitehead, age, p.152 ve bkz. Donald S., age, p,426,427 ve bkz. Lipsey Richard G., age, p.281,282.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bir fast-food zinciri bir salata türü piyasaya sürdüğünde rakipleri de kısa süre sonra süreceklerdir[1].

### 672. Uzun Dönem Maliyetleri, Kâr ve Etkinlik

Uzun dönemde, tam rekabet ve monopolistik rekabet satıcıları normal kâr elde ederler. Sektöre yeni firmaların girmesi kolay olduğundan anormal kâr kaybolur. Fakat oligopolde sektöre giriş kolay değildir. Bu nedenle oligopolist uzun dönemde anormal kârını (ekonomik kârını) devam ettirebilir. Çünkü yeni satıcılar kolayca sektöre giremeyeceklerdir.

Uzun dönemde anormal kârın elde edilebilmesi alıcıların ürün için ödeyeceği fiyatı etkiler. Tam rekabette sektöre kolaylıkla girilmesi fiyatın maliyete eşitlenmesini veya mümkün olabildiğince düşük olmasını sağlar. Fakat oligopolistin anormal kâr sağlayabilmesinin ifade ettiği, firma fiyatının maliyetlerin üstünde olmasıdır. Bu, uzun dönemde sektöre girmenin sınırlanması anormal kâr ve alıcı için yüksek fiyatla sonuçlanır. Ve piyasaya girişin uzun dönemde sınırlanması oligopolistin etkinsiz çalışmasına yol açar.

### 673. Oligopol Firmanın Kısa Dönem Maliyetleri

Oligopolist koşullar altında yapılan çok sayıdaki amprik çalışmalarda firma davranışları incelenmiş, ekonomistler firma maliyetlerini ölçtüklerinde oldukça düz kısa dönem maliyet eğrileriyle karşılaşmışlardır. İmalat sanayiinde ve diğer bazı endüstrilerde maliyet eğrileri Şekil 42'de görüldüğü gibi uzun düz bir orta bölüm ve iki yanda aniden dikleşen bölümler yeralmaktadır. $Q_1$'den $Q_3$'e uzanan düz bölüm boyunca marjinal ve ortalama değişken maliyetler uyuşur. $Q_1$'in altında düşük çıktı üretiminde, AVC azalıyorken MC onun altında seyretmekte iken $Q_3$ üretim düzeyinin üstünde AVC yükseliyorken MC, AVC'den önce yükselir.

Geleneksel U şekilli maliyet eğrileriyle karşılaştırıldığında tabak şeklinde olarak ifade ettiğimiz oligopolistin maliyet eğrilerinin bu şekli

---

(1) Hailstones Thomas J. and Frank V.Mastrianna, age, p.137.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

almasının nedeni "azalan getiri kanunu"nun ihlâl edilmesi nedeniyledir. Bu kanuna göre; farklı miktarlarda değişken faktör sabit faktörle çalıştığında maliyetler farklılaşacak, azalan getiri sözkonusu olacaktır.

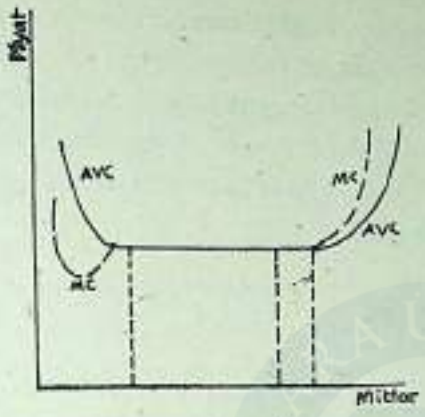


Şekil 44. Tabak şekilli ortalama değişken ve marjinal maliyet eğrileri

Tabak şekilli maliyet eğrilerinde, ortalama değişken maliyetlerin üretim düzeyi ile değişmediği uzun bir üretim süresi vardır. $Q_1Q_3$. Bu kesitle MC ve AVC üretim birimi başına eşit değerdedir. Çünkü ortalama maliyet uzun bir süre minimize edilmektedir.

Eğrilerin bu şekli almalarının nedeni, firmaların bu sonucu doğuran tesisler kurabilmeleridir. Ürünlerine karşı gelişen mevsinlik dalgalanmaları, devresel dalgalanmaları karşılamak istemişlerdir. ($Q_1Q_3$ boyunca). Gelecekte dalgalanmaları bekliyorsa firma yassı tabanlı maliyet eğrilerini oluşturacak tesisler kurar. Optimum faktör bileşiminin sözkonusu olduğu sabit faktör-değişken faktör bileşimi bu tesislerde, bölünmez olarak kabul edilen sabit faktörün bölünebilir şekilde kullanılması yoluyla azalan getiri kanunu ihlâl edilmiştir. Yani kapasite daraltılmak istendiğinde bölünmez kabul edilen üretim faktörü sermaye, bölünebilir şekilde tesis edildiğinden uzun bir süre ortalama değişken maliyetlerin ve marjinal maliyetlerin sabit tutulabilmesi mümkün olmuştur. Örneğin buzdolabı veya televizyon imalatında, imalatın azaltılması gerektiğinde kısa dönen için bazı bölümlerin kapatılması yoluyla azalan emekle birlikte kullanılan sermaye de azaltılarak imalat maliyet ortalamalarının sabit tutulabilmesi mümkün olabilmektedir(1).

---

(1) Lipsey Richard G., age, p.276,277,278.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

**674. Oligopolistik Fiyatlar Yapışkandır**

Oligopol firmaları fiyatlarını talebe göre değiştirmezler. Bunun yerine fiyatlarını sabit tutarak üretim miktarlarını değiştirirler. Bu olguya oligopol fiyatlarının yapışkanlığı denir. İşademları fiyatlarını, ekonominin canlı olduğu dönemleri ve çöküntü içinde olduğu dönemlerini gözönünde bulundurarak belirlerler. Talep miktarlarının ortalamasıdır. Fiyatları sabit tutarak miktarları ayarlarlar.

**675. Oligopol Fiyatları Ne Zaman Değişir?**

Oligopol firmalar üretim maliyetlerindeki yükselmeleri fiyatlara aktarırlar. Bireysel bilgisayarlardaki gibi maliyetlerde yaşanan düşmeler, rekabetten dolayı fiyatlara aktarılarak fiyatlar düşürülür. Firmalardan biri fiyatlarını düşürerek piyasa hissesini arttırmaya çalışır. Bu diğer firmaların da onu izlemesine neden olur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

# BÖLÜM 7 - MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER, AMAÇ VE PROBLEMLER

Ekonomi, çok genel olarak mikro ve makroekonomi olarak iki ana bölüme ayrılır. Makroekonomi, ekonominin toplam mal ve hizmet üretimi, üretimin arttırılması, enflasyon, işsizlik, ödemeler dengesi, döviz, para, devlet istikrar politikaları gibi konular üzerinde çalışır. Bu konularla ilgili olarak ta işsizlik, istihdam, üretim, fiyatlar genel seviyesi gibi bazı temel kavramlar makroekonominin ilgi alanlarının anlaşılmasında anahtar kavramlar olarak görülür. Makroekonomi, ekonominin karışık detaylarını yönetilebilir temellere indirger. Özetle, günün problemleriyle ve başlıca ekonomik konularıyla ilgilidir.

Hanehalkı bireylerinin mal ve hizmetlere gereksinimi ve isteklerini, varlıkları, gelirleri, zaman ve enerji gibi kaynaklarıyla tatmin etmek istemeleri, sonsuz sayıda istek arzu ve ihtiyaçlarına karşılık kaynaklarının sınırlı olması nedeniyle insanların tercih yapmak zorunda kalmaları, paralarını piyasalarda harcayarak gereksinimlerini tatmin etmeye çalışmaları mikroekonominin çalışma alanına girer. Hanehalkı, duyarlı olduğu piyasa fiyatlarından aldığı sinyallere göre seçimlerini gerçekleştirir. Hanehalkı seçimlerini gerçekleştirdiğinde de fiyatlar etkilenecektir. Fiyatlar, hangi mallardan ne kadar üretimle ne kâr edileceğini gösterir. Veri teknoloji düzeyinde, faktör maliyetleri ışığı altında firmalar; hangi ürünlerin üretileceğine, hangi yolla üretileceğine, ne miktarlarda ve kalitede üretim yapabileceklerine karar verirler. Firmaların verdikleri kararlar tekrar fiyatları etkiler. Firmaların üretim faktörleri talebi, taleplerin miktarları üretim kararlarına dayandığından, sonuçta tüketici talebi belirleyici rol oynar. Faktör talebi toprak, emek, sermaye fiyatlarını etkiler. Faktör sahipleri, faktör fiyatlarına göre hizmetlerinin ne kadarını nerede vereceklerine karar verirler. Bu seçim faktör arzını belirler. Firmaların faktör

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sahiplerine yaptıkları ödemeler faktör gelirlerini oluşturur. Bu gelirleri alanlar mal ve hizmetlere ihtiyaç duyan hanehalkı bireyleridir. Ve bu şekilde dolaşım devam eder.

Para, hanehalkından firmaların ürettiği mal ve hizmetlerin getirisi olarak firmalara geçer ve para firmalardan hizmet sektörünün getirisi olarak hanehalkına geçer. Mikroekonomide, gelirakımının mikroaçıdan görünüşü ve bireysel kısmı üzerinde durulur.

Aynı gelir akımına makroekonomik açıdan baktığımızda, detayları gözardı ederek, toplam akımı ne belirler ve zaman içinde bu toplam akım neden farklılaşır sorularına cevap ararız. Makroekonomi, bu akım dolaşımının belirleyicileri ve karakteristikleri üzerinde çalışmadır denilebilir. Veya mikroekonomi toplam olmayan verilerle uğraşırken makroekonominin toplam datalarla, büyük miktarlarla olan ifadelerle ilgileniyor olmasıdır. Mikroekonomi tüketici mal ve hizmetleri için binlerce piyasada fiyatlar ve miktarlarla ilgileniyorken, makroekonomi de bu piyasaların toplamı ve çalışmaları, bütün tüketici mallarının üretim ve satışı tek bir akım olarak alınır ve bütün tüketici mallarının satışında tek bir ortalama fiyat sözkonusudur(1).

"Macro" Yunanca bir kelime olan ve büyük anlamına gelen makros'tan türetilmiştir. Bazen de evren hakkında konuşurken "macrocosm" terimini kullanırız. Konuşmalarımızda "macroscopic" terimini çıplak gözle görebildiğimiz şeyleri ifade etmekte, zıttı olarak ta "microscopic" kelimesini, çıplak gözle görülemeyen şeyleri ifade etmekte kullanırız(2). Makroekonomide ekonomiye tüm bir toplumun ekonomisi olarak ve tüm ekonomiye ulusal bir bakış açısından yaklaşıyoruz. Makroekonomi üzerinde çalışırken dikkatimizi büyük güçlerin çalışmasına ve ekonomi içindeki etkileşimine çeviriyoruz. Hangi güçler ekonomi içinde çalışmaktadır, etkinlikleri nedir? Hangi aktivite düzeyi istenen aktivite düzeyidir? Hangi düzey olduğuna karar verdiğimizde bunu nasıl başarabiliriz? Bütün

---

(1) Lipsey Richard G., age, p.498.

(2) Whitehead Groffry, age, p.327.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bunlar çözümlenebilecek problemlerdir ve bireylerin başarılı olabilmelerine göre ekonominin başarılı bir işlerliğe kavuşması veya çöküntüye uğraması konuyu ilgi çekici hale getirmektedir. Eğer, ben başarılı değilken tüm ekonomi başarıyla çalışıyorsa, benim için ne olacaktır? Ben fakirken başkalarının zengin olduğunu bilmek ne ifade eder? Ekonomi genel istihdam düzeyi yüksekken eğer ben işsizsem ve genel güvenlik sistemi yaygın şekilde işlemekteyken ben sigortasızsam, benim için bunun anlamı nedir? Yirminci yüzyılın ikinci yarısında ekonominin temel problemi bireysel ve toplumsal refahın maksimizasyonu haline gelmiştir.

Makroekonominin problemleri, herhangi bir ülke hükümetinin karşılaştığı ve çözünlemek zorunda kaldığı bir dizi problemdir. Eski dönemlerde ve bugün halâ bazı ülkelerde, ekonominin büyüme oranı ve ulusal gelir düzeyinin belirlenmesi kararı, serbest piyasa güçlerinin müdahale edilmeksizin çalışmasına bırakılmıştır. Bu "laissez-faire" politikasının sonucu olarak ekonomi, spiral iş aktiviteleri hareketleriyle büyümeye yönelmiştir. "Boom" olarak adlandırılan şiddetli genişleme yıllarını "slumps" olarak adlandırılan yavaş genişleme yılları izlemiştir. Ekonomiler daima büyümüş fakat yukarı doğru spiral şeklinde gelişen iş aktivitelerinden (cyle) müteessir olmuştur. Fazla genişleyen toplumların üyeleri, fakirler ve göçmenler büyük ıstıraplardan muzdarip olmuşlardır. Kontrol edilemeyen ekonomik aktivitelerin kontrol edilme yolunu Keynesyen ekonomi göstermiştir. Keynesyen ekonomiden çeyrek yüzyıl sonra talep yönetimi, politikacılar tarafından üretimi ve refahı arttırma çabalarıyla supply-side ekonomiye çevrilmiştir.

Makroekonomik politikalar olarak karşılaşılan bir gurup problem; ulusal gelir nasıl arttırılabilir ve nasıl daha adil dağıtılabilir, enflasyon, deflasyon gibi ekonomik aktivite düzeyi dalgalanmalarının denge düzeyi çalışmaları, Keynesyen analiz talep yönetimi yoluyla büyük oranda işsizliği yokedebileceğinden ekonomide daima yeterli talebin sağlanmaya çalışılması, monaterist politika ve Keynesyen talep yönetimiyle enflasyonun nedenlerinin kontrol edilmeye çalışılması, Supply-side ekonomi, Keynesyen ekonominin etkinlik, verimlilik, koşul değişmelerine uyumluluk gibi sayısız farklı yollarla ekonomiyi iyileştirme gayretlerinin yarattığı zıt etkileri azaltma yolları, kamu finansmanının sağlanması çabaları ekonomilerin çözümlemeleri gereken problemler, ulaşmaları

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

gereken hedefler ortaya çıkar. Makroekonomi bu güç hedefleri başarmak için değişik hükümet politikalarının araştırma alanıdır.

Makroekonominin çalışma alanına girmeden önce karşılaşılacak bazı kavramlar üzerinde duralım. Bu değişkenleri de istihdam değişkenleri, üretim ve fiyat düzeyi değişkenleri olarak bir kaç başlık altında görelim.

## 71. İSTİHDAM DEĞİŞKENLERİ:

Ekonominin makroekonomik düzeyde başlıca konusu mevcut üretim faktörlerinin istihdamıdır. Diğer bir deyişle istihdam edilememe durumunun minimize edilmesidir. İstihdam edilememe mevcut üretim faktörlerinin kullanılmamasıdır. Noksan istihdam, bütün üretim faktörleri için sözkonusudur. Fakat, çoğunlukla ilgi insan üstüne toplanır ve çalışmak isteyip te çalışamıyan nüfusu tanımlar. Dar anlamda noksan istihdam işsizlik anlamındadır.

Amerika Birleşik Devletleri, şimdiye kadar görmediği çok şiddetli bir işsizliği 1930 larda büyük depresyon sırasında yaşamıştır. 1932 den 1935'e kadar işsizlik oranı %20'lerde veya daha fazla olmuş, 1933'de sivil emek gücünün işsizliği %25'e ulaşmış, kabaca her dört kişiden biri istediği halde çalışamamıştır(1).

Geniş anlamda tam istihdam üretim faktörlerinin tümünün üretime katılmasıyken dar anlamda tüm emek gücünün üretime katılması anlamındadır. Dar anlamda istihdam insanların ücret ve maaş için çalışmasıyken, kendi kendini istihdam etme insanların kendi işlerini yapmalarıdır. Toplam istihdam ise çalışan nüfus veya emek gücü, istihdam edilmiş, kendi kendini istihdam etmiş ve işsizlerin tümünü kapsar.

İşsizlik, genellikle emek gücünün yüzdesi olarak ifade edilir. İşsizliği "U" sembolünü kullanarak gösterdiğimizde;

$$U = \frac{\text{işsiz sayısı}}{\text{çalışan nüfus}} \cdot 100\ \%$$

'dir.(2)

---

(1) Welch Patrick J., and Gerry F.Welch, age, p.110.

(2) Lipsey Richard G., age, p.504.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## 710. İşsizlik Niçin İlgi Konusudur?

Keynes istekli ve istekdışı işsizliği birbirinden ayırmıştır. İsteğe bağlı işsizlik, cari ücretle kişinin istediği takdirde iş bulabilecekken kendi isteği ile işsiz kalmasıdır. İstemdışı işsizlikteyse kişinin cari ücretlerle çalışmak istemesine rağmen iş bulamamasıdır. İşsizlik kavramını kullanırken ifade ettiğimiz mevcut ücretle çalışmayı kabul etmesine rağmen iş bulamayan kimselerdir. İşsizlik oranıyla ifade edilen bu durumun politik ve sosyal önemi çok büyüktür. İşsizlik yüksek oranlara ulaştığında, durumdan hükümet sorumlu tutulmakta, düşük oranlardaysa hükümetin kredibilitesi artmaktadır. İşsizlik oranının seçimlerde önemi büyüktür. Çok az ekonomik politika, işsizlik düşünülmeden oluşturulur.

## 711. Toplum İçin Ekonomik Kayıp:

Ekonomi ilmi, insanların kıt kaynaklarla sınırsız ihtiyaç ve isteklerini nasıl tatmin ettikleriyle uğraşır. Eğer daha fazla kaynak mevcut ise ve kullanıma konuyorsa daha çok sayıda istek ve ihtiyaç tatmin edilebilecektir. Eğer bazı kaynaklar istihdam edilmemişse bazı istek ve ihtiyaçlar tatmin edilebilecekken tatminsiz kalmıştır.

Ekonomik kayıp, üretim potansiyeli ile fiili üretim arasındaki farktır. Eğer ekonominin tüm üretim faktörleri üretime katılsaydı sağlanabilecek üretim potansiyel üretimi oluşturmaktadır. Fiili üretim ise sözkonusu dönemde gerçekleştirilen üretim olmaktadır. Aradaki üretim kaybı ekonomik kayıbı oluşturmaktadır.[1] Bir ekonomi nedretle karakterize edildiğinden, insan ihtiyaçlarını karşılayan yeterli üretimin olmaması durumunda potansiyel üretim savurganlığı ciddi bir konudur. İşsizlikten kaynaklanan mal ve hizmet kaybı ne kadar ciddi olabilir? İşsizlik, iki temel nedenle endişe konusu olmaktadır. Ekonomik savurganlık oluşturması ve insan ıstırabına yol açması. Eğer ekonominin toplam emek gücü 20 milyon kişi ise ve sadece 18 milyon kişi istihdam edilmişse emeğin %20'i işsizdir. 2 milyon kişilik potansiyel üretim kayıptır. Eğer ekonomide insan ihtiyaçlarının karşılanması yetersiz ise ekonomik kayıp insani maliyet te taşımaktadır. İşsizlik periyodunun uzaması şiddetli sıkıntı ve ıstıraplara neden olabilir. Derin durgunluk dönemlerini yavaş iyileşme dönemlerinin izlemesi, uzun dönemli işsizliğin yüksek boyutlara erişmesine neden olabilir. Artan işsizlik ahlak ve

(1) Froyen Richard T, and Douglas F.Greer, age, p.128,129.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

toplumun sosyal görünüşü üzerinde ciddi etkilere sahiptir. Kısa dönemli işsizliğin yaptığından çok daha fazla tahribe neden olabilir.

712. İşsizlik:

İşsizlik diğer bir deyişle emeğin noksan istihdamı, çalışma irade ve iktidarında olup geçerli ücret düzeyinde ve geçerli iş saatleri sınırlamaları içinde iş arandığı halde bulunamaması durumudur.

Keynes, işsizliğe; isteğe bağlı ve istemdışı ayırımını getirmiştir. Ekonomik kavram olarak işsizlik istemdışı işsizliği yani geçerli ücret düzeyinde ve uygulanan iş saatleri sınırlaması içinde iş aranıp ta bulunamaması halini ifade etmektedir.(1) İsteğe bağlı ve istem dışı işsizlik kavramları bizi açık ve gizli işsizliğin de tanımlamasına götürmektedir. Açık işsizlik daha sonra da çeşitleri üzerinde duracağımız istene bağlı -arızi işsizlik, istendışı- konjonktürel ve yapısal işsizlik gibi türlere ayrılmaktadır. Gizli işsizlik ise görünürde işsizliğin olmamasına rağmen işgücünün düşük bir verimlilikle ve düşük bir ücret seviyesinde çalışması demektir. Açık ve gizli işsizlikte de sonuçta gelir seviyesinin düşüklüğü, refahın düşüklüğü sözkonusudur. Ekonomi için istihdam refahın arttırılması için araç görevini üstlenir. Dolayısıyla açık ve gizli işsizlik ekonomi ilminin çözüme kavuşturmaya çalıştığı problemlerdir. Genellikle azgelişmiş ülkelerde nüfus fazlası-işsizlik ilişkisi görülürken gelişmiş ekonomilerde de teknolojik gelişmenin yarattığı arz fazlalığına karşın talebin yetersizliğinin ekonomiyi durgunluğa itmesi, işçilerin çalıştıkları işyerlerinin az, buna karşılık işçi sayısının fazla olması, verimlerinin düşüklüğüne yol açmaktadır. İşgücünün yine daha düşük iş alanlarına kayması veya şehirlerde seyyar satıcıların çoğalması ekonomilerin gizli işsizliği yaşadıklarının göstergeleridir.

Gizli işsizlik; nüfus artışı, sermaye ve kapasite artışından daha fazla olan ülkelerin katlanmak zorunda kaldıkları bir durumdur. Tarıma dayalı azgelişmiş ekonomilerde, kırsal alanda çalışan nüfusun yılın belirli dönemlerinde çalışıp diğer dönemlerinde oturması bir gizli işsizlik örneği olarak görülür. Bu anlamda, potansiyel üretim ile fiili üretim arasındaki farklılık ekonomik kaybı oluşturur.

(1) Harvey J., age, p.47.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İşsizlik kayıbı, genel olarak, gelişmiş ve azgelişmiş ekonomiler açısından farklı nedenlerden kaynaklanır. Azgelişmiş ekonomilerde nüfus artış hızının sermaye ve kapasite artış hızından fazla olmasından kaynaklanırken gelişmiş ekonomilerde teknolojik gelişmelerin neden olduğu arz fazlalığına yeten talebin bulunamamasının yolaçtığı bir problemdir.

713. İşsizlik Türleri:

İşsizliğin yol açtığı toplumsal ve bireysel kayıplar üzerinde dururken önce hangi nedenlerin işsizliğe yol açtığına bakalım. Çok tabii olarak işsizliğin tek bir nedeni yoktur. İşsizlik değişik nedenlerden kaynaklanıyor olabilir. Bu problenin kaynaklandığı ana nedenleri genel olarak üç başlık altında toplayabiliriz. Birincisi emek piyasasında arizi işsizlikten, ikincisi mal ve hizmet talebindeki değişmelerden, üçüncüsü ekonominin yapısındaki değişmelerden kaynaklanan işsizliktir.(1)

- Arızi İşsizlik: Emek gücündeki bazı kimselerin gönüllü olarak yeni bir iş bakmak amacıyla işsiz kalmalarıdır. Nispeten zararsız işsizlik türünü oluşturur. Bir iş veya meslekten diğerine geçerken emek piyasasında emek gücünün bir bölümünün bir süre için işsiz kalmasıdır. Ekonomilerde işgücünün bir kısmının bu nedenle işsiz kalması, işsizliğin daha fazla eritilemiyen kalıntısını meydana getirir. Bu nedenle ekonomi tam istihdamda derken arızi işsizler (francionally unemployed) hariç herkesin çalıştığı varsayılır.

- Konjonktürel İşsizlik: Ekonominin durgunluk dönemlerinde, emek gücünün gönülsüz olarak işsiz kalmasıdır. Ekonomi, ekonomik üretimde periyodik dalgalanmalar yaşadığında, yani üretimin düştüğü dönemlerde yaşanır. Bu işsizlik türü birkaç aylık kısa dönemlerde ve az sayıda ailenin işsiz kalması şeklinde yaşanabileceği gibi daha uzun dönemler ve çok daha fazla sayıda ailenin işsiz kalması şeklinde de yaşanabilir. Üretim seviyelerinde ve yatırımlardaki genişlemenin mevcut talebin yetersizliği nedeniyle tekrar daralma göstermesi işsizliğe neden olur. Dayanıklı tüketim mallarının satılamamasına, satışlarda düşmelere neden olur. Stok birikmeleri başlar. Ekonomilerin konjonktürel işsizliğe karşı hassasiyetleri farklılık gösterir. Devri işsizliğin yaşandığı ekonomi tiplerinden biri de tarıma dayalı ekonomilerdir. Konjonktürel işsizliğin

(1) Froyen Richad T., and Douglas F.Greer, age, p.129,130.

yaygın yaşanabilmesi için bu ekonomilerin tarıma dayalı olması, ayrıca mahsul dalgalanmalarını hafifletecek ekim usullerine geçilmemiş olması gereklidir. Ve tarıma dayalı ekonomilerde daha çok mevsimlik işsizlik yaşanır.

. Yapısal İşsizlik: Konjüntürel işsizlik gibi yapısal işsizlik te istek dışıdır. Ekonominin yapısında böyle bir meslek kalmadığında bu iş kolunda çalışan işçi de işsiz kalır. Bu işçilerin ürettiği mal ve hizmetlere artık talep kalmamıştır. Yeni ekonomik düzende bazı meslekler-işler artık terkedilmiştir. Bu işsizlerin ileriki dönemlerde tekrar bu işlerde istihdam edilmeleri sözkonusu değildir.

Yapısal işsizlik genellikle, teknolojik gelişmelerden kaynaklanır. Otomasyon, insanların talebettiği mal ve hizmetlerin değişiklik göstermesi ve son yıllarda firmaların birleştirilmesinden ya da yeniden organize edilmesinden dolayı bazı birleştirilmiş-kolaylaştırılmış yönetim tutumları gibi nedenlerden kaynaklanan işsizlik görülmektedir. Bugün ofis çalışmaları daha mekanize hale getirilmiş, kompüter sistemlerine yer verilmiş ve daha az işçi çalıştırılma yoluna gidilmiştir. Sonuç olarak ta, artık daha az daktilo, muhasebeci personeline ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer iş kollarına baktığımızda, örneğin kömür madenlerine, daha geliştirilmiş makinalar, daha az işçi kullanımına gidildiği görülür Ayrıca, orta düzey yöneticilere de bu pozisyonlar artık kullanılmadığından gerek kalmamıştır. Bunun gibi müzik endüstrisinde elektronik makinalara yer verilmesinin yarattığı yapısal işsizlik gibi.

Yapısal işsizlik, insanları ya yeni mesleklerin bulunması olgusuyla, ya da işsizlik seçimiyle yüzyüze getirmiştir. Yeni bir meslek eğitiminin elde edilmesinin güçlüğü ve finansal yükü işçi ve işçi ailesini ciddi kişisel güçlüklerle karşıkarşıya bırakır.

Üretimde üretim faktörleri bileşimini sermaye ağırlıklı hale getiren teknolojik gelişmenin her zaman yapısal işsizliği getirdiği söylenemez. Eğer teknolojik gelişmenin yarattığı üretim artışının olduğu ülkelerde bu ekonomik büyüme ile birlikte kişi başına gelir de artmışsa, talep te artacağından, talep artışının cesaretiyle açılan yeni iş sahaları, örneğin eğlenme-dinlenme sektörü, yapısal işsizliğin sebep olduğu işsiz

ordusunu bu iş alanlarında eritebilecektir. Ancak teknolojik gelişmenin yarattığı verimlilik, effektif talebin yetersiz kalması ve istihdamda yeterli elâstikiyetin olmaması yapısal işsizliğe neden olacaktır. İleri ve gelişmiş ekonomilerde çeşitli nedenlerle yaşanan gerileme ve zamanla durgunluk büyük kütleleri işsiz ve gelirsiz bırakabilir. Karşılaştırmalı üstünlükler nedeniyle diğer ülkelerin üstünlük sağlaması, ticaret alanlarındaki yöndeğişimleri ileri ekonomileri de durgunluk ve işsizliğe itebilir. İşsiz kalan kütlelerin gelir sağlama amacıyla büyük şehirlere yığılmaları da sosyal huzursuzluklara ve bozulmalara da yol açar.

Ekonomilerin yapısındaki değişmelerden kaynaklanan işsizlik başlığı altında değinmeniz gereken bir diğer işsizlik türü nüfus artışının, teknik gelişmenin ve kapasite gelişmesinin önünde yürümesinden kaynaklanan işsizliktir. Ayrıca bu işsizliğe gelişmeler sırasında oluşan tıkanmaların sebep olacağı işsizlikte katılabilir.(1)

Üretim gücü nüfuslarına göre sınırlı olan ekonomilerde görülen bünyevi işsizlik, fakir ve geri ekonomilerde görülür.

## 72. FİYAT DÜZEYİ DEĞİŞKENLERİ:

Makro ekonomi fiyat düzeyi kavramını kullanır. Bu, ilgili fiyatların indekslenmesiyle elde edilir. Çok tanınmış bir indeks türü olarak "Perakende fiyat indeksi"'ni görürüz. Tipik bir tüketicinin satın aldığı bir grup mal bedellerini baz alınan bir yılın fiyatlarına göre değerlendirir. Baz alınan yılın özelliği, fiyat çalkantılarını içermeyen bir yıl olmasıdır.

Çok kapsamlı bir indeks olan fiyat düzeyi indeksi, cari ve sabit fiyatlarla yapılan ulusal üretim hesaplamalarından türetilmiştir. Milli gelir deflatörü olarak isimlendirilir ve;

$$\frac{\text{GSYİH cari fiyatlarla}}{\text{GSYİH sabit fiyatlarla}} \cdot 100$$

şeklinde hesaplanır.(2)

Bu hesaplamanın arkasındaki mantık, ulusal cari üretimin cari ve baz yılı fiyatlarıyla değerlendirilmesindeki farklılığın bu iki yıldaki fiyat farklılıklarının sonucu olduğudur.

---

(1) Welch Patrick J. and Gerry Welch, age, p.114,115,116.

(2) Lipsey Richard G., age, p.503.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

720. İndeks Sayısı Nedir?

Ekonomistler sık sık "Bu yıl fiyatlar ne kadar yükseldi?" veya "Endüstriyel üretim miktarı bu yıl ne kadar arttırılabildi?" gibi sorulara cevap ararlar. Bütün fiyatlar birlikte hareket etmediğinden ve miktar artışları farklılık gösterdiğinden bu sorulara tatmin edici bir cevabı indeks sayıları kullanarak vermeye çalışırlar.(1)

İndeks sayıları karmaşık sorulara özlü ve kısa cevaplar verebilmek için kullanılması önerilen istatistiksel sayılardır. İndeks sayıları baz alınan yıldan sonra oluşan ortalama yüzde değişmeleri ölçer. Miktar ve fiyat indeksleri olmak üzere iki çeşit önemli indeks sayısı vardır.

721. Fiyat İndeksleri:

Bu fiyat indeksi, belli bir dönemde bir gurup fiyatta oluşan ortalama yüzde değişmeleri gösterir. Baz yıl veya periyod denilen bir zamana göre verilen bir periyottaki (dönendeki) fiyat değişmelerinin ne olduğu hesaplanır.

. Perakende fiyat indeksi: genellikle hanehalkı tarafından alınan malları kapsar. Perakende fiyat indeksleri, tipik hanehalkı yaşam standartlarındaki değişmeleri ölçer.

. Toptan fiyat indeksi: genellikle toptancılar tarafından alınıp satılan malların fiyatlarındaki değişmeleri ölçer.

. GSYİH deflatörü: ekonomide üretilen tüm mal ve hizmetleri kapsar. Sadece tüketicilerin aldığı mal ve hizmetlerin fiyatlarını değil, sermaye malları fiyatlarını, bitkilerin fiyatlarını ve firmalar tarafından alınan makinaların fiyatlarını da içerir.

Eğer bütün fiyatlarda belli oranda bir yükselme olsaydı, bu o kadar önemli bir problem oluşturmazdı. Fakat farklı fiyatlarda oluşan farklı değişmelere nasıl bakmalıyız? Havyarın fiyatındaki %50'lik bir yükselme az ve orta düzeyde gelir sahibi bir tüketici için ekmeğin fiyatındaki %40'lık bir değişme kadar önemli değildir. Ev kiralarındaki %30'luk bir yükselme daha da önem taşır. Bu sıralama tüketicinin geliri içinde

(1) Golladay Friedrick L., age, p.321 ve bkz. Patrick J. Welch and Gerry F.Welch, age, p.131,132,133.

bu tüketim mallarının aldığı önemden kaynaklanmaktadır.

Bu fiyat indeksinin hesaplanmasında, istatistikçiler her fiyatın önemine göre ağırlığını araştırırlar. Bunun nasıl yapıldığını küçük bir örnekle anlayalım. Devlet istatistikleri periyodik olarak, gelirlerini nasıl harcadıklarını anlamak için bir gurup hanehalkını araştırırlar. Ortalama bir mal gurubu, hanehalkı için miktar ve ağırlıkları gözönüne alınarak saptanır. Bu mal gurubunda tüketici ağırlıklı mala daha fazla, daha az ağırlıklı mala daha az harcayarak bütçesini kullanır.

Tablo 14. Üç Malı Kapsayan Fiyat İndeks Hesaplaması

| Mal | Mal gurubu Miktarı | Baz yıl 1983 1983 fiyatları | Baz yıl 1983 1983 değeri | Hesaplanan yıl 1984 1984 fiyatları | Hesaplanan yıl 1984 1984 değeri |
|---|---|---|---|---|---|
| A | 500 birim | £ 1.00 | £ 500 | £ 2.00 | £ 1.000 |
| B | 200 birim | 5.00 | 1.000 | 7.00 | 1.400 |
| C | 50 birim | 2.00 | 100 | 9.60 | 480 |
| | | | 1.600 | | 2.880 |

$$\text{İndeks değeri 1983} = \frac{1600}{1600} \times 100 = 100$$

$$\text{İndeks değeri 1984} = \frac{2880}{1600} \times 100 = 180$$

Kaynak: Lipsey Richard G., a.g.e. p.49.

Sonuçta, tablodan da görüldüğü gibi, baz yıl ve istenen bir yılın fiyatlarıyla değerlendirilen hanehalkının satın aldığı tipik bir mal gurubu maliyetlerinin karşılaştırılması yoluyla ortalama değişme hesaplanmıştır Ve istenen belli bir yılın maliyetleri baz alınan dönem maliyetlerinin yüzdesi olarak ifade edilmiştir. Bu yeni dönemin indeks sayısıdır. Fiyat indeksi baz dönemde daima 100'dür. İstenen yılın indeks sayısı olarak bulunan 180, fiyatların baz yıl ile sözkonusu yıl arasında %80'lik bir yükselme gösterdiğini ifade eder.

Fiyat trendindeki gelişme, detayları ifade etmeksizin kabaca fiyat indeks sayısıyla gösterilir. Bu hesaplama genel olarak bir aileden ziyade bir ulusun alışkanlıklarını gösteren mal gurubu örnek alınarak yapılır. Zengin, fakir, genç, yaşlı, bekâr, evli, şehirli herkesin

kullanımları birbirinden farklıdır. Örneğin uçak biletleri fiyatlarındaki bir yükselme, evinde oturan alt gelir düzeyi bir aileden çok, seyahat eden orta gelir düzeyindeki bir hanehalkının yaşam maliyetlerini yükseltecektir.

Üstünde durulması gereken bir diğer nokta, tüketicilerin tükettikleri malları fiyat değişmelerine göre değiştirdikleridir. Senelere göre tüketim çeşitleri farklılık gösterecektir. Ayrıca tüketilen mal ve hizmetlerin miktarlarında da farklılıklar olacaktır. Bir hanehalkı, fiyatı yükselen malın tüketimini azaltarak yaşam maliyetinin fiyatların yükselmesi oranında yükselmesine izin vermez.

## 722. Miktar İndeksleri (Fiziksel birimlerin indeks sayıları):

Fiyatlardaki değişmeler gibi fiziki birimlerin binlercesinde de ortalama değişmeler vardır. Aydan aya, yıldan yıla tonlarca çelik üretimindeki değişmeleri veya lâstik yahut televizyon üretimindeki değişmelerin kesin şekilde ölçülmesine imkân yoktur. Bunlar yaklaşık olarak miktar indekslemeleri yoluyla yapılabilir. Bu hesaplama iki endüstriyi içeren bir örnekle anlatılabilir. Her endüstrideki değişmeler "nispi miktar" sütununda $Q_1/Q_o$ gösterilir. A endüstrisi baz yılda B endüstrisinden daha önemlidir. 1983 üretim değeri $V_o$ ile gösterilir. A endüstrisi miktar indeksinin hesaplanmasında daha büyük ağırlığa sahiptir. 1983 üretiminin toplam değeri 12 trilyon £'dır. Son sütun miktar değişmelerinin sebep olduğu miktar artışlarını gösterir. Fiyatların ve malların nispi önemlerinin değişmediklerini varsayalım. Bu 1984'te 15.5 trilyon o olarak hesaplandı. 1984 indeksi 15.5/12.0 x 100 = 129.2'dir. Bu indeks sayısı 1983 ve 1984 arasındaki %29.2'lik bir artışı ifade eder. A endüstrisinde ortalama ağırlıklı %25 artışı ve %50 B endüstrisindeki artışı ifade etmektedir. Ortalamanın yansıttığı bir gerçek, her iki endüstriden A'nın B'den beşkere önemli olduğudur.

Tablo 15. Miktar İndeksinin Hesaplanması

| | Üretim 1983 ($Q_o$) | 1984 ($Q_1$) | MSPİ Miktar $Q_1/Q_o$ | 1983 üretim değeri trilyon o ($V_o$) | $\frac{Q_1}{Q_2} \times V_o$ |
|---|---|---|---|---|---|
| A Endüstrisi | 40.000 ton | 50.00 ton | 1.25 | o 10 | o 12.5 |
| B Endüstrisi | 200.000 yrds | 300.000 yrds | 1.50 | 2 | 3.0 |
| | İndeks değeri (1983 = 100) | | Toplam | 12 | 15.5 |

Kaynak: Lipsey Richard G., a.g.e., p.50.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## 73. FİYAT DÜZEYİNDE DEĞİŞMELER, ENFLASYON

Piyasa ekonomilerinde diğer bir makroekonomik amaç fiyat istikrarının sağlanması veya enflasyonun kontol edilebilmesidir. Enflasyon fiyatlar genel seviyesinde bir yükselme ve deflasyon fiyatlar genel seviyesinde bir düşme olarak tanımlanabilir. Bir enflasyon, tüm mal fiyatlarını ve üretim faktör fiyatlarını içeren bütün fiyatlardaki bir yükselmeyi yansıtır. Malların parasal fiyatları yaklaşık parasal gelirler kadar hızla yükseldiğinde bu bir enflasyondur. Örneğin bir A ülkesinde son iki yılda tüketici mal bileşimi fiyatlarının 100 birim ulusal para olduğunu varsayalım. Ve B ülkesinde aynı tüketici mal bileşimi fiyatlarının son iki yıl içinde 10 birim ulusal paradan 30 birim ulusal paraya yükseldiğini varsayalım. Bu örnekte B ülkesi enflasyonla yüzyüzedir. Enflasyon bir fiyatlar genel seviyesi harekotidir. Fiyat seviyesi değildir. Fiyat artışlarının genel bir oranda artışı sözkonusudur. Fiyatlar genel seviyesinde yüzde 2 ilâ 3 gibi önemsiz bir artış ilgi konusu değildir. Ekonomi politika problemiyle karşıkarşıya değildir. Fiyatlar genel seviyesindeki her yıl %7 ilâ 8'lik bir yükselme ciddi bir enflasyon problemiyle karşıkarşıya kalındığının göstergesidir.

Enflasyon ne kadar ciddi hale gelebilir? 1922'de yaklaşık 290.000 Rus rublesi, 1913'teki bir Rus rublesinin alım gücüne sahip olmuştur. Bunun gibi 1922 Ocak'ında 48 Alman kağıt markı bir Alman altın markının değerine eşit hale gelmiştir. Temmuz ayıyla birlikte bu oran bir altın mark 160 kağıt marka eşit hale gelmiş, ve 1923 Kasım'ında bir trilyon kağıt mark bir altın marka eşit olmuştur. Daha yakın dönemlerde, bazı Lâtin Amerika ülkeleri alışılmamış bir yüksek enflasyon yaşamışlardır. Örneğin 1987'nin başlarında Brezilya'da yüzde 400, 1984'lerin sonunda Arjantin'de yüzde 1000'e, 1985'te Bolivya'da yıllık enflasyon oranı yüzde 20.000'den fazlaya ulaşmıştır[1].

Yıllık enflasyon oranı gerektiğinde bunu, bu yılki fiyat indeksi ile geçmiş yıl indeksini ilişkilendirmek suretiyle hesaplamak mümkündür.[2]

$$\frac{\text{Simdiki fiyat indeksi} - \text{Önceki fiyat indeksi}}{\text{Önceki fiyat indeksi}} \cdot 100\ \%$$

---

(1) Patrick J.Welch, Gerry F.Welch, age, p.124 ve bkz. Friedrick L.Golladay, age, p.321,322.

(2) Froyen Richard T. and Douglas F.Grear, age, p.133.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

formülünün kullanımıyla hesaplama gerçekleştirilebilir[1]. Genellikle bu ay indeksi geçen yılın aynı ay indeksiyle ilişkilendirilir. Ve yıl sonu için Aralık ayı bir evvelki Aralık ayı rakamlarıyla ve yıllık ortalama olarak ortalama oniki ay göstergeleri geçmiş yıl ortalama oniki ay göstergeleriyle ilişkilendirilir.

730. Enflasyonun Etkileri

Bir ekonomide fiyatlar genel düzeyi, özellikle umulmayan bir oranda yükseldiğinde bazı problemler ortaya çıkar. Enflasyon, gelirler fiyatlar kadar çabuk yükselmediğinde nedret problemini daha da yoğun hale sokar, düşük faiz alan tasarruf sahipleri gibi bazı grupları cezalandırır; varlıkların değerini değiştirir ve enflasyon politik ve sosyal olarak istikrarsızlık yaratır.

7300. Enflasyon ve gelir

Daha önce belirtildiği gibi, işsizlik bazı insanların gelirlerini azaltarak veya gelirlerinin bitmesine neden olarak nedreti yoğunlaştırır. Enflasyon da, işsizlikle aynı şekilde olmasa da paranın alım gücünü azalttığından gelirleri azaltır. Enflasyon olüştuğunda, fiyatlar yükselir ve aynı miktar para ya da nominal gelir daha az mal ve hizmet alır. Farklı şekilde ifade edilirse, reel gelir ya da belli bir para miktarının satın aldığı mal ve hizmet miktarı azalır. Sonuçta, parasal gelirler fiyatlar kadar hızlı yükselmediğinde bireyler ve hanehalkı için nedret artar. Reel gelir üzerinde enflasyonun etkisi, eğer fiyatların hızla arttığı bir kesim lüks mala dayanıyorsa bu alımların azaltılması veya değiştirilmesi yoluyla azaltılabilir. Örneğin yeni otomobil fiyatları artıyorsa tüketici kullanılmış araba alabilir veya arabasını tamir ederek kullanmayı sürdürür ya da kamu taşımacılığından yararlanır. Eğer fiyat artışları bazı yaşamsal mal ve hizmetler ve bunların ikâmeleri üzerindeyse enflasyonun etkisi daha belirgin olabilir. Örneğin eğer yiyecekler ve ısınma maddeleri üzerinde çok fazla fiyat artışları varsa; tasarruf düzeylerini azaltarak veya diğer mal ve hizmet tüketimlerini sınırlayarak gelirinin büyük kısmını ısınma maddeleri ve yiyecek maddeleri alımına ayıracaktır.

---

(1) Lipsey Richard, G., a.g.e., p.504.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Toplumda bazı grupların parasal gelirleri enflasyonda alım gücünü yitirir. Yaşamları sabit gelirlere bağlı olan kimseler, örneğin emeklilerin maaş çekleri aynı kaldığından ve fiyatlar yükseldiğinden çekin alım gücü gittikçe küçülür. Bu nedenle emeklilerin yaşam standartları gittikçe düşer.

Ayrıca kontrata bağlı çalışanlar, enflasyon oranı ücret artış oranlarının üstündeyse, enflasyondan incinir. Bir sendika üç yıl boyunca %7'lik yıllık ücret artışını görüşse ve enflasyon oranı %9'dan %13'e doğru anlaşma süresince devam etse, işçilerin yaşam standartlarında azalma olacağı baştan belirtilebilir. Bu durumdan sakınmak amacıyla bir çok anlaşma, fiyatlar yükseldiğinde otomatik olarak ücret artışlarını içeren yaşam maliyeti düzenlemelerini ihtiva eder.

### 7301. Enflasyon ve faiz oranı

Faiz oranı paranın fiyatıdır. Faiz, parayı tasarruf edenlere paranın getirisidir ve ödünç alan bireylerle kuruluşlar için fonların kullanım maliyetidir.

Eğer tasarruf faizleri enflasyon oranının altındaysa, tasarruflar cezalandırılmış olur. Faizler vergiden sonra enflasyon oranında muhafaza edilemiyorsa, tasarruf sahipleri enflasyondan zarar görüyor demektir. Faiz oranlarının enflasyonun altında seyrettiği ve fonların enflasyondan zarar gördüğü koşullarda sabitleştirilmiş vadeler ve düşük faiz oranları finansal kuruluşlar için yüksek maliyetler oluşturur.

### 7302. Enflasyon ve servet

Gelir ve servet ekonominin gelişimini görmek için iki faydalı ölçüttür. Gelirler fon akımlarını temsil eder, servet ise bir stok veya değer ölçüsüdür veya sahibolunan varlıkların ölçüsüdür. Stoklar, menkul kıymetler (Hisse senedi, Tahvil, vb.) reel varlıklar, nakit, kıymetli metal ve taşlar ve sanat eserlerini içerirler. Bir şahıs önemli bir gelir ve küçük bir servet sahibi olabilir veya büyük bir servet sahibi ve küçük bir gelir sahibi olabilir. Enflasyon süresinde bir çok varlığın değeri fiyat olarak yükselir ve zenginler daha zengin olur. Reel varlıkları gözönüne aldığımızda; 1970'de 30.000.-₺'ye alınan bir ev, 1980'de

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

aynı zamanda tüketici olduklarından talep enflasyonuna da neden olacaklardır. Bu örneklerden enflasyonun eğilimini ve kaynak sahiplerinin daha yüksek gelirler elde etmek için araştırma yapmaları ve tekrar üreticilerin fiyatları yükseltmelerini görmek kolaylaşır.

Gelecekteki ekonomik koşulların beklentilerinin hem talep hem de maliyet enflasyonu üzerindeki etkileri önemlidir. Talep yönünde, tüketicilerin gelecekteki yüksek fiyatlardan korkusu onları arzu ettikleri mal ve hizmetleri bekledikleri yüksek fiyatlar gerçekleşmeden evvel elde edebilmek için cari harcamalarını arttırmaya iter. Ekonomi tam istihdamda iken zaten potansiyel kapasitede çalıştığı için talebin ekonomi üzerindeki ilâve baskısı fiyatlarda yükselmeyle sonuçlanacaktır. Satıcılar yönünden bakıldığında, firmaların üretim girdileri maliyetlerinde artış beklentileri onları girdi maliyetlerinin yükseleceği endişesiyle fiyatları yükseltmeğe iter. Bu garip durum yükselecek fiyat beklentisi, enflasyonu daha da kötüleştirmesiyle sonuçlanır.

### 7312. Bütçe Açıkları ve Enflasyon

Kamu sektörü, bütçe gelirlerinin üzerinde harcamalar yaptığında bütçe açıkları oluşur. Devlet bu bütçe açıklarını üç yolla kapatabilir. Halktan borçlanır, döviz rezervlerini harcar veya para basar.

Para arzının arttırılarak devletin gelir sağlayabildiği sistem, paranın kıymetli madene dayandırılmaksızın arttırılabildiği fiyat-para (karşılıksız para) sistemidir.

Bir hükümet geçmişte zaten borçlanmışsa ağır borç yüküne sahiptir ve daha fazla borçlanabilmesinde, iç ve dış borçları servis edebilme (faiziyle birlikte geri ödeyebilme) kapasitesinden şüphelenildiğinden güçlüklerle karşılaşılır. Bir devlet uzun bir dönem büyük bütçe açıklarından sonra döviz rezervleri/stoklarını tüketmişse kendini bu açıkları kapatmak için para basıyor bulabilir.

Para basımı yani para arzındaki artış, devletin enflasyon vergisi toplama yoludur. Enflasyon vergisi özel bir vergidir. Bu verginin hasılatı ne herhangi bir kanunun uygulanmasını ne de bir vergi toplama idaresinin yönetimini gerektirir. Her dönemde fiyat seviyelerinin yükselmesiyle, hanehalkı ellerinde tuttukları paranın değerindeki

(1) Lipsey Richard G., age, p.504.

kayıplarla otomatik olarak bu vergiyi öder. Devletin para yaratma hakkıyla gelirlerini yükseltme kabiliyetlerini ifade eden enflasyon vergisi "seigniorage" olarak isimlendirilir.

Para yaratılması yoluyla açıklar finanse edildiğinde, açıkların reel değeri para arzındaki değişmeye eşit olacaktır. Para arzındaki bu değişme enflasyonun nedenidir. Bu ilişkiden anlaşılacağı üzere bütçe açıklarının büyüklüğü ve enflasyon oranı arasında kesin bir bağlantı vardır(1).

Devletlerin para yaratma haklarını kullanarak para basımı yoluyla (high-powered money arttırılması) gelirlerini yükseltme kabiliyeti "seigniorage" veya enflasyon vergisi olarak isimlendirilir. Normal zamanlarda pek çok ülke gelirlerini küçük bir bölümünü para basımından elde ederler. Örneğin son yıllarda Federal Reserv Bank yaklaşık 10-15 milyar doları bu kaynaktan sağlamıştır. Bu miktar, toplam ABD devlet gelirlerinin %1-3'üne ve GSMH'sının %1'inden daha azına tekabül eder. Genel olarak, 1960-78 döneminde 14 endüstrileşmiş ülkenin para basarak elde ettikleri gelir ortalama GSMH'larının %1'i civarındadır(2).

Devletler para yaratarak açıklarını finanse ettiklerinde bunu satın aldıkları mal ve hizmetlerin bedellerini ödemekte kullanırlar. Bu para halk tarafından emilir. Enflasyon tam bir vergi gibi hareket eder. Çünkü, insanlar daha az harcamaya zorlanırlar. Devletler ilâve harcamaları finanse etmek için vergileri yükseltmiş gibi daha fazla gelir elde ederler.

enflasyon vergisi geliri = enflasyon oranı x reel para bazı

Enflasyon oranı sıfır olduğunda devletler enflasyondan gelir elde edemezler. Enflasyon oranı yükseldikçe devletlerin enflasyon vergisi

---

(1) Sachs Jeffrey D. and Felipe Carrain B., Macroeconomics in the Global Economy, 1993, Harvester and Wheatsheaf-New Jersey, p.334 ve bkz. Dornbusch Rudiger and Stanley Fischer, Macroeconomics, Fifth Edition 1990, Mc Graw-Hill Publishing Company, p.657.

(1) Barro Robert J., Macroeconomics, Second Edition 1987, John Wiley and Sons Inc., Canada, p.209.

olarak elde ettikleri gelir de yükselecektir. Fakat, enflasyon oranı yükseldikçe, insanlar ellerinde tuttukları para bazını azaltacaklardır. Enflasyon oranı yüksek olduğunda, elde tutulan paranın maliyeti çok yüksek olduğundan hanehalkı çok düşük bir para dengesini elinde tutmak isteyecektir. Sonunda reel para bazı hükümetlerin aldığı enflasyon vergisi toplam miktarı kadar düşer.

Banka sisteminin az geliştiği ekonomilerde halk elinde büyük miktarda para tuttuğundan devletlerin enflasyondan elde ettiği gelir daha fazladır.

### 732. Enflasyonun Ölçülmesi

Fiyat değişmelerini ölçmekte yaygın şekilde kullanılan üç tane enflasyon göstergesi vardır. Bunlar tüketici fiat indeksi, üretici fiyat indeksi ve GSYİH deflatörüdür. Üretici fiyat indeksi, üreticilerin tüketicilere sattıkları mal ve hizmetlerin üretimi için aldıkları girdi fiyatlarındaki değişmeleri ölçer. Örneğin, tahıl, yün, çelik, demir ve kimyasal maddeler gibi. GSYİH deflatörü bütün ekonomideki fiyat değişmelerini içerir. Üreticiyi ilgilendiren mal ve hizmetler kadar tüketici ve devletle ilgili olanlarını da içerir. Fiyat indeksleri fiatlardaki değişmeleri yüzde olarak ölçer. Örneğin bir tüketici fiyat indeksi, kira, elektrik, otomobil gibi yaklaşık dörtyüz kalem mal ve hizmeti içerir[1]. Piyasa sepeti bir sıra mal ve hizmeti içerdiğinden enflasyonist baskıyı daha kapsamlı olarak ölçer[2]

---

(1) Welch Patrick J., Gerry F.Welch, age, p.131.

(2) Belli bir yılın indeks sayısı hesaplaması;

$$\frac{\text{belli yıl için dolar harcaması}}{\text{baz yıl için dolar harcaması}} \times 100 = \text{belli yıl için fiyat indeks sayısı}$$

Tüketici fiyat indeksleri, üretici fiyat indeksleri ve diğer ölçüler politika yapıcılarının kararlarında ve ekonomideki muamelelerde önemli etkilere sahiptir. İşçi sendikalarının tüketici fiyat indeksine dayandırılarak yapılan yaşam maliyeti düzenlemelerini içeren, ücret belirlemelerinde direkt etkiye sahiptir ve sendikal olmayan gelir ödemelerinin ölçüsünde de dolaylı etkiye sahiptirler. Sosyal güvenlik gibi bazı hükümet programları da bu indeks hesaplamalarına dayandırılır.

### 733. Deflasyon Kavramı

Enflasyon üzerindeki çalışmayı bırakmadan önce iki ilişkili ve önemli terim üzerinde de duralım. Deflasyon ve disinflation. Deflasyon, fiyatlar genel düzeyinde devamlı bir azalmadır. Bu bir kaç kalem fiyattaki azalma veya kısa dönemli bir azalma değildir. Birleşik Amerika'da, 1930'dan beri fiyatlar genel olarak arttığından deflasyon oluşmamıştır. Disinflation ise enflasyon oranında bir düşüşü gösterir[1]. Enflasyon oranının yavaşlamasıdır. Deflasyon kavramından farklıdır.

Özet olarak, makroekonominin temel değişkenlerini ve politika belirleyicilerinin niçin onlarla ilgili olduğunun bazı sebeplerinden sonra bu değişkenlerin ölçüsünün ve eğilimlerinin neleri belirlediği, hükümetlerin onları niçin etkilemesi gerekliliğinden sonra dikkatimizi makroekonominin esas konusuna çevirelim.

### 734. Enflasyon, İşsizlik ve Değişim Oranları (Trade off)

Toplam harcamalar ve ekonomik koşullar arasındaki ilişki şimdiki tam istihdam ve istikrarlı fiyatlar amacına değinildiğinde açık olarak görülür. Toplam harcama düzeyinde görülen değişmeler üretim düzeyinde, istihdamda, fiyat düzeyinde değişmelere neden olur. Bu ilişkiye göre, toplam harcamalardaki artış, bir noktaya kadar istihdamda artışa neden olur. Ekonomik faaliyetlerin bir noktasında tam istihdama ulaşılır. Çünkü toplam harcamalar ekonomiyi tam istihdama doğru iter, fiyatlar yükselmeye başlar ve talep enflasyonu oluşur. Diğer taraftan toplam harcamalarda azalma istihdamın düşmesiyle sonuçlanır. Talep enflasyonunun baskısını azaltmak için harcamaların azaltılması, işsizliğin

---

(1) Welch Patrick, J., a.g.e., p.135.

artmasına katkıda bulunur. Harcama, istihdam ve fiyatlar arasındaki ilişki, bir ekonomi için tam istihdamın enflasyon olmaksızın sağlanmasının hemen hemen imkansız olduğunu göstermektedir. Bu amaçlardan biri üzerine yoğunlaşmak bir diğeri için engel teşkil etmektedir. Sonuç olarak, izlenmek istenen amaca göre ya fiyatlara yukarı doğru baskı uygulayan tam istihdam amacı veya istek dışı işsizlik ile fiyat istikrarı arasında seçim yapılmalıdır. Bu, amaçların ne oranda birleştirilmesi gerekliliğini gösteren methoda Phillips Eğrisi denilmektedir.(1)

## 7340. Phillips Eğrisi

Ekonomideki işsizlik ve enflasyon arasındaki oran Phillips Eğrisi ile gösterilir.

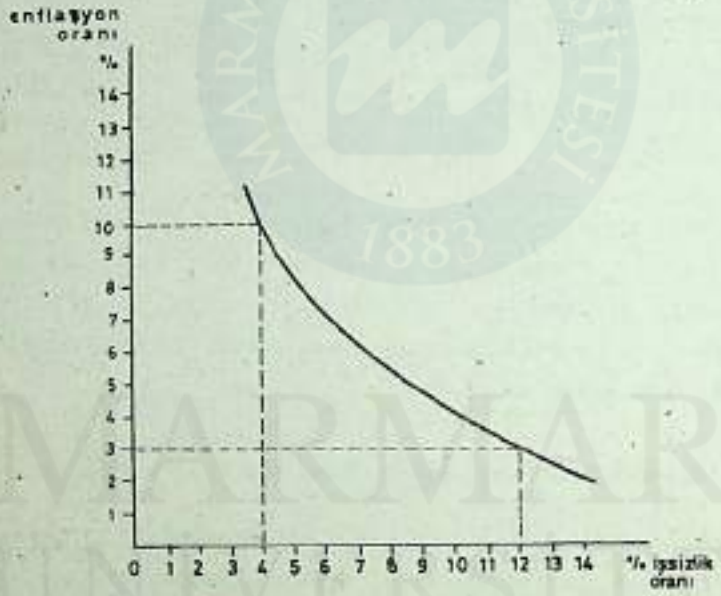


Şekil 45. Bir Phillips Eğrisi (farazi rakamlarla) Yukarıdan aşağı doğru bir eğime sahip olan Bir Phillips Eğrisi, işsizlik ve enflasyon arasındaki zıt ilişkiyi gösterir.

Şekilde farazi veriler kullanılarak oluşturulmuş bir Phillips Eğrisi görülmektedir. Yatay eksende işsizlik oranı, dik eksende fiyatlardaki artışlar ölçülmektedir. Eğri yukarıdan aşağı doğru eğimli olup, enflasyon oranı ile işsizlik oranı arasındaki zıt ilişkiyi ifade etmektedir. Veya enflasyon ve işsizlik arasındaki değişim oranını göstermektedir.

(1) Golladay Fredrick L., age, p.325 ve bkz. Froyen Richard T. and Douglas F.Greer, age, p.137.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Örneğin, bir ekonomi için %3'lük düşük bir enflasyon oranı tercih edildiğinde buna %12'lik yüksek bir işsizlik oranı eşlik edecektir veya tercih edilen %4'lük düşük bir işsizlik oranına %10'luk yüksek bir enflasyon oranı eşlik edecektir.

## 74. ÜRETİM DEĞİŞKENLERİ

Tanımlama: Gayrisafi yurtiçi ulusal üretim kabaca ulusal üretim veya ulusal gelir olarak tanımlanır. Bu anlamda, toplam üretimini cari piyasa fiyatlarıyla veya sabit fiyatlarla değerlendirildiğini belirtebiliriz. Cari fiyatlarla değerlendirdiğimizde, ulusal üretimdeki değişmeler hem üretilen miktarlardaki değişmelerden hem de satılan üretilmiş malların fiyatlarındaki değişmelerden kaynaklanır. Sabit fiyatlarla ifade edildiğinde, her yılın üretimi belli bir yılın fiyatları (baz alınan yıl) doğrultusunda değerlendirilir. Sabit fiyatlarla ifade edilen bir ulusal üretimdeki değişmeler, üretim miktarındaki değişmeleri ifade eder. Ulusal üretim toplam olarak ifade edildiğinde veya ülke nüfusuna bölündüğünde kişi başına olarak ifade edilir.

### 740. Üretim Değişiklikleri Niçin İlgi Konusudur?

Ulusal üretimdeki kısa dönemli dalgalanmalar, potansiyel düzeydeki ve ekonomik faaliyet olarak isimlendirilen ticaret konjonktüründeki düşüşleri yansıtır. Genellikle "boom" olarak adlandırılan yüksek ekonomik aktivite dönemlerinde istihdam yüksek, buna karşılık olarak işsizlik düşüktür. Gerçek üretim potansiyel üretimin altında olduğunda, bu ikisi arasındaki açık potansiyel üretim savurganlığıdır. Politika yapıcıları ulusal gelirdeki kısa dönemli dalgalanmalarla, sonuçları işsizlik ve üretim kaybı olduğundan ilgilidirler. Ulusal üretim sabit fiyatlarla değerlendirildiğinde, trend değişmeleri, ilerlemiş ekonomilerde, uzun dönemde pozitif gelişme gösterir. Buna ekonomik büyüme denir. Büyüme, yaşam standartlarındaki değişmelerin en büyük nedenidir. Büyüme ile her nesil kendinden öncekilerden daha fazla iyileşme umar. Endüstriyel devrimin başında yaşanan yılgı, ekonomik büyüme günde ondört saat çalışma gerekliliğini yoketti̇ğinden, artık büyük oranda yoktur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## 741. Üretim

Üretim mal ve hizmetlerin yaratılması demektir. Bir piyanonun yapılması, bir diş oyuğunun doldurulması, malların fabrikalardan alıcılara ulaştırılması ve bir manavda, süpermarkette sağlanan hizmetler hep üretici aktivitelerdir. Önemle mal ve hizmetler nadir olduğundan, üretim kapasitesinin araştırılması kadar ekonomi üretiminin ölçülmesi, amaç ve problemlerinin tartışılması çok önemlidir.(1)

## 742. Tam Üretim ve Ekonomik Büyüme

Makroekonomik tam üretim amacı, ekonomi mevcut kaynaklarıyla mümkün olduğu oranda ürettiğinde ya da maksimum üretim kapasitesine ulaştığında başarılmış olur. Nedret problemi her zaman bulunmasına rağmen, tam üretim, ekonomiye bu problemin etkilerinin minimize edilmesi olanağını verir. Daha ilerilerde, bir ekonomi tam üretimden uzaklaşırsa nedret problemi daha da büyüyerek ortaya çıkar.

Mal ve hizmetlerin üretiminde üretim faktörleri gereklidir. Üretim bu nedenle istihdamla yakın etkileşim içindedir. Ekonomi tam üretime ulaştığında tam istihdama da ulaşır. Tam üretimden uzaklaştığında da tam kapasitesinin altında çalışmaktadır ve ekonomide işsizlik te mevcuttur.

Tam üretim ve tam istihdama ilave olarak diğer bir makro ekonomik amaç ekonomik büyümedir. Ekonomik büyüme, üretim devresi sonunda tam üretim çıktı düzeyinde artış sağlanmasıdır. Bu sadece, ekonominin istenilen maksimum kapasitede sağlanması değil aynı zamanda maksimum kapasitenin büyümesidir. Ekonominin başarısının ölçülmesinde çok önemli ölçülerden biri üretimini genişletme yeteneğidir. Ve daha sonraki yıllarda aynı üretim seviyesinde kalmamasıdır. Ekonomik büyüme üretimde kullanılan mevcut kaynakların arttırılması ve teknolojinin geliştirilmesiyle sağlanır.

Tüketim ve sermaye malları için üretim olanakları eğrisi Şekil 2'de ekonomik büyümenin kârlılığını göstermektedir. Birinci yılda tam üretime üretim olanakları üzerindeki bir A noktasında ulaşılsın. Ekonomik büyüme oluştuğunda üretim olanakları eğrisi sağa doğru kayacaktır. Ekonomik büyüme sonucu ikinci ve üçüncü yıllarda da eğri sağa doğru kayacaktır.

(1) Froyen Richard T. and Douglas F.Greer, age, p.142.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

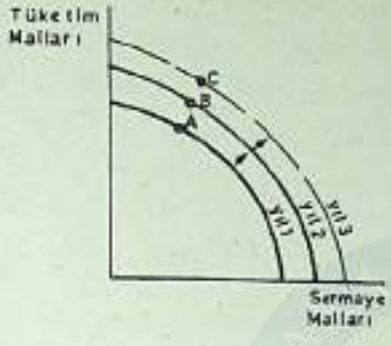


Şekil 46. Devrelerde Ekonominin Üretim Potansiyelinin Büyümesi.

Eğer ekonomi 2.yıl B'de, 3.yıl C noktasında üretimde bulunuyorsa bu ekonomi üçüncü makro-ekonomik amacı başarmıştır. Sonuçta, ekonomik büyüme oluştuğunda daha fazla sermaye ve tüketim malı üretilmiş olacaktır. Hatırlanacağı gibi, makina ve teçhizat gibi sermaye malları, yiyecek gibi daha ileri üretimde kullanılamayan nihaî malların yani tüketim mallarının üretiminde kulanılır.(1)

## 75. ÜRETİM ÖLÇÜLERİ

### 750. Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH):

Üretim, ekonominin iyiye gidişini gösteren temel materyal olduğundan, ekonomiler düzenli olarak üretimlerini hesaplarlar. GSMH, ulusal pareyla bir ekonomide bir yıl içinde üretilmiş nihaî mal ve hizmetlerin değerlerinin toplamıdır. Sadece nihaî mal ve hizmetler GSMH hesaplanmasında kullanılır. Henüz tamamlanmamış bir üretim safhasındaki mal ve hizmetler GSMH hesaplarına katılmaz. Hesaplamalara sokulduklarında, daha sonra bir nihaî malın üretiminde kullanılıp GSMH hesaplamalarına sokulacaklarından çift hesaplamaya neden olurlar. Yine, GSMH hesaplamalarında nihaî mallar üretildiklerinde hesaplamalara katılırlar, satıldıklarında katılmazlar. Çünkü ikinci el satışlar GSMH hesaplamalarında çift hesaplamaya neden olurlar.

### 751. Parasal GSMH :

GSMH rakamlarının genellikle iki türlü verildiği görülür. Parasal GSMH ve reel GSMH. GSMH, ölçüldüğü yani üretildiği yıl cari fiyatlarıyla hesaplandığında parasal olarak GSMH büyüklüğünü verir. Parasal GSMH'ya nominal GSMH denir. Nominal GSMH, hem üretimdeki değişmelerden hem

(1) Welch Patrick J. and Gerry F.Welch, age, p.137.

de fiyatlar düzeyindeki değişmelerden etkilenir. Yani hem reel üretim artışlarını hem de fiyat artışlarını içerir.

752. Reel GSMH:

Reel GSMH veya sabit fiyatlarla GSMH değeri, reel üretim artışlarını yansıtır. Fiyat artışlarından arındırılmıştır. Reel GSMH, ekonominin gerçek gelişimini gösterdiğinden parasal GSMH değerine tercih edilir. Parasal GSMH rakamlarında fiyat hareketleri nedeniyle üretim artışı olmasa da ekonomi büyümekteymiş gibi görünebilir. Gerçek üretim artışlarını görebilmek için, yılları kapsayan fiyat hareketlerinin ölçülmesi gerekir. Bu ölçme fiyat indeksleri yoluyla yapılır ve parasal GSMH'yı reel GSMH'ya çevirir.(1)

753. GSMH Tüm Gerçeği Yansıtır mı?

GSMH, ülkelerde tam olarak üretimi yansıtmaz. Çalışma, üretilen mal ve hizmetlerin tamamının hesaplara katıldığını göstermez. GSMH hesaplarına katılmayan mal ve hizmetler, pazarlarda alınıp satılmayan mal ve hizmetlerdir. Piyasaya çıkmayan ve hesaplamalara girmeyen bu gibi bir çok mal ve hizmet, toplumdaki fertlerin kendi otomobillerini onarmaları, kendi evlerini boyamaları, kendi elbiselerini dikmeleri gibi aktivitelerdir.

Ekonominin gelişmesini sağlayan bu gibi fiili mal ve hizmet üretimi, para ödemelerine konu olmadığından GSMH hesaplamalarına dahil edilmez. Eğer biri aynı işin yapılması amacıyla ödemede bulunmuş olsaydı hesaplara aksettirilirdi. Örneğin, arabanızın lastiğini değiştirirseniz bu aktivite, GSMH hesaplarına katılmaz, fakat eğer bir servis istasyonunda arabanızın lastiğini değiştirttirirseniz ödemede bulunursunuz ve bu ödeme GSMH hesaplarına aksettirilir.

GSMH hesaplarına aksettirilmeyen paranın ödenmediği çalışma örnekleri bir evhanımı tarafından yapılan yemek pişirme, temizlik, alışveriş, çocuk bakımı gibi günlük işlerdir. Bu işleri yapması için bir kişi kiralansaydı yapılan işlere bir ödemede bulunulması gerekirdi. Bu işlerin değeri GSMH'nın ne kadarını oluşturur?

(1) Welch Patrick J. and Gerry Welch, age, p.137,138.

Diğer bir tip ölçülemeyen üretim, para ödemelerine konu olan fakat gelir olarak devlete bildirilmeyen kayıt dışı aktivitelerdir. Örneğin çim kesmek, kar küremek gibi küçük meslekler kadar büyük üretim aktiviteleri de, boyacılar, evbakıcıları, baca tamircileri gibi meslekler de bu guruba girer. Ayrıca, bazen üretilen mal ve hizmetler nakit için değil başka mal ve hizmetler için üretilir. Örneğin; bir dişçi bir hukukçunun diş tedavisini onun hukuki tavsiyeleri için yapar, para kabul etmez. Bu türlü aktivitelerde GSMH hesaplarında yeralmamaktadır. GSMH hesaplarında yeralmayan bir gurup aktivite de vergiye konu olmasın diye bildirilmeyen mal ve hizmet üretimidir. Yeraltı ekonomisi olarak ifade edilen bu tür aktiviteler, kanunî olmayan mal ve hizmet üretimi, vergi ve sosyal güvenlik ödemelerinden kaçmak amacıyla, bildirilmeden yapılan aktivitelerdir. Vergi kaybına yol açarlar. Yeraltı ekonomisinin ilgi konusu olmasının en büyük nedeni vergi gelirlerinde kayıplara neden olması dolayısıyladır.

Genel olarak daha fazla mal ve hizmet üretimi yoluyla yaşam standartlarının yükseltildiği düşünülür. GSMH, belli bir dönemde genellikle bir yıl olarak alınır,üretilen nihai mal ve hizmetlerin parasal değeri olarak hesaplanır ve ekonomilerin karşılaştırılmasında veya bir ekonominin yıllar itibariyle gelişiminin izlenmesinde veya ekonomilerin yaşam standartlarının, -seviyelerinin ölçülmesinde- de gösterge olarak kullanılır. Bu nedenle önemli bir ölçüt olan GSMH rakamlarının yansıttığı gerçekler önemlidir.

GSMH rakamları, yapılan her üretim paraya konu olmadığından bütün üretim aktivitelerinin yansıması olmadığı gibi üretilen bazı mal ve hizmetler de yaşam standartlarının yükseltilmesini direkt olarak etkilemez. Yiyecek, yeni ev, otomobil, elbise, tıbbi bakım malzemeleri ve çok sayıda diğer tüketim mal ve hizmetlerinin tüketilmesiyle sağlanan yaşam standardı ve refah artışı yanında ulusal gelir hesaplarına giren; tank, gemi, mermi ve silah gibi askeri üretim, toplumu korumasına rağmen direkt olarak refah artışı-yaşam standardı yükseltici etki yaratmaz. Ekonomilerin karşılaştırılmasında GSMH rakamlarından yararlanırken, bu ekonomiler içinde yerelan "underground ekonomiler"'in kapladığı büyüklüğü dikkat edildiği kadar GSMH'nin farklı yıllarda üretilen mal ve hizmet türlerinin de gözönünde bulundurulması gerekmektedir. İki ülkenin yaşam

standartları karşılaştırılması yapılırken GSMH rakamlarından yararlanılıyorsa, eğer bir ülke yüksek oranda askeri iken diğeri değilse bu iki farklı tip ülkenin GSMH rakamları farklı mal ve hizmet üretimlerinin değerlerini yansıttığından karşılaştırma güçtür ve önemli farklılıklar sözkonusudur.

"Underground"ekonomi, "Subterranean", "black", "parralel" veya "informal" ekonomi olarak da isimlendirilir. Bu olayın tanımlanmasında herhangi bir "consensus"a ulaşılmamasına rağmen IMF'te ekonomist Vito Tanzi, GSMH kayıtları dışında kalan bu mal ve hizmet üretimi aktivitelerini "underground economy" olarak isimlendirmiştir.

"Undeground economy" kavramı, GSMH hesaplamalarına girmeyen mal ve hizmet üretimini ifade etmektedir. İnsanların hesaplamalara intikalini gizlediği faaliyetleri iki ana başlıkta toplayabiliriz. Aslî olarak yasadışı olmayan,fakat insanların vergiden kaçınmak için veya göçmenlik yasaları ve diğer devlet düzenlemeleri nedeniyle bazı devlet yararlarının kaybından korunmak için bildirmekten kaçındıkları üretim faaliyetleri ve aslî olarak kendileri yasadışı olan uyuşturucu, fuhuş, kumar gibi üretim faaliyetleri. Kayıtdışı ekonomi ne kadar geniştir ve nasıl ölçülebilir? Tabii olarak yapılarından dolayı ölçülmesi zor verilerdir. Bu nedenle yapılan ölçümlemeler geniş bir sıralama içinde verilir. ABD için geleneksel rakam GSMH'sının %3-4'ü civarındayken, radikal olarak GSMH'sının %33'ü civarında tahmin edilmektedir. Bu, Kanada için GSMH'sının %4'ünden %25'ine kadar, İtalya için %8'den %33'e kadar tahmin edilmektedir(1).

Gelişmekteolan ülkelerde resmi sektör, üretim ve istihdamda küçük bir baza sahiptir. Başka çözümler üretilmedikçe, şehir işsizlik probleminin çözümünde, şehir çevresinde göçeden vasıfsız işgücünün oluşturduğu gayriresmi sektör bu fazla emeğin absorse edilmesinde önemli rol oynayacaktır. Gayriresmi sektörler, resmi sektörlere sağlanan kredi, döviz, vergi imtiyazı gibi avantajları kullanamadıkları halde sağladıkları ekonomik aktivite ile şehir ekonomisinin büyümesinde güç sağlar. Gelişmekteolan ülkelerde, sermaye yetersizliği nedeniyle, resmi sektördeki

---

(1) Dornbusch Rudiger and Stanley Fisher, age, p.36.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sermaye gereksinimi işçinin gayriresmi sektörde istihdamını gerektirir ve bu ekonomik faaliyetler bu nedenlerle GSMH hesaplarına aksettirilmez. Modern sektörler neslek güvenliği, uygun çalışma koşulları ve emeklilik güvencesi (aylık) ile tanımlanır. Kırsal kesimden göçeden işçilerin resmi sektöre katılanamaları sonucu gayriresmi sektörde yeralmaları sözkonusudur. Gayriresmi sektörde çalışmaları yaşamsal amaçla gelir elde etmek içindir, kâr elde etme amacını güdmez. Yeterli gelir elde etmek, iş yaratmak için başlangıçta zaten kendilerine ait kaynaklara dayanmaktadırlar. Kadın ve çocukları da içeren hanehalkı mümkün olduğunca gelir yaratıcı aktivitelerle uğraşırlar ve çok uzun saatler çalışırlar. Çoğunlukla alt yapı yatırımları gerçekleştirilmemiş ve en temel kamu hizmetlerinin sağlanmadığı gecekondularda (klubelerde) yaşarlar. Gayriresmi sektörde günlük işçi olarak münferit ve geçici iş bulurlar veya işportacı olarak çalışırlar. Gelirleri iptidai bir barınak sağlanması için bile yetersizdir(1). Çok sayıda faaliyetlerle uğraşan gayriresmi sektör bunların çoğunu evde oluşturduğu halde, ürettiği bu mal ve hizmetleri, piyasada alışverişe konu olduğundan ve fiyatlandırıldığından hanehalkı sektöründen ayrılır. Piyasa muamelelerinin konusu olduğu ve fiyat taşıdığı halde gayriresmi sektörün ulusal gelir hesaplarına yansımaması, çok sayıda küçük ölçekli teşebbüslerden oluşması, onlardan gerekli verileri toplamayı hem güç hem de pahalı hale sokar. Diğer bir önemli nokta, gayriresmi sektörün mal ve hizmet üretimlerinin tam olarak yasal olması ve üretimlerini veya dağıtımlarını engelleyecek herhangi bir yasanın olmamasıdır(2).

Gayriresmi sektörle kırsal kesimin ilişkisi, genişleyen emeğin, kırsal fakirlik ve düşük istihdamdan düşük yaşam ve çalışma koşulları ve de hiçte iyi olmayan gelire rağmen kırsal kesimden şehire kaçmasına izin vermesidir. Gayriresmi sektör, kayıtlı şehir sektörüyle yakın ilişkilidir. Kayıtlı sektör, gayriresmi sektörün ucuz girdisine ve işçi ücretine dayanırken gayriresmi sektör daha fazla gelir ve müşteri elde etmek için kayıtlı sektörün büyümesine dayanır. Gayriresmi sektörün belirtilen özellikleriyle hükümetin meşru garantisinde olan kayıtlı sektörün

(1) Todaro Michael P., Economic Development in the Third World, Longman Group UK Ltd., Fifth Impression, 1993, p.268 ve age, p.4.

(2) Todaro Michael P., age, p.268 ve bkz. Thomas J.J., Informal Economic Activity, Harvester Wheatsheaf, 1992, First published, p.4,5.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ekonomik gücüne maddi katkıda bulunduğu güçlü bir olaydır ve gayriresmi sektör gelir düzeyi düşük kesim için gelir fırsatları yaratırken diğer taraftan kayıtlı kuruluşlarca sağlanabileceğinin çok altında maliyetle çıraklık-eğitim-yetiştirme sağladığından insan sermayesinin oluşumunda önemli rol oynar. G.resmi sektör kayıtlı sektörce muhtemelen kabul edilmeyecek yarı vasıflı ve vasıfsız, artan işgücü için talep oluşturur. Muhtemelen uygun teknolojilerin kullanılması yoluyla, g.resmi sektör yerel kaynakların kullanımını, kaynak dağılımında etkinliğin sağlanmasına izin verecek şekilde kullanacaktır. G.resmi sektörün sağladığı yararlardan bir diğeri, israf edilen malların dönüşümünde oynadığı roldür. Bununla beraber g.resmi sektörün dezavantajları da mevcuttur. Gayriresmi sektörde genişleyen gelir ve istihdam fırsatları, g.resmi ve kayıtlı-sektörün absorbe edebileceğinden fazla emek cezbettiğinden şehir işsizlik problemini daha da kötüleştirir. Ve şehir çevrelerinde çok yoğunlaşmış g.resmi sektör çevre kirliliğine ve çarpık şehirleşme-gecekondulaşmaya neden olur[1].

754. Verimlilik:

Reel GSMH veya reel üretimde yıllık değişmelerin ölçülmesine ilâveten önemli olan ekonominin ne kadar iyiye gittiğidir. Nedret problemi, faktörlerin birleştirilmesinden, faktör kullanımının etkinliğinden ve üretimde kullanılan teknolojiden etkilenir. Ekonomi kaynaklarının çıktı üretiminde kullanılma miktarının belirlenmesi kavramı verimlilik olarak adlandırılır. Verimliliği belirlemede temel ölçü işçi başına üretimdir. Bu ölçü, kullanılan emekle birlikte diğer üretim faktörlerini de gözönüne alır. İşçinin ne kadar çalıştığını değil, emekle birlikte birleştirilen diğer üretim faktörlerinin ne kadar üretimde bulunduğunu ölçer. Örneğin; bir otomobil montaj fabrikasında çalışan bir işçinin çalışmasının sonucu, enerji, fabrika, diğer kaynaklar ve makinaların katkısıyla alınır. Kullanılan teçhizatın ilerlemiş bir teknolojinin ürünü olması ve etkin olması işçiyi daha verimli hale getirir. Bir büro çalışanının işini komputürlerle yapması, aynı işi eliyle yapan bir büro memurundan çok daha fazla mal veya hizmet üretmesine neden olur. Verimlilikte oluşacak azalmaların tanımlanması kolay değildir. Verimlilik azalmaları işçi başına düşen sermaye azalmasından, devlet uygulamalarının kaynak dağılımında sapmalara neden olmasından, eğitim düzeyinde oluşan düşmeden, araştırma-geliştirme harcamalarında oluşan

(1) Todaro Michael P., age, p.270,271.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

değişmelerden kaynaklanabilir. Enflasyon ve enerji fiyatlarının verimliliği etkileyebilmesi ve bazı ekonomistlerin belirttiği gibi demode sermaye teçhizatı ve teknolojik yöntemler verimliliğin düşmesine katkıda bulunabilir.

Arttırılan verimliliğin yararlılığı ne kadardır? Ekonominin nadir kaynaklarının kullanım etkinliğinin iyileştirilmesinden çok önemli yararlar sağlanabilir. İşçi başına verimlilik olabileceğinin altında olduğu zaman bunun topluma yüklediği kaynakların etkinsiz kullanılması halinde, üretilebileceği halde üretilemeyen mal ve hizmetlerin fırsat maliyetidir İşçi başına verimlilik arttırıldığında fırsat maliyeti azalır.

## 76. GELİR KAVRAMINDA FARKLILIKLAR

GSMH, milli gelirin ifadesinde en kapsamlı tanımlamadır. Ekonomide belli bir dönem sürecince, bir yıl üretilen nihai malların değerleri toplamıdır. Veya bir yıl süresince üretilen katma değerlerin toplamıdır. Bu bir yıllık üretimden sermaye mallarının yıpranma miktarı düşüldüğünde daha net bir gelir kavramı elde edilir. Safi Milli Hasıla (SMH) olarak adlandırılan bu kavramdan dolaylı vergilerin düşülmesiyle kişilerin ellerine geçen milli gelir (MG) büyüklüğüne ulaşmak mümkün olur. Daha net bir ölçüt olan MG'den harcanabilir milli geliri hesaplayabilmek için de dolaysız vergileri düşmek gerekir.

### 760. Ulusal Hesaplarda Yaklaşımlar:

Gelir, çıktı ve harcama üç önemli makroekonomik kavramdır. Firmaların ürettiği mal ve hizmetlerin toplamı ulusal çıktı yani ulusal üretimi oluşturur. Üretim için gerekli üretim faktörlerinin sahiplerine, sağladıkları hizmetler için yapılan ödemeler ulusal geliri oluşturur. Ulusal üretim satıldığında, satın almak için insanların harcadığı para, harcamaların değerini oluşturur.

Bu değişkenlerin, çok önemli olan uygulamalı ölçümüne gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) denir. Bu belli bir dönemde, genellikle bir yıl, bir ekonomide fiilen üretilen toplam mal ve hizmetlerin değeridir. İstatistikçiler GSYİH'yı, üretimin oluşturulmasında elde edilen gelirlerin

ölçülmesiyle ve satın almayı gerektiren harcamaların ölçülmesi yoluyla hesaplarlar. Gerçekte toplam üretimin değerinin hesaplanması, bu her iki yolda da aynıdır.(1)

**7600. Gelir Yaklaşımı:**

Ulus gelir olarak ne alır? Bunun cevabı, her bir vatandaşın üretime katılan üretim faktörlerinin getirisi olarak aldığı kira, ücret, faiz ve kârdır. MG'ın hesaplanma yollarından biri milli gelirin gelirler yoluyla ölçülmesidir. Milli geliri oluşturan kalemlerden biri istihdamdan elde edilen ücret ve maaşlardır. Mikroekonomide, kendi kendinin istihdamı, firma olarak ifade edilir. Kendi kendinin istihdamı yoluyla elde edilen gelirler kısmen ücret kısmen de sermayenin getirisi olarak ifade edilmiştir. Diğer bir gelir şekli kiraların gösterildiği kalem, sadece toprağın getirisi olarak değil, binaların getirileri bunların yanında telif hakkı kazançlarını da içermektedir. Diğer kazanç çeşitleri gelirler içinde büyük bir bölümü oluşturan sermaye gelirleridir. Bu gelirler özel sektör sermaye gelirleri ve kamu sektörü sermaye gelirlerinden oluşur. Üretim süreci içinde üretime katılan bütün bu üretim faktörlerinin üretimden aldıkları paylar, gelirlerin toplamı, GSYİH'ı oluşturmaktadır. Ücret gelirleri kalemi içinde net ücretlerin yanında kesintiler, sosyal güvenlik primleri, vergi kesintileri, emekli aylıkları gibi fonlar yeralmaktadır. Ayrıca sermaye gelirleri sermayeden elde edilen net kazancın yanında sermayenin aşınma payını da içermektedir. Gelir yaklaşımı, GSMH'yı dolaylı vergilerle nihai üretim sürecinde doğan faktör gelirlerinin toplamı olarak ölçer.

**7601. Üretim Yaklaşımı:**

Ulusal üretim, bir ulusun sektörlerindeki çeşitli firmalar tarafından üretilen üretim malları ve tüketim mal ve hizmetlerinin toplamı tarafından oluşturulur. Yaratılan katma değerler toplamı şeklinde bir hesaplama çift hesaplama sakıncasından kurtulmak amacı güder. Bütün endüstrilerin toplam çıktısı toplam yurtiçi ulusal üretimi verir. Bazı nedenlerle ulusal üretim hesabının net olarak doğruluğunu söylemek mümkün olmaz. Dış ülkelere yatırımcıların yaptıkları yatırımlardan elde ettikleri üretimin ve yabancı yatırımcıların sözkonusu ülkede yaptıkları yatırımlardan

(1) Whitehead Geoffrey, age, p.333,334.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

elde ettikleri üretimlerin dengesi ulusal gelir hesaplarına yansıtılır. Ulusal gelirin üretim yöntemiyle hesaplanmasında sektör üretimlerinin hesaplanmasına gidilir. Tarım-orman, enerji, imalat, inşaat, dağıtım, otelcilik, iletişim, sigortacılık, bankacılık, finansman, konut malları, sivil savunma ve sosyal güvenlik, kamu sağlık ve eğitim hizmetleri, diğer hizmetler gibi bellibaşlı sektörlerin ürettiği mal ve hizmetler toplamı toplam yurtiçi üretimi oluşturmakta bu toplamdan da finansal hizmet düzenlemeleri, sermaye mallarında yıpranma çıkarılmakta buna diğer ülkelerde elde edilen mal gelirleri katılmakta ve net ulusal üretim toplamı elde edilmektedir.

7602. Harcama Yaklaşımı:

Son yıllarda, ulusal gelir hesaplarına toplam ulusal harcamanın hesaplanması yoluyla ulaşılmaktadır. Kolay bir hesaplama yöntemi olarak üretilmiş toplam nihaî ürünlerin cari fiyatlarla değerleri toplamıyla toplam harcamalar, nihaî ürünlerin satın alınması için yapılan harcamalar olup toplam bizi diğer yöntemlerle bulunan GSMH rakamına ulaştırır. Bir ekonomideki toplam harcamalar; tüketim harcamaları, yatırım harcamaları, devlet harcamaları ile ihracat ve ithalat harcamaları net rakamından oluşur. Tüketim harcamaları bir yıl içinde üretilen tüketim mal ve hizmetlerine yapılan harcamalar toplamından oluşur. Bu harcamalar, ekonomideki bireylerin ihtiyaçlarını tatmin için yaptıkları harcamalardır. Yatırım harcamaları ise tüketilmeyen nihaî mal ve hizmetleri kapsar Yatırım malları olarak sermaye malları, binalar, stoklar alınır. Stoklar üretilen fakat cari tüketim için kullanılmayan malları ifade eder. Stok azalmaları, geçmişte üretilmiş mallarda azalmayı ifade ettiğinden yatırım azalmasıdır. Sermaye malları yatırımları makina-teçhizat ve fabrikalara yapılan yatırımlardır. Yeni sermaye mallarının yapılması amacıyla yapılan yatırımlara sabit sermaye malları yatırımları denir. Konutlarda, yıpranması ve tüketilmesi uzun zaman alan üretim malları olduklarından yatırım malları kabul edilirler. Toplam yatırım kalemlerine yapılan harcamalar yatırım harcamalarını oluşturmaktadır. Yatırımlarda aşınma ve yıpranmalar demek olan ikame yatırımların çıkarılmasıyla net yatırımlar elde edilir. Devlet harcamaları, kamusal mal ve hizmet üretimi için devlet tarafından yapılan harcamaları, transfer ödemeleri niteliğindeki harcamaları kapsar. Transfer ödemeleri niteliğindeki

harcamalar karşılığında bir mal ve hizmet alımı sözkonusu olmadığından devlet harcamaları içine dahil edilmez. Diğer harcama kalemleri, ihracat ve ithalatın, yani dış ilişkilerinin GSMH hesaplarına katılması, tüm üretilen mallara katılan ithal girdilerin GSMH hesaplamalarından düşülmesi ve ülke üretimi olan ihracatın GSMH hesaplamalarına katılması gerekir. Bu nedenle ihracat ve ithalat farkı harcama kalemlerine katılma yoluyla GSMH hesaplanır.(1)

(1) Whitehead Geoffrey, age, p.334,335,336.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## BÖLÜM 8 - ULUSAL GELİR

GSYİH, ekonomilerin gelişmesini, refahını gösterir. Uzun dönemli büyüme kaynakları, nesillerin yaşam standartlarını bir öncekinden iyiye götürmüştür. GSYİH'daki hızlı bir artış veya bozulma yaşam standartlarında ve koşullarında, özellikle ekonomide problemlerle karşılaşılması anlamına gelir. Böyle durumlarda GSYİH'nın davranışları ne yönde olur? Hükümetler GSYİH'yı, işsizliği ve fiyatları etkileyecek neler yapabilir? Özellikle tam istihdamdan sapmaları önlemek için ve genellikle tam istihdam dönemlerine eşlik eden enflasyonun sınırlanması için neler yapılabilir?

Bu yakın ilişkilere değinebilmek ve çözümleri bulabilmek amacıyla ulusal gelirin davranış ilişkilerini yakından izlemekte yarar vardır. Karmaşık bir ekonomiyi inceleyebilmek için bazı basitleştirilmiş varsayımlar yaparak, ulusal geliri tayin eden ana güçlerin izole edilmesi yoluyla çalışmalarının izlenmesi kolaylaşır.

Potansiyel ulusal geliri, sabit ve sürekli olarak alırız. Bir ekonominin üretim kapasitesi yıldan yıla yavaşça değiştiğinden potansiyel ulusal gelir yavaşça değişir. Bu küçük yıllık değişmelerin toplamda kümülatif etkisi olmasına rağmen çarpıcı değişmeler uzun seneler içinde görülür. Sonuç olarak, ulusal gelirin kısa dönemlerde sabit olduğu varsayılır. Bu varsayım yoluyla ulusal geliri kısa dönemde kuvvetle etkileyebilen bazı güçlerin izole edilmesi imkânı doğar. Ulusal gelir sabit varsayıldığında, reel ulusal gelirdeki değişmeler, sadece üretim faktörleri istihdamındaki değişmelerden etkilenir.

Cari olarak istihdam edilmemiş sermaye, emek, toprağın kullanımıyla üretimin (çıktının) arttırılabileceği varsayılır. Fiyat düzeyinin de sabit olduğu varsayılır. Bu varsayım yoluyla da enflasyon problemlerinin olmadığı farzedilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

GSMH, ekonominin dört büyük sektörü; tüketim sektörü, özel yatırımlar, net ihracat ve devlet sektörü tarafından oluşturulur. Bu sektörler, mal ve hizmet alımlarına göre ödemelerde bulunmalıdırlar. Bu fiziki mal ve hizmetlerin alındığı sektörlerden üretim faktörlerine ödemelerde bulunulur. Her bir faktör: toprak, emek, sermaye ve müteşebbis toplam üretime katkıda bulunur ve üretim faktörleri sahipleri kira, ücret, faiz ve kâr olarak kazanç sağlarlar. Ulusal gelir hesaplamalarında toplam üretim GSYİH ile belirtilir. Mantıkî olarak, bu dört sektörün toplam talebinin ulusal gelirin büyüklüğünü belirlediği varsayılır.

Bu çok yakın ilişkilere değinmek için, karmaşık şeyler üzerinde birinden diğerine geçerek çalışmak kolaylıklar sağladığından, basitleştirici varsayımlar altında kademeli çalışma yoluyla ulusal gelirin davranışlarını incelemeye çalışalım. Ve çok basitleştirilmiş bir modelde, sadece iki sektörle, hanehalkı ve firmaların olduğu varsayımıyla ekonomik aktiviteler nasıl oluşmaktadır görelim.

Basit ekonomik modelde faiz oranı ve fiyatlar düzeyi egzojen değişken niteliğindedir. Ulusal gelir ifade edilirken, GSYİH, GSMH, SMH ve MG kavramları arasında ekonomistlerle genellikle ifade edilen sabit fiyatlarla GSYİH yani toplam gerçek üretimdir. Denge gelir düzeyi ile ifade edilen de MG'yi oluşturan güçler arasındaki zıt etkileşimin balansı, aşağı veya yukarı doğru bir hareketin olmadığı dönem ifade edilir. Yani fiilî MG'nin dengelendiği düzey anlatılmaktadır. Herhangi bir harcamanın, tüketim veya yatırım harcamaları, herhangi bir ekonomik değişken tarafından etkilenmemesi durumu otonon harcamalar olarak ifade edilir.

## 81. HANEHALKI SEKTÖRÜ

Ekonomide, toplam içindeki en büyük harcama gurubu hanehalkıdır. Hanehalkı, iş sahipleri ve devlet birimlerinden ve yabancı alıcılardan daha fazla mal ve hizmet alır. Toplam hanehalkı harcamaları teknik terimle özel tüketim harcamaları olarak adlandırılır. Ve büyüme süreci içinde çok az dalgalanır. Özel tüketim harcamalarındaki değişmeler ekonomi çıktı düzeyinde, gelirde, istihdamda değişmelere neden olur. Ve ekonomideki en geniş harcama gurubu istikrarlı harcama karakteristiğini gösterir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

**810. Hanehalkı Sektörü ve Ekonomik Aktivitenin Akım Dolaşımı:**

Hanehalkı sektörünün yeni mal ve hizmetlere harcamalarının büyüklüğü bu mal ve hizmetlerin üretiminde kazandığı gelirlerden gelir. Bu hanehalkı tüketim harcamaları ve gelir kazançları arasındaki ilişki sürekli akım dolaşımı olarak gösterilir.

Herhangi bir ekonomide hem mallar hem üretim faktörleri hizmetleri para ile sürekli olarak değiştirilir. Bu devamlı akımı inceleyebilmek için basitleştirilmiş bir modelinde, ekonominin dört tane, A-B-C ve D gibi hanehalkı ihtiva ettiğini varsayalım. Her bir hane halkının farklı bir mal yaptığını ve bunları diğerlerine satarak gelir elde ettiğini varsayalım. Ve ekonomide sadece bir birimlik kağıt para olduğunu ve bir süre içinde birbirini izleyen muamelelerin oluştuğunu varsayalım. A hanehalkı yaptığı malı B'ye 1 birimlik para karşılığı; B hanehalkı da yaptığı malı C'ye 1 birimlik para karşılığı, C hanehalkı da yaptığı malı D'ye 1 birimlik kağıt para karşılığında satıyor olsun. D hanehalkı da üretimini yine 1 birimlik kağıt para karşılığı A'ya satıyor olsun. Her bir hanehalkı yaptığı farklı bir malı bir birimlik kağıt para karşılığında bir diğerine satar. Bu bir birimlik kağıt para hanehalkı için belirtilen belli bir süre için gelirdir. Ve bu gelirlerini bir diğer hanehalkının yaptığı mala harcarlar.(1)

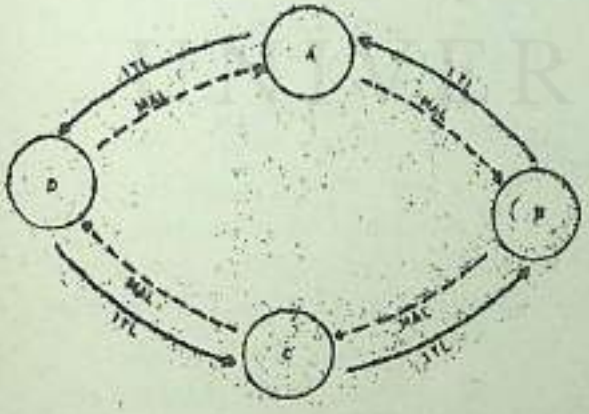


Muameleler bu basit ekonomide şekilde olduğu gibi gelişir. Her bir hanehalkı gelirleri olarak 1 birim para kazanır ve her biri bir birim para harcar. Tek bir para, dolaşımda dört ayrı muamele için kullanılmıştır. Her bir hane halkı 1 birim para kazanmış 1 birim para harcamıştır. Bu nedenle ekonomide hanehalklarının toplam geliri belirtilen

Şekil 46

(1) Lipsey Richard G., age, p.518,519.

süre içinde 4 birim paradır. Dikkat edilmesi gereken nokta, toplam gelirin para olarak geniş olmasıdır. Çünkü aynı birim para dört ayrı muamele için kullanılmıştır. Bu bize önemli bir gerçeği, toplam gelirin toplam para miktarına eşit olması gerekmediği gerçeğini gösterir. Çünkü tek bir birim para eldeğiştirdiği her seferinde gelir yaratır.

Bir gerçek ekonomide, her bir hanehalkı bir mal üretimi ve satışıyla kazanç sağlamaz. Gerçekte üretim, firmalar tarafından organize edilir. Firmalar, üretim faktörleri hizmetlerini hanehalkından; ücret, kira, faiz ve kâr ödeyerek elde ederler ve hanehalklarının tüketecekleri tüketim malları yaparlar. Hanehalkları kazançlarını firmalara faktör hizmetleri tedarik ederek elde ederler. Ve gelirlerini firmalardan mal alarak harcarlar. Bazen bir hanehalkı kendi hizmetlerini direkt olarak diğer hanehalkına satarak gelir elde edebilir. Biz devrevi gelir akımını; ödeme akımı ve faktör hizmetleri kabulü olarak ve iş firmalarla hanehalkı arasındaki üretilmiş mal akımının akışı şeklinde tanımlayabiliriz.

Hanehalkı tüketim harcamaları ve gelir elde etmeleri arasındaki ilişki devrevi akım modeli içinde Şekil 4'de ifade edilmiştir.(1)




Şekil 47. Hanehalkı harcamaları, ödünçler, transferler, tasarruflar ve vergiler

(1) Welch Patrick J. and Gerry Welch, age, p.157,158,159 ve bkz. Lipsey Richard G., age, p.518,519.

Hanehalkının harcamaları büyük ölçüde gelirlerinin büyüklüğünden, harcama akımına enjekte edilen transferler ve ödünçlerin büyüklüğünden ve akımdan sızıntılar olan tasarruflar ve vergilerin büyüklüğünden etkilenir.

Hanehalkı harcamaları, mal ve hizmet üretiminden elde edilen gelirlere dayandırıldığından gelirin belirlediği harcamalar olarak adlandırılır. Eğer ekonomideki harcamalar sadece hanehalkı harcamaları olsaydı ve eğer hanehalkı daima bütün gelirini harcasaydı, ekonomik aktivite düzeyi ve devrevi akımın büyüklüğü asla değişmezdi. Belli bir harcama düzeyi ile yaratılan çıktı miktarı aynı oranda bir gelir miktarına eşittir ve tekrar aynı miktarda çıktı ve gelir yaratılmak üzere harcanır. Bu örnek sürekli kendini tekrarladığından ekonominin aktivite düzeyi daima aynı kalır.

Hanehalkı harcamalarının en büyük kaynağı kazanılan gelirler olmasına rağmen tek kaynağı da değildir. Hanehalkı harcamaları ödünçlerden ve devlet transfer ödemelerinden de gelebilir. Ödünçler, harcamaları genişletebilmek için bankalardan kredi kartı alımları ve bankalardan bir gurup borç alımı gibi farklı yollarla sağlanabilir. Bir transfer ödemesi ise direkt bir çalışma karşılığı olmaksızın devlet tarafından sağlanan paralardır. Örneğin, sosyal güvenlik ödemeleri, işsizlik parası veya tarım subvansiyonları bu gurup ödemelerdir. Özel tüketim harcamaları, hanehalkı ödünçleri ve transferlerden geldiğinde, gelirin belirlemediği harcamalardır. Bu harcamalar gelirin dışındaki kaynaklara dayandığından harcama akımına enjekte edilen akımı temsil eder. Harcama akımına yapılan enjeksiyonlar, ekonomideki çıktı düzeyinde, istihdamda ve gelirlerde genişlemelere yol açar.

Şekil 4'de mal ve hizmet alımları için hanehalkının gelirini elden çıkardığı gösterildi. Tüketimin bir alternatifi de gelirin gelecek için finansal kuruluşlara verilerek tasarruf edilmesidir. Bankalar, tasarruf ve ödünç birlikleri, sigorta şirketleri gibi, borç alanlar için fonları tasarruf eden kuruluşlar alıcıları için bir çok hizmet icra eden finansal kuruluşlardır. Gelirin diğer bir alternatif kullanımı devlete, kişisel vergi ödenmesidir. Hem tasarruflar, hem vergiler harcama akımından sızıntıları temsil eder. Harcama akımından sızıntılar ekonominin çıktı düzeyinin, istihdam düzeyinin ve gelir düzeyinin

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

küçülmesinin nedenidir. Firmalar, küçülen talebe bakarak üretimlerini daraltırlar.

Hanehalkı harcamaları, gelirlerinin büyüklüğünden etkilendiğinden; tasarruflar, vergiler, ödünçler ve transferler kişisel tüketim harcamalarında değişmelere neden olurlar. Örneğin, hanehalkının durgunluk korkusu, harcamaların azalmasıyla sonuçlanan, tasarrufların artmasına neden olur veya faiz oranlarındaki bir düşme hanehalkının borçlanarak araba almak gibi harcamalarını arttırmasına neden olur. Fakat hanehalkı harcamalarının gelirlerden, ödünç ve transfer enjeksiyonlarından ve tasarruflarla vergi sızıntılarından etkilenmesine rağmen, ekonomik aktivite, hanehalkı sektöründeki değişmeleri, firma sektöründeki, devlet sektöründeki veya yabancı sektör harcamalarındaki değişmelerle dengeleyebilir.

## 8Z. İŞ SEKTÖRÜ

İş sektörü, pazarlarda malların en büyük alıcılarındandır. Her yıl büyük miktarlarda makina-teçhizat, yedekler, yeni binalar, icatlar ve benzeri şeyler alırlar. İş sektörünün bunun gibi yeni mallara olan harcamaları yatırım harcamaları olarak adlandırılır. Aynen hanehalkının harcamaları gibi iş sektörünün yatırım harcamaları da, çıktıyı, geliri ve istihdamı etkiler. Ve hanehalkının ödünçler, transfer ödemeleri gibi yatırım harcamaları da direkt olarak hanehalkı geliri çıkışlı olmadığı için gelirin belirlemediği harcamalardır. Hanehalkı tüketim harcamalarından farklı olarak yatırım harcamaları yıldan yıla yaygın bir şekilde dalgalanmaya yönelik harcamalardır. Bu dalgalanmalardan dolayı yatırım harcamaları ekonomik aktivitedeki değişmelerin başlıca nedenidir. İş harcamaları azaldığında, bir yavaşlama yahut durgunluğu getirir, arttığında ise ekonominin iyileşmeye itilmesine yardım eder. Yatırım harcamalarında şiddetli daralmaların olduğu dönemlerde ekonomilerin durgunluk ve aşırı işsizlik yaşadığı görülmüştür.

Niçin yatırım harcamaları yıldan yıla dalgalanır? Niçin hanehalkı harcamalarındaki istikrarı sergilemez? İş sektörü harcamalarının dalgalanmasının başlıca nedeni, kâr beklentisinden etkilenmesidir. Bir iş sektörü, yeni bina, makina-teçhizata bu yatırımı kâr düzeyini arttıracağı

beklentisiyle yapar. Eğer koşullar yeterli kârlılığı sağlıyamıyorsa yatırımlar ertelenir veya tamamen bırakılır. Kâr beklentileri ve bu yatırım harcamaları, bütün bu ekonomik aktivite düzeyinin gelecekteki beklentisiyle ilişkilidir. Oluşacağından korkulan bir durgunluk, müteşebbis, düşen talebin ve satılmayan malların büyüyen stoklarının kârlı olamamayı büyüteceğini ve eski teçhizatı yenileyemeyeceğini tahmin ettiğinden, bu yatırım harcamalarında bir azalmaya yol açar.

İş sektörünün borçlandıkları fonlara ödemeleri gereken faiz oranı yatırım harcamaları düzeyini büyük oranda etkiler. Eğer faiz oranları yüksekse, işadamları ödünçlerin yüksek maliyetleri yatırımların kârlılığını azalttığından yatırım harcamalarını ertelemekte avantajlı olduklarını düşünebilirler. Eğer faiz oranları düşükse, fonların azalan maliyetleri avantaj sağlıyacağından yatırımlar için alacakları borçları arttırırlar.

820. İş Sektörü ve Ekonomik Aktivite Akımının Dolaşımı:

İş yatırım harcamaları ve tasarruflar Şekil 5'de, harcama akımına enjekte edilen gelirin belirlemediği harcamalar olduklarından iş yatırımı harcamaları olarak gösterildiler. İş sektörü tasarrufları, hanehalkı tasarrufları gibi harcama akımından sızıntılar şeklindedir. İş sektörü vergileri harcama akımından bir diğer sızıntı şeklindedir. İş sektörü devlete, anonim şirket vergileri, satış vergileri ve uzmanlık ücreti gibi çeşitli tip vergiler ödemelidir. Tasarruf ve vergiler şeklindeki, iş sektörü yatırım harcamaları seviyesindeki bir değişme, tasarruf veya vergi, çıktı seviyesinde, istihdam ve gelir seviyesinde bir değişmeye sebep olacaktır. Yatırım harcamaları birikimlerle veya borçlanmayla finanse edilirler. Eğer bir firma yatırımlarını birikimleriyle yaparsa tasarruflarını nakte çevirir, eğer borçlanarak yatırım yapacaksa bir finansal kuruluştan borç alacaktır.

Tasarruflar ve yatırım harcamaları ve hanehalkı borçları arasındaki ilişki, ekonominin çıktı düzeyi, istihdam düzeyi ve gelir düzeyinde değişmelere, artma ve azalmalara neden olabilir veya değişmemeyi sürdürür.

Eğer tasarruf edilen 5 milyarın sadece 4 milyarı borçlanılır ve harcanırsa, ekonomi küçülecektir. Bunun anlamı, 1 milyarın harcama akımından

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ




Şekil 48. İş sektörü yatırım harcamaları, tasarruflar ve vergiler-İş sektörü yatırım harcamaları, harcama akımına enjekte edilirler iş tasarrufları ve vergiler yatırım harcamalarından sızıntılardır.




Şekil 49. Tasarruflar, yatırımlar ve hanehalkı iş sektörü borçları.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ayrılmasıdır. Toplam harcama akımından ayrılan 1 milyar, çıktı düzeyinde düşmelere, istihdamda ve gelir düzeyinde düşmelere neden olur. Tasarruflar yatırımlardan ve hanehalkı borçlarından büyük olduğunda ekonomi küçülür.

Eğer 5 milyar tasarruf edildiğinde ve yatırımlar ve hanehalkı borçlarına 6 milyar harcandığında, ekonomi genişleyecektir. 1 milyarlık harcamanın ekonomiye enjekte edilmesi, harcamalardaki artış, çıktı artışlarına, istihdam artışlarına ve gelirde artışlara neden olur. Yatırımlar ve hanehalkı borçlarının tasarruflardan büyük olduğu durumlarda ekonomi genişler.(1)

821. Tasarruflar, Yatırımlar ve Ekonomik Aktivite Düzeyi:

Yatırım tasarruf ilişkisi, harcama akımından sızıntılar olan hanehalkı ve işsektörü tasarrufları, finansal kuruluşların muameleleriyle diğer hanehalkı ve işsektörünce borçlanılarak harcanır, bu yolla harcama akımına dönerler. Diğer bir deyişle, finansal kuruluşlar, harcama akımından sızıntıları enjeksiyona çeviren araç görevini yerine getirirler.

Fakat tasarruf edilen her lira harcama akımına yatırım ve hanehalkı borcu olarak döner mi? Tasarruf miktarı her zaman işsektörü yatırımlarına ve hanehalkı borçlarına eşit midir? Tasarrufçular, yatırımcılar ve borçlulardan tamamen farklı hareket ettiklerinden, tasarruflar, yatırım ve borçlara eşit olmayacaktır. Bu ilişkide, mümkün olan üç durum vardır; 1) tasarruflar, yatırımlar ve borçlara eşittir, 2) tasarruflar, yatırımlar ve hanehalkı borçlarından büyüktür veya 3) tasarruflar, yatırımlar ve hanehalkı borçlarından daha azdır. Şimdi bu durumları inceleyelim.

Eğer 5 milyar tasarruf edilmişse, ve 5 milyarın tamamı borçlanılmış ve harcanmışsa, çıktı düzeyi, istihdam ve gelir düzeyi değişmeyecektir. Harcamalardan sızan bütün nakit tekrar harcama akımına dönmüş ve toplam harcama düzeyinde bir değişme olmamıştır. Eğer tasarruflar, yatırımlar ve hanehalkı borçlarına eşitse, çıktı düzeyinde, gelir ve istihdam düzeyinde değişme yoktur.

---

(1) Welch Patrick J. and Gerry F.Welch, age, p.160,161,162,163,164.

## 822. İki Sektörlü Ekonomik Model ve Gelirin Belirlenmesi:

Ulusal gelir, ulusal gelir içinde hanehalkı ve iş sektörü yani firmaların davranışları ve ekonomik aktivite akımı dolaşımının bunlardan nasıl etkilendiğini gördükten sonra, hanehalkı ve iş sektöründen meydana gelen bir ekonomide gelir düzeyi nasıl belirlenir, bunu anlamaya çalışalım.

Hanehalkı ve firmalardan yani işsektöründen meydana geldiği farzedilen bir basit modelde, iki çeşit malın; firmaların, hanehalkının tükettiği tüketim mallarını ve firmaların kullandığı yatırım mallarının üretildiği varsayılır. Harcama akımı, ülkeiçi firmalardan üretim faktörlerinin getirisi olarak hanehalkına gelir şeklinde ve hanehalkından tüketim mallarına ve firmalardan yatırım mallarına harcamalar şeklinde firmalara doğru akar. Firmaların ürettiği mallara hanehalkının yaptığı harcamalar C ile ve yatırım mallarına firmaların yaptığı harcamalar I ile ifade edilirse, toplam harcama düzeyi; $C + I \equiv E$ özdeşliği şeklinde ifade edilir.

Ulusal gelir düzeyinin nasıl belirlendiğinin anlaşılması için, kolaylık sağlamak amacıyla, işsektörünce planlanan yatırımların ve teçhizata harcamaların ve mevcut teknoloji düzeyinin sabit olduğu varsayılmaktadır Yatırımların uyarılmış yatırımlar olmaması yani belirli miktarı içeren sabit yatırımlar olması egzojen yatırım kavramıyla ifade edilmekte ve $I_o$ şeklinde gösterilmektedir.

Her bir hanehalkı ne kadar tüketim (C)ne kadar tasarruf (S) yapacağını planlar. Hanehalkı harcanabilir gelirini, tüketim ve tasarruf arasında bölmelidir: Biz basit bir varsayımla tüketim ve tasarrufun gelirin iki bölümü olduğunu kabul edeceğiz. Ve eğer, örneğin her bir hanehalkı gelirinin 0.80'ini harcar ve geri kalan 0.20 sini tasarruf ederse, ekonominin tüketimi ulusal gelirin 0.80'i ve tasarrufları 0.20'si olacaktır. Biz bu varsayımı; $C = cY$, şeklinde ifade ederiz. Burada c, birimden küçük sıfırdan büyük bir kesri göstermektedir ($o < c < 1$).

Tüketilmeyen gelir, tasarruf olarak tanımlandığından, hanehalkı tasarrufları için, basitleştirilmiş varsayımımız, $S = s.Y$'dir. $s = 1-c$ olarak ifade edilen kesir sıfırdan büyük birden küçük pozitif bir rakamdır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bunun anlamı, harcanabilir gelirin her bir lirasının c kadar kısmı tüketime, geri kalan kısım, 1-c kadarı tasarruf edilmesi gerektiğidir.

. Tüketim ve Tasarruf Meyli: Tüketim ve gelir arasındaki ilişkiyi özetlemek için Keynes iki kavram geliştirmiştir. Ortalama tüketim meyli, tüm gelirin tüketime harcanan ortalamasıdır, toplam tüketim harcamaları toplam gelire bölünür. Bu; C/Y'dir. Bizim basitleştirilmiş modelimiz $C = cY$ olduğundan, ortalama tüketim meyli ise $cY/Y = c$ olarak, marjinal tüketim meyli, her artan yeni gelirin tüketime ayrılan kısmını, $\Delta C/\Delta Y$'yi gösterir. Bu, $\Delta C = c\Delta Y$ eşitliğinde yerine koyduğunda marjinal tüketim meyli c'ye eşittir.(1)

Bütün bunları özetlediğimizde, elde edilen özellik, bizim basit tüketim fonksiyonumuza göre, hanehalkı her bir liralık gelirinin c kadar kısmını harcar, tüketim gelirin c'lik bir kesridir, ve harcanabilir her bir liralık gelirin tüketilen kısmı c.TL'dir.

Tasarruf meyli de benzer şekilde tanımlanır. Ortalama tasarruf eğilimi gelirin kesri olarak tasarrufları gösterir. S/Y = s'dir. Marjinal tasarruf meyli ise her ilâve edilen bir birimlik gelirin ne kadarının tasarruf edildiğini gösterir $\Delta S/\Delta Y = s$'dir.

Örnek olarak, eğer $C = 0.8\ Y$ ve $S = 0.2\ Y$ ise, toplam tüketim, toplam gelirin yüzde sekseni olacak ve her yeni 1 TL'lik gelirin 80 kuruşu harcanacak iken her 1 TL'lik yeni gelirin 20 kuruşu tasarruf edilecektir.

. Toplam Harcama Fonksiyonu: Eğer toplam harcama özdeşliğinde ($E = C+I$) tüketim ve yatırım harcamalarının yerine ifadelerini koyarsak toplam harcama fonksiyonunu elde ederiz.

$$E = cY + I_o$$

. Denge Koşulları: Bu model denge koşullarının ilavesiyle tamamlanabilir. Bu, iki eşitlik yoluyla ifade edilebilir.

---

(1) Lipsey Richard G., age, p.523,524,525,526.

Harcamalar gelire eşittir. Normal kapasite çıktının altında muamele yaptığında, firmalar satabileceklerini üreteceklerdir. Bu, toplam çıktının (Y)'nin arzu edilen toplam harcamalara eşit olabileceğini gösterir, çünkü firmaların satmaya istekli oldukları, onlar için üretilenleri, firmalar ve insanlar almak isteyeceklerdir. Bu denge koşulu E = Y olarak ifade edilir.

Tasarruflar yatırımlara eşittir. Aynı eşitlik koşulunun alternatif ifade yolu tasarrufların yatırımlara eşitliği ifadesidir. Biz, bütün gelirlerin tasarruf edildiklerini ve tüketildiklerini biliyoruz. Bu, $Y \equiv C + S$ şeklinde ifade edilir. Ve, bütün harcamaların; tüketim ve yatırım harcamaları ($E \equiv C + I$) olduğunu ve toplam harcamaların toplam gelire eşit olduğunu ($E = Y$) biliyoruz. Gelir ve harcamaların ifadelerini yerlerine koyarak ($C+I = C+S$) denge koşulunu sağlarız. Eşitliğin her iki yanında bulunan C ifadelerin çıkarılması, eşitliğin değerini bozmayacağından $I = S$ denge koşulunun alternatif ifadesidir.

Denge gelir düzeyi toplam talep toplam arza eşit olduğunda veya tasarrufların daraltıcı etkisi yatırımların genişletici etkisine eşit olduğunda sağlanacaktır[1].

Denge gelirin belirlenmesi: Eğer çıktı düzeyi arzu edilen seviyenin altında tutulursa, bireyler üretilenden daha fazlasını almak isteyeceklerdir. Talep reel üretim düzeyini aşmaktadır. Diğer taraftan eğer reel üretim talebin üstünde olursa, reel üretime göre harcamalar az olacaktır. Firmalar ürettiklerinin tamamını satamadıklarından üretim düzeyi, firmalar, talep edilen kadarını satabilinceye kadar düşürülmelidir. Denge gelir düzeyi, üretilenin alınabileceği kadar talebin olduğu gelir düzeyidir, ne daha fazla ne de daha az. Denge gelir düzeyinde, istenilen tasarruf düzeyi istenilen yatırım düzeyine eşittir. Grafikle gösterdiğimizde; ($I_o$) olarak ifade edilen çizgi bize otonom yatırım harcamalarını gösterir. Tüketim harcamaları (C) ile gösterilir ve gelirin sabit bir yüzdesi olarak ifade edilir. Tüketim çizgisi orijinden geçer ve gelir sıfırken tüketim harcamalarının da sıfır olduğunu ve yüzde olarak gelirin her bir lirasının yüzde kaçının harcandığını

---

(1) Lipsey, R.C., a.g.e., p.526.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

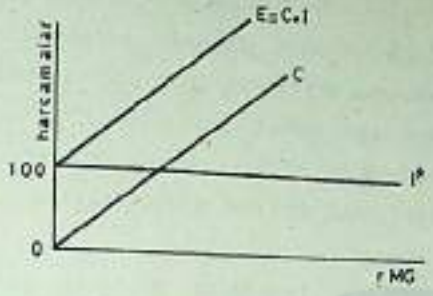


Şekil 50. Tüketim, Yatırım ve Toplam Harcama Fonksiyonu

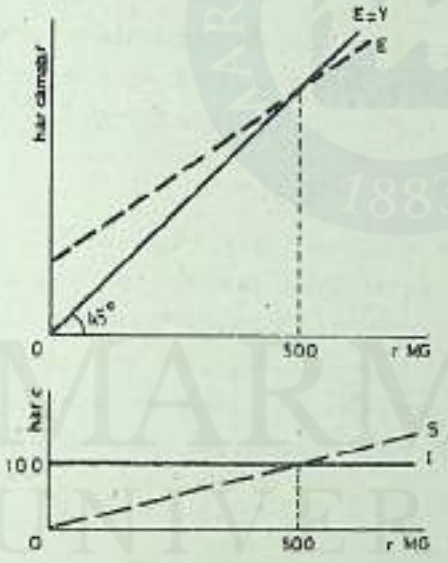


Şekil 51. Harcamaların Ulusal Gelire Eşit Olduğu Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi

gösteren sabit bir eğime sahip olduğunu ifade eder. E ile ifade edilen diğer doğru, tüketim ve yatırım harcamalarının toplamını grafiksel olarak gösteren doğrudur.

<u>45° doğrusu:</u> Harcamaların gelire eşit olduğu tüm noktaların geometrik yeridir. Alıcıların almaya hazır olduğu kadar üretilebilen denge gelir düzeyini gösteren denge koşulu eşitliğinin grafiğidir. 45° doğrusunun üzerinde harcamalar geliri aşar, 45° doğrusunun altındayken harcamalar gelir düzeyinin altındadır. Denge gelir düzeyi bu iki doğrunun kesiştiği, harcamaların (E), reel gelire (Y) eşit olduğu noktadır.

$E = C + I$

$I = I_o$

$C = c.Y$

$Y = cY + I_o$

$o < c < 1$

denge koşulu $E = Y$

Biz denge gelir düzeyini, tasarruflar yatırımlara eşittir koşulunu kullanarak çözümleyebiliriz.

$S = s.Y$

$I = I_o$

$S = I$ , $Y = I_o/s$ , $s = 1-c$

Tasarruf ve Yatırım Arasındaki İlişki: Daha önce tasarruf kararı alan guruplarla yatırım kararı alan grupların farklı bireyler olduğu ifade edildi ve hanehalkının tasarruf ettiği miktarda; firmaların yatırım yapmağa karar vermesi gerekliliği yoktur. Bununla beraber bu basit iki sektörlü modelde denge koşulu, yatırımların tasarruflara eşit olmasıdır. Bu yatırım tasarruf eşitliği nasıl gerçekleşir? Tasarruflar yatırımlara eşit olmadığında, ekonomide ulusal geliri oluşturan güçler ekonomiyi çalıştırarak ikisini eşit oluncaya kadar değiştirir.

Tasarrufların yatırımlara, ekonominin tesadüfen seçilmiş bir denge düzeyinde, eşit olmasına neden yoktur, fakat iki sektörlü modelde ikisi eşit olmadığında ulusal gelir ikisi eşit oluncaya kadar değişecektir[1].

823. İki Sektörlü Ekonomik Modelde, Gelirde Değişmeler:

Basit iki sektörlü ekonomide güçler gelirde değişmelere neden olur. Bu değişmeler iki şekilde oluşur. Birincisi eğri boyunca hareketler, ikincisi ise eğrinin yer değiştirmesi şeklinde hareketlerdir. İkisi arasındaki fark önemlidir.

Eğri boyunca hareket sözkonusu olduğunda, gelirdeki $Y_1$ den $Y_2$'ye doğru bir artışta, yeni yatırım, tüketim veya tasarruf akımına göre, I,C ve S eğrileri boyunca hareket etmeliyiz. Gelirdeki $\Delta Y$ kadar bir değişme tasarruflarda $\Delta S$, tüketimde $\Delta C$ kadar bir değişmeye yol açar, yatırımlarda bir değişme sözkonusu değildir. $\Delta I$ sıfıra eşittir, bu nedenle diyagram üzerinde gösterilemez. Eğrinin eğimi, gelirdeki bu değişmelerin oranını verir.

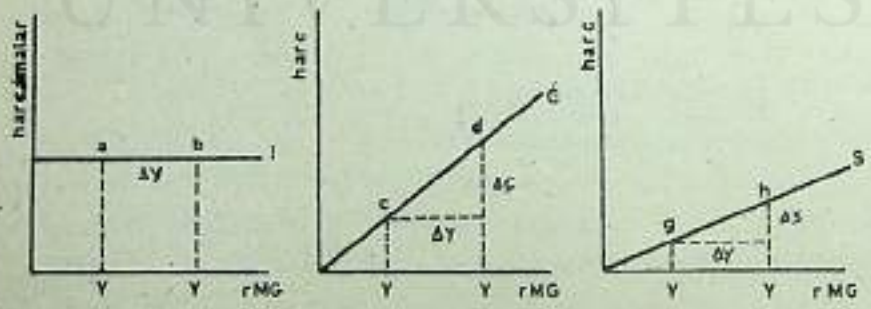


Şekil 52. Eğri Boyunca Hareket

(1) Lipsey, age, p.530 ve bkz. Dornbusch and Stanley Fischer, Macroeconomics, Fifth edition, Mc Graw-Hill International Edition, 1990, p.50,51.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yatırım, tüketim ve tasarruflara duyarlı olarak gelirde meydana gelen bir değişme, sözkonusu eğri üzerinde hareketle ifade edilir ve eğrinin eğimiyle, grafik olarak gösterilir. Marjinal tüketim meyli veya marjinal tasarruf meyilleri gelirdeki bir artışın ne kadarının harcandığını ve tasarruf edildiğini gösterir. Marjinal eğimler eğri boyunca hareketlerle ilgilidir ve bize akımın ne kadarının gelirdeki değişmeye tekabül ettiğini gösterir.

Harcama akımının artması veya geri çekilmesinde eğri yerdeğiştirir bu ulusal gelir düzeyinin her bir seviyesinde ilişkili akımın yeni bir düzeyini gösterir. Değişme, gelirdeki bir değişmeden kaynaklanmayabilir ama bütün ilişkiler gelirle bağlantılıdır. Kayma, yatırım fonksiyonunda bir artışı, tüketim fonksiyonunda bir artışı veya tasarruf fonksiyonunda bir düşüşü işaret edebilir.

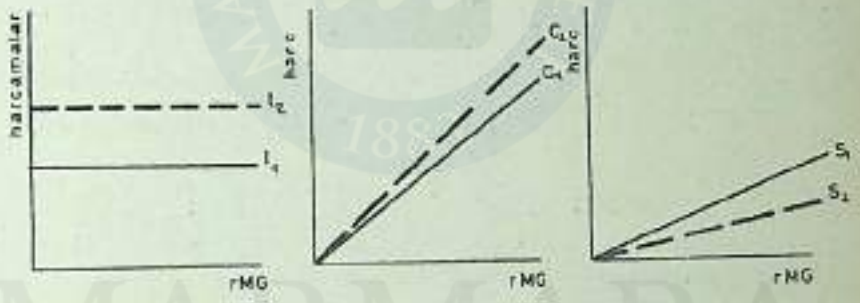


Şekil 53. Eğri Kayması

Şekilde eğri kaymaları gösterilmiştir. Tüketim eğrisinin kayması ile tasarruf eğrisinin kayması ilişkilidir. Tüketim fonksiyonunun yukarı doğru kayması tüketim harcamalarında arzu edilen bir seviyeye ulaşma harcanabilir gelir düzeyiyle ilişkilidir. Bu durumda, bu gelir düzeyinde arzu edilen tasarruflarda, tasarruflar gelirin tüketilmeyen kısmı olduğundan bir düşme olmalıdır. Bu nedenle tüketim fonksiyonunda bir yükselme, tasarruf fonksiyonunda bir düşmeyi ifade eder. Tasarruf ve tüketim fonksiyonları gelirle ilişkili olduğundan, c ve s parametreleri kadar geliri ifade ettiğinden uyarılmış ifadelerdir. Yatırımlar ise bağımsız yani otonom harcamalardır. Herhangi bir değişiklikte, yatırımlar parametre eğimli olmadığından kendine paralel olarak hareket eder. Bu tefrikten sonra denge gelir düzeyindeki değişmelerin nedenleri üzerinde duralım.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yatırımlarda bir kayma: Şekil 11'de de gösterildiği gibi, $\Delta I$ kadar bir yatırım artışı harcamaları ilk seviyesi olan $E_1$'den $E_2$ düzeyine yükseltir. Gelir düzeyi $E_1$'e tekabül eden $Y_1$'den $E_2$'ye tekabül eden $Y_2$'ye hareket eder. Yatırım artışı gelir düzeyinde de bir artışa neden olmuştur. Tersi olarak yatırımlardaki $\Delta I$ kadar bir düşme gelir düzeyinde de azalmaya $Y_2$'den $Y_1$'e harekete neden olur. Bu diğer bir tasarruf yatırım grafiğinde aynı sonuç görülebilir. Yatırımlarda bir yükselme yatırım eğrisini $I_1$'den $I_2$'ye kaydırır. İlk gelir düzeyi $Y_1$', yatırım seviyesindeki artış tasarruf seviyesindeki artışı da ifade ettiğinden ulusal gelir bu akımların dengeye geldiği $Y_2$ gelir seviyesinde dengeye gelir.

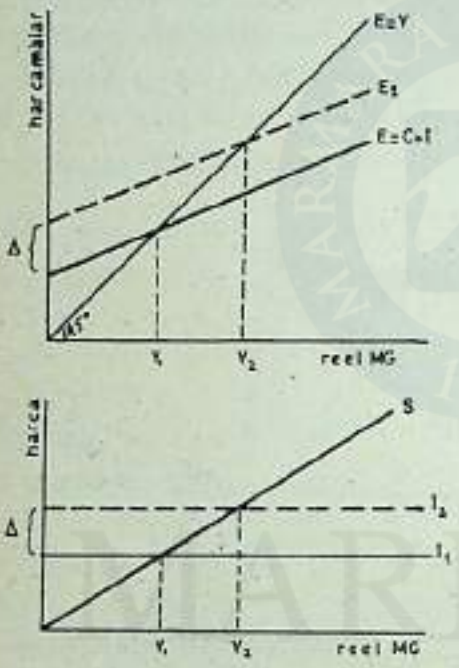


Şekil 54. Tasarruflar Yatırıma Eşit

Yatırımlarda meydana gelen bir yükselme gelir seviyesini yükseltirken, yatırımlarda bir düşme gelir seviyesinin de düşmesine neden olur.

Tüketim meylinde bir değişme gelirin ne oranda tüketileceğini gösterdiğinden, tüketim meylinin artması gelirin daha fazla tüketileceğini, tüketim meylinde bir düşüş gelirin tüketime ayrılan kısmının azalacağını ifade eder. Grafiksel olarak, tüketim meyli eğrinin eğimini ifade ettiğinden, tüketim meyli oranında bir değişme eğrinin eğiminde bir değişmeyi gösterir. Şekil 55'de, tüketim fonksiyonunun eğiminin 0.8'den 0.9'a yükseldiğini farzedelim. $E_1'$, $E_2'$ye doğru hareket edecektir. Ve ilk denge düzeyi $Y_1$, arzulanan tüketim, şimdi çıktıyı arttıracaktır. Firmalar yeni talebi karşılamak için

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

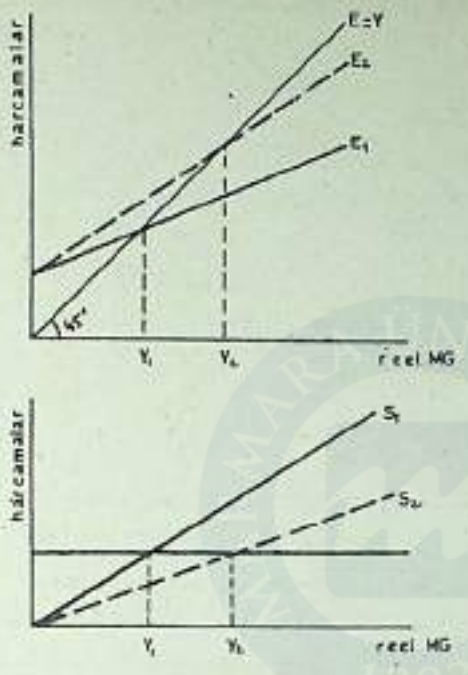


Şekil 55. Marjinal Tüketim Meylinde Meydana Gelen Değişmelerin Denge Gelir Düzeyinde Meydana Getirdiği Değişiklikler

daha fazla üretecek ve denge gelir düzeyi $Y_2$'ye yükselecektir. Tüketimde bir düşme ters yönde işler; $E_2$'den $E_1$'e doğru hareket sözkonusudur, gelir düzeyinde de düşmeye yoleçer. Şeklin diğer bölümünde tüketimlerin artması, tasarruflar gelirin harcanmayan kısmı olduğundan tasarrufları azaltacak, tasarruf meyli (marjinal tüketim meyli + marjinal tasarruf meyli = 1' dir) azaldığından $Y_2$ gelir düzeyinde $S_2$ gibi, $S_1$'e göre daha az tasarruf edilecektir.

Tüketim fonksiyonunda yukarı doğru bir kayma, tasarruf fonksiyonunda aşağı doğru bir kaymaya ve denge gelir düzeyinde bir artışa tekabül eder.

<u>Gelirde değişme ne kadar olur? Çoğaltan:</u>

Biz harcamalarda bir değişmenin ulusal gelirde bir değişmeye neden olduğunu ve harcamalarda olan değişiklikten daha büyük bir değişmeyi ulusal gelirde yarattığını biliyoruz. Çoğaltan etkisini grafiksel olarak yatırım-tasarruf diyagramı üzerinde gösterebiliriz. Yatırım düzeyi $I_1$ iken gelir denge düzeyi $Y_1$'dir. Yatırımlar $\Delta I$ kadar arttığında $I_2$ durumuna, gelir düzeyi de $\Delta Y$ kadar artarak $Y_2$ seviyesine ulaşır. Burada çoğaltan; $K = \Delta Y/\Delta I$, yatırımlarda bir birim artışın gelirde sağladığı artıştır. Biz tasarrufların: $S = s.Y$ olduğunu biliyoruz. $S = I$ denge koşulundan $I = s.Y$, buradan da $s = \Delta I/\Delta Y$ buluruz.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

K = ΔY/ΔI olduğuna göre K = 1/s'ye eşittir. Marjinal tasarruf meyli; birden marjinal tüketim meylinin çıkarılmasıyla elde edilir (s = 1-c).

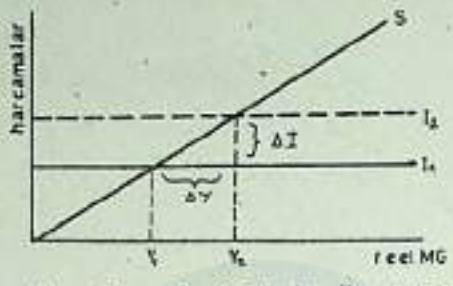


Şekil 56. Yatırım Artışlarının Gelirde Yarattığı Artış ve Tasarruf Üzerinde Etkisi

. Ulusal Gelir'in Belirlenmesi (I = S)

İki sektörlü modelde ulusal gelirin belirlenmesine denge koşullarını tekrar belirterek başlayalım. $1^0$. toplam harcamaların ulusal gelire eşit olması, $2^0$. tasarrufların yatırımlara eşit olması koşulu. Bu koşul oluştuğunda gelir düzeyini daralmaya zorlayan gelirin harcanmayan kısmı, tasarruflar ile gelirin artmasına yol açan genişletici kısmı, hanehalkının harcamaları olmaksızın artış sağlayamayan firma yatırımları dengededir.

## 83. DEVLET SEKTÖRÜ

Harcamalar yoluyla ekonomiyi etkileyen üçüncü büyük gurup devlet sektörüdür. Devlet sektörü, mal ve hizmetlerin alımı ve transfer ödemeleri olarak iki bölüme ayrılabilir. Borç ve transferlerden yapılan hanehalkı harcamaları ve iş sektörü yatırım harcamaları gibi devlet mal ve hizmet alımları gelir tarafından belirlenmeyen harcamalardır. Devlet alımları da ekonomi üzerinde hanehalkı ve yatırım harcamalarıyla aynı etkiye sahiptir. Devlet harcamalarında oluşan bir artış, çıktıda ve istihdamde ve gelirde artış yaratabilir ve devlet alımlarında bir azalma, çıktıyı, istihdamı ve geliri azaltacaktır. Özel tüketim harcamalarından sonra toplam harcamalar içindeki en büyük harcama unsuru mal ve hizmetler için devletin yaptığı harcamalardır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ




Şekil 57. Devlet sektörü ve akım dolaşımı-Devlet mal ve hizmet alımları ve transfer ödemelerinden harcamalar, harcama akımına enjeksiyonlardır ve iş sektörü tarafından ve hanehalkı tarafından devlete ödenen vergiler harcama akımından sızıntılardır.

Daha önce de belirtildiği gibi, sosyal güvenlik, işsizlik parası, devlet tarafından bireylere direkt çalışmalarının karşılığı olmadan ödenen paralardır. Ve daha önce de işaret edildiği gibi hanehalkı bu transfer ödemelerinin bir kısmını veya tamamını özel tüketim harcamaları için harcayabilir. Bu, hanehalkının harcanabilir gelir düzeyini değiştirdiğinden ekonomik aktivite düzeyini etkiler.

830. Devlet Sektörü ve Ekonomik Aktivitenin Akım Dolaşımı:

Şekil 57'de, tüketim harcamaları için kullanılan hanehalkına yapılan transfer harcamaları da katılmıştır. Diyagramdaki akım dolaşımı açık olarak devlet alımlarının harcama akımına direkt injeksiyon (zerk etme) olduğunu, transferlerin hanehalkına doğru injeksiyon ve vergilerin sızıntı olduğunu gösterir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

**831. Devlet Harcamaları, Vergiler ve Ekonomik Aktivite Düzeyi:**

Daha önce belirtilen tasarruf-yatırım ilişkisinde olduğu gibi vergi-devlet harcamaları ilişkisi ekonominin işlemesinde önemlidir. Vergi-devlet harcamaları ilişkisinin eşit olması gerekli değildir. Bazen, devlet alımları şeklinde yapılan harcama akımı ve transferler alınan vergilere eşit, bazen de alımlar yoluyla ve yapılan harcamalar ve transferler alınan vergilerden az, ve bazende alınan vergilerden fazladır.

Eğer devlet vergileme yoluyla hanehalkı ve iş sektörünün harcamalarını örneğin 2 milyar ₺ azaltırsa ve bu 2 milyar ₺'nin tamamı mal ve hizmet alımında veya hanehalkına transferde kullanılırsa, bütün bu gelirleri alanlar harcayacaklarından akım sızıntıları ve enjeksiyonlar, tam olarak birbirlerini karşılayacaktır. Çünkü toplam harcamalar, çıktı düzeyi, istihdam ve gelir değişmeyecektir.

Eğer devlet harcama akımından vergi olarak 2 milyar çekerse ve sadece 1.5 milyar harcama ve transfer ödemeleri için sarfederse, harcama akımından sızıntılar enjeksiyondan büyük olacak, ekonominin daralma nedeni olacaktır. Çünkü, toplam harcamalar düşecek ve çıktı düzeyi, istihdam düzeyi ve gelir düzeyi de düşecektir.

Eğer devlet harcama akımından 2 milyar çeker ve alımlar ve transfer ödemeleri için harcamalar 2.5 milyar ise daha önce olmayan 0.5 milyarlık bir fon, harcama akımına zerkedilecektir. Çünkü toplam talep artacaktır, pek tabii çıktı düzeyi, istihdam ve gelir de artacaktır.

Kısaca, eğer harcama akımından çekilen bütün vergiler, hanehalkı veya devlet tarafından harcanırsa ekonomik aktivite aynı kalacaktır. Eğer bütün bu vergiler harcanmazsa, çıktı, istihdam ve gelir düzeyi düşecektir ve eğer harcamalar toplanandan fazla ise ekonomi büyüyecektir.(1)

---

(1) Welch Patrick J. and Gerry Welch, age, p.168,169.

## 832. Üç Sektörlü Modelde Ulusal Gelirin Belirlenmesi

Basit makromodelden sonra, yani ekonominin hanehalkı ve iş sektörü tarafından belirlenmesinden sonra, devlet sektörünü de makromodele katarak ekonominin üç sektörden oluşması durumunda gelirin nasıl belirleneceğine bakalım.

Devlet harcamalarını ifade etmek için G, transfer ödemelerini TR ile ifade edebiliriz. Modelin basitliğini sağlamak amacıyla $G = G_o$ devlet harcamalarını otonom farzedeceğiz. Yine modelin basitliğini sağlamak amacıyla transfer ödemelerinin sadece hanehalkına yapıldığını ve otonom olduğunu varsayıyoruz. $(TR = TR_o)$ Buradan transfer ödemeleri bireylerin harcanabilir gelirleri içine girer. $Y_d = Y - TA + TR$'dir. Yani gelirden vergileri düşer transfer ödemelerini katarsak harcanabilir geliri bulmuş oluruz. TA ile vergi gelirlerini ifade edeceğiz ve gelir arttıkça vergi gelirleri de artacaktır. Burada, uyarılan vergi gelirlerini $TA = t.Y$ şeklinde ifade ederiz. t marjinal vergi meylidir. $o < t < 1$ yani gelirin bir birim yükselmesi durumunda, gelirin vergiye giden kısmını ifade eder. $t = \Delta T/\Delta Y$. Varsayımlarımıza devam edelim. Tüketim, harcanabilir gelirin tüketim meyli kadar olan kısmıdır. $C = c.Yd$. $Yd = Y-t.Y+TR = Y(1-t) + TR$'dir. Bunu $C = c.Yd$'de yerine koyalım. $C = c.[(1-t)Y+TR] = c(1-t)Y + cTR$ olarak bulunur.(1)

. Devlet Sektörü ve Denge Gelir DÜzeyi'nin Belirlenmesi:

Devlet, gelir denge düzeyini iki ayrı yolla etkiler. Birincisi, devlet mal ve hizmet alımları, G, toplam talebin bir unsurudur. İkincisi, vergi ve transferler yoluyla çıktı ve gelir arasındaki ilişkileri etkiler. Gelir ve harcanabilir gelir-tüketim ve tasarruflar için mevcut olan gelir- özel sektörü oluşturur. Bu bölümde, devlet alımları, vergiler ve transfer harcamalarının denge gelir düzeyini etkilemesiyle ilgileneceğiz.

Temel ulusal gelir hesabı özdeşliğiyle başlıyalım. Devlet alımları, G, eşitliğin harcamalar tarafında, ve vergiler (TA) eksi transferler (TR) özdeşliğin gelir yanında.

$$C + I + G = S + (TA - TR) + C$$

---

(1) Lipsey Richard G., age, p.546,547,548,549.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Biz toplam talebi; AD = C + I + G olarak alıyoruz. Tüketim artık gelire dayandırılmıyor daha çok harcanabilir gelire bağımlı (Yd) olarak alınmaktadır. Harcamalar için net gelir, hanehalkının transferleri aldıktan, vergileri ödedikten sonraki kısımdır. Bu, transferlerin ilavesi vergilerin çıkarılmasından sonraki gelir; Yd = Y + TR - TA'dir. Tüketim fonksiyonu şimdi; C = cYd = c(Y + TR - TA)'dır. Biz devlet alımlarının sabit olduğunu, otonom olduğunu, bu (TR) transfer ödemelerinin de otonom olduğunu getirir, ve vergiler gelire bağımlı olarak alınır, TA = t.Y. Devlet harcamaları otonom, $G = G_o$, transfer ödemeleri otonom $TR = TR_o$, vergiler uyarılmış TA = t.Y'dır.

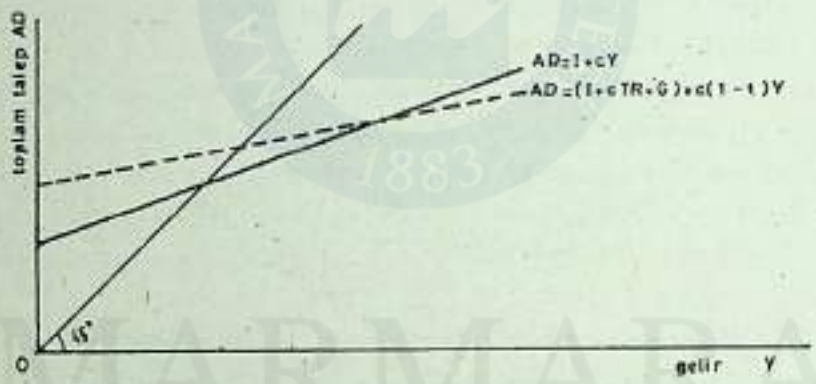


Şekil 58. Devlet ve toplam talep - Devlet toplam talebi kendi alımlarıyla etkiler. Devlet harcamalarının düzeyini otonom, transferlerin düzeyini otonom alıyoruz. Vergiler, gelirin sabit bir oranı, t, varsayıldı. Bu varsayımlar altında devlet toplam talebi eğimini değiştirerek kaydırdı.

Tüketim fonksiyonunu tekrar vergileri yerine koyarsak yazalım;

$$C = c(Y + TR_o - tY) = c\,TR_o + c(1-t)Y$$

$$\text{Toplam talep} = AD = C + I + G = c\,TR_o + C(1-t)\,Y + I_o + G_o$$

olarak ifade edilir. Düzenlersek;

$AD = c\,TR_o + I_o + G_o$ toplam talebi ifade ederiz.

- Denge Gelir Düzeyi;

Toplam talep düzeyi;

$$AD = (c\,TR_o + I_o + G_o) + c(1-t)Y$$

$$Y = C\,TR_o + I_o + G_o + cY - ctY$$

$$Y - cYc + ctY = c\,TR_o + I_o + G_o$$

$$Y(1 - c + ct) = c\,TR_o + I_o + G_o$$

$$Y_o = \frac{1}{1 - c + ct}(G_o + I_o + c\,TR_o)$$

olarak bulunmuş olur.

Kapalı bir ekonomide, yani dış ilişkilerin olmadığı ve devletin ekonomide yeraldığı bir makroekonomik modelde denge gelir düzeyi;

$$Y_o = \frac{1}{1 - c(1-t)}(G_o + I_o + c.TR_o)$$

'dir.

Bu ekonomide çoğaltanın değeri vergi ve tüketim parametrelerinin yeralmasıyla;

$$k = \frac{1}{1 - c(1-t)}$$

olarak bulunur.(1)

## 84. YABANCI SEKTÖR (Dış Sektör)

Devlet ve yabancı alıcı ve satıcılar arasında muameleler yabancı sektörde vuku bulur. Ülkede üretilip bir yabancı ülkede satılan mal ve hizmetler ihracat, bir yabancı ülkede üretilip ülkede satılan mal ve hizmetler ithalat olarak adlandırılır. Mal ve hizmetlerin ihracat değeri ve ithalat değeri arasındaki fark net ihracat olarak adlandırılır. Eğer ihracatın değeri ithalatın değerinden büyükse net ihracat sıfırdan büyük yani pozitif, eğer ithalatın değeri ihracattan büyükse, net ihracat pozitiftir.

---

(1) Dornbusch Rudiger and Stanley Fisher, age, p.83,84,85.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ KAMUNEVİ

Yabancı sektörün makroekonomideki önemi büyüktür. Uluslararası ticaret bölümünde daha detaylı olarak görülecektir.

840. Yabancı Sektör ve Ekonomik Aktivite Akım Dolaşımı:

Ülke vatandaşları tarafından alınan yabancı mal ve hizmetler için yapılan harcamalar, yabancı ülke için gelirde, istihdamda ve çıktı seviyesinde yükselmelere neden olur. Benzer olarak yabancı ülkenin hanehalkı iş sektörü ve devleti tarafından bu ülkeden alınan mal ve hizmetler için harcamaları, bu ülke çıktı seviyesi, istihdamı ve gelir seviyesinde yükselmelere neden olur. Gelirin bu ithalata harcanması, harcama akımından sızıntı ve ihracat satışları harcama akımına enjeksiyonu oluşturur. Dış alıcıların mal ve hizmet ihracatına harcamaları, gelir tarafından belirlenmeyen diğer bir tip harcama akımını oluşturur, çünkü bu harcamalar bu ülke halkının kazandığı gelir değildir.

Diğer sektörlerde de olduğu gibi yabancı sektörde de enjeksiyonlar ve sızıntıların eşit olması gerekli değildir. Eğer ihracatın değeri ithalattan büyük olursa veya net ihracat pozitif olursa harcama akımına enjeksiyonlar sızıntıları aşacağından, ülkede çıktı düzeyi, istihdam ve gelir düzeyinin büyümesine neden olacaktır. Eğer ihracatın değeri ithalatın değerine eşit olursa, net ihracat sıfır olur, enjeksiyon

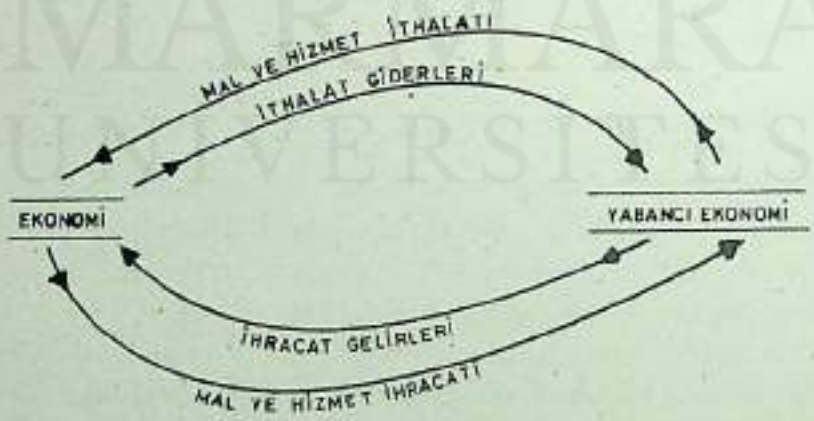


Şekil 59. Yabancı sektör ve akım dolaşımı – Mal ve hizmet ihracı ülke ekonomisi harcama akımına enjeksiyonu oluşturur ve ithalat ülke ekonomisi harcama akımından sızıntıları oluşturur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sızıntılara eşit olacağından yabancı sektörde mal ve hizmet hareketleri toplam harcamaları değiştirmez, ve dolayısıyla çıktı düzeyi, istihdam ve gelir düzeyi değişmez. Eğer ihracatın değeri ithalatın değerinden azsa veya net ihracat negatifse iş sektör de harcama akımından sızıntılar harcama akımına enjeksiyonları aştığından ekonomik aktivitede azalmaların nedenidir. Şimdi, toplam harcama seviyesinin, çıktı düzeyini, istihdamı ve ekonomideki gelir seviyesini belirlediği açıkca görülmektedir. Eğer toplam harcamalar artarsa, ekonomi, çıktı düzeyi, istihdamı genişletir ve gelirler yükselir, eğer toplam harcamalar azalırsa, ekonomi çıktı düzeyini, istihdamı daraltır ve gelir seviyesi düşer. Toplam harcamalar, ekonomideki yabancı alıcıların, devlet sektörünün, iş sektörünün ve bütün hanehalkının harcamalarının hepsinin birden katkısıyla belirlenir. Bu dört gurup, iş sektörü yatırım harcamaları, büyüklüğü ve istikrarsızlığından dolayı çıktı düzeyi, istihdam ve gelirdeki değişmelerin başlıca nedenidir.

Harcama akımından sızıntılara neden olan dört harcama sektörünün her birinin belirli davranışları vardır. Bu davranışlar; hanehalkı ve iş sektörünün tasarruflarını ve vergi ödemelerini ve yabancı sektörün mal ve hizmet ithalini içerir. Bu dört sektörün harcama akımına enjeksiyonlara neden olan davranışları olarak; hanehalkının borçlanarak yaptığı veya devlet transfer ödemeleri sayesinde yaptığı harcamalar, iş yatırım harcamaları, devlet mal ve hizmet alımları ve yabancı alıcılara ihraç edilen mal ve hizmetlerdir.

Ekonomideki genişleme ve daralma, toplam harcamalardaki enjeksiyon ve sızıntılar arasındaki ilişkiden kaynaklanır. Bu noktada, tasarruf-yatırımların daraltıcı ve genişletici etkilerini ve hanehalkı ödüncü ilişkilerini, vergi-devlet harcamaları ilişkilerini ve ithalat-ihracat ilişkileri izole edildi. Ekonominin işlemesini değerlendirmek için bu ilişkiler bir arada gözönüne alınmalıdır. Örneğin, tasarruf ederken ödünçleri aşmak bir daralmanın nedenidir, devlet harcamalarının vergileri aşması veya mal ve hizmet ihracının ithalatı aşması bir genişlemenin nedenidir. Sonuçta, oluşan çıktı, istihdam ve gelir, tüm sızıntı ve enjeksiyonların birlikteki etkilerine dayanmaktadır. Eğer harcama akımından bütün sızıntılar bütün enjeksiyona eşitse, ekonomi değişmeyecektir. Eğer sızıntılar enjeksiyonlardan büyükse ekonomi daralacak

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

veya bir durgunluğa düşecektir. Eğer enjeksiyonlar sızıntılardan büyükse ekonomi bir iyileşme içinde genişleyecektir.(1)

841. Çoğaltan Etkisi:

Daha önce de belirtildiği gibi, ekonomideki en geniş harcama gurubu hanehalkıdır, ve hanehalkının harcamalarının çoğu mal ve hizmet üretiminden kazanılan gelirlere dayanan, gelir belirleyici harcamalardır. Ve biz hanehalkının borçlanarak veya devlet transfer harcamalarına dayanarak yaptığı harcamalar, devletin ve yabancıların mal ve hizmet alımları, hanehalkı kazançlarına dayanmayan, gelirin belirlemediği harcamalardır. Gelirin belirlediği ve gelirin belirlemediği harcamalar arasındaki fark, gelirin belirlemediği harcamalar ekonominin aktivite düzeyinde büyük değişmelere yol açtığından önemlidir, veya farklı olarak ifade edilirse bir çoğaltan etkisine sahiptirler. 100 milyonluk bir gelirin belirlemediği harcama ekonomide 100 milyondan daha fazla daralma veya genişlemeye neden olabildiğinden çoğaltan etkisi olarak ifade edilir. Gelirin belirlemediği yeni nakit harcamalarının akım dolaşımına girerek tekrar tekrar harcanmaları, çok ve çok çıktı yaratılmasına ve istihdama ve gelir yaratılmasına neden olur. Diğer bir yolla ifade edersek, satın alınan mal ve hizmetleri üreten üretim faktörleri sahipleri için, gelirin belirlemediği harcamalar gelir olacaktır. Bu bireyler, gelirlerinin bir kısmını diğerlerinden mal ve hizmet alımı için kullandıklarından diğerlerine gelir olarak harcama akımına dönecektir, ve bu şekilde devam eder.

Bir örnek üzerinde çoğaltan prensiplerinin nasıl çalıştığını görelim. Farzedelim ki bir firma yerel bir bankadan bir garaj inşa etmek için 100.000 ₺ borç alsın. 100.000 ₺ harcandığında ve garaj inşa edildiğinde, üretim faktörleri kullanılmış ve 100.000 ₺ gelir olmuş olacaktır. Bu, ekonomide daha önce olmayan 100.000 ₺ değerinde çıktı, istihdam ve gelir yaratan yatırım harcaması yeni bir gelirin belirlemediği enjeksiyondur. Hanehalkı garaj inşaatından gelir olarak elde ettiği yeni oluşturulan bu 100.000.-₺'nın bir kısmını, farzedelim 80.000.-₺'sını özel tüketim harcamaları için kullanacaktır. Geri kalan vergi harcamaları ve tasarrufları için kullanacaktır. Bu 80.000.-₺ harcandığında, yeni çıktı, istihdam ve diğer hanehalkları için ilave gelir yaratılacaktır.

---

(1) Welch Patrick J., and Gerry Welch, age, p.170,172,173.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu böyle devam ettiğinde, baştaki 100.000.-₺'lik yatırım harcaması enjeksiyonu, ekonomide 180.000.-₺'lik bir çıktı ve gelir artışına neden olacaktır.

Bu çalışma burada durmaz. 80.000.-₺'yi gelir olarak alan hanehalkı, aldığı paranın bir kısmıyla, farzedelim 64.000.-₺'siyle yeni mal ve hizmetlere harcama yaptığında, bu diğer hanehalkı için 64.000.-₺'lik yeni bir ilave gelir yaratılması olacaktır. Ve bir kısmı harcanacaktır, ve bu şekilde devam edecektir. Baştaki 100.000.-₺'lik yeni harcama enjeksiyonu ekonomi içinde akım şeklinde dolaşırken yolu boyunca ekonomideki çıktı ve geliri çoğaltacaktır. Örnek, ardıl dönüşümler şeklinde ekonomi içinde dolaştığında son dönüşümde artış sıfır olacak ve her bir dönüşümde yaratılan çıktı ve gelir toplandığında, toplam 500.000.-₺'lik çıktı ve gelirle sonuçlanacaktır. Bunun anlamı, 100.000.-₺'lik bir enjeksiyonun, 500.000.-₺'lik gelir ve çıktı olarak çoğaltıldığı ve büyütüldüğü, ve çoğaltan etkisinin baştaki harcama değişmesinin beş katı olduğudur.

Tablo 16. 100.000.-₺'lik gelirin belirlemediği harcama akımının toplam çıktı ve gelir üzerine etkisi - Çoğaltan etkisinden dolayı, gelirin belirlemediği bir harcama, harcama akımı içinde toplam olarak kendinden daha büyük bir çıktı ve gelir yaratılmasına neden olur.

| | Çıktı (TL) | Gelir (TL) | Yeni özel (TL) Tüketim Harcamaları |
|---|---|---|---|
| birinci dönüşüm | 100.000 → | 100.000 → | 80.000 |
| gelirin belirlemediği 100.000.-₺'lık başlangıç harcaması) | | | |
| ikinci dönüşüm | 80.000 → | 80.000 → | 64.000 |
| üçüncü dönüşüm | 64.000 → | 64.000 → | 51.200 |
| dördüncü dönüşüm | 51.200 → | 51.200 → | 40.960 |
| beşinci dönüşüm | 40.960 → | 40.960 → | 32.768 |
| altıncı, yedinci ve devam eden dönüşümler | ⋮ | ⋮ | |
| Toplam | 500.000.-₺ | 500.000.-₺ | |

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tabloda gösterildiğinden çok daha kolay bir yolla, çoğaltan etkisi hesaplanabilir. Bunu, başlangıçtaki gelirin belirlemediği harcamadaki değişikliği, ilave gelir olarak alan hanehalkının harcamadığı kısmın yüzdesine bölme yoluyla hesaplayabilirsiniz. Örneğimizde, hanehalkı 100.000.-₺ alıp 80.000.-₺'sini harcıyor ve harcanmayan kısım 20.000.-₺ veya %20; ve hanehalkı 80.000.-₺'yi gelir olarak aldığında 64.000.-₺'sini veya %80'ini harcıyor ve harcamadığı kısım 16.000.-₺ veya 0.20'dir. Bu örneğe göre, gelirin belirlemediği harcamadaki 100.000.-₺'lik bir harcama 0.20'ye bölündüğünde sorunun cevabı:

$$100.000.-₺ : 0.20 = 500.000.-₺$$

olarak bulunur.

Özetle çoğaltan etkisi;

$$\frac{\text{gelirin belirlemediği ilave harcama}}{\text{yüzde olarak harcanmayan ilave harcama}} = \text{çıktı ve gelirdeki toplam değişme}$$

yoluyla hesaplanabilir.

Çoğaltan etkisi, gelirin belirlemediği harcamadaki bir değişmenin yüzde kaçının harcanıp yüzde kaçının harcanmamasına dayandığından, harcama yüzdesinin artması çoğaltan etkisinin büyük olmasına yol açar. 100.000.-₺'lik gelirin, belirlemediği bir ilave harcamanın %75'inin harcanıp %25'inin tasarruf edilmesi halinde toplam çıktı ve gelirdeki değişme;

$$\frac{100.000.-₺}{0.25} = 400.000.-₺$$

olacaktır.

Çoğaltan etkisi, gelirin belirlemediği harcamalardaki bir azalma durumunda zıt yönlü olarak, ekonomik aktivite düzeyini, ekonomik aktivite düzeyini daraltan, toplam çıktı ve gelir düzeyini azaltıcı yönde çalışır. Yatırım harcamalarındaki 100.000.-₺'lik bir azalma ekonomik aktivite düzeyinin daralması yönünde çalışarak, ekonomik aktivite düzeyini 100.000.-₺'den daha fazla daraltır.

Özetle, yatırım harcamaları, devlet ve yabancı sektör alımları ve hanehalkının devlet transfer harcamalarından veya borçlanma yoluyla elde ettiği gelirden harcamaları gibi gelirin belirlemediği harcamalarda

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

oluşan bir değişme çoğaltanın büyüklüğü oranında toplam çıktı ve gelir düzeyini, değişmenin yönünde etkileyecektir.(1)

842. Dört Sektörlü Ekonomik Model, Açık Ekonomi

Son olarak, dış ticaret yapan dördüncü sektör, yabancı sektörü de katarak modelimizi kuralım, kapalı ekonomiyi açık ekonomiye dönüştürelim.

Şimdi iki akımın dolaşmasına izin veriyoruz. Birincisi, iç üretim (GSYİH) için yapılan dışarıdan gelen harcamalardır. Bunlar ülke ihracatını meydana getirir ve X ile sembolize edilir. İhracat iç üretim için talep oluşturur ve karşılandığında, ihracat iç talep yaratır. İkincisi, M ile sembolize edilen, harcama akımının ithalata giden kısmıdır. Yabancı firmaların mal ve hizmetleri için talep oluşturduğundan ve karşılandığında diğer ülkelerde istihdam arttırdığından bu harcama miktarının toplam harcamalardan çıkarılması gerekir. Bu nedenlerle, biz toplam harcama akımını;

$$E = C + I + G + (X - M)$$

şeklinde ifade ederiz. X ve M olarak alışılan şekilde ifade edilen ihracat ve ithalatın farkının toplam miktarı bize net ihracatı verir.

Toplam harcamaların tanımlanması, davranış ilişkileri üzerinde de durmamızı gerektirir. İhracat miktarı, ihraç edilen malların iç fiyatlarına dayanır ve (döviz kuru ihraç mallarının dış fiyatlarını belirler) diğer ülkelerin rakip mallarının fiyatlarına ve dış gelir düzeyine bağlıdır.

Çoğunlukla, ulusal üretimin ham madde ve yarı üretilmiş mallara gereksinimi dolayısıyla ve hem de hanehalkı ithal mallara gelirlerinin bir kısmını ödemek istediğinden ithalat, ulusal gelir içinde artacaktır. Demir filizi, petrol, kağıt, kauçuk v.s. bu örneklerden bir kaçıdır. Davranış ilişkilerini verdiğimizde; $X = X_0$ ve $M = mY$ şeklindedir. Burada m, marjinal ithalat meylini gösterir ve her bir birimlik ilave gelirin ne kadarının ithal mal ve hizmetlere gittiğini gösterir.

---

(1) Welch Patrick J. and Gerry Welch, age, p.174,175,176,177 ve bkz. Geoffrey Whitehead, age, p.356,357.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

. Denge gelir düzeyi'ni harcamaların gelire eşit olduğu varsayımıyla bulalım. Denge gelir düzeyi ihracat gelirleri sonucu arttırılır veya ithalat giderleri sonucu düşer. Harcama fonksiyonuna net ihracatı katmak, net ihracat pozitif değere sahipse harcama eğrisini yukarı doğru kaydıracaktır veya ihracattaki artmalar ya da ithalattaki azalma harcama eğrisini tekrar yukarı doğru kaydırırken ihracattaki azalma eğrinin aşağı doğru kaymasına neden olur. Sonuçta, birbirinden bağımsız olarak yapılan ihracat ve ithalat belirtildiği şekilde harcama akımını etkiler. Sabit döviz kuru uygulamasında, en azından kısa bir süre için bu mümkün olabilir. Fakat esnek döviz kuru uygulamasında, önemli değişiklikler döviz kurunu da etkileyecek ve başka değişmelere de neden olacaktır. Gerçekten, eğer, döviz piyasalarında dövize olan talebin kaynağı, sermaye akımları olmaksızın sadece ithalat ve ihracat olsa, serbestçe dalgalanmaya bırakılan döviz kuru ithalat ve ihracatı eşit hale getirir. Bu koşullar altında net ihracat önemsenmeyebilir. Bu arada, biz, döviz kurunda kafi derecede istikrar olduğunu, hem sermaye akınlarında hem de devlet müdahaleleriyle, ihracat ve ithalatın en azından kısa dönem için birbirinden bağımsızca dalgalanabildiğini varsayıyoruz.

Harcama akımına, davranış ilişkilerini de gözönüne alarak iki yeni harcama akımını katarak yeni harcama fonksiyonunu belirlemeye çalışıyoruz.

$$X = X_o \qquad M = mY \qquad E = C + I + G + (x-M)$$

$$Y = (c\,TR_o + I_o + G_o) + C(1-t)Y + (X_o - mY)$$

$$Y = C\,TR_o + I_o + G_o + cY - ctY + X_o - mY$$

$$Y - cY + ctY + mY = c\,TR_o + I_o + G_o + X_o$$

$$Y(1-c + ct+m) = c\,TR_o + I_o + G_o + X_o$$

$$Y = \frac{1}{1-c + ct + m}\,(I_o + G_o + X_o + c\,TR_o)$$

(E = Y) denge koşulundan, dört sektörü içeren açık makroekonomi denge koşulunu belirlemiş oluruz. Açık ekonomik modelde harcama çoğaltanının değeri;

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

$$K = \frac{1}{1-c(1-t)+m}$$

şeklinde bulunmuş olur.

Çoğaltanın değerine, tüketim ve vergi parametrelerinin yanında ithalat meyli dediğimiz gelirin bir fonksiyonu olan ithalat parametresi de katılmış olur.(1)

(1) Lipsey Richard G., age, p.550,551,552.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

# BÖLÜM 9 - PARA, FİNANSAL KURULUŞLAR VE MERKEZ BANKASI

## 91. PARA

İnsanlar, paranın insan yaşamında ve insan refahında oynadığı rolün ve hiç bir zaman yeterli olmadığının bilincindedirler. Para, mallara hükmedebilmeyi sağlasa da dünyada artan para arzı mevcut mal miktarlarını değiştirmemektedir. Para kendi başına mal ve hizmet üretimini mümkün hale getirmese bile, üretiminde kullanılan üretim faktörlerinin büyük ölçeklerde bir araya gelmesini mümkün kılar. Ekonominin hayat akımı gibi olan ve yokluğunda modern ekonomilerin mevcut olamayacağını bildiğimiz para, faktörlerin getirisi olarak iş sahiplerinden hanehalkına ve mal ve hizmetlerin getirisi olarak hanehalkından işsalanlarına doğru akar.

Biz, harcama akımlarının arttırılması veya azaltılması yoluyla ekonomik aktivitenin genişletilebildiğini veya daraltılabildiğini biliyoruz. Ekonomi tarihinin ilk safhalarında paranın miktarındaki değişmelerin fiyatlar düzeyindeki değişmelerle ortak hareket ettiği kabul edildi. Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda ekonomistler ekonominin geniş kapsamlı işlevsel teorisini geliştirdiler ve para bu teorinin çok özel bir kısmı oldu. Kavramsal olarak ekonominin parasal ve reel olarak bölünebildiği düşünüldü. Ekonominin reel bölümünde arz ve talep yoluyla kaynakların dağılımı belirlendi. Bu dağılım nispi fiyat yapısına dayandırıldı. Yani aynı ihtiyacı karşılayan iki maldan hangisinin üretileceği iki malın fiyatları arasındaki ilişkiyle ilgilidir. İlk iktisatçılara göre fiyat düzeyi de ekonominin parasal kesiminde belirlendi. Para arzındaki bir artışın arzedilen mal miktarı arttırılamadığından fiyatlara yansıdığı yani fiyatları yükselttiği kabul edildi.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## 910. Paranın Tanımı ve Fonksiyonları:

Pek çok insan paranın kıymetli metalden yapılması gerekliliğine veya altın, gümüş gibi kıymetli, somut değerlere dönüstürülmesi gerekliliğine inanır. Ayrıca paranın asli yüksek bir değere sahibolması gerekliliğine veya para olarak kullanılan şeye yüksek bir değer atfedilmesi gerekliliğine inanılır. Bu doğru değildir. Para, değişim aracı olarak kabul edilmiş herhangi bir şeydir.(1)

### Değişim Aracı:

Bir değişim aracı, mal ve hizmetlerin ve kaynakların alımında daha sonra başka muameleler için kolayca kullanılabileceği bilindiğinden ödeme aracı olarak kullanımı rahatça kabul edilen şeydir. Çeşitli şeyler para olarak kullanılabilir.

Eğer herhangi bir şey para olarak hizmet görüyorsa paranın değeri nasıl belirlenir? Para değişim aracı olduğundan, örneğin 10 $'lık bir banknot, satın alabildiği kaynaklar, hizmet ve mallarla veya değiştokuş edilebildikleriyle ölçülür. Enflasyonda paranın değeri, aynı miktar parayla daha az kaynak, hizmet ve mal alabildiğinden azalır. Ciddi enflasyon dönemleri paranın değerinde önemli bozulmalara neden olabilir.

Para olmasaydı ne olabilirdi? Bir değişim aracının yokluğunda bir trampa sistemi gelişebilir. Trampa ile direkt mal ve hizmet değişimi oluşur: örneğin, ben, verdiğin psikoloji kitabı yerine, sana, kanping donanımı veririm. Hemen hemen bir ekonominin, karmaşık derecede bir trampa sistemiyle işletilmesi imkânsızdır. Sadece bireyler mi ne alıp satacaklarına karar vermeli yoksa, bu yöresel olarak mı yapılmalı? Bir değişim aracı veya değişim aracı olarak para, trampa sisteminin problemlerini ortadan kaldırır. Herkes, kaynaklar, mal ve hizmetler için para kabul etmeye istekli olduğundan, mal ve hizmet isteklerinin uyuşması gereknez.

Para, öncelikle değişim aracı olarak hizmet verir, ve ilâve olarak iki fonksiyon daha icra eder: değer ölçüsüdür ve servet biriktirme, ödeme aracıdır.

---

(1) Hailstones Thomas J. and Frank V.Mastianna, age, p.169,170 ve bkz. Patrick J.Welch and Gerry Welch, age, p.220,221,222.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ-YAYINEVİ

. Değer Ölçme:

Her ülkenin parası baz olarak alınan bir birimle ifade edilir. Amerika'da Dolar, Fransa'da Frank, Almanya'da Mark, Türkiye'de Türk Lirası gibi. Baz birimle tanımlanan para ile, her bir malın, hizmetin, kaynağın değeri birimin çarpımı veya alt bölünü olarak ifade edilebilir. Örneğin, bir ev 120 milyon, bir araba 12 milyon olarak fiyatlandırıldığında, evin değerinin 120 milyon baz birim ve otomobilin değerinin 12 milyon baz birim olduğu veya evin ondabiri değerinde olduğu anlaşılır. Değer ölçmede paranın yokluğunda, bunun gibi basit bir karşılaştırmanın yapılması zor olurdu. Bütün kaynakların, mal ve hizmetlerin değeri, her bir kalemin değeri diğer bir kalemle karşılaştırma yoluyla belirlenmeliydi. Genel bir ölçüye göre bütün kaynakların, mal ve hizmetlerin değerlerinin ifade edilebilmesi, ekonomik kararların verilmesinde gerekli bilgi miktarını büyük oranda azaltır.

. Servet Biriktirme Aracı:

Para aynı zamanda servet biriktirme aracıdır. İnsanlara, gelecekte kullanma niyetiyle gelirlerini veya servetlerini biriktirmeye izin verir. Kısaca para tasarruf yöntemini kolaylaştırır. Paranın aynı zamanda mal ve hizmet ödemelerinin geciktirilmesine izin vermesi borçlanmayı ve alacaklı olmayı kolaylaştırır. Bir alacaklı gelecekteki bir ödemenin kabul edilebilirliği hakkında bir endişeye sahibolduğunda para ve mal biriktirmede kararsız olabilir.

Paranın bu son fonksiyonunun ışığı altında, kronik veya şiddetli bir enflasyonun ekonomiyi zayıflatabileceği veya tahribedebileceğini görmek kolaylaşır. Ciddi ve uzun fiyat artışları dönemlerinde, paranın servet biriktirme aracı olarak hizmet etme yeteneği zayıflatılmış olur. Eğer gelecekteki alım gücünün yükselen fiyatlar nedeniyle ciddi şekilde aşınmaya uğrayacağı bekleniyorsa, insanlar paralarını tasarruf etmede isteksiz hale geleceklerdir. İnsanlar, ödünç verilen paranın düşük alım gücüne sahibolarak geri ödeneceğini bekliyorlarsa, çeşitli amaçlarla veya yatırım amacıyla para bulunması, borçlanma güçleşecektir.(1)

---

(1) Hailstones Thomas J. and Frank Mastrianna, age, p.169,170,171 ve bkz. Philip Hardwick-Bahadur Khan-John Langmead, age, p.339,340.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

911. Para Türleri:

Paranın kökeni antik çağlara kadar iner. Paranın kullanımı insanları takasın hantallığından kurtardığından, kullanımının genel olarak kabul edilen bir maddenin bilinmesinden itibaren sözkonusu olmalıdır. Çeşitli mal türleri ve kıymetli maden ve taşları para olarak kullanılmışlardır.

İlk paralar, metal paralar şeklindeydi ve madeni para şekline çevrilebilen bakır, gümüş, altın gibi madenlerden yapılmıştı. Paranın yüzündeki nominal değeri ile gerçek değeri aynıydı. Krallar, değeri düşürülmüş para basmak istediklerinde paraya çevrilen madene, düşük madenleri kattılar. Böylece paranın reel ve nominal değerleri aynı olmaktan uzaklaştı.

. Gresham Kanunu:

Bu kanun yanlış bir atfetmeyle Elizabethan'ın maliye bakanı Sir Thomas Gresham'e nisbedilmiştir[1]. Henry VIII'in değerini tahrif ettiği paraya itimat kazandırmaya çalışırken "Kötü para iyi parayı kovar" ifadesini kullanmıştır. Eğer değeri tahrif edilmiş metal para nominal değerinin altında bir reel değer taşıyorsa, insanlar aynı nominal ve reel değeri taşıyan eski parayı eriterek elde ettikleri metalle daha fazla, tağşiş edilmiş yeni para alabileceklerdir. Eğer cezalandırılma sözkonusuysa bu herkesin kolaylıkla yapabileceği bir şey olmamakla birlikte iktisadi bir doğruyu-olasılığı göstermektedir. İnsanlar, yeterli finansal olgunluğa eriştiklerinde paranın sadece bir değişim aracı olduğunu kabul edeceklerdir. Bununla beraber nominal ve reel değerlerinin aynı olduğu metal para ve tağşiş edilmiş para piyasada değişim aracı olarak görev yaparken insanlar ödemelerini tağşiş edilmiş parayla yapıp diğerlerini ellerinde tutmayı tercih edeceklerdir.

. Metal Paralar:

İlk paralar değerli madenlerden yapıldılar. Paranın üzerinde yazılı nominal değeri ile reel değeri olan maden değeri aynı olan paralardır.

---

(1) Whitehead Geoffrey, a.g.e., p.187.

Bakır, gümüş, altın gibi madenler madeni paraların yapımında kullanıldı. Değişik nedenlerle madeni paraların içine değersiz maden katarak nominal değeriyle reel değerinin farklılaştırılması eski devirlerde enflasyonun ortaya çıkmasına neden olmuş ve iktisatçıların miktar kuramını ortaya atmalarına neden olmuştur.(1)

- Kağıt Para:

Para tarihinin en önemli gelişimi kağıt paranın dolaşıma çıkmasıdır. Değerli madenlerin değişim aracı olarak kullanıldığı dönemlerde, değerli madeni taşımak ve korunaktaki zorluk, değerli madenlerin makbuz karşılığı bankerlere emanetini getirmiştir. Aynı bankere güven duyan tacirler arasındaki alışverişlerde bankerlerin makbuzlarının değişim aracı olarak kullanılması kağıt para kullanımının temeli olmuştur. İlk ortaya çıktığında, kağıt para, değerli maden-altının aynı miktarını ödemeye söz veriştir. Ödeme sözü önce bankerler sonra da bankalarca verilmiştir. Kurumlar güvenilirliklerini korudukları sürece, onların çıkardıkları kağıtlar altın kadar iyi niteliğini sürdürecektir. Bu türden kağıt para istenildiğinde değerli madene çevrilebilir yahut değiştirilebilir. Bu tür kağıt paraya banknot, bu şekilde, ülke parası altına çevrilebiliyorsa ülke altın standardındadır denir. Kağıt paranın tam karşılığının bulunduğu güveni, kağıt paranın rahatça dolaşımının nedenidir. Ve kağıt para her eldeğiştirdiğinde karşılığı olan altının eldeğiştirmesine gerek olmadığı keşfedilmiştir. Ancak kağıt paranın tanınmadığı alanlarda karşılığı olan değerli madene ihtiyaç duyulmuştur. Ekonominin genişlediği oranda para ihtiyacına da gerek duyulması kasalarda, karşılığı altının muhafaza edilmesinde zorluk yaratmıştır. Ayrıca para ihracının fazlalaşmasına karşılık değerli madenler aynı oranda artmadığından, ihraç edilen kağıt paranın belli bir oranında değerli madenin elde tutulmasına karar verilmiş ve kısmî karşılıklı kağıt para kullanımına başlanmıştır.

Eğer bireyler, değerli mal ve hizmetlerini para karşılığında verdiklerinde, para bir değeri temsil ediyorsa, o değer tarafından desteklenmiyordur. Bir ekonomide para dokunulabilir bir değer tarafından desteklendiğinde mala dayalı para standardı sözkonusudur. Bu tip para standardında, parasal otoriteler parayı, bir miktar altın, gümüş veya bir diğer

(1) Lipsey Richard G., age, p.569.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

değerli madenin değerine bağlarlar. Eğer para altınla destekleniyorsa ekonomi altın standardındadır denilir. Eğer para gümüşe bağlanmışsa, ekonomi gümüş standardındadır. Örneğin Amerika 1933'e kadar altın para standardına sahipti. Altın, para arzını desteklemiyordu, serbestçe halkın elinde dolaşımdaydı. 1934'te Amerikan halkı altın standardına geçti. Doları elinde bulunduranlara talebettiğinde altın ödenebilirdi. 1950'de pek çok uluslararası borcun altınla ödenmesi altın rezervlerinin zayıflamasına neden oldu. Bu da altına bağlı para arzını azalttı. Başkan Richard Nixon, Amerika Birleşik Devletleri resmi altın rezervlerinin azalması dolayısıyla doların altına konvertibilitesini durdurdu. 1971'de Birleşik Devletler ekonomisi kağıt para standardına geçti ve halk mal-hizmet değişiminde kağıt parayı kabul etti.(1)

Kağıt para standardında, ihraç edilen kağıt para doğrudan ekonomi tarafından desteklenir. Mal ve hizmetlerin değişiminde paranın kabulü, devlet tarafından desteklenen paranın alım gücüne insanların inanç ve itimadıdır.

Bir ulus için kağıt para standardı, herhangi bir mal, gümüş veya altın standardına bağlı paradan daha mı kötüdür? Altın veya gümüşle desteklenen para arzının inanılırlığı tartışılabilir. Geçmişte paranın kıymetli madenlerle desteklendiği dönemlerde de panikler ve parasal krizler yaşanmıştır. Kağıt paranın altın veya gümüş'e dönüştürülebileceği bilgisi, insanları endişelendiklerinde daha heyecanlı davranmaya iter. Bir ulusun ekonomik veya potansiyel nedenlerle sınırlı miktarda altın veya gümüşe sahibolması bu hareketlerdeki gerekçedir. Bir ulusun para arzının ekonomisinin yaşam kanı olması, ekonomideki para miktarının ekonominin kendi gereksinme ve koşullarından çok altın, gümüş gibi mevcut bir mala bağlanması ne kadar doğrudur? Bununla beraber kağıt para standardına geçildiğinde karşılaşılan en muhtemel problem para arzının yönetimidir.

- Çağdaş Para (Kaydi para):

Banka müşterileri, daha eski devirlerde altını güvenceli korumak için bankaya yatırdıkları gibi günümüzde de madeni ve kağıt paraları bankaya yatırırlar. Eğer müşteriler bir borcu ödeyeceklerse bankadan para çekerek

---

(1) Welch Patrick J. and Gerry Welch, age, p.235,236.

ödemede bulunabilirler veya mevduatlarındaki parayı çekler kanalıyla transfer edebilirler.

912. Kaydi Paranın Yaratılması:

Para arzının büyük bir kısmını mevduatlar oluşturur. Mevduatlar, kredi paraları diğer bir deyişle banka paralarıdır. İki tip mevduat vardır. Birinci tip banka mevduatları, çek hesabınıza para yatırdığınızda oluşur. Bu mevduatlar para arzının bir kısmı olarak kabul edilir.

Türetilen mevduatlar, ikinci tip banka mevduatlarını oluşturur ve bankadan borçlandığınızda oluşur. Bu tür mevduatlar borçlardan yaratılır. Banka, açılan krediye karşılık nakit vermek yerine banka hesabı açar. Hesabınıza karşı yazılan çek, alımgücünü oluşturur. Hernekadar bankaya nakit koymamışsanız da banka çek tanzim eder. Genişleyen mevduatlar para arzında artışa neden olacaktır. Mevduatların parasal görünüşünün karmaşıklığından dolayı tedrici olarak anlatılmaya çalışılacaktır.

. Kişisel Borç Senetleri:

Çiftçi A'nın, yiyecek, tohum, gübre ve çiftlik işlerine yardım için kiraladığı işçilere ödenmek üzere 6 milyon ₺'ye ihtiyacı vardır. Çiftçi A, satıcıdan ürün alındığında ödemek üzere tanzim ettiği borç senedinin kabulünü rica eder. Eğer tacir çiftçiyi tanımıyorsa ya da ödeyebileceğinden şüpheli ise çiftçi A'nın teklifini reddeder. Aynı zorluğu tohum ve gübre alımlarında ve çiftlik işleri için işçi kiralarken de yaşar. İşçilerde, kendi ve ailelerinin gereksinimlerini karşılarken çiftçi A'nın kişisel senetlerini kullanmakta aynı zorlukları yaşayacaklardır. Çiftçi A iyi tanınmadığından borcunu ödeyip ödeyemeceği bilinmeyecektir. Eğer çiftçi A'nın borç senedi kabul edilirse, yiyecek satıcısı, tohumcu, gübreci ve işçilerle değişimde para şeklinde hizmet verecektir.

. Türetilmiş Mevduat Hesapları:

Şimdi örneğimizde çiftçi A'nın kişisel kredisini kullanamadığını ve borç para kullanmak için bankaya gittiğini farzedelim. Problemini bankacılarla konuştuğunda, eğer isterse munzam teminat karşılığı borçlanabilecegi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

söylenir. Çiftçi A'nın 6 milyon ₺'lık krediye karşılık 10 milyon ₺'lik teçhizatını munzam karşılık gösterdiğini farzedelim. Emniyet amacıyla, genellikle teminat gösterilen malın değerinin borç miktarını aşması istenir. Eğer borç bir yıl içinse, çiftçi A'dan 6 milyon ₺'nin bir yıllık geri ödemesi için örneğin %10 faiz ödemesi de istenir.

Eğer banka çiftçi A'ya 6 milyon ₺ öderse o da gereksinimlerini kolaylıkla alabilir. İnsanlar dolaşındaki parayı kolaylıkla kabul eder. Banka faiz geliri elde etmek için borç verdiğinde elde edeceği gelir sınırlıdır. Bankanın 100 milyar nakit reservleri olsa ve bütün bu parayı bir yıllığına %10 faizle ödünç olarak verse bir yılda elde edebileceği faiz geliri 10 milyardır. Bu sınırlama bankaların daha kârlı ödünç para verme metodları aramasına yol açar.

Eğer çiftçi A bugün 6 milyon ₺ borçlanmak için bankaya gelse, banka ona 6 milyon ₺ nakit vermek yerine onun için mevduat türeterek borç sağlayacaktır. Bu durumda çiftçi A hesaba para yatırılmamasına rağmen türetilmiş bu mevduata karşılık çek yazabilmektedir. Bankaya, üstünde taşıdığı belirlenmiş miktarın ödenmesi için bir ödeme tasarımı olan bu çekler, mal ve hizmet alımında insanlar tarafından iyi niyetle kabul edilirler. Bu para arzında bir artış demektir. Çekler, mevduatlara karşı yazılır. Banka ödünç para vermediğinden, kredilere sınır yoktur. Bununla beraber çekini tahsil etmek isteyenler için yeterli miktarda nakit tutmak gerekir.

Eğer çek alan herkes nakte çevirmek isterse, ve eğer para daima banka dışındaysa, banka yazılan çekler miktarında nakte ihtiyaç duyacaktır. Eğer banka işe başlarken 100 milyon ₺'ye sahipse, bütün yazılan ve nakte çevrilen çekler bu miktara eşit olacağından sadece 100 milyon ₺ ödeyebilir. Reservler tükenmiş olacaktır.

Uygulamada olaylar üç nedenle bu şekilde gelişmeyecektir. 1) İnsanların tümü derhal çeklerini nakte dönüştürmeyeceklerdir. Bazı çekler, nakte dönüştürülmeden evvel toplumda ciro edilerek dolaşacaktır. 2) Bazı insanlar çeki nakte dönüştürmek yerine kredi hesabının olduğu bankaya mevduat olarak yatıracaklardır. Bu durumda da para bankayı terketmeyecektir.

Hesaplarda sadece çek yazandan çek yazılana transfer yapılacak, bankanın nakit rezervlerinde azalma olmayacaktır. 3) Eğer biri çeki nakte çevirip bankadan parayı alsa bile, bu parayı harcayacağından başka biri bu paranın bir kısmıyla bankada hesap açabileceğinden bankanın nakit rezervlerindeki azalma fazla olmayabilir.

Sonuç olarak bu üç nedenden dolayı banka mevcut çeklerinin değerinin çok altında nakdi kasasında bulundurabilecektir. Bütün çek sahiplerinin çeklerini aynı zamanda nakte çevirme olasılığı oldukça düşüktür. Bununla beraber bankalara mevduatlarının bir miktarını ellerinde tutma zorunluluğu getirilmiştir. Bu rezerv miktarı gerekliliği bankaların borç verme yeteneklerine sınır getirecektir. Ve tutulması gereken rezerv miktarı büyüdüğünde bankaların kredi verebilme yetenekleri küçülecektir.

Şu ana kadar bir mevduat kuruluşunun para yaratabilme yeteneği üzerinde duruldu. Bununla beraber rezervlerdeki değişmelerin paranın yaratılması ve yapılanmasındaki potansiyel etkileri anlayabilmek için bütün bir sistem gözönüne alınmalıdır. Sistem bir bütün olarak çalıştığında, rezervlerdeki bir değişme çoğaltan etkisi yaratarak parasal sistemde para yaratılmasına veya paranın tahribine neden olur. Yani rezervlerdeki değişiklik daralma yönündeyse çoğaltan parasal sistemi daraltacak, artış yönündeyse çoğaltan parasal sistemi genişletecektir.(1)

Para çoğaltanının büyüklüğü rezerv ihtiyacına (mevduat munzam karşılıkları) dayanır. Para çoğaltanının büyüklüğü kadar rezerv değişmesi para arzına yansır. Bunu eşitlik olarak ifade ettiğimizde;

para çoğaltanı x rezervlerdeki değişme = para arzındaki toplam değişme

şeklinde yazılır. Banka sisteminde rezerv artışı 8 milyon ₺, rezerv gereksinimi (mevduat munzam karşılık oranı) %20 ise yaratılan para 40 milyon ₺ olacaktır (Çoğaltanın değeri 5 olacaktır). Ve para rezervlerinde 8 milyon ₺'lik bir azalma, %10 rezerv gereksinimi para arzını 80 milyon ₺ azaltacaktır (Çoğaltanın değeri 100 : 10 = 10) Para rezervlerinde artış ta veya azalış ta para çoğaltanı aynı yönde çalışır.

---

(1) Hailstones Thomas J. and Frank V.Mastrianna, age, p.170,171,172,173, 174 ve bkz. Welch Patrick J. and Gerry Welch, age, p.258,259,260, 261,262,263.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

913. Paranın Özellikleri

Para, genel kabul görmeli ve istikrarlı bir değerde olmalıdır. Dayanıklı ve paslanmaz olmalıdır. Ve taklit edilmesi güç olmalıdır, taşınabilir olmalıdır ve küçük birimlere ayrılabilmelidir.

. Genel kabul görmelidir. Çünkü paranın nominal değeri ve reel değeri farklı olduğundan değişim aracı olarak gücünü devletten alır.

. Dayanıklı olmalıdır. Kağıt ve madeni paranın üretimi pahalıdır. Genellikle madeni paraların ömrü uzundur. Kağıt paralar çok daha kısa ömürlüdür. Metal paraların paslanmaz olması önemlidir.

. Taklid edilememesi; İhraç para taklit edildiğinde mal ve hizmet talebedilebildiğinden taklit edilemeyecek şekilde üretilmelidir.

. Taşınabilir olmalıdır; Altın para ve diğer madeni paraların ağır olması, kolay taşınamamasına, fonksiyonlarını icra edememelerine neden olur.

. Bölünebilmeli; Paranın daha küçük muamelelerde de ödeme gücünü kullanabilmesi için küçük birimlere ayrılması gerekir.

914. Para Arzı ve Baz Para Kavramı:

Her ekonomi, değişimde kullanılan bir para miktarına sahiptir. Para arzı nasıl oluşur ve arz ne kadar büyüktür? Para arzı tanımlanmadıkça soru tam olarak cevaplandırılmış olmaz.

Para arzı, para talebinin tarif edildiği gibi, benzer bir yolla tanımlanır. Mal arzı dendiğinde ifade edilen müteşebbisin sattığı mal miktarıdır. Arz, zaman boyunca bir akımdır.' Mallar sürekli olarak üretilmektedir. Para da ise arz farklıdır. Para arzı, aynen para talebi gibi, elde tutulan paranın ihracıdır. Para, bir kimse tarafından elde tutulmadıkça mevcut değildir. Diğer bir deyişle, herhangi bir andaki paranın arzı, toplumun bütün üyelerinin ellerinde bulunan paranın toplamıdır. Para arzı, toplam para stokudur.(1)

---

(1) Lipsey Richard G., age, p.589.

Para arzı ve para talebini, para stokunun arzı ve talebini göstermekte kullanalım. Para arzında bir yükselme para stokunda bir yükselmeyi gösterir. Bütün diğer mallar devamlı akım şeklinde fabrikalardan dışarı akıtılır ve tüketilir. Para arzının ise bir stok olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü para mallarda olduğu gibi sürekli üretilip tüketilmez. Olan para arzı çeşitli amaçlar için defalarca ve çeşitli yollarla kullanılır. Paranın değişim aracı olmasının bir anlamı da sonsuz olmasıdır, yani yıpranıp tedavülden kaldırılıncaya kadar tükenmemesidir.

Para arzını veya stokunu ne oluşturmaktadır? Dikkatimizi banka parası üzerinde yoğunlaştıralım. İtibari banka paresi geçmişte altınla desteklenmekteydi. Merkez bankasında mevcut altınları temsil etmekteydi. Bugün ise merkez bankasındaki altın miktarına göre değil, fakat toplumların para talebine göre karar verilir. Toplum parasını kağıt para şeklinde tutmaya karar verdiğinde bu para merkez bankasınca ihraç edilir. Christmas'ta, insanlar daha çok parayı Christmas alışverişinde kullanmak ister. Ve itibari para ihracı otomatik olarak yükselir. Ekonomik olarak itibari para ihracının ölçüsü önemsizdir. Toplum, parasının belli bir oranını kağıt para şeklinde, geri kalanını da banka bakiyesi şeklinde tutmaya karar verir. Ekonomik bakış açısından banknot ve banka hesabı arasındaki fark önemsizdir. Öyleyse, para arzı elde tutulan para miktarının toplamıdır, bunun büyük bir bölümünü de banka paraları oluşturur. Bir toplumun banka parası arzı, tüm toplum üyelerinin banka mevduatlarının toplamlar toplamıdır. Banka parası arzındaki artma veya azalma, banka mevduatları toplam hacmindeki artma veya düşmedir. Para arzındaki bu tür değişmelerin önemini anlamak için banka mevduatları hacminin nasıl farklılaştığını görmeliyiz.

Banka mevduatlarının toplamı bankaların arzıdır. Fakat bankalar arzu ettikleri kadar çok ihraçta bulunamazlar. Banka mevduatlarının hacmi ülkeler merkez bankalarınca kontrol edilir. Buradan merkez bankalarının fonksiyonları üzerinde durmamız gerektiğini görüyoruz.

Ülke para arzının banka parası ve ihraç edilen kağıt ve madeni paralardan oluştuğunu görmekteyiz. Merkez Bankası tarafından ihraç edilen kağıt para ve hazine tarafından ihraç edilen madeni para baz parayı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

oluşturmaktadır. Baz para ve vadesiz banka mevduatları dar anlamda para arzını oluştururlar. Daha geniş anlamda para arzı, para benzeri tedavül vasıtalarının da katılımıyla meydana gelir.

915. Para Talebi:

Piyasada gerçekleşen çeşitli muameleler ve bunun yanında yatırımları yürütmek için gerekli fonlar, gelirden harcanmayıp ertesi günlerin ihtiyaçları için hazır tutulan ve kısmen atıl halde muhafaza edilen paranın dolaşına akıtılması ve aktarılması ile oluşurlar. Bu aktarılma günümüz ekonomilerinde faiz ödemeleri yoluyla sağlanır. Üstünde durulması gerekli nokta gelir sahiplerinin hangi maksatlarla para tuttukları ve faizin bu davranışlarda ne kadar etken olduğudur.

Paranın elde tutulmasının bir maliyeti vardır. Eğer para faiz geliri getiren kıymetli evrakların alımında kullanılırsa kazanç sağlar. Para mal ve hizmet sağlamak için elde tutulduğunda, en azından, elde tutanların fırsat maliyetleri kadar değerlidir. Fertlerin paralarını likit, yani her an, diledikleri gibi elde tutma yolundaki tercihlerine "likidite tercihi" denilir. Faiz oranı, burada, servetlerini para yerine diğer şekillerde tutmanın karşılığı olarak para sahiplerine ödenen bedeldir. Bu durumda faiz, likidite tercihinden vazgeçmenin bir bedeli olduğu kadar, aynı zamanda likit para tutulmasının maliyetidir.

Para talebi olarak adlandırılan paranın toplam miktarı, çeşitli amaçlarla insanların ellerinde tuttukları paraların toplamına eşittir. Sonuç olarak para miktarı bir stoktur, ve insanların nakit ve mevduat olarak ellerinde tutmayı arzu ettikleri para demek olan para talebi de bir stoktur. Bu, elde tutulan para olan para talebini, tüketilmek için istenilen mal ve hizmet talebinden farklılaştırır. Tüketim malları için talep bir akımdır ve bir zaman dilimi içinde gerçekleşir.

Likidite tercihi para talebiyle aynı anlama gelmektedir. Çünkü elinde likit tutan kimse çeşitli güdülerle para talep ediyor demektir. Bu güdüler Keynes'ten beri üç gurupta toplanmaktadır. 1.işlem (muamele) motifiyle para talebi 2.ihtiyat motifiyle para talebi 3.spekülasyon motifiyle para talebi.(1)

(1) Lipsey Richard G., age, p.582,583.

. **İşlemler için para talebi:** Ekonomide gerçekleşen bütün işlemler için para gerekir. Tüketiciler ve üreticiler günlük alışverişlerini yürütebilmek için bir miktar hazır para tutmak zorundadır. Muamele miktarı olarak adlandırılan akımdan dolayı elde tutulan para miktarına muamele motifiyle para talebi denir. İşlemler için para tutma, gelirlerin elde edilmesiyle ihtiyaçların karşılanması için yapılan harcamalar arasındaki gecikmeden ileri gelmektedir. Harcama, gününde yapılırken gelir belli günlerde elde edilmektedir. O nedenle de ilerideki günlerde yapılacak harcamalar için elde bir miktar para tutulması gerekir. Paranın kazanılması ile harcamaların yapıldığı zaman arasındaki süre ne kadar kısa olursa işlem motifiyle elde tutulan para o kadar azalır. Günlük kazanan kimse aynı günde harcamasını yapacağından işlem motifiyle para tutma gereğini hissetmez. Fakat aylık kazanç sağlayanlar harcamaları için kenara para ayırmak zorundadır. İşlem motifiyle para talebi gelirin bir fonksiyonudur.

. **İhtiyat güdüsüyle para talebi:** İnsanlar belli bir miktar parayı, işsizlik tehlikesi veya hastalık, kaza ve pek çok belirsiz tehlikeler için ihtiyat olarak elinde tutar. Bu yolla elde tutulan para insanlara ve insanların yaşam şekillerine göre değişir. Eğer sinirli bir insan ise elinde ihtiyat motifiyle tuttuğu para daha çok olacaktır. Eğer rahat bir insansa daha az parayı elinde bulunduracaktır. Eğer iyimser bir insansa bakış açısı farklı olacak, eğer kötümser biriyse bakış açısı elinde tuttuğu para miktarı farklı olacaktır. Elde tutulan para miktarı insanların gelirlerinin sabit bir oranı şeklinde değildir. Genellikle zengin kimselerin ihtiyat motifiyle ellerinde bulundurdukları para fakir bir insanın elinde tuttuğu paradan fazladır. Fakat yine de bunun böyle olması gerekmez. Elde tutulan para miktarı bireylere bağlı olduğundan değişiklik gösterir. Fakat ihtiyat güdüsüyle elde para tutma, gelirin bir fonksiyonudur ve gelirin artan oranlı bir fonksiyonudur. Gelir seviyesi yükseldikçe ihtiyat güdüsüyle elde tutulan para miktarı artar.

. **Spekülasyon güdüsüyle para talebi:** Para, mal ve hizmet sağlamak için elde tutulduğunda, maliyeti, alternatif kullanımları kadardır. İşlem ve ihtiyat motifiyle tutulanların dışında, likit olarak elde tutulan

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

para bir takım alanlara kanalize edilmiş olsa bir gelir getirecektir. Azgelişmiş ülkelerde tahvil piyasaları gelişmemiş olduğundan, bu gibi ülkelerde tasarruflara uygulanan faizin, likit tutulan paranın maliyeti olduğunu söyleyebiliriz. Spekülasyon motifiyle elde para tutulması, fertlerin spekülatif davranışlara girip fiyat hareketlerinden yararlanmak istemesiyle ilgilidir. Spekülasyon, fertlerin bilgi ve tahmin güçleriyle gelecekteki fiyat artışlarından yararlanabilecekleri alanlara para yatırmalarıdır. Dolayısıyla risk unsuru taşır. Fert tahminleri doğru çıkmazsa zarara girebilir, doğru çıkarsa kazanç sağlar. Faiz oranlarının düşük olduğu dönemlerde, parayı elde tutmanın maliyeti de düşük olacağından, parayı likit tutarak spekülatif yatırımlara gitmenin yollarını arar. Faiz oranlarının yüksek olduğu dönemlerde likit fonların faiz geliri elde etmek için bankalara tasarruf olarak akması sözkonusu olabilir. Gelişmemiş ülkelerde spekülatif yatırımlar daha çok gayrimenkul ve altın piyasalarında yapılır. Gelişmiş ülkelerde ise insanlar, tahvil piyasaları gelişmiş olduğundan tasarruflarını bu piyasalara yönlendirerek daha yüksek kazançlar sağlarlar. Paralarını tahvil piyasalarına yönlendiren kimseler, düşük gelir getiren tahvillerini satıp daima daha yüksek gelir sağlayanlarına yatırım yaparlar. Elde tutulan paranın maliyeti faiz gelirleri olmaktadır. Yükselen faiz oranları likit fonların bu piyasalara akmasını sağlar. Spekülasyon motifiyle para talebi faiz oranlarının fonksiyonudur.

## 92. FİNANSAL KURULUŞLAR

### 920. Bankacılık Sistemi:

Bankalar, kaydi para yaratabilen dolayısıyla da bir ülkenin para arzını etkileyen kuruluşlardır. Ve çağdaş bankacılık sistemini oluşturan çok sayıda kurum tipi vardır. Bankacılık sisteminin denetimini elinde tutan Merkez bankaları bir devlet bankasıdır. Bu banka aracılığıyla devletler hükümetlerin para politikalarını uygularlar. Mali aracılar olarak adlandırabileceğimiz bankalar tasarruf sahiplerinden mevduat kabul edip yatırımcılara kredi verdiklerinde parasal fonların akışında aracılık rolü oynarlar. Devlet izniyle kurulan özel kuruluşlardır.

Bankacılık ifadesi ile anlatılmak istenen ticari banka denilen finansal kuruluşların çek hesaplarını sürdürdükleri mevduat kabul ettikleri

müşterileri için endüstriyel, ticari ve tüketici ödüncü veren, mali danışmanlık yapmak, tasarruf hesabı hizmeti vermek ve seyahat çeki satışı gibi çok sayıda fonksiyon icra eden kuruluşlar olmasıdır.

Ticari bankalar kâr oluşturan kuruluşlardır. Mevduat çekerek, bu fonları ödünçlere çevirirler, faiz geliri getiren kıymetli evraka yatırırlar veya yatırımlara yönelterek gelir sağlarlar. Ticari bankalar diğer iş sahaları, kâr amaçlı organizasyonlar gibi olmalarına rağmen, parasal sistem içindeki vazgeçilmez rolleri nedeniyle diğer iş alanlarından ayrılırlar. Bankalar para arzının büyük bir bölümünü teşkil eden mevduata taleplerini sürdürürler ve aktiviteleriyle ekonomideki para miktarını değiştirebilirler. Para yaratma kabiliyetlerini kötüye kullanmamaları için ve bankaların güçlü ve emniyetli olmaları gerekliliği nedeniyle devlet tarafından bir takım düzenlemeler yapılır, ticari bankalar için standartlar oluşturulur. Düzenlemeler ticari bankaların farklı olduğu hakkında yanıltıcı olmamalıdır. Bankalar, fonksiyonlarına göre farklıdır. Düzenlemeler, mevduatlar için desteklenen miktarı, banka yatırımları için verilen risk derecesi, kuruluş işlemlerine başlamak için gerekli sermaye miktarı, bankanın şube açma imkanı, vs. gibi konulardadır.

. Bankalararası İşbirliği:

Ticari bankaların bir çok bankalararası işbirliği ilişkisi vardır. Bankalararası işbirliğinin en önemli şekillerinden biri bankaların çeklerinin dolaşımıdır. Banka mevduatları, bankalar birbirlerinin çeklerini kabul ettiklerinden etkin değişim aracıdırlar. Bankalar ellerinde toplanan birbirlerine ait çekleri takas odaları kanalıyla gönderirler. Çekler toplamı farkı kayıtlara geçirilerek düzenlemeye gidilir.

Bankalararası işbirliğinin bir diğer örneği, bankaların kredi verilmesinde birbirlerine destek olmaları gösterilebilir. Büyük kuruluşların kredi ihtiyacını karşılayamayan tek bir banka, diğer bankalarla oluşturduğu bir gurup yardımıyla "havuz borç" uygulamasına gider.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

921. Banka Türleri:

Mevduat sahipleriyle borç para almak isteyenler arasında, mali aracı rolü üstlenen bankaları uzmanlaştıkları kredi muamelelerine göre Ticaret bankaları, Sanayi bankaları, Ziraat bankaları, İpotek bankaları ve Merkez bankaları olarak gruplamak mümkündür.

. Ticaret Bankaları; Kısa vadeli kredi veren bankalardır. Topladıkları mevduatları karşılığı olarak kredi verirler. Mevduat bankaları olarak ta adlandırılırlar. Kâr amaçlı bankalardır. Mevduat çeknek amacıyla bir takım hizmetler de sunarlar. Yine sağladıkları bazı hizmetlerden gelir elde ederlerse de bu gelirlerinin çok küçük bir bölümünü oluşturur

Ticaret bankaları, çek kullanımının yaygın olduğu gelişmiş ülkelerde para stokunun büyük kısmı ticaret bankalarındaki vadesiz mevduatlardan oluşur. Ticaret bankaları para arzını da oluşturan kurumlardır. Geçmiş uygulamaları nedeniyle ticaret bankaları ismini taşırlar. Bu bankaların kredilere esas teşkil eden fonları vadesiz mevduatlardan oluştuğundan kısa vadeli borç vermeleri uygun görülmüştü. Zamanla bu bankalarında uğraş alanları sanayi, madencelik sahalarına kaymış, orta ve uzun vadeli krediler vermeğe başlamışlarsa da geçmiş uygulamalar nedeniyle isimleri ticaret bankaları olarak kalmıştır. Biz de ticaret bankalarına örnek olarak Yapı ve Kredi Bankası, Akbank, İş Bankası gibi bankalar gösterilebilir.

. Sanayi Bankaları; Daha çok sınai işlere kredi veren bankalardır. Sermayeleri oldukça yüksektir. Aynı zamanda mevduat kabul ederler ve uzun vadeli kredi verirler. Sınai bankaların faaliyetleri, özellikle sermaye piyasalarının gelişmediği hisse senedi ihracıyla şirketlerin sermaye gereksinimlerini karşılıyamadıkları azgelişmiş ülkelerde çok önem kazanır. Ticaret bankalarının kısa vadeli kredi verme eğiliminde olmaları sanayi bankalarının kalkınmada önemli rol oynamalarına neden olmaktadır. Orta ve uzun vadeli kredilerle kurulmakta olan veya genişletilen sınai işletmelerin teçhizat gereksinimleri karşılanır. Türkiye'de bu tür bankalara örnek olarak kısmen İş Bankası, Sınai Kalkınma Bankası, Etibank, Sümerbank, Sınai Yatırım Bankası gösterilebilir.

. Ziraat Bankaları; Ziraate kredi veren bankalardır. Çiftçilerin kısa, orta ve uzun vadeli kredi ihtiyaçlarını karşılarlar. Ürünün ekilmesiyle satılması arasındaki dönemde gereken finansal ihtiyaçın karşılanması kısa vadeli kredi tipini oluşturur. Toprağın iyileştirilmesi, sulama tesislerinin iyileştirilmesi için gerekli finansmanın sağlanması orta vadeli kredi tipini oluşturur. Çiftçinin toprak edinmesi için gerekli finansal ihtiyacın giderilmesi uzun vadeli kredi tipini oluşturmaktadır. Türkiye'de örneği T.C.Ziraat Bankası'dır.

. İpotek Bankaları; Gayrimenkul karşılığı kredi açan banka türleridir. Ayrıca konut yapımı için uzun vadeli kredi veren bankalardır. Bizzat bina yaptırarak ihtiyaç sahiplerine kredi ile satar. Ülkemizde örneği Emlak Bankasıdır. Eskiden yürürlükte olan Emniyet Sandığı da gayrimenkul üzerinden ipotekle para verirdi.

. Merkez Bankaları; (emisyon, ihraç bankası) : Banknot veya kağıt para çıkaran bankalardır. Merkez bankaları devletin bankalarıdır, hükümetlerin para politikalarını yürüterek ülke milli gelirini ve fiyat seviyesini etkileyen para arzını istenilen düzeyde tutarlar. Ülkelerin merkez bankaları üstlendikleri görevler nedeniyle aynı nitelikleri yansıtırlar. Üstlendikleri görevleri; hükümetlerin ve ticari bankaların bankerleri olmaları, mali piyasaları düzenlemeleri, ülkenin para arzını kontrol etmeleri olarak guruplandırabiliriz.

93. MERKEZ BANKALARI

930. Merkez Bankalarının İşlevleri:

. Ticari Bankaların Bankeri; Merkez bankaları ticari bankalardan mevduat kabul eder ve istek üzerine transferini sağlar. Ve büyük nakte ihtiyacı olan ticari bankalara kısa dönemli kredi açar. Reeskont, tahvil karşılığı avans, altın ve döviz karşılığı avans, kurye kredisi aracılığıyla gerekli finansmanı yapar.

. Hükümetin Bankası; Merkez bankaları hükümetin bankalarıdır. Devletin parasını muhafaza ederler. Devlete ödenecek paralar ya doğrudan merkez

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bankasına ödenir veya paraların ödendiği daire veya banka bu parayı merkez bankasına öder. Devlet ödemelerini merkez bankası aracılığıyla yapar ve hükümetler vergi gelirlerinden daha fazla paraya gerek duyduklarında tahvil satarak merkez bankası aracılığıyla para sağlar.

. Banka Sisteminin Denetlenmesi; Merkez bankalarının bir başka önemli işlevidir. Bankaların temel fonksiyonu mevduat sahipleriyle kredi alanlar arasında mali aracı olmasıdır. Bankaların fonlarının büyük kısmını mevduat sahiplerinden topladıkları mevduat oluşturmaktadır. Banka sisteminin denetlenmesi mevduat sahiplerinin haklarının korunması açısından önemlidir. Bir çok Ülkede bu görev merkez bankalarına aittir.

. Ülke Para Arzının Kontrolü; Para politikaları merkez bankalarının temel işlevini oluşturmaktadır. Genel ekonomik politikalarla uyumlu bir para politikasının uygulanması, gerekli ölçüde likiditenin sağlanmasıyla mümkündür. Merkez bankası gerekli likiditeyi büyük oranda bankalar kanalıyla ihraç eder ve piyasadan likidite çekimini büyük oranda bankalar kanalıyla sağlar.

Ülke para arzının kontrolünü; açık piyasa işlemlerini gerçekleştirmek, zorunlu karşılık oranlarının tespiti, reeskont oranlarının tespiti ve reeskonta kabul edilecek senet türleri ve karşılığında avans verilecek tahvil türlerinin tespiti, döviz mevduatına uygulanacak karşılık oranlarının tespiti yoluyla sağlar. Para arzının kontrolünde ikincil araç olarak kullanılan selektif kredi denetimleri, kredilerin nitelikleri (amaçları) gözönüne alınarak dağıtılmasıdır. Bankalara telkin yoluyla ve munzam karşılık oranlarının denetlenmesi yoluyla selektif kredi denetimleri yapılabilir.(1)

931. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Kurulması:

Türkiye Cumhüriyet Merkez Bankası, 28 Mayıs 1930 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisine, uzun hazırlık çalışmaları sonucu oluşturulmuş Kanun tasarısının 11 Haziran 1930 tarihinde kabulü sonucu kurulmuştur. Kuruluş çalışmalarının ardından 3 Ekim 1931 tarihinde Ankara'da faaliye-

---

(1) Hailstones Thomas J. and Frank V.Mastrianna, age, p.182,183.

te başlamıştır[1].

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Hiçbir savaşla ölçülemeyecek kadar büyük yıkıntılara neden olan ve dünyanın büyük bir kesimini içine alan Birinci Dünya Savaşı sonrası, savaş süresince ülkelerin yüksek oranda banknot ihraç etmeleri sonucu, savaş sonrası para sisteni istikrarı, düzeltilmesi güç bir duruma sokulmuştu. Parasal istikrarın sağlanabilmesi amacıyla uluslararası düzenlemelere gidilmiş. Milletler Cemiyeti Meclisi'nin çabalarıyla toplantılar düzenlenmiştir. Brüksel'de, 39 ülke temsilcisinin katılmasıyla 24 Eylül' den, 8 Ekim 1920'ye kadar süren mali konferans; para, kambiyo, tediye muvazenesi konularında oluşturulan tasarıyı bütün ülkelerin uygulaması dileğiyle kabul etmiştir. Tasarıda yer alan maddelerden biri savaş süresince hükümetlere karşı çıkamayarak emisyonu arttıran merkez bankalarının bağımsız kılınmasıyla ilgilidir.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası 11 Haziran 1930 tarih ve 1715 sayılı Yasa ile banknot ihracı imtiyazı ile kurulmuştur. Merkez Bankasının amacı, kanunun ikinci maddesinde, "memleketin iktisadî inkişafına yardım" olarak konulmuş, bunun için Banka; i) iskonto fiyatını tespit ve para piyasasının tedavülünü tanzim etmek, ii) hazine muamelelerini ifa etmek, iii) hükümetle müştereken Türk evrakı nakdiyesinin müstakbel istikrarına matuf bütün tedbirleri ittihaz eylemek ile görevlendirilmiştir[2].

Merkez Bankasının kuruluş sermayesi, dünyadaki ihraç bankalarının sermayelerinin tetkiki ve bu bankaların sermayelerinin çek mütevazı rakamları içerdiklerinin gö.ülmesi sonucu 15.000.000 lira tespit edilmiştir. Bankanın hisse senetleri dört gurupta toplanmış, A gurubu hisse senetleri Hükümet müesseselerine ayrılarak, toplam sermayenin %15'ini geçmemesine ve karşılıklarının Hükümet tarafından halis altın olarak ve tevdi tarihindeki fiyatlarla, Merkez Bankasına ödenmesi gereği belirtilmiştir. B gurubu hisse senetleri, Türkiye'de faaliyette bulunan "milli bankalara" ayrılmış, Banka sermayesinin %10'unu teşkil eden 15.000 hisse de milli bankalar dışındaki bankalar ile imtiyazlı şirketlere

(1) Tekeli İlhan-Selim İlkin, Para ve Kredi Sisteminin Oluşumunda Bir Aşama, TC.Merkez Bankası, 50.Yıl Kuruluş Armağanı, TC.Merkez Bankası Ankara, 1981, Önsöz.

(2) Tekeli İlhan-Selim İlkin, a.g.e., S.283.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tahsis edilmiştir. D gurubu hisse senetleri de Türk ticaret mümessilleri ve Türk tabiyetindeki hükmî ve hakikî şahıslara tahsis olunmuştur[1].

T.C.Merkez Bankası bir anonim şirket olarak kurulmuştur. Hissedarlar Umumi Heyeti, İdare Meclisi, Murakıplar, İskonto ve Kredi Encümeni, İdare Heyeti, Umum Müdürlük ve Şube Müdürleri organlarından müteşekkil bir örgüte sahiptir. 1715 sayılı kanun ve 77.madde ile Merkez Bankası'nı hariçte ve mahkemeler önünde Umum Müdürün temsil etmesi, İdare Meclisinin teklifi ve İcra Vekilleri Heyetinin kararı ile Reisicumhur tarafından beş sene müddetle tayin edilmesi, Umum Müdürün mebus veya memur olamayacağı gibi, hiç bir banka veya şirkette İdare Meclisi azası ve vazifesi devam ettiği müddetçe, hiç bir banka veya şirkette hissedar dahi olamayacağı ve Merkez Bankası'nın temettüüne iştirak edemeyeceği belirlenmiştir[2].

Merkez Bankası'nın kurulmasıyla beklenen en önemli işlev Türk Parasının istikrarının sağlanmasıdır. 1715 sayılı kanunla da Banka, devletin gerek içte ve gerek yabancı ülkelerdeki tahsilat ve tediyatını ve bilcümle hazine muamelatını ve ülkenin içinde ve dışındaki her türlü para nakil işlerini yerine getireceği, buna karşılık Hazineye ve İnhisar İdarelerine ait nakitlerin Cumhuriyet Merkez Bankası'na yatırılacağı ve Merkez Bankasının devlet kuruluşlarının mevduatına faiz vermeyeceği belirlenmiştir[3]. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası da, her merkez bankası gibi, iskonto ve tekrar iskonto (reeskont) muameleleri yapabilecekti[4]. Merkez Bankası, kendisi banknot ihraç eden müessese olduğu ve devlet mevduatını faizsiz olarak elinde tutmak yetkisine sahibolduğundan, özel mevduat toplamaya yöneltilmemiş, bankalar üstü konumunu korumuştur.

TC.Merkez Bankası'nın bu temel işlevleri dışında; i) ücret karşılığında esham ve tahvilâtı ve kıymetli eşya ve evrakı muhafaza ve idare eder, ii) sikke veya külçe altın alıp, satabilir, iii) fiilen altına tahvili kabil olan ecnebi dövizleri alıp satabileceği belirlenmiştir.

---

(1) Tekeli İlhan-Selim İlkin, a.g.e., s.284.
(2) Tekeli İlhan-Selim İlkin, a.g.e., s.287.
(3) Tekeli İlhan-Selim İlkin, a.g.e., s.289
(4) Tekeli İlhan-Selim İlkin, a.g.e., s.290.

T.C.Merkez Bankası bir anonim şirket olarak kurulmuş, 30 yıllık banknot çıkarma imtiyazı gibi imtiyazlarla donatılmış, diğer yandan faaliyetlerine önemli sınırlamalar konulmuştur.

Merkez Bankası Kanunu, Türk ekonomisinin göstergesi haline gelecek merkez bankası işlemlerinin, halka ve mali çevrelere ve hisse sahiplerine, gayet açıklıkla duyurulmasını amaçlamıştır. Bankanın, her sene, gayet sarih olarak tanzim edilecek bilançosu, Maliye Bakanlığı'na tevdi ve Umumi Heyetin içtinasından en az bir buçuk ay evvel, Resmi Gazete'de neşredileceğini, bundan başka Banka'nın, her hafta, vaziyetini muhtasaran gösteren bir bülten neşrederek, resmi ve diğer gazetelere, ecnebi memleketlerdeki ihraç bankalarına, borsalara, ticaret odalarına ve diğer ilgili yerlere gönderileceği belirtilmiştir.

Hazırlanan kanun, Merkez Bankasının, doğrudan bir devlet bankası olması yerine, hükümete karşı belli ölçüde bağımsızlığı olan bir anonim şirket modeline göre kurulmasını benimsediğinden, Bankanın kuruluşun da, Maliye Vekâletine değil, ondan bağımsız olan bir "tesis" heyetine bırakmıştır(1).

932. T.C.Merkez Bankası'nın İşlevleri:

Merkez Bankalarının temel işlevi, genel ekonomik politikalarla uyumlu bir para politikasının yürütülmesidir. Para politikası, istikrarlı bir ekonominin gerek duyduğu likiditenin ekonomiye Merkez Bankası'nca enjekte edilmesidir. Merkez Bankasının piyasaya arz ettiği likiditenin büyük bölümü bankalar kanalıyla ekonomiye verilmekte ve yine bankalar kanalıyla ekonomiden çekilmektedir. Merkez bankalarının bir diğer temel işlevi de bankalar sisteminin denetlenmesidir. Bankaların kullandıkları fonların büyük bir bölümünü tasarruf sahiplerinden topladıkları mevduat oluşturmaktadır. Bu nedenle de bankaların denetimi önem kazanmaktadır.

T.C.Merkez Bankası Kanunu'nda belirtilen para politikasının yürütülmesi ile ilgili işlemleri; bankalara kaynak sağlamak, zorunlu karşılıkları düzenlemek, faiz oranlarının belirlenmesi, bankalararası para piyasasının

---

(1) Tekeli İlhan-Selim İlkin, a.g.e., s.293.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

işlerliğinin sağlanması, açık piyasa işlemleri, bankaların denetlenmesi, döviz rezervleri ile ilgili yürütmeleri sağlanak şeklinde sıralayabiliriz.

. Merkez Bankası'nca bankalara kaynak sağlanması: T.C.Merkez Bankası, bankalar tarafından getirilen ticari senet ve vesikaları reeskonta kabul ederek veya tahvil karşılığı bankalara avans vererek piyasaya para sürer. Reeskonta kabul edilecek senet ve karşılığında avans verilecek tahvil türleri, azami tutarları ve vadeleri Merkez Bankası Kanunun' da belirtilmiştir. Verilen reeskont kredileri ve avanslar bankalarca Merkez Bankası'na geri ödendiği zaman piyasadan para çekilmiş olur. Reeskont ve tahvil karşılığı avans dışında Merkez Bankası altın ve döviz karşılığı avans verme ve kurye kredisi açma yoluyla bankalara kaynak sağlar.

. Zorunlu karşılıklar: T.C.Merkez Bankası, bankaların yükümlülüklerine karşı bulunduracakları kanuni karşılıkların oranlarını belirleyerek kredi hacminin, dolayısıyla da ekonominin likiditesini etkiler. Türk bankacılık sisteminde umuni disponibilite ve mevduat munzam karşılıkları olarak iki kanuni karşılık vardır. Kanuni karşılıkların, diğer anonim şirketlerde de ayrılan, dolayısıyla Merkez Bankasında da ayrılan muhtemel zararlar karşılığı (ihtiyat), kanuni yedek akçe, umumi yedek akçe ayrılması uygulamalarıyla karıştırılmaması gerekir. Kanuni disponibilite uygulamasıyla bankalar T.C.Merkez Bankası'nın belirlediği oranda disponibl değeri ellerinde bulundururlar. Ve nelerin yükümlülük, nelerin disponibl değer sayılacağı T.C.Merkez Bankası'nca belirlenir. Bankalar ayrıca mevduat munzam karşılıklarını da T.C.Merkez Bankası nezdinde açacakları özel bloke bir hesaba nakten yatırmak zorundadırlar. Munzam karşılık oranı da ekonominin durumuna göre T.C.Merkez Bankası'nca belirlenmektedir.

. Faiz oranlarının belirlenmesi: Yetkisi Bankalar Kanunu'na göre Bakanlar Kurulu'na aittir. Bakanlar Kurulu faiz oranlarını belirleyebilir, kısmen veya tamamen serbest bırakabilir veya T.C.Merkez Bankası'nı bu fonksiyonları yerine getirmede yetkili kılabilir.

. Bankalararası para piyasası; T.C.Merkez Bankası nezdinde kurulmuş ve 2 Nisan 1986 tarihinde çalışmaya başlamıştır. Bu piyasada, bankalar, Merkez Bankası'nın aracılığıyla birbirlerini tanımaksızın borç alıp verebilmektedirler. Piyasanın kurulmasıyla nakit gereksinimi ve fazlası olan bankalar risk yüklenmeksizin işlem görecekleri bir mekanizmaya kavuşmuşlardır. Bankalararası para piyasasında faiz oranı arz ve talebe göre belirlenmektedir. Ekonominin likidite durumuna göre faiz oranları ve işlem hacmini izleyen Merkez Bankası para politikasının yönlendirilmesinde gerekli sinyalleri para piyasasından almaktadır. Bu piyasanın hacmi 1987'de 38 trilyon lirayı aşmıştır.

. Açık piyasa işlemleri; T.C.Merkez Bankası Kanunu ve umumi disponibilite ve munzam karşılık sistemlerinde gerçekleştirilen gerekli değişiklikler, bankalararası para piyasasının kurulması gibi düzenlemeler; devlet iç borçlanma senetlerinin ihaleyle satışı sistemine geçilmesinden sonra 4 Şubat 1987 tarihinde açık piyasa işlemleri başlatılmıştır. Ekonominin likidite durumu gözönüne alınarak devlet iç borçlanma senetlerinin doğrudan alımı veya geri satım vaadi ile alımı yapılarak likidite düzeyinin arttırılması, ya da bu senetlerin doğrudan satışı ve geri alım vaadi ile satışı yoluyla likiditenin azaltılması şeklinde açık piyasa işlemleri gerçekleştirilmektedir.

. Bankaların denetlenmesi'ne önem verildiğinden T.C.Merkez Bankası'nın bu konudaki görev ve yetkileri genişletilmiştir. Bankalar yıllık bilançoları ile kâr ve zarar hesaplarını, yönetim kurulu ve denetçi raporları ile birlikte, genel kurullarının toplantı tarihinden itibaren bir ay içinde Merkez Bankası'na vermekle yükümlüdürler.

T.C.Merkez Bankası, müşterilerin kişisel tevdiat hesapları dışında, bankalardan mevduat, kredi, döviz ve diğer işlemlerine ait her türlü bilgiyi isteyebilir. Ayrıca, bankalar, mali durumlarının gözetim ve denetiminin sağlanması amacıyla Başbakanlıkça belirlenen, bağımsız denetim kuruluşlarınca hazırlanacak denetim raporlarını T.C.Merkez Bankası'na verirler. Merkez Bankası'nca belirlenen süre içinde istenilen bilgileri bankalar, T.C.Merkez Bankası'na vermek zorundadırlar. Bankaların mali durumları Merkez Bankasınca izlenir, incelenir, gerektiğinde

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

önerilerle birlikte Merkez Bankası'nın görüşleri Başbakanlığa bildirilir.

. Döviz işlemleri; Son yıllarda döviz işlemlerindeki artışlar bankalardaki döviz tevdiat hesaplarında artışlara ve uluslararası para piyasalarında yapılan işlemler hacmindeki artışlar döviz işlemlerinin etkili denetim ve gözetimini gerektirmiştir. T.C.Merkez Bankası düzenleyici olarak, bankaların T.C.Merkez Bankası nezdinde döviz tevdiat hesabı munzam karşılığı oluşturmalarını, bankaların döviz cinsi yükümlülükleri karşılığı Merkez Bankası'nca saptanan likidite oranında likit döviz varlığı bulundurmalarını sağlamaktadır. Bankaların aşırı kur riski altına girmelerini önlemek amacıyla, bankaların döviz mevcutları ve alacaklarının döviz borçlarına bölümü ile hesaplanan "kur riski oranı"'nın alt ve üst sınırları T.C.Merkez Bankası'nca saptanmaktadır. Ayrıca "döviz tevdiat hesabı kullanım oranı" olarak adlandırılan ve bankaların döviz tevdiat hesaplarında biriken döviz kaynaklarının ihracat ve döviz kazandırıcı işlemlerde kullanılabilmesi için döviz kredisi kullandırma zorunluluğu getirilen bu oran da T.C.Merkez Bankası'nca belirlenmektedir.

. Risk Santralizasyonu; Bankaların vadesinde ödenmeyen senetlerle ilgili yaptıkları protestoların diğer bankalara bildirilebilmesi amacıyla T.C.Merkez Bankası'nca yürütülen bir teşkilâttır.

. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu; T.C.Merkez Bankası'nca yönetilmekte ve temsil edilmektedir.

. Merkez Bankası'nın Hükümetle İlikileri; Mali ve ekonomik danışmanlık, mali ajanlık, hazinedarlık olmak üzere guruplandırılabilir.

T.C.Merkez Bankası, gerektiğinde para, banka, kredilerle ilgili konularda alınacak önlemler hakkında hükümete görüş bildirir. Ayrıca, T.C. Merkez Bankası iç borç senetleri mali servisi, kambiyo denetlenmesi, dış ticaret rejimi uygulaması ve benzeri işlemlerle ilgili olarak hükümet tarafından görevlendirilebilir. Hazinedarlık görevi çerçevesinde T.C.Merkez Bankası devletin her türlü para alımı ve ödeme işlemlerini yapar, Hazine'ye kısa süreli avans hesabı açar. Merkez Bankası-Hazine ilişkileri para politikasının yürütülmesi açısından büyük önem taşır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## BÖLÜM 10- EKONOMİ VE DEVLET

Modern kapitalist ekonomilerde yaşayan halk daima devletin ekonomik kararlarından etkilenmiştir. Devlet elde edilen gelirlerin bir bölümünü; gelir vergileri, satış vergileri, yerel vergiler, sosyal güvenlik katılımları, anonim şirket kârları üzerinden alınan vergiler, veraset vergileri ve sermaye kazançları üzerinden alınan vergiler şeklinde alarak bireylerin harcama güçlerini daraltmıştır. Bunun yanında bireyler devletten, sosyal güvenlik programları çerçevesinde gelir sağlar. İşveren olarak devlet geniş bir çalışan gurubuna gelir sağlar. Veya üretilen malların büyük bir bölümü devlete satılır. Bunun yanında pek çok çocuk devlet okullarına gider, pek çok insan devlet hastahanelerinde tedavi görür. Ve yine bireyler devletin parklarından, yüzme havuzlarından, yollarından, taşımacılığından ve sağladığı diğer kamusal hizmetlerden yararlanır. Ve de pek çok insan devletin çevreye yönelik kamu politikalarıyla ve doğal kaynakların nasıl korunduğuyla ilgilidir.

Modern kapitalist ülkelerde kamu ve özel sektör etkileşim içinde çalışır. Ekonomik sistem ne devlet sektörü ne de özel sektör yapısındadır. Devlet ve özel sektörün belli oranlarda yeraldığı karma bir ekonomi şeklindedir. Amerika'da daha sınırlı yer almasına rağmen kamu teşebbüsleri bir çok gelişmiş Avrupa ülkesinde geniş rol oynar. Devlet sektörünün ekonomik aktiviteleri ekonomide önemli rol oynamaktadır. Bütçe fonksiyonlarının ötesinde, kamu politikaları yoluyla da ekonomik aktiviteyi etkiler, parasal araçlarla, düzenleyici politikalarla (örneğin tam rekabeti sağlayarak) ve diğer araçlarla ekonomi içindeki rolünü sürdürür.

Kamu kesimi, karma sistem içindeki işlemlerini yalnızca parasal değil, sahibolduğu kaynak düzeyi, kaynakların kullanıma tahsisi, gelir dağılımının düzenlenmesi ve ekonomik aktivite düzeyini daraltmak veya

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

genişletmek yoluyla da gerçekleştirir. Kamu kesiminin geleneksel işlevi finansmana tekabül ederse de günümüz modern ekonomilerinde ekonomik problemlerle olduğu kadar sosyal problemlerle de ilgilenmek devletin görevleri arasındadır. Devlet sektörünün çalışmalarının anlaşılması bazı nedenlerle önemlidir. Biri, devletin vergi ve harcamalarının büyüklüğü nedeniyle ekonomideki fonksiyonlarının çok önemli olmasıdır. Mal ve hizmetlerin tek en büyük alıcısı olarak devlet sektörü görülür. Ülke çapında bir sulama sisteminin tesise başlanması veya ertelenmesi kararının alımı veya savunma sistemiyle ilgili yahut sosyal konut projeleriyle ilgili kararların alımının veya vergilerin arttırılması ya da azaltılması ile ilgili kararların ekonomi üzerinde büyük etkilere sahibolduğu anlaşılabilir. Benzer şekilde harcamaların değiştirilmesi kararının ekonomiyi ne derece etkileyebileceği anlaşılabilir. Devletin, tüm ekonomik faaliyetleri vergi ve harcamalarda değişiklikler yaparak etkileyebilmesi, daraltabilmesi ve genişletebilmesi çok önemlidir. Daha önceki bölümlerde gördüğümüz gibi harcama akımından sızıntılar ve harcama akımına enjeksiyonlar yoluyla ekonomide üretim düzeyinin istihdam ve gelir seviyelerinin ve fiyatların etkilenebilmesi mümkündür. Vergiler, alımlar ve transferlerin düzenlenmesi yoluyle devlet harcama akımının büyüklüğünü etkiler, dolayısıyla da ekonomi çıktı düzeyini, istihdamı, geliri ve fiyatları etkileyebilir. Harcamalar ve vergiler yoluyla ekonominin etkilenebilmesine mali politika adı verilir.

Devlet sektörünün vergi ve harcama politikalarının etkinliği, izlediği trend, devlet sektörünün ekonomi üzerindeki etkilerinin büyüklüğü nedeniyle çok önemlidir. Bu politikalar son yıllarda daha da çok dikkatlerin odak noktası olmuştur. Müzmin leşen bütçe açıkları, bütçe dengesinin sağlanması gerekliliği ve vergi reformları ciddi tartışmaların konusudur. Ayrıca, devlet harcama ve vergileri, politik platformda ve seçimler nedeniyle de artan önem sahibolmuştur. Kamu sektörü terimiyle ifade edilen kamu politikasının bütçe sektörüdür.

## 10.1.KAMU SEKTÖRÜ GEREĞİ

Normatif bir bakış açısıyla baktığımızda; "Kamu sektörü niçin gereklidir?" sorusunu cevaplamanız gerekir. Eğer toplumumuzda genel kabul

gören bir varsayımla başlarsak; 1. ulusal çıktı kompozisyonunun tüketici tercihleri doğrultusunda olması, 2. eğer merkezi karar alma yoksa, niçin ekonomi özel sektörün çalışmasına terkedilmemektedir. Başka bir yolla ortaya koyarsak neden ekonomi piyasa güçlerinin kendi kendine çalışmasına terkedilmektense devletin müdahalesine konu oluyor? Bütün süren devlet; tüketici seçimi, tercihleri ve kararalma varsayımlarından öte mevcut politik ve sosyal ideolojileri yansıtır. Fakat bu, gerçeğin bir bölümüdür. Üzerinde durulması gereken nokta piyasa mekanizmasının tek başına bütün fonksiyonları icra edememesidir. Kamu politikasına; yol göstermek, düzeltmek ve arttırmak için belli alanlarda gerek duyulur. İdeolojik konularla ilgili olmaksızın, daha ziyade teknik olarak uygun ölçüde kamu sektörü gerekliliği gerçeğinin realize edilmesi önemlidir. Teknik olarak, kamu sektörü hangi noktalarda ekonomiye müdahale etmelidir?

Tam rekabet koşullarında mal ve faktör piyasalarında, tüketici tercihlerinin piyasa mekanizması kanalıyla, en düşük maliyetle ve en etkin kaynak kullanımıyla üretileceği belirtilir. Üretici ve tüketicinin piyasaya girişi için hiç bir engel bulunmamalı ve piyasa ile ilgili tüm bilgelere sahibolunmalıdır. Devlet düzenlemeleri ve diğer tedbirler bu koşulları güvenliğe almak için olmalıdır.

Azalan maliyetlerin tam rekabeti etkinsizlestirdiği yerde devletin müdahalesine gerek vardır. Ayrıca yasal temelde kamu yürütmeleri ve korumacılığı olmaksızın piyasa operasyonları için kontrata bağlı düzenlemeler ve değişim gerekleri mevcut olmaz.

Yasal yapılanma oluşturulsa ve rekabete koyulan engeller kaldırılsa da, üretimi ve tüketimi belli özellikte olan malların piyasa ekonomisinde üretilmesi müsait değildir. Dışsallık problemi piyasanın başarısız olmasına yolaçar ve kamu sektörü tarafından düzenlenmesi ve bütçe tarafından vergi-transfer ödemeleri yoluyla tedariki gerekir.

Sosyal değerler gelir dağılımında düzenlemeleri ve piyasa sisteminden kaynaklanan zenginlik ve mülkiyet haklarının ve mirasın nakli düzenlemeleri gerektirir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Piyasa sisteminin olduğu çok gelişmiş finansal ekonomilerde arzulanan; büyüme oranının, tam istihdamın, fiyat istikrarının sağlanması değil, kamu politikasının bu konuların güvenliği için gerekliliğidir(1).

## 102. DEVLETİN BAŞLICA FONKSİYONLARI

Devlet müdahaleleri hakkındaki standart yargının başlangıç noktası piyasa ekonomilerinde devletin olmadığı varsayıldığında ekonominin davranışıdır. Refah ekonomisi teorilerinde, eğer ekonomi mükemmel rekabet ortamındaysa, bütün piyasalarda pareto etkinliğinin mevcut olduğu düşünülür. Pareto etkinliği, hiç kimsenin bir başkasının refahını azaltmaksızın kendi refahını arttıramadığı durumdur. Piyasa ekonomisinin etkin çalıştığı zamanda dahi üretemediği mal ve hizmetler vardır. Eğer sosyal kararların bireylerin refahına dayandırılıyorsa, piyasa mekanizmasının etkinsiz olduğu noktalarda, devlet sosyal refahın arttırılmasında ne gibi görevler üstlenebilir. Devletin mali araçlar olan vergi ve harcama politikalarıyla ekonomiyi çeşitli yönlerde etkilemesi mümkündür. Bu politika konularını şu şekilde guruplayabiliriz.(1)

a. Sosyal malların tedariki veya toplam kaynakların özel ve sosyal mallar arasında dağılımı, bütçe politikasının kaynak tahsisi politikası olarak adlandırılabilir. Ve düzenleyici politikalar dağılım fonksiyonunun bir bölünü olarak alınabilir.

b. Zenginliğin ve gelirin düzenlenmesi, gelirin yeniden dağılımı fonksiyonu olarak tanımlanır.

c. Devletin kaynak dağılımından sapmaların olduğu noktalarda görev üstlenmesinden, gelirin yeniden dağılımını üstlenmesinden başka üstlendiği bir üçüncü gurup görev; yüksek istihdam düzeyinin sağlanarak işsizlik probleminin ortadan kaldırılması, yüksek istihdam düzeyini sağlarken mantıklı bir fiyat istikrarının da sağlanabilmesi ve uygun bir ekonomik büyüme oranına ulaşmak, tahsislerle ödemeler dengesini ve ticareti etkilemek anlamında bütçe politikasının kullanımı ekonomik istikrar ve ekonomik büyüme fonksiyonunun yerine getirilmesidir.

---

(1) Musgrave Richard A., Peggy B.Musgrave, age, p.5,6 ve bkz. Philip Hardwick-Bahadır Khan-John Langmead, age, p.180,181

Bu politika konuları veya ekonomik amaçlar farklı olduğundan, bir vergi veya harcama tedbiri bir konuyu daha fazla etkileyebilir. Amaçlar ters düşebilir. Bu nedenle problem, hangi amaca öncelik verilerek bütçenin nasıl şekillendirileceğidir.

**1020. Kaynak Tahsisi (dağılımı) Fonksiyonu**

Özel mallardan farklılık gösteren sosyal mallar veya bir diğer isimlendirmeyle kamu malları, piyasalarda üretici ve tüketici dengesi içinde üretilemeyen mallardır. Sosyal nitelikteki bu mallara kaynak tahsisi önerisine göre bütçe şekillendirilebilir.

Piyasa mekanizması bazı durumlarda tamamen başarısız olurken, bazı durumlarda da etkin olmayan bir fonksiyon ifa eder.

Piyasa mekanizmasının başarısızlığının temel nedeni bazı mal ve hizmetlere bireysel olarak ihtiyaç duyulurken bazılarına kollektif ihtiyaç duyulmasıdır. Mal ve hizmetler herkes için üretildiğinde ve hiç kimsenin kullanılımından hariç tutulamadığında, kamusal mallar olarak isimlendirilirler. Bununla beraber hem sosyal hem de özel mallar insan tercihleri ve sosyal çevreden etkilenirler. Hem sosyal hem de özel mallar tercih paftalarında yer alırlar. İnsanlar tercihlerini evleri ve arka bahçeleri arasında sıralayabileceği gibi arka bahçesi ve kamu parkı arasında da sıralayabilir. Farklılık daha çok özel ve kamu mallarından yararlanmada ortaya çıkar, çünkü sosyal malların kullanımı birey için sınırsızdır. Eğer birey bir hamburger ve bir çift ayakkabı tüketirse bu özel üretimler diğer bireylerin kullanımları için mevcut olmayacaktır. Tüketen ile diğer tüketiciler arasındaki ilişki tüketimde rakip olmalarıdır. Şimdi de hava kirliliği üzerinde duralım. Eğer havanın niteliğinde bir iyileşme sağlanırsa, sonuçta elde edilen, bütün nefes alanlar için vardır. Diğer bir deyişle, bazı malların farklı bireyler tarafından tüketimi rakip değildir, bir kişinin maldan yararlanımı diğerinin kazancını azaltmaz. Tedarik edilen her iki tip malda, tüketicinin hangi malda nasıl davranacağı önemlidir.

Piyasa mekanizması özel malların üretilmesinde uygundur. Piyasa sisteminde tüketici talebinin yönlendirdiği sinyaller önemlidir, üreticiyi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

hangi malı ne miktarda üretebileceği konusunda uyarır. Bu özel mallar için etkin bir mekanizmadır. Tüketici ödemede bulunmadığında malın tüketiminde hariç tutulur. Fakat durum sosyal mallar da böyle değildir. Sosyal mallarda bir tüketicinin yararlanmaya katılımdan hariç tutulması, tüketime katılımdan yararlanmayı azaltmadığından etkinsizdir. Sosyal mallar bireylere mülkiyet hakları için yetki vermediğinden piyasa fonksiyon icra etmez. Yarar herkes için mevcuttur ve tüketici bu gibi malların arzı için ödeme yapmakta isteksizdir. Tüketici ve üretici arasındaki ilişki kopacağından bu gibi malların tedarikini devlet sağlamalıdır.

Sosyal malların kamu tarafından sağlanmasında problem bu mallardan ne kadar üretileceğinin belirlenmesidir. Tüketiciler tarafından gönüllü ödemenin reddedilmesi temel zorluğu oluşturur. Sosyal malların faydasından yararlanan tüketicilerin gönüllü ödemede bulunmak için nedenleri olmadığı gibi sağladıkları faydanın ne kadar yüksek olduğunu belirtmeleri için de nedenleri yoktur. Zorluk, alıcılar tarafından yararın nasıl değerlendirilebileceğinde yatmaktadır. Geniş bir gurup içindeki bir tek tüketici herkes için mevcut olan toplam arzı etkileyemeyeceğinden, sağladığı hizmetin hizmetler sağlandığı müddetçe onun için ne kadar değerli olduğunu bildirmesine gerek yoktur.

Piyasa mekanizmasının kaynak tahsisinin etkinsiz olduğu noktalarda üretime katılarak sosyal mal üretmesi, kamu kesiminin modern kapitalist ekonomilerde üstlendiği rol olmaktadır.

Ulusal ve Yerel Sosyal Malların, ayırımı sağladıkları faydanın uzaklığıyla sağlanır. Ulusal savunmanın yapılmasının yararı bütün ulusa yaygınken, yol çizgilerinden elde edilen yarar sadece yerel vatandaşlara dönüktür. Bu nedenle, ulusal kamu hizmetleri ulusal hükümetlerce sağlanırken yerel kamu hizmetleri yerel idarelerce tedarik edilir.

Kamusal Mal ve Kamu Üretimi, birbiriyle ilişkisiz iki kavramdır. Kamusal mal sosyal mal anlamındadır ve piyasa mekanizmasının etkinsiz olduğu noktada devletin üretimi üstlenmesidir. Özel mallar ise özel teşebbüsler ve kamu teşebbüsleri tarafından üretilebilir, özel alıcılara satılabilir. Bu kuruluşlara örnek olarak kamusal enerji üretim merkezleri,

taşımacılık kuruluşları, ulusallaştırılmış kömür endüstrileri gösterilebilir. Sosyal mallar; uzay gemi sanayii, ağır harp sanayii mamulleri gibi. Aynı mallar özel teşebbüslerce de üretilip devlete satılabilir. Veya, bu gibi mallar direkt olarak kamu yönetimi altında sivil memurlar tarafından veya belediye teşebbüsleri tarafından üretilebilir. Kamu tarafından sağlanan mallarla ifade edilen, bütçe tarafından finanse edilen fiyatsız sağlanan mallar ifade edilmektedir. Nasıl üretildikleri, yani kamu tarafından mı üretildiği veya özel teşebbüs tarafından mı üretilip devlete satıldığı önemli değildir. Ulusal hesaplarda kamu sektörüne bakıldığında, sosyal malların maliyetlerinin; kamu çalışanlarına yapılan ödemeler ve özel teşebbüsten alınan mamullere yapılan ödemeler olarak ayrıldığı görülür. Piyasa mekanizmasına dayalı ekonomiler de kamu tarafından üretilen özel mallar piyasalarda sınırlı role sahiptir. Ve demokratik süreç içinde politik seçim ve devlet müdahalesi olmaksızın kamusal malların üretilmesi sözkonusu olmaz[1].

### 1021. Gelirin Yeniden Dağılımı

Piyasa mekanizmasının kaynakların etkin kullanımından sapma yaptığı noktalarda etkinlik sosyal malların üretilmesiyle sağlanmaktadır. Piyasa mekanizmalarında üretilen mal ve hizmetler gelir dağılımıyla ilişkilidir. Çünkü mal ve hizmetlerin ne kadar üretileceğini talep belirler. Talep ise ödeme gücüyle desteklenmedikçe yani parasal olarak ifade edilmeyen bir talebin üretimi etkilemesi sözkonusu olamaz. Kendi kendine işleyen bir piyasa mekanizmasında politika düzenlemelerinin yokluğu, gelir dağılımını öncelikle kişisel kazanç sağlama yeteneğini ve biriktirilmiş ve miras alınmış zenginliğin mülkiyetini de içeren faktör dağılımına dayandırılır. Faktör fiyatları yoluyla belirlenen faktör gelirleri dağılımında faktör gelirlerinin değeri marjinal üretimin değerine eşittir. Yani her faktöre marjinal verimliliği oranında fiyat ödenir. Gelir dağılımının dayandığı bu nokta piyasa ekonomisinde gelir dağılımında adaletin sağlanmadığının ifadesidir. Yani gelir dağılımı piyasa mekanizmasına dayandırıldığında ve faktör gelirleri yoluyla gelirin dağılımı sağlandığında, faktör gelirleri üretken faktörlere ödeneceğinden gelir dağılımı iktisadi bir kavram olarak adaleti

---

(1) Golladay Fredrick, L., age, p.151.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

içermeyecektir. Piyasa ekonomisinde veya merkezi planlı bir ekonomide kaynakların etkin dağılımı sağlanmış olabilir. Ve piyasada belirlenen faktör fiyatları, ücret ve şahsi hizmetlerin diğer getirileri tam rekabetle belirlense bile memnuniyet sağlayıp kabul edilmeyebilir. Gelir dağılımında adalet siyasal değer yargısını içerir, devletin geliri yeniden dağıtıcı bir rol üstlenmesi gerekir. Piyasa mekanizmasının başarı sağlayamadığı bu noktada, vergi-transfer ödemeleri yoluyla devletin görev alması, gelir dağılımında adaletin sağlamasını temin etmesi gereknektedir. Bunun sağlanması zordur. Bütçe tartışmaları içinde gelir dağılını, çekişme konusudur. Vergi-transfer ödemelerinin belirlenmesi anahtar rol oynamaktadır.

Ekonomi bilimi belli dağıtım yollarının ve effektif talebe dayanan kaynak dağılımının belirlenmesini sağlar. Refahın artması, ekonomik koşullarda birinin durumunda bir kötüleşme olmaksızın birinin durumunun iyileşmesi anlamındadır. Devlet kaynak dağılımında görev üstlendiğinde vergi alıp kamusal mal ve hizmet üretir. Vergilendirmenin marjinal değerlendirmeye göre olmasına karşın kamusal mal ve hizmetler herkesin yararlanımına eşit olarak sunulduğundan kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması gelir dağılımında adalet amacına da hizmet eder.(1)

. Gelir Dağılımı Politikasının Mali Araçları:

Vergi transfer ödemeleri mekanizması gelir dağılımı politikasının etkin aracıdır. Vergi tahsilinde; progressive vergi (artan oranlı) uygulaması yapılıp yüksek gelir guruplarının vergilendirilmesi düşük gelir guruplarının sübvanse edilmesi sözkonusudur. Bu yolla gelirin yeniden dağılımı da gerçekleştirilmiş olur. Progressive verginin uygulanarak sağlanan kamusal hizmetler arasında düşük gelir grupları için kamu evleri tedariki yer alır. Bir diğer yeniden dağılım, yüksek gelir gurubu tüketicilerin satın aldığı tüketim mallarına yüksek vergi oranları uygulanmasıyla düşük gelir gurubu tüketicinin kullandığı tüketim mallarının sübvanse edilmesi yeralır.

Gelir dağılımında adaletin sağlanması amacıyla alternatif politika araçları arasında yapılan tercihler refah kaybı ve etkinlik kaybı

(1) Atkinson Anthony B. and Joseph E. Stiglitz Public Economics, McGraw-Hill Book Company (UK) Limited, 1980, p.4,5,6,7,8,9,10.

ile sonuçlanabilir. Vergi-transfer mekanizmasıyla gelirin yeniden dağılımı, müdahalelere konu olmadığından avantaja sahiptir, fakat gelir ve boş zaman arasında sapmalara yol açabildiğinden etkinlik kaybı sözkonusudur. Optimal çözüm karma bir vergi-sübvansiyon politikasının uygulanması olabilir.

**1022. Ekonomik İstikrar ve Ekonomik Büyüme Gereği**

Ulusal ekonomilerde ekonomik istikrarın sağlanması otomatik olarak başarılamaz, bir takım politikaların uygulanmasını gerektirir. Bu politikaların yokluğunda ekonomi dalgalanmalara konu olabilir, devamlı bir işsizlik ve enflasyondan müteessir olabilir. 1970'li yıllarda yaşanan deneylerden enflasyon ve işsizliğin bir arada yaşanabildiği ve ekonomiyi daha da kötü hale getirebildiği görüldü.

Ekonomide, toplam talep düzeyine dayandırılan toplam istihdam ve fiyat düzeyiyle, cari fiyat seviyesiyle değerlendirilmiş çıktı kapasitesi arasında yakın ilişkiler mevcuttur. Talep seviyesi ekonomide ki binlerce tüketicinin harcama kararlarının fonksiyonudur. Bu kararlar tüketicilerin elde ettiği faktör getirilerine, geçmiş ve gelecekteki gelir seviyelerine bağlı olarak beklentilerine, zenginlik durumlarına ve kredibilitelerine bağlı olarak oluşur. Herhangi bir dönemde, harcama düzeyi emeğin ve diğer kaynakların tam istihdamını sağlamakta yetersiz olabilir. Çeşitli nedenlerle istihdamın kendi kendini otomatik olarak düzeltebileceği bir mekanizma olmayabilir. Veya genişletici politikalar toplam talebi gerekenden fazla arttırılabilir. Eğer ekonomi tam istihdamda veya tam istihdama yakınsa, yatırım harcamaları ve hanehalkı ödünçleri tasarruflardan büyük olduğunda ve/veya ihracatlar ithalattan büyük olduğunda, harcama akımının büyüklüğü enflasyona neden olabilir. Bu gibi durumlarda toplam talebi daraltmak için sınırlayıcı tedbirler gerekir. Diğer taraftan, yetersiz talebin mevcudiyeti daha da yetersizliğe neden olacak, fiyatlar seviyesinde herhangi bir artış daha da fiyat artışlarına ve enflasyonun yenilenmesine neden olacaktır. Bir enflasyon veya bir durgunluk beklentisi bireylerin davranışlarını da etkileyecektir. Bir durgunluk beklentisi olduğunda işadamları yatırım harcamalarını satışların düşeceği korkusuyla keserler. Ve yine durgunluk beklentisi hanehalkının işini

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kaybedecekleri korkusuyla tasarruflarını arttırmasına neden olur. Durgunluk korkusuyla hızlandırılan davranışlar gerçekten durgunluğun oluşmasına neden olur. Korkunun uyardığı tasarruf artışları, harcama akımından daha büyük sızıntıların olmasına ve yatırımlarda olan azalma, sızıntıların harcama akımına dönememesine neden olur. Tasarruflar arttırıldığından yatırımlarda oluşan azalma ve yatırım azalmalarının harcama akımında daralmalara yolaçması istihdam düzeyinde, gelir düzeyinde ve çıktı düzeyinde düşüşlere ve ekonominin durgunluğa sürüklenmesine yol açar. Bir enflasyon beklentisi enflasyona veya enflasyonun iyice kötüleşmesine yol açar. İyi ekonomik koşulların beklenmesi, refah içinde bir ekonominin sürdürülmesi için önemlidir. Durgunluktan çıkmak, ekonominin iyileşmesi, hanehalkı ve işsektörü harcama yapmakta gönülsüz olduklarında oldukça güçtür. Enflasyonun kontrolü, eğer iş sektörü ve hanehalkı gelecekte fiyatların yükselmeye devam edeceğine inanıyorlarsa, harcamalarını ertelemekle cezalandırılmış olacaklarına inandıklarından harcamaya devam ederler ve enflasyon daha kötüye doğru meyleder. Değişen beklentiler dinamik bir güçtür. Kaynakların büyümesini sağladığı kadar sistemin istikrarını veya daralmasını sağlayabilir.

## 10220. İstikrar Politikasının Aletleri

Ekonominin üretim seviyesi, istihdam seviyesi ve gelir seviyesi, devletin vergi gelirlerinin ve harcamalarının büyüklüğü tarafından etkilenir. Devlet harcama ve gelir akımlarında yaratılan değişmeler yoluyla ekonomideki istikrarsızlıkların tedavisi için uğraşılır. Bu problemlerle ilgili politika aletleri hem parasal hem de mali tedbirlerdir. Ayrıca ekonominin otomatik düzenleyicilerin varlığıyla ekonomik istikrara ve tam istihdama ulaşması da sözkonusudur.

### . Parasal Politikalar:

Piyasa mekanizmasında özel mallar arasında kaynak dağılımı fiyat mekanizması kanalıyla sağlanır. Para, kendini uygun bir para arzıyla düzenleyemez. Walter Bagehot bir yüzyıl evvel bu noktaya değinmiş ve paranın kendi kendini kontrol edemediğini belirtmiştir[1]. Bankacılık sistemi, kendi başına bırakıldığında ekonomik istikrara uyumlu para arzını

(1) Musgrave Richard, A., Peggy B.Musgrave, a.g.e., p.12.

kesinlikle oluşturamaz. Ve ekonomideki dalgalanma eğilimi daha da belirginleşecektir. Bu nedenle para arzı, merkez bankası sistemiyle kontrol edilir. Ekonominin kısa dönemli istikrar gereksinimi ve uzun dönemli büyüme gereksinimine göre merkez bankası tarafından para arzı düzenlemeleri yapılmalıdır. Parasal politika araçları olarak; rezerv gereksinimi olarak ifade edilen mevduat munzam karşılıkları ve disponibl varlıklar olan kanuni karşılıklar, iskonto oranı olarak ifade edilen reeskont oranları ve açık piyasa işlemleri kullanılmaktadır. Genişleyen para arzı likiditeyi arttırmaya yönelik olacak ve faiz oranlarının düşmesine yolaçacak, talep düzeyini arttıracaktır. Faiz oranlarının artmasıysa yatırımların düşmesine neden olurken kısa süreli sermaye hareketlerini uyaracak, yatırımların azalması ekonominin büzülmesine yol açarken yüksek faiz oranlarının çektiği kısa dönemli sermaye ödemeler dengesini olumlu etkileyerek ekonomide daralan para arzı üzerinde genişletici bir etki yaratacaktır.(1)

**10221. Bütçe Açıkları ve Para Politikası:**

Para arzı ve bütçe açıklarını kapatmak için borçlanma arasındaki ilişkinin anlaşılması önemlidir. Devlet borçlarının faiz oranları ve iş sektörü ile hanehalkının borçlanabilme kabiliyeti üzerindeki etkisi, para arzındaki değişmelerden etkilenir. Hanehalkı ve işsektörünün borçlanma talebi eğrisinin yukarıdan aşağı doğru eğimi, borçlanma planı içinde faiz oranına duyarlılığını ifade eder. Faiz oranlarına duyarlı olmayan devlet sektörünün açıklarını finanse etmek için talebi hanehalkı ve işsektörünün talebine katıldığında, borçlanılabilir fonlara olan talebi ifade eden talep eğrisi sağa doğru kayar. Devlet borçlanmasının sonucu olarak faiz oranları yükselir, ödünç miktarında da yükselme olur. Devlet borçlanması sonucu faiz oranlarında meydana gelen yükselme, hanehalkı ve işsektörünü borçlanmadan caydıracaktır. Devlet borçlanmasındaki büyümeye özel borçlanmalardaki azalma eşlik edecektir. Bu problen "crowding out" olarak isimlendirilir.

---

(1) Welch Patrick J. and Gerry F.Welch, age, p.219,220,221,278,279 ve bkz. Charles Grant, age, p.153,154 ve ayrıca bkz. Richard T.Froyen and Douglas F.Greer, age, p.223,224,225.

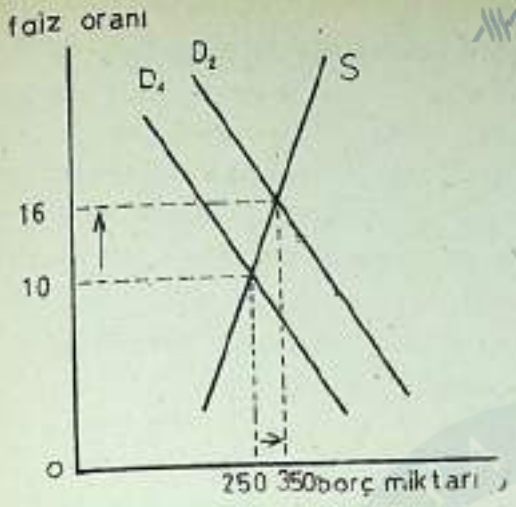


Şekil 60a. Devlet Borçlanma Talebindeki Artış

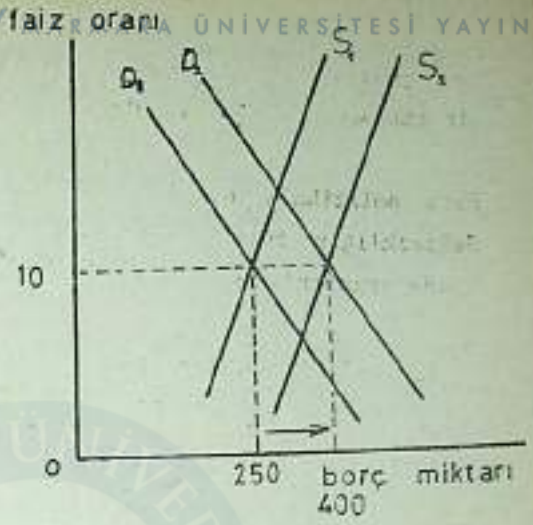


Şekil 60b. Talepteki Artışı Karşılayacak Arz Artışı Sağlanması

Sistemdeki rezervler, devlet tarafından fon talebindeki artış oranında arttırılsaydı, devlet borçlanmasının yol açtığı faiz oranlarındaki yükselme önlenebilirdi. Devlet borçlanma planının yürütülebilmesi ve faiz oranları üzerindeki baskının azaltılması için para arzının genişletilmesi "monetizing the debt" olarak ifade edilmektedir. "Monetizing the debt" yoluyla faiz oranlarının devlet borçları öncesi seviyede tutulması "crowding out" etkisini dengeler.(1)

Öyleyse, niçin devlet borçlarının faiz oranları üzerinde yarattığı baskının azaltılması amacıyla devletin fon gereksinimini karşılayacak miktarda, düzenli, para arzını arttırmaz? Merkez bankaları para arzının kontrolünü, devlet açıklarının karşılanması amacından daha çok makro-ekonominin lehinde yürütürler. Eğer para arzı devletin gereksinimi ön planda tutularak yapılsaydı, çok hızlı artacak, enflasyona neden olacak ve paranın alım gücünü zayıflatacaktı.

**10222. Para Politikasının Avantajları ve Dezavantajları:**

Enflasyon ve işsizlik problemlerinin düzeltilmesinde araç olarak para politikasının kullanılmasının bir kaç avantajı ve dezavantajı vardır. Başlıca avantajı değişmelerin hızla yürütülebilmesidir. Farklı bir

(1) Hailstones Thomas J. and Frank V.Mastrianna, age, p.387.

mali politika yürütülmesini sağlayan bir kararın alınması aylar süren bir görüşme-tartışma sonrası olabilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Para politikalarının kullanılmasının bir ikinci avantajı, uygulanan değişikliğin büyüklüğüne göre esnekliğidir. Reservlerin büyük veya küçük oranlarda arttırılabilmesi veya azaltılabilmesidir.

Para politikalarının kullanılmasının üçüncü avantajı, kolaylıkla, uygulanan politikalardan çıkarılabilmesidir.

Para politikalarının kullanılmasının başlıca dezavantajı borçlanma zinciridir. Ekonomik aktiviteyi uyarmak için rezervlerin, istenilen oranda arttırılması, kendi kendine para arzını genişletemez. Para arzının arttırılmasından öte, bireylerin borçlanmayı, bankaların da borç vermeyi arzu etmesi gereklidir. Merkez bankaları borç yapma zincirini zorlayamadıklarından dolaylı yollardan para arzı artışını kontrol ederler.

Bu borç yapma zinciri, derin ve ciddi bir durgunluk esnasında, işsizlikle mücadele eden para politikalarının etkinliğini azaltabilir. Eğer ekonomik koşullar şiddetliyse ve reservlerde genişleme yoksa faiz oranlarının düşürülmesi borç alanları borçlanmak için uyarabilir.

Para politikalarıyla ilgili ikinci problem enflasyon sırasında ortaya çıkar. Merkez bankaları sıkı para politikaları uyguladığında, faiz oranlarını yükselmeye zorlar ve borçlanılan paranın fiyatını yükseltir. Yüksek faiz oranlarıyla borçlanan iş sektörünün zararını kapatmak için borç yükünü fiyatlara aksettirmesi, para politikalarıyla mücadele edilen enflasyonu daha kötü hale getirir.(1)

**10223. Mali Politikalar**

Mali politikaların talep düzeyini etkilemesi direkt müdahaledir. Mali politikalar, John Maynard Keynes'in, toplam harcamalar ve ekonomik aktivite düzeyi arasındaki ilişki üzerine odaklaşan teorisinden geliştirilmiştir.

---

(1) Welch P.J. and Gerry Welch, age, p.279,280 ve bkz. Froyen T.Richard and Douglas F.Greer, age, p.223,224,225.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

. Mali Politikaların Mekanizması:

Daha önceki bölümlerde, harcama akımının ekonomik aktivite düzeyini belirlemekteki rolünü ve sızıntılarla enjeksiyonlar arasındaki ilişkiyi gördük ve toplam harcamalar, vergiler-devlet harcamalarının yönetilmesi ekonomik aktivite düzeyini daraltabilir veya genişletebilir.

Eğer ekonomi, mal ve hizmetlere olan yetersiz talep nedeniyle arzu edilmeyecek bir oranda işsizlikle deneylenmişse, politika yapıcıları bu koşulları, ekonomideki toplam harcama düzeyini arttırmak yoluyla değiştirebilirler. Harcamaların arttırılması:

a. devletin, mal ve hizmet alımlarını arttırması ve/veya, b. transfer ödemelerini arttırması, c. vergileri azaltması yoluyla sağlanabilir. Bu üç mali önlem değişik oranlarda birlikte veya tek tek uygulanabilir.

Bu mali politikaların her biri ekonomik aktivitenin canlanmasına neden olabilir. Harcama akımına doğrudan enjekte edilen devlet alımları için kullanılan paraların hepsi ve arttırılan transfer ödemeleri, azaltılan vergilerin sağladığı ilave gelirin bir kısmı tasarruf edilir, bir kısmı harcanacaktır.

Eğer ekonomide talep enflasyonu varsa, enflasyon oranını azaltmak için uygun mali politika reçetesi toplam harcamaların azaltılmasıdır. Politika yapıcıları aşırı harcamaları ekonomiden çekmek için: a. devletin mal ve hizmet alımlarını azaltırlar, b. transfer ödemelerini azaltırlar, c. vergileri arttırırlar.

Devlet harcamaları ve vergilerin azaltılması gelirin belirlemediği harcamaları oluştururlar ve çoğaltan etkisine sahiptirler.

**10224. İradi ve Otomatik Mali Politika:**

<u>İradi mali politika,</u> vergi ve harcamalarda yapılan değişikliği ifade eder. Ekonomide bir işsizlik veya enflasyon problemi teşhis edildiğinde, bu problemlerle ilgili mali politika tesis edilir. Vergi indirimi uygulanır veya vergi oranları yükseltilir, gelir vergisi muafiyetleri değiştirilir, vergi indirimleri veya krediler sağlanır, uygulanan

veya ertelenen transfer programları yoluyla veya direkt harcama programları uygulanması ya da uygulanmaması yoluyla iradi politikalar gerçekleştirilir. İradi mali politika uygulamaları savaş sonrası durgunluk korkusuyla şahsi gelir vergilerinde önemli azaltmalar yapılması, harcama gücünün arttırılması yönündedir.

Otomatik mali istikrar politikaları, diğer bir tür mali politikadır. Değişen ekonomik koşullara göre, vergi ve devlet harcamalarında değişikliklere neden olarak işsizlik ve talep enflasyonuyla mücadele eder. Bu vergi ve devlet harcamalarında oluşan değişiklikler, herhangi zorlayıcı davranış olmaksızın otomatik olarak, durgunluk dönemlerinde toplam harcamaları uyarırlar ve ekonomi genişlediğinde toplam harcamaları boğarlar. Şiddetli bir enflasyon ve durgunlukla karşılaşıldığında otomatik stabilizatörler (istikrar sağlayıcılar) problemi tek başına düzeltmek için yetersiz kalırlar. Özellikle işsizlik parası gibi bazı transfer ödemeleri ve kişisel gelir vergisi gibi önemli sayılan bir kaç tane otomatik mali istikrar sağlayıcı mevcuttur.

Otomatik stabilizatörlerin nasıl çalıştığını anlamak için ekonomide durgunluk yaşandığını varsayalım. İnsanları gelirleri azaldığında veya işlerini kaybettiklerinde, otomatik olarak iki tepki oluşur. Birincisi, gelir vergileri artan oranlı olarak uygulandığından, gelirin düşmesiyle birlikte fiilen vergilendirme oranı da düşer. İkincisi, işsiz bireylerin işsizlik tazminatı ödemelerine konu olmasıdır. Otomatik olarak azalan gelir vergileri ve artan transfer ödemeleri hanehalkına harcamak için para temin eder. Bu uygulanan stabilizatörler olmaksızın kişisel tüketim harcamaları önemli ölçüde azalacağından ekonominin daha da derin bir durgunluğa kayması sözkonusu olur.(1)

İşsizliğin azaldığı gelirlerin arttığı ekonomik genişleme dönemlerinde, çalışmasına izin verilmiş olan otomatik stabilizatörler, ekonomideki harcama akımını sınırlayarak talep enflasyonuna olan eğilimi azaltır. Yüksek gelir dilimlerine doğru uygulanan artan oranlı gelir vergisinin, bireylerin çoğunun işsahibi olmasından dolayı azaltılan işsizlik ödemelerinin harcanabilir geliri sınırlaması talep enflasyonuna doğru olan eğilimi azaltır.

(1) Welch Patrick J. and Gerry F.Welch, age, p.208,209.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Harcamaların bu şekilde otomatik olarak harcama akımından çekilmesi olmaksızın, özellikle tam istihdamda enflasyon daha da kötüleşecektir.

Otomatik stabilizatörlerin, devrevi (cyclical) genişleme ve daralmalara etkileri daha yumuşaktır. Herhangi bir zorlayıcı politika uygulanmaksızın, yardımı olmaksızın, durgunluk dönemlerinde ekonomide harcama akımını hızlandırırlar.

## 103. DEVLET BÜTÇESİ

Her hükümet bir bütçe önerisinde bulunur. Bütçe devletin gelir ve harcamalarını, türlerini ve miktarlarını gösterir. Senenin sonunda, gelirler toplanıp harcamalar yapıldıktan sonra, fiili bütçe belirlenmiş olur. Bununla beraber önerilen bütçe hükümetin niyetlerini ifade eder. Sene sonunda, fiili bütçe büyük önemdedir. Çünkü hükümetin icraatını, harcama akımından sızıntıları ve harcamalara enjeksiyonların hesabını gösterir, ve ekonomik aktivite düzeyinin geçen yıl boyunca nasıl etkilendiğini gösterir. Gerçekleşen bütçede, gelirler ve harcamalar denk, harcamalar gelirlerden az veya daha fazla olabilir. Diğer bir deyişle; denk bütçe mi, bütçe fazlası mı, yoksa bütçe açığı mı var göstermektedir.

### 1030. Bütçe Türleri

Devlet gelir ve giderleri eşit olduğunda veya devlet gelirlerinden devlet giderleri çıkarıldığında fark sıfırsa denk bütçe söz konusudur. Bütçede fazla oluştuğunda devlet bütün gelirlerini harcamamış olur veya toplam gelirlerden harcamalar çıkarıldığında pozitif bir bakiye kalır. Bütçe açığı oluştuğunda, devlet harcamaları toplam gelirlerin üstündedir, ya da toplam gelirlerden harcamalar çıkarıldığında bütçe negatif bir bakiye verir. Bireylerin gelirlerinden fazla harcamaları gibi devlette bütçe açığı olduğunda borçlanmaktadır.

### 1031. Bütçe ve Mali Politika

Devlet harcamaları ve vergiler denek olan bütçe, ve mali politika (iradi ve otomatik mali araçlar) birbiriyle etkileşim içindedir. Eğer harcama akımından ayrılan vergiler devlet harcamaları olarak dönen kısımdan büyükse, ekonomide daralmayla sonuçlanacaktır. Diğer taraftan eğer harcama akımına dönen devlet harcamaları, vergiler olarak ayrılan

sızıntılardan büyükse ekonomi büyüyecek veya eğer üretim tam istihdamda veya tam istihdama yakınsa, çiçecek yani enflasyon oluşacaktır.

Gelirlerin harcamalardan büyük olması durumunda bütçe fazlası oluştuğundan, genellikle, bir artık bütçe ekonominin daralma nedenidir. Alınan bütün vergiler harcama akımına dönmediğinde, bütçe fazlası, toplam harcama düzeyi daralacaktır. Alternatif olarak, eğer devlet harcamaları vergilerden büyükse açık bütçe oluşur. Toplam harcama düzeyine harcama akımından vergi olarak alınandan daha fazlası enjekte edildiğinden, açık bütçe çıktıyı (üretimi), istihdamı ve gelir düzeyini genişletecek veya eğer ekonomi tam istihdamda veya tam istihdama yakınsa, talep enflasyonuna neden olacaktır. Denk bütçe, genel inanışa karşıt olarak, ekonomi üzerinde nötr etkiye sahip değildir. Vergi olarak alınan para miktarı harcama akımına döndüğünde, bu harcamalar birileri için gelir olacak ve bir kısmı tasarruf edilse bile büyük kısmı harcanacaktır. Denk bütçe, az miktarda olsa da genişletici etkiye sahiptir.(1)

Bütçe, mali politikayla nasıl ilişkilidir? Eğer ekonomi arzu edilmeyen bir istihdam düzeyinde ise doğru iradi politika, harcamaları arttırmak veya vergileri azaltmaktır. Bu davranış bütçeyi açığa doğru itecek veya mevcut açığı büyütecektir. Bu genelleştirildiğinde; bütçe açığı, en azından fazlanın azaltılması, işsizlikle mücadele etmekte doğru bütçe reçetesidir. Otomatik mali politika da bütçeyi etkiler. Oluşturulmuş stabilizatörler, ekonominin durgunluk zamanlarında, vergi gelirlerini azaltarak ve transferleri arttırarak devlet bütçesini açık vermeye doğru iterler. Genişleme dönemlerindeyse, vergi gelirleri arttığından ve transferler düştüğünden, bütçe otomatik olarak fazla vermeye doğru itilir, talep enflasyonunun düzeltilmesi için uygun reçetedir.

Ekonominin tam istihdamda olduğu dönemlerde otomatik stabilizatörler vergi toplanması lehinde transferleri azaltıcı yönde çalışırlar, eğilim fazla verme yönündedir veya en azından bütçe açığını azaltıcı yönde oluşur. Bu gelişme, ekonominin tam istihdamda olduğu varsayımı altında bu yönde gelişme gösterir.

---

(1) Hailstones Thomas J. and Frank V.Mastrianna, age, P.380,381 ve bkz. Musgrave Richard A. and Peggy B. Musgrave, age, p.13.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ekonomi, yüksek oranlı işsizlik ve enflasyonu bir arada yaşadığında stagflasyon oluşmuştur. Devlet bu noktada iki büyük problemle karşı karşıya kalır. İşsizliği düzeltmek için kullanılan mali politikalar enflasyonu daha kötü hale getirebilir veya enflasyonu engellemek için uygulanan tedbirler işsizliği daha kötü hale getirir. Yüksek oranlı bir enflasyon yüksek oranlı bir işsizlikle birlikte oluştuğunda hiç bir bütçe politikası tam uygun bir politika değildir. Diğer bir dikkat edilmesi gereken nokta, ekonomide problem oluştuğu, tanımlandığı ve uygun mali politikanın uygulandığı zamanlar arasındaki zaman gecikmeleridir. Örneğin işsizlik oluştuğunda, şiddeti belli oluncaya kadar bir kaç ay geçebilir.

**1032. Devlet Harcamaları ve Gelirleri:**

Devlet harcamaları, bir kaç bölüm halinde toplanabilir. Birincisi, direkt mal ve hizmet alımlarıdır. Devletin mal ve hizmet alımları; toplumun bütün üyeleri için temin ettiği ve hiçbirinin kullanmak için ödemede bulunmadığı mal ve hizmetler, kamusal mal ve hizmetlerdir. İkinci bölüm devlet harcamaları, transfer ödemeleridir. Diğer bir bölüm devlet harcaması, borçlanılan fonlara yapılan faiz ödemeleridir.

Devlet gelirleri'ni çok kabaca, vergiler ve enflasyonun devlet geliri olarak kullanılması şeklinde ayırabiliriz. Vergileri de; artan oranlı vergiler, nispi veya düz oranlı vergiler ve regresif vergiler olarak ayırabiliriz. Vergi progressive yani artan oranlı olarak tatbik edildiğinde; gelir düzeyi yükseldikçe gelire tatbik edilen vergilenme oranı da yükselir, gelir azaldığında azalır. Yani gelirin büyüklüğü ile vergi oranı arasında direkt bir ilişki mevcuttur. Nispi vergi veya düz oranlı vergi (proportional tax) de, gelir büyük veya küçük olduğunda vergilendirilmesi aynıdır. Örneğin ücret üzerinden alınan verginin %1 olduğunu varsayalım. 10.000.-₺ kazanan birey %1'den 100.-₺ öderken 100.000.-₺ kazanan bir diğer kişi %1'den 1000.-₺ ödemelidir. Her iki durumda da aynı oranda para vergi olarak alınır. Regresif vergi (regressive tax) ile gelirin vergilenme oranı gelir azaldıkça artar ve gelir düzeyi yükseldikçe vergilenme oranı azalır. Diğer bir deyişle regresif vergi düşük gelir gurubuna acımasız davranır. Satış vergileri regresif vergilerdir. Yiyecek üzerine konan %5'lik bir satış vergisi,

düşük gelir gurubunda bir ailenin bütçesine büyük oranlı bir yük getirir. Aksine olarak yüksek gelir guruplarına getirdiği yük düşüktür.

Devlet geliri olarak enflasyonun kullanılması, bir hükümet politikası olarak ortaya çıkar. Eski devirlerde hükümdarların kıymetli madenden basılan paraları tağşiş etmek suretiyle gelir sağladıkları ve enflasyona neden oldukları bilinmektedir. Zamanımızda, artık hiç bir kıymetli madene bağlı olmaksızın ihraç edilen kağıt paranın ihraç miktarının arttırılması, mal ve hizmet üretimi aynı miktarda arttırılamadığından enflasyona neden olmaktadır. Hükümetler, gelirleri yani büyük oranda vergi gelirleri harcamalarını karşılayamadığında, piyasadaki tasarruflar da devletin gereksinimini karşılayamayacak düzeyde ise, devlet, hükümet tahvillerini merkez bankasına kırdırarak harcama gücü kazanır. Piyasadaki para arzı genişler. Reel üretim aynı oranda arttırılamadığından enflasyon oluşur ya da varolan enflasyon yükselir. Elindeki servet, para veya bu paraya bağlı alacak şeklinde olan kimseler enflasyon vergisi ödemiş olurlar. Enflasyondaki artış oranında, ellerinde para veya paraya bağlı alacak tutanlar enflasyon vergisi ödemiş olur. Devlet gelir olarak enflasyonu; vergi koyacak güce sahibolmadığında, vergi koyarak tepkileri çekmek istenediğinde ve ekonomide mevcut tasarruflar ihtiyacını karşılayacak kadar olmadığında borçlanamadığından kullanır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## BÖLÜM 11 - ULUSLARARASI EKONOMİ

### 111. ULUSLARARASI TİCARET

İsminden de anlaşılacağı gibi uluslararası ekonomi, uluslararasındaki ekonomik ilişkileri, özellikle mal ve hizmet hareketlerini ve finansal muameleleri kapsar. Uluslararası ekonomi başlığı altında toplanabilen bir çok konu, uluslararası ticaret ve finansal muameleler pek çok boyuta sahiptir. Örneğin; çelik, şarap, tahıl, otomobil gibi malların ithal ve ihracı, dış yardımlar, askeri aktiviteler ve denizaşırı yatırımlar bu alanla ilgilidir. Uluslararası ekonomik ilişkiler bir çok nedenle önemlidir. Bu ilişkiler sadece farklı ülkelerin iç ekonomilerini etkilemekle kalmaz ulusal politikalarını da, uluslararası ilişkilerini de sosyal yapılarını da etkiler.

Uluslararası ekonominin önemli bir bölümü uluslararası ticaret, farklı ülkeler arasında mal ve hizmet alım satımıdır.

#### 1110. Yabancı Ülkelerle Neden Ticaret Yapılır?

Uluslar bir diğer ulusla bir kaç nedenle ticaret yaparlar. Birincisi; tabiatın kaynaklarını dünya yüzeyine gelişi güzel dağıtması yüzünden bazı uluslar kendi gereksinimlerini aşan kaynak rezervlerine sahipken bazılarının bu kaynaklara hiç sahip olmamasıdır. Örneğin Britanya'nın geniş kömür rezervleri varken bakır rezervlerinin olmaması, Güney Afrika'nın altın madenleri varken petrole sahip olamaması gibi, Küveyt'in engin petrol rezervleri varken başka kaynaklarının çok az olması gibi. Kısa dönem açısından baktığımızda, ulusların yetersiz olduğu noktalarda, aralarında kaynak değişimini çözüm olarak görmeleri dış ticaretin nedenlerinden birisidir. İkincisi; iklimin pek çok doğal ürünün üretilmesinde büyük rol oynamasıdır. Bazı ağaçların sadece tropikal iklimde yetişmesi, kürklü hayvanlar dünyanın soğuk

bölgelerinde yaşarken turunçgillerin akdeniz ikliminde yetişmesi veya tütünün Britanya'da yetişebilmesine rağmen uygun şekilde ıslah edilememesi gibi nedenler dış ticarete gereksinim hissettirir. Sadece A.B.D. ve S.S.C.B. gibi çok büyük ülkeler toprakları içinde değişik iklim bölgelerini barındırırlar. Sadece bazı ülkeler kendi kendilerine yetebilirler, diğerlerinin ticaret yapması gerekir. Üçüncüsü; bazen bir ulusun etkin üretimine rağmen geniş talebi nedeniyle iç üretime ithalat yoluyla katkıda bulunması gereğidir. Örneğin Britanya'nın etkin buğday üretimine karşılık ihtiyacını karşılayacak büyüklükte buğday üretememesi, Hindistan'ın pirinç üretiyor olmasına rağmen Burma'nın Hindistan'ın pirinç çanağı olarak bilinmesi gibi.

Ayrıca bir ulus bütün malları üretebilse bile hepsini üretmemek için nedenleri olabilir. Stratejik nedenlerle A.B.D., yıllarca kendi petrol rezervlerini idare ederek Venezuella ve Ortadoğu'nun ucuz petrolünü kullandı[1]. Benzer olarak Büyük Britanya tarihsel nedenlerle ekonomik refahı UK'a bağımlı olan Hong Kong ve kendine bağımlı diğer bölgelere yardım etmek için kendi pamuk endüstrisinin yavaşlamasına izin verdi.

Ulusların, özel faaliyetler üzerinde uzmanlaşmaları sonucu ekonomik avantajlar oluştuğunda dış ticarette oluşacaktır. Örneğin, hem Britanya hem de İsveç çelik yapabilir fakat daha çok İsveç çeliği daha yüksek kalite ve özelliğe sahip olduğundan Britanya endüstrisinde kullanılır. İsveç arabaları dünyaca meşhur olmasına rağmen, İsveç pek çok İngiliz arabası alır. Bunun açıklaması Uluslararası Ticaret Teorisi'nin temel özelliklerinden Karşılaştırmalı Maliyetler Kanunu'ndadır. Bu kanuna gelmeden önce iki temel ekonomik düşünce, karşılaştırmalı üstünlükler ve alternatif maliyet üzerinde durulmalıdır.

**1111. Karşılaştırmalı Üstünlükler:**

Atom fizikçisi Prof.A. ve bahçıvan B'yi gözönüne alalım. Profesör yüksek eğitimli bir bilim adamıdır. Saatte normal olarak 80.000.- TL kazanır. Aynı zamanda iyi bir bahçıvandır. Ve bilimsel eğitildiğinden gerçekte bahçıvan B'den iki kere daha niteliklidir. Bahçıvan

(1) Whitehead Geoffrey, a.g.e., p.261.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

B, iyi bir bahçıvandır ve çalıştığında saatte 10.000₺ kazanır.

| | Prof.A. | Bahçıvan B |
|---|---|---|
| Mesleki saat kazancı | 80.000.-₺ | 10.000.-₺ |
| Bahçıvan olarak kazancı | 20.000.-₺ | 10.000.-₺ |

Sonuç olarak profesör A, bahçıvan B'yi aşan kazanç gücüne sahip olarak kesin avantaja sahiptir. Fakat mesleğinde karşılaştırmalı avantaja sahip mi? Açık olarak görülür ki 80.000.-₺'nın 10.000.-₺'ye oranı ve 20.000.-₺'nin 10.000.-₺'ye oranı, kendi özel mesleğinde 4:1 avantaja sahip olduğunu gösterir.

Profesörün çalışma saatinden bir saatini bahçenin yabani ot ve hayvanlarını temizlemek için ayırdığını farzedelim. Profesör A bahçıvan B'den iki kere iyi olduğundan profesörün bu bir saati bahçıvan B'nin iki saatine eşit olarak kabul edilecektir. Eğer profesör A kendi uzmanlık alanında çalışırsa saatte kazandığı 80.000.-₺ ile bahçıvan B'nin sekiz saatlik çalışmasının karşılığını ödeyebilir. Eğer profesör kendi mesleğine yönelirse bahçe dört kat daha düzenli bakılacaktır.

Genel olarak konuşulduğunda ekonomistler, insanların üretmekte daha az kabiliyete sahip oldukları mal ve hizmet üretimini diğerlerine bırakarak kendi mesleklerinde uzmanlaşmaları durumunda karşılaştırmalı avantaja veya daha az karşılaştırmalı avantajsızlığa sahip olduklarını söylerler. Bu karşılaştırmalı üstünlük prensibi ticaret ve meslekî uzmanlaşmanın temelidir ve uluslararası ticaret teorisinde büyük önene sahiptir.(1)

**1112. Alternatif Maliyetler:**

Alternatif maliyetlere fırsat maliyetleri de denir. Bir ulus; toprak, emek ve sermaye gibi belli faktörlere sahiptir. Bu üretim faktörleri mal ve hizmetleri üretmek için mevcuttur. Örneğin: bir müteşebbis, 20 işçi, 10 milyon ₺ sermaye ve 500 dönüm toprak olduğunu ve bunların buğday üretimine tahsis edildiğini ve 1000 ton buğday üretildiğini farzedelim.

---

(1) Froyen Richard T. and Douglas F.Greer, age, p.756 ve bkz. Philip Hardwick-Bahadır Khan-John Langmead, age, p.502,503,504,505.

Aynı üretim faktörleri farklı mal ve hizmetler üretimine tahsis edilemezler miydi? Sığır veya besi tavukları yetiştirilebilirdi yahut tencere yapılabilirdi veya yol inşa edilebilirdi. Üretim faktörlerinin diğe üretim şekillerine kaydırılması genellikle kolaydır fakat emeğin yeniden eğitilmesini, biraz değiştirilmesini gerektirir. Bu gibi küçük zorluklara ekonomik sürtünme denilir (1). Eğer bu ekonomik zorluklar büyükse değişiklik kolaylıkla gerçekleştirilemez, eğer küçük bir zorluk varsa değişiklik kolaylıkla vuku bulur.

Eğer örnekteki üretim faktörleri değişik üretim alanlarında çalıştırılsaydı 1000 ton buğday veya 100 ton aluminyum üretildiği söylenebilirdi. Buğdayın maliyeti burada üretebilecekken üretmediğimiz aluminyumdur. Faktörler her iki üretim alanında birden istihdam edilmeyeceğinden bir tercih yapmamız gerekir. Alternatif maliyetler şöyle gösterilebilir. 1000 ton buğday: 100 ton aluminyum 1000 : 100 veya 10 : 1 . Alternatif maliyet rasyosu bu nedenle 10:1'dir. 10 ton buğday veya bir ton aluminyuma sahip olabiliriz, fakat her ikisine birden sahip olamayız. 10 ton buğdayın maliyeti aluminyumun bir tonu iken, bir ton aluminyumun maliyeti 10 ton buğdaydır.

Eğer üretim faktörleri, büyük karşılaştırmalı üstünlüğe sahiboldukları alanlarda istihdam edilirlerse çıktı (ürün) maksimumda olabilecektir.

**1113. Karşılaştırmalı Maliyetler Kanunu:**

Karşılaştırmalı maliyetler kanunu, ulusların; a. farklı alternatif maliyet rasyolarına sahip olduklarında ve b. uluslararası ticaret hadleri, iç alternatif maliyet rasyoları sınırları içinde oluştuğunda birbirleriyle ticareti kârlı bulabileceklerini ifade eder.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

fakat biz sadece küçük bir gurup faktörü kapsadığını, biraz toprak, emek ve kapital ile bir müteşebbis olduğunu varsayacağız. Bu gurup hem sığır üretiminde hem de aluminyum üretiminde istihdam edilebilir.

A ülkesinde bir birim aluminyumun maliyeti 2.5 birim sığır olsun. Bir birim aluminyumun üretilmesi için B ülkesinde vazgeçilmesi gereken sığır üretimi 1.2 birim sığırdır. Eğer bir ülke sığır üretiminde uzmanlaşacaksa, karşılaştırmalı üstünlüğe sahiboldığından bunun A ülkesi olması gerektiği görülür. Şindi de eğer bir ülkenin aluminyum alanında uzmanlaşması önerilirse bu ülkenin, bu ürünün üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğundan B ülkesi olması gerekir. Görülüyor ki her bir birim sığır üretimi için B ülkesinin üreteceği 0.82 birim aluminyum üretiminden vazgeçer. Aluminyum üretiminde uzman olduğundan B ülkesi aluminyum üreten ülke olmalıdır.

Tablo 17. Aluminyum üretiminde karşılaştırmalı üstünlük.

| Ülke | Sığır | Aluminyum | Sığır | Aluminyum |
|---|---|---|---|---|
| Ürün (1000 ton olarak) | (1000 ton) | (1000 ton) | (1000 ton) | (1000ton) |
| Oluşturulan belirli gurup üretim faktörünün çıktısı | 10 : 4 | | 11 : 9 | |
| | 1 : 0,4 | | 1 : 0,82 | |
| bir üretimden diğerine faktör değişmelerinin etkileri | Vazgeçilen bir birim sığıra karşı; | | Vazgeçilen 1 birim sığıra karşı; | |
| | bu ülke 0,4 birim aluminyum üretmeye muktedir. | | bu ülke 0,82 birim aluminyum üretmeye muktedir. | |
| aluminyum üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ülke | - | | B ülkesi üstünlüğe sahip | |

| Ülke | A ülkesi | | B ülkesi | |
|---|---|---|---|---|
| Ürün (birimler 1000 ton olarak) | Aluminyum (1000 ton) | Sığır (1000 ton) | Aluminyum (1000 ton) | Sığır (1000 ton) |
| Oluşturulan belirli gurup üretim faktörünün çıktısı çıktısı | 4 : 10 | | 9 : 11 | |
| Alternatif maliyet rasyosu | 1 : 2,50 | | 1 : 1,2 | |
| Bir üretimden diğerine faktör değişmelerinin etkileri | Vazgeçilen bir birim aluminyuma karşılık ülke 2,5 birim sığır üretmeye muktedir. | | Vazgeçilen bir birim aluminyuma karşılık bu ülke 1,2 birim sığır üretmeye muktedir. | |
| Sığır üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ülke | A ülkesi üstünlüğe sahip | | - | |

Tablo 18. Sığır üretiminde karşılaştırmalı üstünlük.

Bu iki ülkenin uzmanlaşması durumunda dünya refahının durumunun ne olacağını gözden geçirelim. Basitleştirmek amacıyla dünyanın yalnızca iki ülkeden ibaret olduğunu varsayalım. Tablo her iki ülke uzmanlaşmaya gitmeden önceki durumunu göstermektedir. Bu ülkeler sahipoldukları farklı faktör donanımlarıyla üretimde bulunmaktadırlar. Her ülke kendi kullanımı için üretmekte ve toplam dünya üretimi sığırda 230 birim, aluminyumda 160 birim olmaktadır. B ülkesinin hem sığır hem

Tablo 19. Uzmanlaşmadan önce dünya çıktısı.

| Ülke | Sığır | Aluminyum |
|---|---|---|
| B Ülkesi | 120 birim | 100 birim |
| A Ülkesi | 110 birim | 60 birim |
| Dünya çıktısı | 230 birim | 160 birim |

aluminyum üretiminde kesin üstünlüğe sahibolduğunu görüyoruz. Kesin üstünlük, bir ülkenin belli faktör kaynakları girdisi ile benzeri gurup faktörlere sahip ülkelerden daha fazla üretimde bulunabilmesi durumu olarak tanımlanır. Daha önce gördüğümüz gibi B ülkesi her iki üründe kesin üstünlüğe sahiptir. Fakat karşılaştırmalı üstünlüğü aluminyum üretimindedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu ülkelerin en iyi yaptıkları şeyde uzmanlaşmaya kalkmaları durumunda bir gurup üretim faktörünün ardıl olarak bir üretinden çıkıp diğerine girmesi durumunda, A ülkesi sığır üretiminde uzmanlaştığında aluminyum çıktısı azalma eğilimine girerken, 60, 56, 52, 48, ...., v.s. gibi sığır üretimi yükselme gösterir; 110, 120, 130, ... v.s. gibi.

Aynı şekilde, B ülkesi faktörlerini aluminyum üretimine kaydırdığında sığır üretiminde azalma görülür. 120, 110, 100, 90 v.s. gibi, fakat aluminyum üretimi yükselir; 100, 108.2, 116.4, 124.6, ..., vs. gibi. Nihai sonuç olarak her iki ülkenin tamamen uzmanlaştığını farzedersek dünya ürün düzeyi sığırda 260 birime (A ülkesi) ve aluminyumda 198.4 birime (B ülkesi) ulaşacaktır.

Her iki ülkenin mukayeseli üstünlüğe sahibolduğu alanlarda uzmanlaşması sonucunda, dünya sığırda 30.000 ton ve aluminyumda 38.400 ton zenginleşecektir. Bu ilave refah A ve B ülkeleri arasında nasıl paylaşılacaktır?

Şimdi bir ülke dünya sığır üretiminin tamamını diğeri alüminyum üretiminin tamamını üretmektedir. Şimdi bu ülkeler uluslararası ticaretle uğraşmaktadırlar fakat ticaret hadleri ne olacaktır? Ticaret hadlerine ürünün uluslararası arz ve talebi ile ilgili olarak karar verilecektir. Eğer sığır talebi güçlü iken alüminyum talebi zayıf ise ticaret hadleri A ülkesi lehinedir. Eğer sığır talebi zayıfsa ve alüminyum için talep güçlü ise ticaret hadleri B ülkesi lehinedir.

Bir an için Karşılaştırmalı Maliyetler Kanunu'na dönersek bir ülke diğer ülke ile yapılan ticareti farklı alternatif maliyet rasyosuna sahibolduğunda kârlı bulacaktır. Biz A ve B ülkelerinin farklı alternatif maliyetlere sahibolduğunu gördük:

A ülkesi ; sığır 2,5 , alüminyum 1
B ülkesi ; sığır 1,2 , alüminyum 1

ve kanun; "b. uluslararası ticaret hadleri ülkelerin iç maliyet rasyoları sınırları içerisinde oluşursa birbirleriyle ticareti kârlı bulabilecekleri"'ni belirtir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ticaret hadlerinin A ülkesi lehine olduğunu farzedelim. Sığır için güçlü bir talep olsun. Ve A ülkesi çiftçileri pazarlıkta güçlü durumda olsunlar. Ticaret temsilcilerinin 1 birim B ülkesi alüminyumuna karşı 1.85 birim A ülkesi sığırı önerdiğini varsayalım. İki alternatif maliyet 2.5 ve 1.2 olduğundan A ülkesi temsilcileri bir birim alüminyuma karşı 1.5 birim sığır veya 1.4 hatta 1.3 birim sığır önerebilirler. B ülkesi ticaret hadleri kendi aleyhine olduğundan çok sıkı pazarlık etmemelidirler. Fakat öneri 1 birim alüminyum için bir birim sığırı bulduğunda ticaret vuku bulmayacaktır. Çünkü maliyetler B ülkesinin iç maliyetlerini aşmıştır. B ülkesi üretim faktörlerinden bir kısmını alüminyum üretimi dışına kaydırıp sığır üretimine hareket ettirecektir. Ve bir birim alüminyumdan vazgeçip 1.2 birim sığır üretebilecektir. Bu nedenle A ülkesinin en düşük teklif noktası 1.2 birim sığır olabilir. Dış ticaret sınırları ülkelerin iç alternatif maliyet rasyolarıyla ilişkili olarak oluşur.

Karşılaştırmalı Maliyet Kanunu olarak, uluslararası ticaret hadlerinin iç alternatif maliyet rasyosu ile oluşan sınırların dışına hareket etmesi durumunda dış ticarette kâr edilebilirliğin durduğu söylenebilir.

| Ülke | Sığır | Alüminyum |
|---|---|---|
| B ülkesi | - | 198.4 |
| A ülkesi | 260 | - |
| Dünya çıktısı | 260 | 198.4 |
| Dünya ürün düzeyinde yükselme | 30 | 38.4 |

Tablo 20. Uzmanlaşmadan sonra dünya ürün düzeyi.

Aksine olarak, eğer dış ticaret hadleri B ülkesi lehindeyse alüminyuma karşılık daha fazla sığır talebedebilecekti. Eğer B ülkesinin talebi 1.85 birim veya 2.0 birim sığır da olsa ticaret halâ devam ediyor olacaktı. Fakat hırsla 2.5 birim sığır veya daha fazla talebetmeyi denerse A ülkeli ticaret temsilcileri ticareti reddedeceklerdir. Faktörlerin alüminyum üretimine kaydırılması ve alüminyum üretilmesi daha ucuza gelecektir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## 112. TİCARET HADLERİ

Karşılaştırmalı maliyetlerde, ticareti yapılan malların değişim oranının, ulusların iç maliyet rasyoları arasında yerelmesi gerekliliğini gördük. Diğer taraftan ulusların kendi kendilerine yeten üretime geçebilmek için, faktörlerin uzmanlaşılmış alanlar dışına kaydırılmasının maliyetine katlanmaları gerekliliğini gördük.

Bir malın uluslararası arz ve talebini etkileyen, değişim oranını tayin eden faktörler nelerdir? Uluslararasında piyasa güçlerinin işlemesi ve sonuçlanan değişim oranı uluslar arasındaki ticaret hadlerini temsil eder. Ticaret hadleri, herhangi bir anda bir ülke veya diğeri lehinde olabilir. Eğer bir ülke için çok aleyhte oluşursa, o ülke üretim faktörlerini yeni istihdam alanlarına hareket ettirir, uluslararası ticaret ortadan kalkar.

### 1120. Uluslararası Ticarette Mal Talebini Etkileyen Faktörler:

Mal talebi uluslararası ticarette aşağıda açıklanan faktörlerden etkilenir:

a. <u>Savaş ve Savaş Söylentileri;</u> Herhangi bir politik karışıklık işareti, ulusları ve müteşebbisleri mal arzındaki kesiklikler ve hammadde yokluğunda ürüne olan talepte oluşabilecek artışlar konusunda endişeli yapar. Bu nedenle, hammadde stoklanması başlar ve bu ulusların başlıca ürünlerinde lehte olan dış ticaret hadlerini altüst eder, fiyatları yükseltir.

b. <u>Nüfus ve Gelir Değişmeleri;</u> Nüfustaki büyüme başlıca mallara olan talebi arttırır. Ve birincil ülkelerin kârını arttırır. Bu, eğer artan nüfusa yüksek gelir düzeyi refakat ediyorsa, özellikle doğrudur. Güney Amerika'da artan gelir ve nüfus Arjantin ve Uruguay 'ın dünya sığır pazarlarında ulaştığı miktarın 1945 ten sonra düşmesine neden oldu.

c. <u>Depresyon ve Patlama;</u> Gelişmiş uluslar, yönetilen refahtan dolayı üretici ulusların kârlılığını ve talebi güçlü tutma eğilimindedirler.

Depresyonun hüküm sürdüğü ülkelerde dünya fiyatlarının düşmesinin nedenleri, özellikle mamul arzının inelastik olduğu ülkelerde ciddidir. Fiyatlar düştüğünde, örneğin kauçuk fidanlıkları fabrikalar kadar kolaylıkla üretimlerini kesemezler. Bu nedenle kauçuk fiyatları ikincil üretim mamullerinin fiyatlarından daha fazla dalgalanırlar.

d. Etkili Alıcıların Davranışları: Bazı malların kullanıcıları çok etkilidirler, dünya pazarlarında malların fiyatlarını etkileyebilirler Bunların çoğu A.B.D. hükümetinin stoklama acentalarıdır. Amerikan stokları çok geniştir, dünya fiyatlarındaki geçici fiyat yükselmelerini, fiyatlar düşükken biriktirdiği rezervleri salıvererek önleyebilirler. Spekülasyon benzeri böyle bir aktivite çok büyük ölçeklidir, dünya üretimindeki dalgalanmalar yatıştırıldığında ve fiyatlar muhafaza edildiğinde ve kâr marjı üretici ve tüketici için istikrarlı olacaktır.

**1121. Uluslararası Ticarette Mal Arzını Etkileyen Faktörler:**

Mal arzı, uluslararası ticarette aşağıda açıklanan faktörlerden etkilenir.

a. Savaşlar, Sivil Karışıklıklar ve Grevler: Herhangi bir çeşit askeri veya sivil karışıklık mal arzını etkiler. Birinci olarak, gerçek üretim bölgeleri istila edilir. Nijerya sivil savaşı sırasında doğu bölgelerindeki Nijerya petrol sahalarının istilası gibi. İkincisi, gemiler askeri hizmete tahsis edilebilir, köprüler uçurulabilir, tren yolu ağı hasara uğrayabilir veya havayolları kapatılarak taşımacılıkta kesinti yaratılabilir. Karmaşık bir taşımacılık sistemine örnek bugünkü havacılık nakliye sistemidir. Her gece uçaklar Helsinki, Oslo, Stockholm, Berlin, Frankfurt ve diğer büyük kıtalararası havaalanlarından Londra havaalanına ulaşır. Yükleri Amerika, Şikago-Kaliforniya'ya gitmek üzere uçaklara aktarılır. Modern uçakların hızından dolayı ve dünyanın dönmesinden dolayı mallar bir gün içinde Helsinki'den 5.00 te yüklenir, ertesi sabah Los Angeles sokaklarında 9.00 da satılabilir. Böyle bir taşımacılık-ulaşım ağı herhangi bir sivil veya askeri karışıklık durumunda kolaylıkla kesintiye uğratılabilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

b. Teknolojide Değişiklikler: Uluslararası ticarette mal arzı teknolojik değişikliklerden ve teknolojinin ülkeler arasında büyük oranda yayılmasından etkilenir. Sentetik kauçuk, tabii kauçuk üreticilerinin dış ticaret hadlerini negatif etkilemiştir ve suni lifin keşfi yünlü, pamuklu, ipekli üreticisi ülkeleri kesinlikle etkiledi.

c. Taşımacılık Gelişmeleri: Taşımacılıktaki değişmeler ticaret hadleri üzerinde üzücü etkilere sahiptir. Bir taşımacılık ekonomisti, taşımacılığın mekan faydası yarattığını söyler. Bölgeleri, öncelikle de gelişmemiş ülkeleri, çok iyi tesis edilmiş gelişmiş ülkeler üreticileriyle rakip hale getirir. Tren yolu Amerika ve Arjantin'in ekilebilir büyük alanlarını işadamlarına açtığında Avrupalı çiftçiler bundan çok etkilendiler. Yine, Yeni Zelanda ve Avustralya koyun ve kuzularını getiren soğutuculu gemiler İngiltere'nin iç ek üretimini düşürdü. Soğutuculu ve büyük oranda nakliye yapabilme, 1960'larda ve 1970'lerde bir çok ekonomideki bir çok endüstriyi altüst etti ve ticaret hadlerini değiştirdi.

**1122. Ticaret Hadlerindeki Değişmelerin Ölçülmesi:**

Ticaret hadlerindeki olumlu değişmeler, bir ulusa üretimleriyle dünya mallarının büyük bir bölümünü alma olanağı sağladığından kârlıdır. Bu ilave refah, büyük oranda emeğin uluslararası uzmanlaşmasından kaynaklanmaktadır.

Bu değişmeler, ortalama ihracat fiyatlarıyla ortalama ithalat fiyatlarının karşılaştırılması yoluyla ölçülebilir. Bunun en kolay yolu endeks sayılarıyla yapılmasıdır.

$$\frac{\text{ortalama ihracat fiyatları indeksi}}{\text{ortalama ithalat fiyatları indeksi}} \cdot 100$$

ticaret hadleri indeksini verir[1]. Örneğin 1961 yılında hem ihracat hem ithalat fiyatları 100 olarak alındığında ticaret hadleri indeksi 100'dür. 1961 yılı baz yıldır. Bir yıl sonra 1962'de ihracat indeksi 101, ithalat indeksi 99'u gösteriyorsa dış ticaret hadleri indeksi 101/99 . 100 = 102 bulunacaktır, bu ülke lehine ticaret hadlerinin

(1) Harvey J., age, p.59

geliştiğini gösterir. Ticaret hadlerinde oluşan önemli değişmeler gelişmiş ülkeler lehinde olmuştur. 1973'te aniden dünya fiyatlarındaki değişmeler ticaret hadlerini gelişmiş ülkeler aleyhine çevirmiştir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## 113. DÜNYA TİCARETİNİN HACMİ

Eğer dünya ticareti herhangi bir yolla sınırlanmazsa, ülkeler karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları alanlarda uzmanlaşmaya gideceklerdir ve uzmanlaşmanın sonucu olarak Dünya üretim hacmi genişleyecektir. Açık olarak görülür ki, karşılaştırmalı avantajlar ve serbest ticaret yoluyla nedret problemi en düşük düzeyine indirilebilir. Üretim ekonomik bölgelerde oluşacak, tüm dünya daha zenginleşecektir. Fakat olayların bu şekilde gelişimi bütün insanların aynı oranda zenginleşmelerini getirmez. Serbest ticaret, hiç kimsenin ve ülkenin sınırlama getirmeksizin mal alım ve satımını gerçekleştirildiğinde vardır. Alım ve satımlarda, ticarete engeller yoksa, ithalat vergileri yoluyla fiyatlar yükseltilmiyorsa veya alımların çeşitli yollarda önüne geçilmiyorsa veya alım satımlara miktar sınırlamaları uygulanmıyorsa, bu serbest ticaret akımı uzmanlaşmaya yol açar.

İnsanlar kendi menfaatlerini korumaya meyilli olduklarından, rekabette güçlü olduklarında ve dünya ticaretinden kâr ettiklerinde serbest ticareti tavsiye etmeye yöneliktirler. Rekabet güçleri zayıf, iç maliyetleri yüksek olduğunda korumacılığa yönelirler. Bunun anlamı yabancı ürünün ülkeye girişini önlemek iç üretimi korumak için tarife duvarları oluşturulmasıdır. Örneğin 18.yy.'da Lancashire ve Glasgow'un pamuklu sanayiindeki bebek endüstrileri nispi olarak yüksek maliyetli endüstrilerdi ve Hindistan'ın ucuz pamuklu mamullerinin ithalatına şiddetle itiraz ettiler. Durumları yüksek maliyetli, rekabet edemeyecek düzeyde olduğunda koruyuculuğa yöneliktiler. Teknolojik gelişme nedeniyle, 1811'lerle birlikte pamuklu üretiminde üretim artışı sağlandığında pamuklu üreticilerinin serbest ticaretten yana ağırlıklarını koydukları görüldü. Hindistan pazarlarına ucuz Lancashire pamuklu mamullerinin nüfuz etmesi Lancashire'e refah getirdi. Daha sonra Hindistan ve Hong Kong'da kurulan pamuklu fabrikaları bu ülkelerin Lancashire ile boy ölçüşmelerini sağladığında, Lancashire endüstrisi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tekrar korumacılık yanlısı olmuştur(1). Benzer şekilde Amerika'da da ülke ekonomisinin dış ticaret hadlerinin durumuna göre serbest ticaret veya korumacılık politikaları izlenir. Örneğin daha önce serbest ticaret yanlısı olan A.B.D., 19.yy.'da büyük bir korumacılık takibetmiştir. Son dönemlerde de bir çok endüstrisini korur.

Karşılaştırmalı üstünlük prensibi gerçek dünyada çalışır mı? Karşılaştırmalı üstünlüklerin tam olarak uygulanabilmesi ve sağladığı refahtan yararlanılabilmesi için serbest ticaret çevresi gereklidir. Serbest ticaret, herhangi bir kimsenin herhangi bir ülkede herhangi bir sınırlamayla karşılaşmaksızın mal ve hizmetleri alıp satabilmesi durumunda mevcut olur. İthalat vergileri, fiyatları yükselterek alımların caydırılması için uygulanmadığında, alış-satım miktarlarına sınırlamalar getirilmediğinde serbest ticaret vardır ve tam uzmanlaşmaya izin verdiğinden serbest ticaret gerçekleşir.

Uygulamada serbest ticaret sınırlı anlamda vardır. Uluslararası ticaret yapan farklı uluslarca mal ve hizmet akımını engelleyen politikalar uygulanır. Bu politikalar, çeşitli karşılaştırmalı üstünlüklerle ülkenin istismar edilmesini azaltmak amacıyla uygulanabilir. Bir ülkenin bu gibi nedenlerle serbest ticarete sınırlamalar getirmesi korumacılık olarak adlandırılır. Korumacılık bakış açısından, sınırlanmamış ithalat ve/veya ihracat, ekonomik veya ekonomik olmayan sonuçlara yol açarak bütün olarak veya belli endüstrilerdeki işçiler gibi ekonominin belirli alt kesimlerine ve/veya ulusal güvenliğe zarar verebilir. Serbest ticaretin yaratabildiği bu ters etkilerden dolayı korumacılık tezi, uluslararası ticarete sınırlamalar uygulanmasını söyler.

Korumacılık politikaları farklı derecelerde uygulanabilir. Bir ulus ayrıntılı düzenlemelere sahip olabilir ve ticari ilişkiler kurulduğunda, diğer ulusla ihracat ve ithalat faaliyetlerinde bulunuyorken uygulanılan sınırlamalar kalkabilir. Ve pek tabii bir ulus korumacılık politikasını koşulların ekonomik ve ekonomik olmamasına göre değiştirebilir. Serbest ticaretin yararlarına karşı korumacılığın yararları literatürde yüzyıllarla tartışmalara kaynak teşkil etmiştir.

---

(1) Whitehead Goffrey, a.g.e., p.274 ve bkz. Philip Hardwick-Bahadır Khan-John Langmead, age, 508,509,510,511.

**1130. Uluslararası Ticarette Uygulanan Sınırlamalar:**

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ticaretin sınırlanmasında, geleneksel olarak uygulanan üç temel politika kullanılmıştır; Tarifeler, kotalar, ambargo. Bunlara ilaveten son yıllarda bazı ülkeler, mal ithali oluşumunu bastıracak bir takım bürokratik adımlarla ticareti caydırıcı ince tedbirler geliştirmişlerdir.

Tarifeler; İthalata uygulanan vergilerdir. Kesin rakamlarla veya nispi rakamlarla uygulanır. Kesin rakamlarla uygulandığında "spesifik tarife"dir. Her bir birim eşya üzerinden veya her bir lira üzerinden alınır. "Advolarem Tarife"ler nispi olarak veya yüzde rakamlarla, ithal edilen malın değerinin yüzdesi şeklinde alınır. Advolarem Tarife de malın değerinin yüzdeyirmibeşi alınırken spesifik tarifede örneğin her bir birim başına 25 kuruş alınır.

Tarifeler gelir amacıyla veya koruyucu amaçlarla uygulanırlar. Eski dönemlerde ithalata vergi uygulamaları geliri arttırma amacıyla yapılırdı. Daha sonraları yeni endüstrileri korumak amacıyla geniş ölçüde koruyucu tarife politikaları uygulamalarına kayıldı.

Etkin olabilmesi için bir tarifenin bir amaca veya bir diğerine hizmet etmesi gerekir. Eğer tarife gelir elde etmek amacıyla uygulanıyorsa, geliri arttırabilmek için kafi derecede yüksek uygulanmalıdır. Eğer çok yüksek olursa ithalatı caydırdığından sonuçta tarifelerden oldukça küçük bir gelir elde edilir. Diğer taraftan anaç korumacılık ise tarife mümkün olduğunca yüksek tutulmalıdır. Optimal bir tarife uygulaması her iki amaca da hizmet edebilir.

Tarifeler ülke içindeki alıcı için ithal edilen malın fiyatını yükseltici etkiye sahib olduğundan içerideki alıcılar için malı daha az cazip hale getirir. Bu ithal edilen malın talebini sınırlar ve iç üreticinin malını daha kolaylıkla satmasını sağlar.

Kotalar; İthal edilen çeşitli malların miktarları üzerinde uygulanan sınırlamalardır. Örneğin bir ülkenin uyguladığı kota, bir yıl içinde 10 milyon ton buğday ithaline izin veriyorsa bir kere bu miktara

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ulaştı mı, o ülkeye daha başka tahıl akımının o yıl için olması sözkonusu değildir. Kotalarda tarifeler gibi yabancı malların iç üretimle rekabetini sınırlar.

Uygulamada ithalatı sınırlayıcı iki çeşit kotayla karşılaşılabilir. Kesin kotaar ve vergi oranlı kotalar. Kesin kotalar belli bir süre içinde ülkeye giren malların miktarları üzerine konan sınırlamalardır. Tarife oranlı kotalarda ülkeye ne kadar mal gireceğiyle ilgili sınırlama yoktur fakat ithalatın genişlemesine karşı finansal sınırlamalar vardır. Tarife kota, ithal edilen malın belli bir miktarının belli bir tarife oranında ülkeye girişine izin verir, optimum olarak ifade edilen miktarın üstünde tarife oranı yükselir(1).

Ambargo; Bir ambargo bir diğer ulustan alınan malların ticaretinin yapılmasının reddedilmesidir. Örneğin bir savaş sırasında uygulanan ambargo, ülkedeki üreticilerin diğer ülkedeki alıcılara silah satmasına izin vermez. Bu örnekte ekonomik olmayan nedenlerle ticaret sınırlanmıştır. Ambargo, ithalata da ihracata da uygulanabilir. Uygulandığında, ithalatta da ihracatta da ambargo aynı etkilere sahiptir.

Birleşik Devletler, Küba ile olan ticaretine Fidel Castro'nun güçlenmesi nedeniyle 1959 da ambargo uygulanmıştır. 1973'te Birleşik Devletler, petrol üreticisi Arap ülkelerinden petrol ihracatını, İsrail'i desteklediğinden kesti. Bu durumda ambargo Bileşik Devletler petrol ihracatı üzerine oluştu. 1975'te, muhtemel iç yetersizlik oluşacağı korkusu Bileşik Devletler'in Sovyetler Birliği'ne tahıl ihracına ambargo uygulamasına yol açtı ve tekrar 1980'de, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a saldırısından dolayı ambargo uygulandı(2).

İhracat Primleri; İhracat primi, belli malların ihracatını teşvik etmek için ve ihracatçıların, iç fiyatların altında fiyat uygulamalarıyla dünya pazarlarında mal satmaları durumunda aleyhlerinde gelişen durumu önlemek amacıyla oluşturulur. Sadece direkt nakit ödemeleri bazı malların ihracatı için ödenmez, fakat çiftlik ürünleri fazlalarının büyük ölçekli satışlarında da ihracat primi uygulamasına gidilir.

(1) Hailstones Thomas J., Frank V.Mastrianna, age, p.425 ve bkz. Froyen Richard T. and D.F.Greer, age, p.761,762.

(2) Hailstones Thomas J., Frank V.Mastrianna, a.g.e., s.426.

Birleşik Devletlerde ürün fazlalarının devlet tarafından alımında devlet destekleme fiyatları iç piyasa fiyatlarının üstünde gerçekleşir. Bu ürünler daha sonra dünya pazarlarında Birleşik Devletler iç fiyatlarının altında satılır(1). Bu yolla devlet veya Birleşik Devletler tüketicilerinin ihraç edilen mallara prim ödediği söylenebilir.

Döviz Kontrolu; Uluslararası ticaret akımı döviz kontrolu uygulamasıyla büyük oranda etkilenebilir. Kontrol, ulusun nadir olan dövizlerinin tayınlanması yoluyla yapılır. İthalata uygulanan özel düzenlemeler yoluyla döviz kurunun çoklu kullanımı mümkündür. Bu durumda farklı mallar için farklı döviz kurları uygulanır. Bu anlamda, bazı malların ithalatı caydırılırken, bazılarının ki teşvik edilir. Döviz kuru devlet tarafından keyfi olarak oluşturulduğundan, uygulandığında, tarife ve kotalar gibi serbest ticaret akımını engelleyici rol oynar.

**1131. Serbest Ticaret Yanlısı Tezler:**

Devlet gelirlerinin bir çok kaynağı olduğundan ve uygulandığında ithalat vergilerinden nispi olarak küçük bir miktar gelir elde edildiğinden, tarifelerin gelirleri yükseltmekte temel olduğu tezini desteklemek zordur.

Bölgeler arasında veya uluslararasında yapılan ticaretten kazanç veya avantaj sağlandığı açıktır. Uluslararası serbest ticaretin ekononik etkinliği arttırma yeteneği, mevcut mal ve hizmetleri arttırması ve fiyatlarını düşürmesi ve rekabete kaynak teşkil etmesi, uluslararası ticaretin sınırlanmaması lehinde ileri sürülen tezlerdir.

Ticaret, Uzmanlaşma ve Etkinlik; Serbest ticaret, mal ve hizmetlerin alınıp satıldığı piyasaların genişlemesine izin verir. Genişleyen piyasalardan satış olanakları kaynakların daha yakın amaçlarda uzmanlaşmasını mümkün hale getirir. Bu uzmanlaşma da kaynakların başka alanlarda kullanılmasından daha etkin kullanımına izin verir.

---

(1) Hailstones Thomas, J., Frank V.Mastrianna, a.g.e., p.426.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kaynakların daha etkin kullanımıyla daha fazla mal ve hizmet üretilerek nedret problemi azaltılır. Bu karşılaştırmalı avantajlar prensibinde görüldü.

Arttırılmış Mal ve Hizmetler ve Düşük Fiyatlar: Serbest ticaretin lehinde olan ikinci tez, ticaret sınırlamalarının yokluğunda, tüketicilerin daha düşük fiyatlar ödeyeceği ve seçmek için daha fazla mal ve hizmete sahibolacağıdır. Tarifeler fiyatları arttırıcı etkiye sahib olduğundan, onların yokluğu, düşük fiyattan mal ve hizmet aldığında tüketicileri kârlı duruma getirir. Kotaların kaldırılmasının, satılmak için mevcut mal ve hizmet miktarını arttırıcı etkiye sahib olduğu açıkça görülür.

Ticaret ve Rekabet: Serbest ticaretin lehinde olan bir diğer tez, piyasalarda rekabeti arttırarak tüketicinin kârıyla sonuçlanmasıdır. Satıcıların sayılarının artması, firmaların fiyatlar ve ürün azaltılması üzerinde monopolist uygulamalarını kaldırdığından fiyatlar maliyetlere doğru hareket eder yani firma karlılığını azaltır.

Belirtilen üç tezin her biri tüketici için serbest ticaretin çok kârlı olduğunu belirtti.

### 1132. Korumacılık Yanlıcı Tezler

Uluslararası ticarette mal ve hizmet akımı üzerine sınırlamalar koyan ulusların nedenleri hem ekonomik hem de ekonomik olmayan nedenlerdir. Başlıca korumacılık tezleri; yeni kurulan iç endüstrilerin korunması, iç istihdam ve çıktı düzeyinin korunması, çeşitlendirme, ulusal güvenlik ile ilgilidir.

Yeni kurulan, çocuk endüstrilerin korunması: İsminden de anlaşılacağı gibi bir yeni kurulan endüstri gelişmesinin ilk safhalarında olan endüstridir. Elektronik ve yakıt gibi teknolojik alanlarda ortaya çıkan bilgisizlik veya kaynaklara erişilememesi veya üretimin yapılacağı yeni alanların açılması, yeni gelişen ekonomilerin yabancı satıcıların rekabet etme gücü yüksek ürünlerinin oluşturduğu güçlü rekabetçi baskıyla yüzyüze kalmalarına ve rekabet edememelerine ve hatta

yokolmalarına neden olabilir. Bu koşullar oluştuğunda, hükümet dış ticaret sınırlayıcıları yoluyla yeni şekillenen iç endüstrilerin kendi kendilerini korunmuş bir çevrede büyütmelerini sağlamalıdır.

Örneğin elektrik üreten yeni bir barajın inşaası ve büyük gemilerle gemiciliğe başlanması, küçük bir ulusun iç çelik endüstrisinin geliştirilmeğe başlanmasıyla mümkün olur. Problem, Birleşik Devletler, Japonya, Almanya gibi çelik üreten ülkelerin olması ve ürünlerinin gelişen ekonominin iç piyasalarında rekabet edebilmesidir. Bu gibi durumlarda çocuk endüstrilerin korunması için korumacılık teklifi genç endüstrinin ürünü için bir iç piyasa oluşturmasına izin veren, yabancı çeliğe tarife veya kotaların uygulanmasını gerektirir.

İç İstihdamın ve Ürünün Korunması: Bu korumacılık tezine göre aynı iç tüketici nakti için hem yabancı hem de iç mallar rakiptir. Tüketici talebi hem dış üretici hem iç üreticilerin mallarını talebedebilecek kadar güçlü değildir. Diğer bir deyişle, yabancı malların mevcudiyeti daha az iç üretime ve içte daha çok işsizliğe neden olur. Korumacı görüşlere göre problemin kesin çözümü ticaret sınırlamalarıyla iç talebi iç üretime yöneltmek, yabancı malların iç piyasa ile rekabetini zorlaştırmak ve hatta imkansız kılmaktır. Bu gibi politikalarla iç piyasalarda ürün ve istihdam artışını sağlamaya yardımcı olunabilir.

Çeşitlendirme: Çeşitlendirme ile ilgili bu korumacılık tezinin değişik bir ifadesi bütün yumurtaların aynı sepete konulmamasıdır. Bu duruma göre, ekonomide bozulmalara yolaçabilecek yabancı üretimi mallara önemli ölçüde bağımlı olmanın taşıdığı risk fiyatlarındaki değişmelerden kaynaklanabilir. Bu problemin çarpıcı bir örneği, 1970'te OPEC petrolünün bulunabilirliği ve fiyatlarındaki değişmelerin neden olduğu iç enerji krizidir. Korumacılık tezi, bu gibi durumlarda en azından bu gibi etkilerin azaltılması için, ülkenin kritik bağımlılığı olduğu yabancı ürünleri içeride üretmesi gerekliliğidir. İç üretimin çeşitlendirilmesi yoluyla yabancı malların alternatifi mümkün kılınır. Böyle bir strateji dış kaynakların ekonomiyi bozmasını azaltabilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ulusal Güvenlik; Tarife, kota ve embargoların uygulanması için değişik bir neden ulusal güvenliğin sağlanmasıdır. Bu neden içeride, savunmayla ilişkili güçlü endüstrilerin geliştirilmesi gerekliliğidir. Ve ekonomik ve askeri saldırılardan kaynaklanan arz kesintilerinden dolayı duyulan gerekliliktir.

## 114. ULUSLARARASI ÖDEMELER DENGESİ

Dünya yüzünde yaşayan milyarlarca insan ve 150 den fazla ülke vardır. Üretim verimlilikleri, tabii kaynaklar, nüfus ve farklı ülkelerde üretilen ürünler arasındaki farklılıklar bu ülkeler arasında ticareti teşvike yardımcı olmuştur. İşadamları ticareti ulusal sınırların ötesinde büyütmek için araştırma yaparlar. Bütün bunlara ilaveten ülke içinde kendi kendine yetememenin de katkısı değişik uluslararasında uluslararası ticaretin doğal olarak ilerlemesine neden olmuştur. Bu bizi, uluslararasında ticareti yapılan mal ve hizmetler için ödemelerin yapılması gerekliliğine ve ödemeler dengesinin karmaşık yapısına götürmektedir.

### 1140. Ticaret Dengesi

Ulus olarak dünya ticaretine katılındığında, bazı ülkelerin ithalatından daha fazla ihraç etmeleri, bazı ülkelerinse ithalatlarının ihracatlarından fazla olması sözkonusu olur. İhracat ve ithalat arasındaki fark bir ülkenin ödemeler dengesi için fazlalık olurken bir diğer ülkenin ödemeler dengesi için zarar niteliğini taşır. Örneğin A ülkesi 100 milyarlık bir malı B ülkesine ihraç eder ve C ve D ülkelerinden 100 milyarlık bir ithalatta bulunur. B ülkesi de aynı dönemlerde 100 milyarlık malı C ve D ülkelerine ihraç edebilir. Bu örnekte sadece dünya ihracatının ve ithalatının dengede olması sözkonusu değil aynı zamanda ülkelerinde ithalat ve ihracat dengesinin olması sözkonusudur, bütün ulusların dengesi eşit gelişmiştir.

Bu her zaman bu şekilde gelişmez. Bazı ulusların ihracatları ithalatlarını aştığından lehte bir ticaret dengeleri vardır, bazı uluslarınsa ithalatları ihracatlarını aşar, aleyhte bir ticaret dengesidir. 18. ve 19.yy.'da uygulama, ticaret dengesi fazla olan ülkenin arzu edilen

pozisyonda olması, anlaşmazlığa düştüğü kendisine borçlu ulusu altın ve gümüşle ödemede bulunmağa zorlayabilmesinden kaynaklanmaktadır. Daha sonraları arzulanan dış ticaret dengesine sahipolan ülkelerin, sonuçta, yabancıların lehte dış ticaret dengesine sahip ülkenin parasının eksikliğini çekmeye başladıklarından bu ülke mal ve hizmetlerini alamaz hale düştüklerinden dolayı lehte dış ticaret dengesine sahip ülkenin avantajsız durumda kaldığı görülür. Bugünkü genel kanı diğer ülkelere mal satan lehte dış ticaret dengesine sahip ülkelerinde kendi paralarının ülkeleri dışına çıkması için diğer ülkelerden mal ve hizmet almaları doğrultusundadır.

Tarih, ekonomik gelişme içinde olan ulusların ve ticaret dengeleri durumlarının karşılıklı ilişki içinde bulunduğunu açıklamaktadır. Ortaya çıkan veya gelişen uluslar genellikle, makina, teçhizat ve farklı tip malları ithal eden ağır ithalatçı uluslardır. Ekonomik büyümenin ilk safhalarında ihracatın birleşimi genellikle ulusal kaynaklardan hammadde ihracı şeklindedir. Bir gelişen ulus, yardım ve yatırım kapitali eksiğini, tarımsal mallarından ve tabii kaynaklarından yeterli miktarını da yabancıların kullanımına sunarak, ithalat yoluyla finanse etmelidir. Bir ülke geliştiğinde ve kendi sermaye mallarının ve tüketim mallarının çoğunu üretmeye muktedir olduğunda daha az ithalat gereksinimi olacaktır ve ticaret dengesi eşit hale gelebilecektir. Sonuçta, tam gelişmiş bir endüstri toplumu çok miktarda sermaye ihracatçısı olma eğilimindedir. Bir ulus uzun zaman içinde borçlu ülke durumundan kreditör ülke durumuna geçebilir.

**1141. Ödemeler Dengesi:**

Uluslar, uluslararası ticaretle uğraştıkları zaman mübadele edilen mal ve hizmetler için uluslardan biri diğerine ödemede bulunmak zorundadır. Karmaşık bir yapıya sahibolan uluslararası ticarette de diğer bütün ticaretler gibi problemler, ödeme problemleri sözkonusu olur. Herşeyden önce uluslararası ticarette kullanılan para biriminin kabul edilebilirliği sözkonusu olur. Altın yaygın kullanılabilirliğe sahip olmasına rağmen gerçekte tedavülden kaldırılmıştır. Ve para birimlerinin çoğu kendi ülkelerinde kabul görür.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

**11410. İthalat Ödemeleri:**

Her ülkenin kendi parası vardır ve ihracatta bulunan ülke tüccarları ödemelerin kendi ülke paraları veya kendi ülke paralarına kolaylıkla çevrilebilecek paralarla ödemelerin yapılmasını isterler. Genel olarak altın kabul edilebilirdir fakat fiyatı günlük olarak dalgalanır. Amerikan doları, İsviçre frankı, Alman markı, İngiliz sterlingi, Japon yeni gibi belli başlı büyük paralar hemen daima kabul edilebilir paralardır, konvertibildirler yani kolaylıkla başka para birimlerine çevrilebilirler. Gereksinim duyulmuş bazı paralar fiilen elde edilme yolları döviz piyasalarıyla uğraşan bankalarca düzenlenir. Bankaların faaliyetleri kabaca yürütülen ihracat-ithalat arasındaki dengelemeye dayandırılır. Örneğin, eğer pound 1.20 dolar olarak değerlendirilirse 240.000 dolar toplam değerinde viski teslimi için Amerikalı alıcının alımı gerçekleştirmek için 200.000 pounda gereksinimi olacaktır. Ve farzedelim bir İngiliz imalatçının her biri 24.000 dolar olan 10 Amerikan makinasına ihtiyacı var ve alıyor. Alımın tamamlanması için 240.000 dolara gereksinimi var. Viski ve makina alımları, her biri diğerini olası yaptığından taraflar döviz piyasasında muameleyi düzenlemekten mutlu olacaklardır. İhracat ithalatı ödeyebilir ve ticaret dengeyle sonuçlanır.

Bazen mal ihracı ithalatı ödemek için yetersizdir ve ticaret dengesi ters sonuçlanır. Bu ters denge hizmetleri içeren görünmeyen kalemlerle düzeltilebilir. Başlıca görünmeyen kalemler: gemicilik, hava taşımacılığı, sigortacılık, bankacılık, turizm hizmetleri, vs.'dir.

Sonuç olarak, eğer bir dengesizlik mevcutsa ve görünmeyen kalemler bunu karşılamakta yetersiz kalıyorsa, bir ulus ithal ettiği mal ve hizmetler için ya reservlerinden ödemede bulunacak veya başka ülkelerden sağlayacağı borçlarla ödemesini gerçekleştirecektir.

İthal edilen mallar, görülebilir kalemler olarak, isminin de belirttiği gibi fiziki varlıklardır ve fiili olarak görülebilirler. Hammadde, yiyecek ve imal edilmiş her çeşit mal görülebilir ticaretin kalemleridir. Malların değerleri nakliye ücretini ve gemiye girene kadar olan masrafları da içerir. Fakat gemi sahibince yapılan sigorta veya navlun giderlerini, bunlar görünmeyen kalemler olduğundan, içermez.

**11411. Sermaye Kalemleri:**

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Sermaye kalemleri hem içe hem dışa doğru olan uzun dönemli ödemelerdir. Dış ülkelere sermaye yatırıldığında ödemeler dengesi hesabını çıkış niteliğinde etkileyen akım, daha sonraki yıllarda dışa yatırılan sermayenin sağladığı faiz akımı ve kâr payı ödemeleri ülkeye sermaye girişi şeklinde ödemeler dengesini etkileyecektir.

Diğer ülkelerdeki yatırımlar, bu ülke hükümetlerine direkt ödünçler veya borsalardan kıymetli evrak alımı şeklinde yapılabilir. Japon çelik firmalarından hisse alan bir özel yatırımcı, Japonya'ya, Japon işadamlarına borç düzenlemesi yapmış kadar etkin yatırım yapmaktadır. Bu yatırımlar kısmen özel yatırımcılar kısmen hükümetler tarafından gerçekleştirilir.

Yapılan sermaye yatırımlarının gelişmiş ülkelere doğru olduğu gözlenlenmektedir. Özel yatırımcılar politik ve ekonomik istikrara sahibolan ülkelere yatırım yapmayı tercih etmektedirler. Büyük sermaye ihtiyacı içinde olan azgelişmiş ülkeler gereksinimlerini resmi devlet ajanslarından karşılamalıdırlar.

Eğer sermaye ulusal sınırları aşarsa, yabancı paraya çevrilmelidir. Sermaye ülkeyi terkettiğinde, döviz kuru zayıflamış olmalı, ülkeye girdiğinde, döviz kuru yükselmeye eğilimli olmalıdır.

Kısa dönemli sermaye akımları da uzun dönemli sermaye hareketleriyle aynı etkiye sahiptir. Kazanç sağlayabilmek için faiz oranlarıyla ilgi kurmaya eğilimli olduklarından bu gibi hareketler, ister merkez bankası tarafından direkt yayınlanan banka oranı veya minumum ödünç oranı veya piyasa aktiviteleriyle oluşmuş olsun hakim faiz oranından etkilenir. Kısa süreli sermaye hareketi diğer bir deyimle "hot-money" çoğunlukla faiz oranları nispi olarak düşük olan ülkelerin fazla sermayeleridir. Bu gibi paralar sıcak para olarak adlandırılır. Çünkü çok likittir ve girebildiği kadar kolay çıkabilir.

Devlet harcamaları da ulusal sınırları aşabilir, savunma amacı için veya ekonomik yardım amacı için veya öteki uluslara acil yardım için.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu hareketler, döviz kuru üzerinde çok kayda değer etkileri temsil eder. Örneğin günümüzde doların gücü onbeşyıl önceyle karşılaştırıldığında son yıllardaki Vietnam Savaşı gibi dışsal dahil olmalardan kaçınılması ve dış yardım programlarında azalma ve UNESCO gibi uluslararası örgütlere desteği azaltmak gibi iki A.B.D. devlet politikasının yansıması şeklindedir.

Spekülatif Baskıları döviz kurunu etkileyebilen, paranın gelecekte depresiye edilebileceği beklentisiyle teşvik edilir. Sıcak para pek tabii spekülatif olabilir, fakat spekülatif baskı orta ve uzun vadeli sermaye hareketlerini de içerebilir. Ayrıca spekülatif baskı, paranın deprese olmasından önce ödeme telaşındaki vatandaşların hareketleriyle ve paranın deprese olmasına kadar ülke malları için ödemeleri geciktiren yabancıların hareketleriyle oluşan sıradan iş muamelelerinin ödeme periyotlarındaki değişmeleri de içerir.

Bütün bunların yanında, döviz kurunun belirlenmesinde çok etkili faktör, uzun dönemde, dünya pazarlarında endüstrinin ve tarımın verimliliği ve rekabet edebilme kabiliyeti, pek çok diğer faktör, herhangi bir gündeki döviz kuru oranına etki eder.

Arbitraj; Kısa süreli bir sermaye akımıdır. Dalgalanan döviz kuru uygulamalarında, döviz piyasalarının mükemmel olmaması sonucu yapılan, spekülatif nitelikli olmayan, kazanç sağlamaya yönelik bir kısa süreli sermaye akımıdır. David Ricardo zekasına dayanarak arbitraj muameleleriyle kısa zamanda büyük bir servet yapmıştır. Bu o dönem için günümüzden çok daha kolay bir muameledir. Telefon ve telex sistemi günümüzde hakim fiyat bilgisinin mükemmel olmamasını azalttığından, tabii olarak o zamanlar arbitraj yoluyla kazanç sağlamak çok daha kolaydı.

Farzedelim ki; £ 1 = $ 1.20 olarak Londra piyasasında ve 8 Fransız frankı olarak değerlensin. Yine farzedelim New York piyasasında 1.20 dolar 1 pounda ve 1 Fransız frankı 0.16 dolara eşit olsun.

Bir alıcı Londra'da 10.000 poundu 80.000 Fransız frankına çevirebilir ve New York piyasalarında 80.000 F.frankını 12.800 dolara satabilir.

Ve onları tekrar Londra piyasalarında pounda çevirebilir. Bu ona 10.667 pound getirebilir. Bu muamelelerden yararlı bir kâr elde eder.

Tabii olarak bu çeşit fırsat uzun zaman devam etmez. Londra piyasalarında F.Frankı alımı onun fiyatını yükseltecektir.

**11412. Parasal Hareketler:**

Görülüyor ki ticaret dengesi, görülebilir kalemler ve görünmeyen kalemler beraber nadiren dengelenir, arasıra aleyhte arasıra da lehte sonuç verir. Sermaye kalemleri cari hesap dengesini daha iyi ve daha kötü yapabilir. Bugün para birimlerinin pek çoğu dalgalanmaktadır. Bunun anlamı, bir para yabancılar için cazip olan aşağı doğru bir fiyata doğru dalgalanıyorsa ödemeler dengesini düzeltici yapıya sahiptir, fakat para zarardadır. Fakat eğer bir para, ülke mallarına olan talebi durdurucu etkiye sahibolan yüksek bir fiyata doğru dalgalanıyorsa kârdadır. Parasal hareketler ülkelerin lehinde ve aleyhinde davranışlar gösterdiklerinden izlenmelidirler. Ve para birimlerinin yönetilmeleri için bazı önlemler uygulanabilir.

a. Ülke parasının değeri düştüğünde piyasalardan ulusal paranın alımı için reservlerdeki güçlü yabancı paralar kullanılır. Satın alınan bu ulusal para, ileride gelecekte, ulusal paranın fazla değerlendiği durumlarda döviz alımında kullanılarak piyasaya sürülür.

b. Avrupa Yatırım Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası kuruluşlar ve yabancı devletlerle para birimi düzenlemeleri yapılarak çok miktarda resmi finansmanların başarılması mümkündür. Bu tedbirler ithalatın ödenmesi için güçlü paralar veya yabancı tüketicilerin ihracatı alabilmesini sağlayan ulusal parayı tedarik eder.

c. Bazı borçların gelecek dönemlere taşınması, yabancı arzedenlerin ödünç para vermelerini sağlayabilir. Fakat ödünç ve borçların birikimi a ve b şıklarında ifade edilen bozuklukları düzeltici nitelikte değildir. Gelecek hesap dönemlerini daha da zorlaştırır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Resmi finansman tedbirleri sonucu ödemeler dengesi dengelenebilir fakat genellikle hata ve ebartmaların toplamı olan denge kalemleri mevcuttur.

**1142. Ödemeler Dengesinde Bir Dengesizlik:**

Bir dengesizliğin ifade ettiği, eşitliğin veya balansın başarılmasında başarısızlığa uğranmış olmasıdır. Geleneksel olarak bu bir problem olarak belirtilir. Dış harcamaların dış gelirleri aştığını ve ülkenin geçici bir ödemeler dengesi açığına sahibolduğunu farzedelim. Zorluklarla karşılaştığında kullanmak üzere hesabında para tutan adam gibi ülkede rezervlerini kullanabilir. Reservlerinde bir miktar düşme olabilir. Hatta planlanmışsa aleyhte ödemeler dengesi bile sorun değildir. Örneğin bir gelişmekte olan ülkenin on yıllık dönem için her yıl 2 milyar harcamayı planladığını, bununla hidroelektrik güç istasyonu ve bununla ilgili fabrika kompleksini içeren bir ana proje gerçekleştirmeyi planladığını düşünelim. Güç istasyonu inşa edildiğinde, bunun yarattığı zenginlik kısmen ülke vatandaşlarının refahının sağlanmasında, kısmen de sözkonusu projenin gerçekleştirilmesi sırasında oluşan aleyhte ödemeler dengesinin iyileştirilmesinde kullanılacaktır. Uzun dönemli ödemeler dengesizlikleri, gerçekte uzun dönemli bir planlamanın ürünüyse ve ileride düzeltileceklerse, bu planlanmışsa, önemli değildir.

Planlanmamış, hesapta olmayan uzun dönemli bir aleyhte ödemeler dengesi, ülkenin müsrifliğinden, imkanları dahilinde hareket etmemesinden kaynaklanmakta olabilir. Gerçek bir soruna ifade eder. Er veya geç düzeltilmelidir. Effektif ihracat fiyatlarının düşürülmesinin yurtdışı tüketici için ihracat mallarını çok çekici yapması ve uygulanan ithalat fiyatlarının yükseltilmesiyle ithalatın yurtiçi tüketici için daha az cazip hale getirilmesi yoluyla aleyhte dış ticaret dengesinin düzeltilebilmesi uygulanabilecek tek yoldur.

**11420. İhracatın Arttırılması Yoluyla Ödemeler Dengesi Dengesizliğinin Düzeltilmesi:**

Ödemeler dengesinde bir dengesizliğin düzeltilmesi için tek yolun ihracatın ucuzlatılması ve ithalatın pahalılandırılması olduğu

İhracat fiyatlarını oluşturan iki faktörün denetlenebilmesi nedeniyle ihracatın arttırılabilmesinin iki yolu mevcuttur.

a. İhracatın iç maliyetleri, ile ifade edilen her birim çıktının faktör maliyetleridir. İhracat fiyatlarını düşürmek için ya faktör maliyetleri azaltılmalı ya da verimlilik arttırılmalıdır. Yani faktör getirileri, ücret, rant, kâr, faiz alçak tutulmalı veya çıktı, yani aynı miktar üretim maliyle yaptığımız mamul mal miktarını arttırmalıyız.

b. Ulusal para biriminde dövize karşı değişmeler; ihracat fiyatlarını düşürmek için ulusal para ve dövizler arasındaki değişim oranını aşağı doğru, ödemeler dengesinin başarılabileceği düzeye kadar derece derece düşmeye bırakılmalı veya yeni duruma göre ulusal para devalüe edilmelidir. Birinci yöntem esnek kur sistemi olarak, ikincisi ise devalüasyon metodu olarak adlandırılır.

İçte, ihracat maliyetlerine yapılan bu hücum yani iç maliyetler üzerindeki düzenlemeler eğer yüksek bir verimlilik başarılamadığı takdirde, içte refahı azaltan, işsizlik, ücret düşmeleri, vergi ve kredi sınırlamaları demek olan bir çeşit ekonomik deflasyona yol açacaktır.

Döviz kurları üzerinde yapılan düzenlemelerle, ithalat fiyatları yurtiçi tüketicinin bütçesinin ulaşamayacağı kadar yükselir ve döviz kazancı elde etmek için düşük ihracat fiyatlarıyla diğer ülkelere daha fazla mal satılabilir.

Bu yollardan her biri yaşam standartlarında düşmenin ifadesidir. Fakat ödemeler dengesinde iyileşmelerin başarılabilmesi için gereklidir.

**1143. Döviz Kuru:**

Farklı ülkeler arasında ticaret oluştuğunda; mal ve hizmet değişimleri olur veya uluslararası yatırımlar yapılabilir borçlu ve kreditör ülke arasında para ve varlık akımları oluşabilir. Uluslararası mal ve hizmet değişimlerinin çoğu bireyler ve firmalar tarafından

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

gerçekleştirildiğinden, yapılan mal ve hizmet alımı için ödemelerin neyle yapılacağı sorusu ortaya çıkacaktır.

Uluslararası satışlarda, uluslararası satıcının ödemeleri kendinin ülkesi parasıyla yapılmasını istemesi dışında aynen yurtiçi satışlar gibidir. Sonuçta, muamelenin yapılması için alıcının parasından satıcının parasına bir değişmenin yapılması gerekir. Döviz kurunda bir değişme, farklı ülkelerarası para ve mal-hizmet akımının tersi yönde olduğundan döviz kurunun nasıl belirlendiğinin anlaşılması önemlidir. Döviz kuru esnek olabilir, sabit olabilir veya uygulandığı sistemde kontrol ediliyor olabilir.

**11430. Esnek Döviz Kuru**

Yabancı paraların fiyatları, bağımsız arz ve talep gücüyle belirlenir. Bu durumda, döviz kuru, ihracat ve ithalattaki değişmelerin etkisiyle dalgalanır, bütün faktörlerdeki değişmelerin sonucu döviz arz ve talebi etkilenir. Uluslararası değişimde dalgalanan oran (floating rate) genellikle döviz kurunun sabit olmadığı anlamını ifade eder. 1931 den 1944'e kadar uygulanmıştır.

Şimdi, Kanada ve A.B.D. paraları arasındaki değişim oranının, bir Kanada dolarının bir A.B.D. dolarına eşit olduğu ve ticaret dengesinin mevcut olduğunu ve kontrolların yokluğunda döviz kurunun dalgalanarak belirlenmiş olduğunu varsayalım. Eğer Kanada dolarına A.B.D. talebini ifade eden eğri ($D_1$) yukarıdan aşağı sağa doğru eğimli, eğri üzerinde hareketle aşağı sağa doğru inildikçe Kanada dolarının Amerikan dolar fiyatlarıyla ucuzladığını gösterir. Kanada doları arzı (S) yukarı sağa doğru pozitif eğimli bir eğri, Kanada dolarının arz eğrisi yukarı doğru hareket ettikçe Amerikan doları fiyatlarıyla pahalılandığını ifade eder, ve Kanadalılar Amerikan mallarına olan harcamalarını arttırabilme imkanına sahibolabilirler. Arz ve talep arasındaki etkileşimle Amerikan doları ve Kanada doları fiyatları belirlenir.

Eğer Amerikalılar, Kanada mal ve hizmetlerine olan alımlarını arttırırlarsa ve Kanada'yı turist olarak ziyaret ederken Kanada dolarına

olan talep artacaktır. Kanada dolarına nispi olarak nadir hale getirecektir. Amerikalı'lar tarafından Kanada dolarına olan talebin arttırılması, talep eğrisinin $D_1$'den $D_2$'ye doğru kaymasına ve 1 Kanada Doları = 1 A.B.D. doları kurunda Kanada dolarının eksikliğine neden olacaktır.

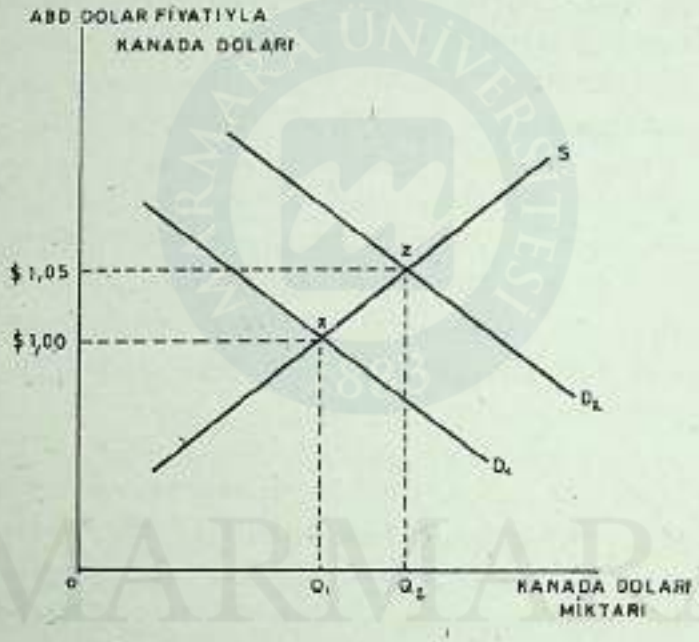


Şekil 61. Kanada Dolarına Talebin Artması.

**11431. Altın Standardı:**

Bu yüzyılın ilk kısmında döviz kurunun tesisi için genel metod altın standardı olmuştur. Altın standardı altında, uluslar paralarını altına göre ifade ederler. Altının sınırlanmamış alımları satışları kadar uluslararası ödemeler dengesinin izin verdiği ölçüde altının ithali ve ihracı da serbesttir. Altın standardındaki bir ülke parasını altına

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

dönüştürebilir durumdadır. Her bir ülkenin elinde tuttuğu altın miktarı, ülkenin para arzını ve iç ekonomik aktivite düzeyini etkiler. Altın standardı 1914'e kadar ve 1925'ten 1931'e kadar sürmüştür.

Belli bir zamanda A.B.D. doları, bir ons altının 1/20 si olarak ifade edildiğinde ve İngiliz poundu bir ons altının 1/4'ü olarak ifade edildiğinde, altın esasına göre; 1 pound doların 5 katı değerindedir ve dolarla pound arasındaki değişim oranı £ 1 = $ 5 olarak oluşur.

Bu değişim oranı sabittir. Belirlenen bu değerinden saptığında örneğin £1 = $6 olduğunda otomatik olarak şöyle düzelecektir. Çünkü Amerikalı ithalatçılar dolarla altın alımını, direkt olarak doları poundla değiştirmekten daha ucuz bulacaklar, diğer taraftan İngiliz ithalatçılar poundlarını altına çevirmeyi, poundun fiyatı 5 doların altına düştüğünde daha az maliyetli bulacaktır. Sonuçta, bir pound, dolar olarak fiyatını $5 olarak sürdürmeye devam eder. Çünkü Amerikalı'lar bir pound için $5 den daha fazla ödemeyi reddederler.

**11432. Sabit Döviz Kuru:**

Büyük Britanya ve Birleşik Devletlerin de içinde bulunduğu, dünyadaki büyük ulusların çoğu tarafından 1930'larda altın standardının bırakılmasıyla birlikte, ülkelerin çoğu hemen döviz kontrolu uyguladı veya konvertibiliteyi sınırladı. Bazı ulusların döviz kurlarını serbestçe dalgalanmaya bırakmasına rağmen II.Dünya Savaşı'yla birlikte çok zorlayıcı kontroller ortaya çıktı. Sonuç olarak 1945 ve 71 arasında ülkelerin çoğu döviz kurlarını serbestçe dalgalanmaya bırakmaktan ziyade sabit döviz kuru veya kontrol edilen döviz kuru uyguladı. Döviz kurunun kontrolüyle birlikte, serbestçe dalgalanan piyasalarda düzenlenen döviz kurunun getirdiği fiyatlar, gelir ve iç istihdam üzerindeki şiddetli etkilerden sakınmayı umdular.

Sabit veya kontrol edilen döviz kuru, paraları için kısmi döviz kuru uygulamasını sürdürmek için hükümetler arasında anlaşmaları içerir. Örneğin, 1962'de Kanada devleti, resmi döviz kurunun bir Kanada dolarını 92.5 Amerikan dolarına eşit olarak tesisini kabul etmiştir. Piyasa fiyatı yukarı aşağı hareket ettiğinden döviz kurunu sürdürmek

için Kanada hükümeti döviz alıp satmayı kabul etmiştir. Eğer Kanada dolarına güçlü bir talep varsa piyasa döviz kuru $1'e yükselmeli, Kanada hükümeti resmi fiyatları sürdürebilmek için yeterli miktarda US doları almalıdır. Bir ulus yönetilen bir nakit için genellikle kendi parası, altın ve yabancı paradan oluşmuş değişim istikrar fonunu (exchange stabilization), döviz alım satımında kullanmak üzere tesis eder.

Haziran 1970'de Kanada devleti, Kanada dolarını kendi düzeyini araştırmak üzere dalgalanmaya bıraktı. Senenin sonunda 98.3 Kanada senti 1 Amerikan dolarıyla değiştiriliyordu, 1986 sonbaharında 1.39 Kanada doları 1 Amerikan dolarıydı.

**11433. Bretton Woods Sistemine Giriş:**

1934-44 deneyini Bretton Woods Sistemine gidişi sağlamıştır. Savaşın ortalarında müttefikler barış için hazırlanmaya başladılar. Uluslararası anlayış ılımandı. Atlantik Anlaşması, müttefiklerin başta gelen amaçlarından insan hakları üzerine oluştu ve fakirlikten dolayı ekonomik hürriyet amacını içeriyordu. Bu idealin başarılması uluslararasındaki engellerin bazıları ve uluslararası ticaret birliklerine olan engeller ve uluslararası kur problemleri kaldırılmadıkça imkansızdır. Serbest Dünyanın parasal güçlerinin büyük konferansı Amerika'da, Washington yakınlarında Bretton Woods'ta yapıldı. 1944'te Bretton Woods Anlaşmasıyla ve 1947'de Gümrük Vergileri ve Ticaret üzerine Genel Anlaşma ile sonuçlandı.

1944 Bretton Woods Konferansında, bazı sistemlerin Altın standardı ve esnek kur sisteminden daha iyi ve daha gerekli olduğu kabul edildi. Dünya ticareti altın hacmiyle desteklenen çizginin dışına çıkmıştı ve altın revalüe edilirken, değeri arttırılırken bu bazı uluslar için insafsızca kârlı olur. Diğer taraftan, serbestçe dalgalanan döviz kuru, ticareti, ani ve önceden kestirilmeyen değişmelerin konusu yapar. Bunlar teşebbüsün kârlılığını yok eder, sonuç olarak tacir riski üstlenmez. Eğer ülke yapısal olarak daimi aleyhte ödemeler dengesine sahipse, tacirlerini haberdar ederek parasını devalüe etmelidir. Fakat sadece spekülatörlerin baskısı altındaysa, spekülatörlerin parmaklarını yakacak kadar fonlarını kullanabilirdi.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Örneğin, spekülatörler döviz piyasalarında sıradan işler nedeniyle sterling alımını taahhüt edebilirler. Sterling alımından vazgeçmeleri halinde kısa dönemli geçici avantaj sağladıklarını görürlerse, veya zaten sahibolduklarını satmamayı istemeleri durumunda spekülatif hareket etmiş olurlar. Spekülatif baskının yönetilmesinde bütün problem engin rezervlere sahip olunmasıdır. Eğer spekülatör ne kadar satarsa satsın siz ondan canınız sıkılmadan, dolar, altın veya başka ne para istiyorsa vererek almaya devam ederseniz, spekülatörün sinirleri bozulacaktır ve ihtiyaç hissettiği sterlingi geri almaya karar verecektir. Kısa süre önce sattığı sterlingi daha fazla ödeyerek aldığı zaman buna "parmakların yanması" denir. Spekülatöre sıcak para ticareti yapmamayı öğretir. Bir ulus istediği dipsiz rezervlere nasıl sahip olur? Bu soru IMF'in kurulmasıyla cevaplandı.

**11434. Yönetilen Esnek Kur Sistemi:**

1944'den 1971'e kadar uygulanan bu kur sistemi, ödemeler dengesine çare bulmak amacıyla iki sistemin karışımı olarak kabul edilmiştir. Yönetilen esnekliğin anlamı döviz kurunun farklılaşmasına biraz izin verilmesidir. Avrupa para sistemi, bu sisteme oldukça benzerdir. Fonun amaçlarını yerine getirmek için, 30 orjinal üye parasının bir biriminin altın olarak veya A.B.D. doları olarak değerini saptadılar. Böylece IMF uluslararası döviz kurunu saptamış oldu. Büyük Britanya, örneğin, bir poundunun kurunu $ 2.40 olarak saptadı ve $ 2.44 ile $ 2.376 arasında dalgalanmasına izin verdi. Eğer kur bu limitleri aşarsa, Büyük Britanya'nın pound alım satımıyla kuru IMF'in limitleri içine getirebilmesi için istikrar fonu (stabilization fund)'nu kullanması söz konusuydu. Fon, sterling'e karşı spekülatif hareketleri kontrol etmek için altın ve döviz rezervleri oluşturmuştur. Pound baskı altındayken dolar ve altını serbest bırakma yoluyla baskıyı yok edebilirdi ve yabancı yatırımcıların istemesi halinde daha sonra kullanabilmek amacıyla arzettikleri yabancı paraları alabilirdi.

**11435. Uluslararası Para Fonu:**

Uluslararası para fonu, Brettton Woods'ta yapılan anlaşmalarla tesis edildi. Bütün üyeler bir birin ulusal paralarının değerini tespit

ettiler. Bu kabul edilen döviz kuru, kabul edilen paritenin etrafında %1 oranında dalgalanmaya izin verecektir[1]. Devalüasyonun açıklandığı zamanlar gibi çok anormal durumlar hariç, yabancı bir işadamı yaptığı anlaşmada, döviz dalgalanmalarından kaynaklanan anlaşma fiyatının yüzdebirinden daha fazla kayba uğramasının beklenmedik olduğunu mevcut uygulamadan dolayı biliyordu. Dünya ticareti, bu sistemde mükemmelen, tatmin edici şekilde devam etti.

Beşyıl içinde cari muamelelerde bütün paraların serbestçe konvertibl olmaları getirilmişse de bu başarılamamıştır.

Bir ülke parasını %10'dan fazla devalüe edecekse önceden fondan izin alması gerekiyordu.

Fonun bütün üyeleri kotalara sahipti. Kotalarda altın ve para rezervleri oluşturulmuştur. Kotanın bir çeyreği altın olarak, diğer üç çeyrek ülkenin kendi parasıyla oluşturulmalıdır. 1976'dan itibaren altın kullanımının azaltılması kararına varılmıştır. Altının altıda biri ülkelerine dönmüş, altıda biri de piyasalarda büyük kârlarla satılarak, kâr gelişen ülkelerin ödemeler dengesi problemleri için kullanılmıştır. Altının geri kalanı, aşırı dolara sahip ülkelerin bunları diğer paralarla değiştirebilmesi için kullanılmıştır. Orijinal olarak fonun 39 üyesi vardı. 1980'lerin sonuyla birlikte bütün komünist olmayan dünyayı içine alan 140 üye olmuştur. Belirtilmesi gereken istisna İsviçre'dir[2].

1970'lere kadar sistem ekstrem olarak iyi çalışmıştır. Dünya ticareti enflasyonsuz %10 büyümüştür. Buna rağmen iki sorun oluşmuştur. Biri dünya likiditesinde düşmedir. Bir ulusun reservlerinin uluslararası ticaretin yüzde yirmisinin altına düşmesi spekülatif bankılardan kolayca etkileneceğini gösterir, zararlarını finansa etmek için ödünçlere gereksinim duyabilir. Ödünçler için 1961'de genel anlaşma düzen-

(1) Parite, hükümetin ulusal para ile değer standardı olan yabancı para arasında saptamış olduğu fiyattır. Serbest piyasalarda oluşan döviz kurlarının parite kur etrafında çok dar sınırlar içinde dalgalanmasına izin verilir.

(2) Whitehead Geoffrey, a.g.e., p.301.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lenmiştir. IMF içinde bankacılıkta lider uluslar gurubu ile diğerleri arasında kredi kolaylıkları sağlanmıştır. Özel çekme hakları ($SDR_s$) yeni bir çeşit reserv kaynağıdır.

Problemler 1973 petrol krizi tarafından daha kötü hale getirilmiştir. OPEC ülkeleri petrol fiyatlarını birden dört katına çıkarmış ve yükseltmeye de devam etmiştir. Ve OPEC dışındaki bütün ülkeler kütlevi zararlar içine girmiştir. Bu zararların finansmanı ticari bankalar ve IMF kredi kolaylıklarıyla sağlanmaya çalışılmıştır.

Bretton Woods sistemi, Bretton Woods tarafından izlenen ikinci problen nedeniyle yıkılmıştır. Bu, önemli dengesizlik probleminin çözümü ile ilgili mükemmel olmayan düzenlemelerdir. Borçlu ülke ödemeler dengesinde önemli dengesizliklerle karşılaştığında, parasını devalüe edebilmesi ödemeler dengesi problemini, eğer kreditör ülke parasını revalüe etmemişse, biraz rahatlatabilirdi, ve ekonomilerini genişletebilirdi(1).

**11436. Britanya Hariç EEC Ülkelerinin Esnek Kur Sistemine Dönmeleri:**

Britanya hariç EEC ülkeleri Mart 1979'da yönetilen esnek kur sistemine döndüler. Avrupa Para Sistemi, üyelerinin paralarının para paritesi şebekesi aracılığıyla birbirlerine ve pek tabii yeni uluslararası para birimine (ECU) bağlandılar. Bu bir para birimi sepetidir. Bu para birimlerinden biri alçalıp yükselmeler gösterdiğinde önce ECU'nun çizgisi dışına taşar. Bu ilgili ülke merkez bankalarının ekonomilerini kontrol etmeleri için sinyal görevini görür. Avrupa para istikrarının sağlanması temel amaçtır, Avrupa Para Birliği'ne doğru atılmış bir adım niteliğindedir. Sırf parasal koordinasyonları değil mali politikaları ve ortak Avrupa para biriminin uygulanmasını da amaçlar(2).

---

(1) Revalüasyon, ulusal para biriminin değerinin yabancı para birimleri karşısında değerlendirilmesidir. Zıttı olarak devalüasyon, ulusal para biriminin değerinin yabancı para birimleri karşısında düşürülmesidir.

(2) Kane Daniel R., Principles of International Finance, Croom Helm Ltd-Australia, Printed and Bound in Great Britain by Mackays of Chatham Ltd, Kent, 1988, p.119.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## BÖLÜM 12 - EKONOMİK TEORİNİN GELİŞİMİ, ALTERNATİF MAKROEKONOMİK BAKIŞ AÇILARI VE POLİTİKALAR

İlk ekonomistler özellikle insanların yaşamlarında ilgilendikleri olayları gözlemişlerdir. Ekonominin nasıl çalıştığını bilmeyi, bu amaçla da dükkan çalışmaları, maden ocakları-dağıtım sistemlerinin çalışması gibi mikroekonomik yaklaşımla ekonomik sistem içindeki küçük ünitelerin çalışmalarını gözlemleyerek ekonomi hakkında genel görüşlere ulaşmayı arzu etmişlerdir. İlk ekonomik teoriler, ekonominin gelişmesi ile ilgili modeller değil, ekonominin nasıl çalıştığıyla ilgili açıklamalardır. Burada tabii bilimlerin gelişmesinin ilk safhalarıyla benzerlikler vardır.

Bu nedenle ekonomik teorinin nasıl geliştiğine ve günlük yaşamda bu kadar yaygın şekilde tartışıldığına, bu görüş açısından bakmakta yarar vardır. Sosyal bilimci olan ekonomistlerin tabii bilimlerdeki meslekdaşları gibi teorilerin doğruluğunu test edememeleri, talihsizlikleri olmuştur. Bir filozofun söylediği gibi, "pratik olmaksızın teori kör, teori olmaksızın pratik çorak"'tır. Acaba ekonomik teori yüzyıllar boyu nasıl gelişmiştir.

Modern dünyanın başlangıcı olarak, 17.y.y. İngiltere'de ulusal devletin tam olarak kurulduğu ve gelişen kolonileşme sürecinin başladığı, dünya kaynaklarının egemenliğinin ele geçirilmesi için savaşıldığı döneme bakılabilir. Tarihsel olarak başlıca ekonomik düşünce okulları İngiltere ve Birleşik Devletler de geliştirilmiştir. Bunlar başlıca merkantilizm, klasik ekonomi, Keynesyen ekonomi, monetarist ekonomi ve son senelerde de rasyonel beklentiler ile arz yanlı ekonomiler olarak görülmektedir. Yıllar boyu ekonomistler tarafından geliştirilen, makroekonomik muameleleri açıklamak ve ekonomiye istikrar kazandırmayı amaçlayan değişik politika reçeteleri savunulmuştur. Örneğin belirli bir kesim ekonomide temel görüş

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olarak maliye politikasını alırken diğer bir kesim ekonomistin politika seçimi değişik bir görüş açısına temel teşkil eden parasal politikalardır.

Makroekonomik bakış açılarında ve politika reçetelerindeki farklılıkları başlıca makroekonomik yaklaşımları tanıyarak daha kolay anlayabiliriz.

## 121. MARKANTİLİZM VE FİZYOKRATLAR

Merkantilizm, millileşmenin ürünüdür ve ulusal gücü geliştirmeyi arzu etmiştir. Merkantilist düşünürler kendi uluslarını zenginleştirebilmek için ulusların nasıl zenginleşebildiğini bilmek amacıyla çalışmalarını yönlendirdiler. Zenginliğin nedeni olarak tacirler tarafından yürütülen ticareti gördüler bu nedenle bütün dünyada dayanak teşkil edecek ticari ilişkiler kurdular. İkiyüzyıl boyunca merkantilizmin çok etkili olduğu ticari savaşlar sık sık gerçekleşti ve denizgücü çok etkili hale geldi.

Merkantilistler değerli metallere önem vererek öncelikle onları ele geçirdiler, ekonomileri güçlendi, savaş güçlerine destek sağladılar. Temel olan nokta ödemeler dengesinin başarılmasıydı daha da öte ödemelerde bir dengesizlik (ihracatın ithalatı aşması) bakiye metal para veya kıymetli maden olarak alınabilirdi. Bunu başarmak için ihracat daha ucuz hale getirilmeli (emek maliyeti düşük tutulmalı) ve ithalat koruyucu kanunların uygulanması yoluyla sınırlandırılmalı. "Corn Kanunları" gibi yabancı mısır girişinin önlenmesi ve "Navigation Kanunu" gibi önlemlerle kolonilerden malların Britanya gemileriyle taşınmaları sağlandı.

Merkantilist sistemin zayıflığı zenginliğin kaynağı olarak ticarete inanması endüstriyel üretimi gözardı etmesidir. Endüstri devriminin gelişmesi koruyucu merkantil toplumun sınırlayıcı bağlamlarının çözülmesini, ekonomik büyüme safhasını çabuklaştırmıştır. Fransa'nın ekonomik düşünceye yüksek derecede katkısı aydın-irfan ruhu, yenilikçi önermelerin esasları ve sonuçlar arasındaki bağıntılar; Voltaire'in yazıları, Diderot, Condorcet ve çoğunlukla da Rousseau iledir. Fransız ekonomik düşüncesinde, tarım zenginliğin kaynağı kabul edilmektedir. Ticaret yardımcı pozisyona uyarlanmış, ortaya çıkan hakim düşünce tarımın

üstünlüğü olmuştur. Toprak ve onun politik güce katkısı ve sosyal üstünlüğü gibi geleneksel değerlerin doğrulanması reformların taraflılığıyla birleştirilmiş, hayatta kalan geleneksel sistem esas düşünce olmuştur. Bu düşünce okulunun üyeleri kendilerini 'Les Economistes' fizyokrat olarak adlandırmışlardır(1). Fizyokratlar da üç önemli isim üzerinde durulmaktadır. Birincisi çok önemli ve enteresan, François Quesnay (1694-1774), zamanın çok meşhur bir hekimidir. Kanın dolaşımını, ateşi ve kangreni yazmıştır. Cerrahlık Akademisi'nin sekreteri olması, sosyal ve politik yaşamı açısından çok önemli olmuştur. 1755'te Louis XV tarafından kendi hekimi atanmıştır. Fizyokratlarda ikinci isim olarak Robert Jacques Turgot (1727-1781) üzerinde durulmuştur. Etkin bir ticaret adamının oğludur. Makul ve ilgili tacir gözüyle Fransa'yı incelemesi, onu Fransa'nın savunucusu durumuna getirmiştir. Kamunun ilgisini, Fransa'nın en fakir kısımlarından biri olan Limoges'ta idare memuru olarak çekmeyi başarmıştır. Tarımı teşvik eden, yöresel ticareti ilerleten, yol taşımacılığıyla ilgili ve vergi suistimalini sınırlayan bir dizi reformu düzenlemiştir. 1774'te XVI.Louis tarafından Paris'e getirtilerek denetleyici general ve finansman bakanı olarak çift görevle görevlendirilmiştir. Onun kraliyete ait ve diğer kamu harcamalarında uyguladığı katı ekonomi, vergi reformları, Fransa içindeki serbest tahıl ticareti, ağır çalışma gerektirmeyen, verimli çalışmayan kamu memuriyetlerini ve monopolleri kaldırması, protestanlara toleransı, tahıl spekülatörlerine karşı çalışmaları görülür. Ürün başarısızlığının kötü etkisine maruz kalmış, Mayıs 1776'da görevden alınarak yerine Jacques Necker getirilmiştir.

Üçüncü önemli fizyokrat Pierre Samuel du Pont de Nemours (1739-1817), tarım üzerine dergi çıkartmış, politik konular üzerine yazmış ve La Physiocratie başlığıyla Quesnay'in bazı çalışmalarını derlemiştir. Fransız devrimi sırasında du Pont bir süre saklanmış, 1800'de oğulları Éleuthère Irénée ve Viktor ile Birleşik Devletler'e göçetmiştir. 1802 de Éleuthère Irénée (Antoine Lavoisier tarafından eğitilmiş) barut fabrikasının tesisine, Delaware, Wilmington yakınlarında, Brandywine Creek'te başlamıştır. Bu başlangıç Amerikan endüstri birliklerinin

(1) Galbraith John Kenneth, A History of Economics-The Past as the present- published in Penguin Books 1989, p.49.

en büyüklerinden birini, sürekli bir endüstri hanedanını yaratmıştır. du Pont ailesi daha sonraki yüzyıl ve yarısında büyük hacimli yatırımlarının hem kontrol hem de yönetiminde güçlü olmuştur.

Fizyokratların mirası olarak kalan "laissez faire, laissez passer" değişik anlamlar taşır. Daha sonraki dönemlerde ekonomistlerce rekabetçi piyasaların başarısıyla özdeşleştirilmiştir. "Laissez faire" zamanımızda da, en azından Washington'un 1980'lerinde dikkate değer bir konudur.

Merkantilizmle ters olan bir diğer doktrin "produit net"'dir. Basitçe ifade edilirse zenginliğin kaynağı tarımdır. Ne endüstri, ne ticaret ne de herhangi bir diğer meslek. Tacirler alır ve satarlar. Ne önce ne de sonra bir katkıda bulunurlar. Sadece imalatta, emek toprağın ürününe katılır. "Produit net" fizyokratların postyonu olarak kabul edilmiştir. Devletin ve tüm halkın zenginliğinin kaynağı olarak tarım görülmüştür. Tarımın teşviki ve desteklenmesi, sonuçta sadece en iyi değil, aynı zamanda ulusal olarak en iyi olmanın tek yolu olarak görülmüştür.

## 112. KLASİK EKONOMİ VE MARJİNALİSTLER

1930'lara kadar süren hakim ekonomik düşünce okulu klâsik ekonomidir. Bu okul 1930'larda, Büyük Depresyon sırasında gelişen şiddetli işsizliğe başarılı reçeteler öneremediği ve nedenlerini açıklamakta yetersiz kaldığı için büyük çoğunlukla reddedilmiştir. Klâsik okulun temelini atan Adam Smith'dir. Kitabı "The Wealth of Nations"'dır. 18.yy.'ın sonlarına kadar giden, müdahale edilmediğinde tam istihdamı sağlayan piyasa ekonomisi daima kendi kendini otomatik olarak düzelttiğinden problemleri düzeltmek için devlet müdahalesine gerek yoktur.

Klasikler, tam istihdamın otomatik olarak kendi kendini düzenleyeceği ile ilgili varsayımlar nedeniyle bu pozisyonlarına ulaşmışlardır. Birincisi, klasikler, makroekonomide her arzın kendi talebini yarattığı varsayımını ileri sürmüşlerdir(1). Diğer bir deyişle, eğer bir üretim

(1) Say Kanunu adını Fransız ekonomist Jean Bapriste Say (1767-1832)'den almıştır. Kavramın resmi ifadesi 'arz talebini yaratır' dır. James Mill (1773-1836)'e göre bu önemli durumun halkın anlayacağı şekle sokulması; "bireyler kendi ihtiyaçlarının üstünde ürettiğini mal ve hizmetlerle değiştirecekler ve insanlar istedikleri şeyleri elde etmek için üretirler böylece üretim ve tüketimleri eşit hale gelir. Buradan hareketle eğer kişilerin arzı-talebi eşit olursa tüm ekonomide de arz ile talep eşit olur" şeklindedir.

yapılırsa, bu biri tarafından alınacaktır. Ekonomi tam istihdamda çalıştığında ve ürettiğinde, üretilen mal ve hizmetler tamamen satın alınacaktır.

Ekonominin ikinci varsayımı, belirli düzenleme sürecinde ekonominin tam istihdamda çalışmasının sağlanabilmesinde ücret ve fiyatlar birlikte yükselecek veya düşecektir. Bu varsayım şekilde gösterilmiştir.

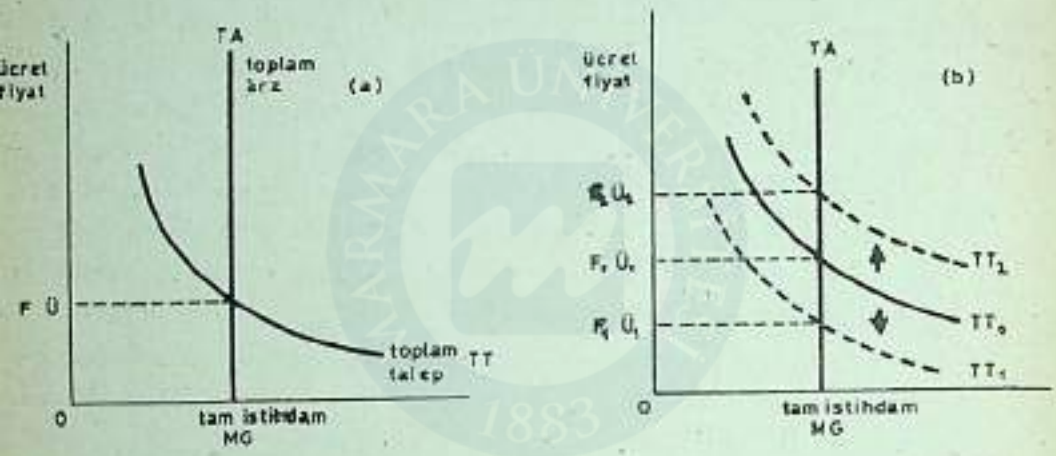


Şekil 62 . MG Tam İstihdam ve Tam İstihdam Çıktı Düzeyi.

Tam olarak; yekûn ve toplam olarak arz eğrisi TA, dik, MG tam istihdam düzeyinde bir ekonominin, fiyat ve ücretlerin düşük veya yüksek olmasına bakmaksızın üretimini göstermektedir. Toplam talep eğrisi TT, ekonomide aile ve iş ünitelerinin harcama planlarını temsil eder. Şekilde negatif eğim, fiyat-ücret ve MG arasında bulunan bir ters ilişkiyi gösterir. Fiyatlar düştüğünde (klasik modelde bu, ücretlerin de düşmesi olacaktır) hanehalkı ve iş üniteleri daha büyük miktarda çıktı almayı isteyeceklerdir. Şekil 19a'da, toplam talep ve arz, tam istihdam çıktı düzeyinde, fiyat ve ücret düzeyi FÜ'dür. Eğer toplam talepte bir değişme olursa, Şekil 62 b'de toplam talep eğrisinde artma veya azalma, $TT_0$'dan, $TT_1$'e veya $TT_0$'dan $TT_2$'ye doğru, buna göre fiyat ve ücretlerde olan değişme ekonominin tam istihdamda işlemesini sağlayacaktır. Eğer toplam

talep azaldığında, toplam talep eğrisi $TT_o$, sola doğru kayar $TT_1$, orjinal fiyat düzeyi $F_oÜ_o$'da arzdan daha az talep olacaktır ve ekonomi geçici olarak işsizlikle deneylenecektir. Bununla beraber klâsik varsayıma göre fiyat ve ücretler hemen $P_1Ü_1$'e düşecek ve ekonomi tam istihdama dönecektir. Bu düşük fiyat ve ücret düzeyi daha düşük talep düzeyinde tam istihdama izin vermiş olacaktır.

Aynı şekilde, eğer toplam talep eğrisi azalırsa, toplam talep eğrisi Şekil 19 b'de $TT_o$ dan $TT_2$'e, sağa doğru kayacaktır ve orjinal fiyat düzeyi $F_oÜ_o$'da arz edilebilenden daha fazla talep edilecektir ve fiyat ve ücretler, ekonomi tam istihdam düzeyinde çalışıyorken $F_2Ü_2$'ye yükselecektir. Klâsik modelde toplam talebin düzenlenmesi toplam çıktıda değil, fiyat ve ücretlerdeki değişmeler yoluyla yapılır. Say'a göre ekonomide yanlış hesaplama veya aşırı kaynak tahsisi gibi herhangi bir nedenle oluşacak, belirli sektör veya sanayilerdeki üretim fazlalığı, ekonominin diğer alanlarında yarattığı kıtlık nedeniyle fiyatlarda düşüş ve artışlara neden olacağından kaynakların kıtlık alanlarına, kâr elde etmek amacıyla kaydırılması piyasaları otomatik olarak düzenleyecektir. Tam istihdam düzeyinde üretim talepteki değişmelere bakarak gözlenecektir.

Klasik ekonomistler tasarrufun yatırımlara eşit olduğunu varsaymışlardır Harcama akımından tasarruflara dönüşen sızıntılar yatırım enjeksiyonlarına dönüşeceklerdir. Klasiklerin mantığına göre bu eşitlik, daha sonra geliştirilen faiz esnekliği tezi gereği, bu mekanizma kanalıyla tasarrufları yatırımlara eşitleyerek sağlanacaktır (Klasik modelde, vergi-devlet harcamaları sızıntıları ve enjekte etme ilişkileri, klasikler mali politikayı gözardı ettiğinden konu dışıdır).

Daha önce belirtildiği gibi klasik ekonomik teori 1930'larda, Büyük Depresyonu açıklayamadığında ve işsizlik problemini çözümleyecek politika reçeteleri öneremediğinden popülaritesini kaybetmiştir. Bununla beraber 1980'lerde, kısmen serbest piyasa felsefesinin popüler olmasından ve buna paralel olarak A.B.D.'de ekonomide devletin rolünün küçültülmesine yönelik hareketler, klasik teoriye olan ilginin yeniden dirilmesine yol açmıştır.

Klasik ekonomi Adan Smith'in, Ulusların Servetlerinin Yapısı ve Nedenleri üzerine yaptığı çalışmalarla başlar. Bu dönemde İngiltere endüstri toplumu haline gelmiş zenginliğini ağır sanayi, kömür ocakları, demir sanayi, seramik endüstrisi üzerinden oluşturmuş, kanallar, liman-yol-köprü-su kemerleri yapımını arttırmış, sahil gemiciliğini geliştirmiştir. 1723'te doğan A.Smith Oxford'a devam etmiştir. Çevresindeki endüstriyel gelişme, endüstri devriminin safhaları ve avantajları üzerinde çalışmıştır. Bu çalışmalar modern iktisat biliminin kurulmasına temel oluşturmuştur. Smith'in çalışmaları toplumların daha ileri refah seviyelerine ulaşmaları, büyüme ve bunun sağlanmasında rol oynayan işbölümü-uzmanlaşma, piyasa ve sermaye birikimi konuları üzerinedir. A.Smith'i izleyen diğer klasik iktisatçılar sürekli işsizlik problemlerini, bolluğun ortasındaki yoksulluğu açıklamaya uğraşmışlardır. Thomas R.Malthus David Ricardo, Jeremy Bentham ve Jean Baptiste Say gibi klasik iktisada katkıda bulunan iktisatçılar ekonomiyi, Smith'in liberalizm anlayışı ve doğal serbestlik sistemini benimseyerek, dünya ekonomisinin, savaş, devrim, nüfus patlaması, politik ayaklanmalar, endüstriyel gelişmelerle dolu bu dönemini bir kaç temel ilkeye göre analiz etmeye çalışmışlar ve iktisadı ilk kez bir sosyal bilim haline getirmişlerdir.

18.yy.'ın sonu 19.yy'ın başının savaş yılları olarak kapsamlı ve geniş değişim dönemi olması, gıda taleplerini, sınai üretimi büyük ölçüde uyarmaktaydı. Hızla artan nüfusun büyük kentlere kayması şehirleşme problemleriyle birlikte artan yoksulluğu da getirmiştir. Thomas Robert Malthus (1766-1834) nüfus kuramıyla klasik iktisada katkıda bulunmuştur. Ayrıca Malthus, eğer refah artışı sağlanmak isteniyorsa üretimin artış hızının nüfus artış hızından daha yüksek olması gerekliliğini belirtmiştir.

Klasik iktisadın önemli isimlerinden bir diğeri olan David Ricardo (1772-1823), Politik Ekonomi ve Vergilemenin İlkeleri'ni yazmıştır. Büyüme konusu üzerinde çalışmıştır. Rant teorisi ve uluslararası iktisatta geçerliliğini yitirmeyen karşılaştırmalı üstünlüklerle ilgili katkılarıyla klasik iktisadın gelişmesine yardımcı olmuştur. Ricardo, uluslararası uzmanlaşma ve işbölümünün tüm ülkeler için yararlı olduğu, korumacılık tedbirlerinin dünya ticaretini ve ulusal gelişmeyi daraltıcı

etkilerinin "karşılaştırmalı üstünlükler" kuramıyla, değişik ülkeler mallarının üretim maliyetlerinin karşılaştırılması yoluyla açıklamıştır.

Klasik iktisatta önemli isimlerden biri olan Jean Baptiste Say (1767-1832)'in katkısı piyasalar yasasını geliştirmesiyle olmuştur. Üzerinde durulduğu gibi ekonomi tam istihdamda çalıştığı ve ürettiğinde, üretilen mal ve hizmetler tamamen satın alınacaktır. 1803'te yayınladığı "Politik Ekonomi Üzerine Bir İnceleme" adlı eserinde bu görüş ilk defa açıklanmıştır. Kağıt para, altın, enflasyon gibi konuların yoğun olarak tartışıldığı dönemde Thornton'un, para piyasasında arz edilen fonların fazlalaşmasının faiz oranlarının düşmesine yol açtığını, düşük faiz oranlarınınsa yatırımları teşvik ettiğini gözlemlemesi, klasik ekonomide Say Kanunu (Mahreçler Kanunu) ile açıklanamayan toplam talebin tüketim ve tasarruf arasındaki dağılımının anlaşılmasına bilimsel dayanak oluşturmuştur. Thornton'a göre faiz oranlarının esnekliği tasarrufların yatırımlara dönüşmesine ve toplam harcama akımının değişmeden kalmasına neden olmaktadır. Böylece klasik teori, eksikliğini "faiz esnekliği" kavramıyla gidermiştir.

Ekonomi kendi tabii eğilimiyle tam istihdam düzeyini, faiz oranları kanalıyla da yatırım-tasarruf eşitliğini sağlamaktadır. Ulusal gelirin harcanmayan kısmı, tasarruflar, borç verilebilir fonlar olarak bulunur. Eğer bu fonlara talep güçlü ve faiz oranı yüksekse, tasarruflar teşvik edilmiş olacak ve ödünç verilebilir fonlar talebi karşılamak için yükselecektir. Eğer fon talebi ve faiz oranı düşükse, tüketici tüketim harcamalarını arttıracak tasarruf etme isteği kırılacaktır.

Gerçi bu teori, ekonomideki fon akışlarındaki dalgalanmaları hesaba katmamış, ekonominin otomatik mekanizma ile çalıştığını güçlü bir açıklama olarak kabul etmiştir. Gerçekte stok ve tasarrufların bazı zamanlarda yatırımları aşması, ithalat ve ihracat arasındaki dengenin daima başarılamaması, toplanan vergilerin devlet harcamalarıyla nadiren aynı olması gerçek dünyaya karşı teoriyi zayıflatmaktadır. Say'ın teorisi, aşırı faktör arzını ve de özellikle emek arzını gerçekte hesaba katmaz. Bunun gerçekleştiği durumlarda yeterli para mevcut olacaktır. Fakat bu ifade gerçekte aşırı emek arzının bulunmaması demek değildir. Daha

sonraki klasik iktisatçılar bu noktayı geliştirmişlerdir. Paranın miktar teorisi; klasik ekonomistlerin fiyatlar genel düzeyindeki değişmeleri nasıl gördüklerini ifade eder. Burada dikkat, para miktarı ve fiyat düzeyi arasındaki ilişki üzerinde odaklanmıştır. Keynes'ten önceki ekonomistler paranın miktarının fiyatlar genel düzeyine baskısı üzerinde durmuşlardır. MV = PT olarak ifade edilen eşitlikte, belli bir dönemde paranın miktarı, paranın eldeğiştirme hızı kadar çoğaltıldığında, mal fiyat düzeylerinin aynı dönemde ticaret hacmi kadar çoğaltılmasına eşittir.

Klasik ekonomi, ekonomik düşünce akımı içinde 1870'den sonra Britanya'da Avrupa'da ve Amerika'da geliştirildi. 1870'lerden 1920'lere kadar süren dönemde klasik değer teorisinde köklü değişiklikler oluşturulmuşsa da, klasik görüşler sürdürülmüştür. Neo-klasikler olarak adlandırılabilen bu dönem iktisatçıları değişik ülkelerde yaşamışlardır. Marjinalist değer teorisini geliştirmişlerdir. Bu dönem iktisatçıları içinde en önemli iktisatçılardan biri olarak Alfred Marshall'ı da görmekteyiz.

. Azalan Getiri Kanunu; Üretim faktörlerinden biri (değişken üretim faktörü) olan emeğin ardıl miktarlarda arttırılarak sabit üretim faktörü olarak aldığımız toprakla birlikte kullanılması durumunda, optimum faktör bileşim noktasından sonra, emek faktöründeki her artış daha az ürün alınması, yani emeğin verimliliğinin azaldığı görülür. Emeğin ortalama ürünü düşmektedir. Fakat marjinal ürün daha hızlı düşmektedir.

. Marjinal Verimlilik Teorisi; Üretime katılan her üretim faktörüne, marjinal ürünün satışından elde edilecek gelirden marjinal fiziki verimlilikleri oranında pay ödeneceğini öngörür. Dolayısıyla emek daha fazla istihdam edildiğinde daha az ödenecektir. Ve emeğin herhangi bir istihdam edilmemiş ünitesi daha az çalışmaya hazırsa daima iş sağlayabilir.

Tabiidir ki serbest teşebbüs ekonomilerinde bu açıklama yaygın işsizlik ve onunla birlikte fakirlik kanıtına rağmen çok çekici olmuştur. Sırasıyla patlamalar ve durgunluklar olarak yaşanan ticari devreler, özellikle 1792'den sonrası daha iyi tespit edildiğinden, daha iyi bilinmektedir.

. İktisadi Faaliyetlerdeki Dalgalanmalar; 1792 ve 1913 arasında, her biri arasında yaklaşık sekiz yıl bulunan 15 çevrimsel (cycle) hareket vardır. Her bir faaliyet çevrimseli yukarı doğru zirve noktasına ulaşmadan evvel yaklaşık üçbuçuk yıl süren iş faaliyetlerinden hemen sonra hızla bir depresyona düşüşü içerir. Çok inatçı olmaktan ziyade sürekllik yapısına sahiptir, tekrar kendine gelmesi yaklaşık, ortalama 4.5 yıl alır.

İş faaliyetlerindeki dalgalanmaların hiç biri birbirinin aynı değildir ve onların dereceleri kendi ekonomik gelişme düzeyleriyle ve savaş gibi dış olaylarla ilişkilidir. Örneğin fiyatlarda ani yükselmelerin görüldüğü patlama yılları 1791-94 kanal inşa tutkusu ile ilgilidir ve 1825, 1836 ve 1845 patlama yılları trenyolu inşaatıyla ilgili spekülatif aktivite dalgalarıyla ilişkilidir. Bu patlamaları izleyen depresyonların derinliği, spekülasyonlar sırasında oluşturulan özel tasarruflardan kapital kaybınca derinleştirilmiştir. Aşırı tasarruflar pek tabiidir ki depresyonlarla ilişkilidir. Bu ticaret dalgalanmalarının bir kaç nedeni vardır.

a.dayanıklı tüketim mallarının neden olduğu dalgalanmalar; Bir makina alet endüstrisi oluştuğunda, iş aktivitelerinde dalgalanmaların olmasından kaçınılamadığı görülür. Farzedelim ki bir endüstri, 1000 adet talebi olan yeni bir makina yapmak için kurulsun. Bu makinaların ortalama ömrü 10 yıldır. İlk etapta endüstri, ilk 1000 makinayı yapmak için her tarafta mühendisler arayacaktır. Yüksek ücret teklifiyle benzer endüstrilerden gizlice emek avına çıkacaktır. Ve bu patlama koşullarının yaratılmasına yardımcı olacaktır. Bir defa ilk fabrikalar teçhiz edilince fiyat artışları yavaş yavaş gevşeyecek ve daha sonra endüstri yıllık makina ihtiyacı üretimini, örneğin 100 makina, yerleştirecektir. "Boom" döneminde endüstriye çekilen mühendisler şimdi işsiz olacaklardır.

Sadece bu değil, mühendisler tarafından oluşturulan çoğaltan etkisi de mevcuttur. Çünkü makina üreticilerinin ücretleri, maaş, toprakSahibi yayıncı, kitap satıcısı ve diğer bir çok ticaret erbabı için refah temin eder. Bu genişleme, çoğaltan etkisi, ekonomi içinde gelir sahiplerinin alışkanlıkları doğrultusunda dağılır. Burada üzerinde durulması gereken nokta, depresyonun geldiği sürede de çoğaltan etkisinin olmasıdır.

İstihdam edilmeyen teknik eleman daha az yiyecek, daha az elbise daha az alkol alacak ve daha az sıklıkta bahislere katılacaktır.

Örneği daha ileri safhalarında izlediğinizde, şimdi, bu endüstri her yıl düzenli koşullarda yılda 100 makinayı piyasaya sürecektir. Makinaların üretimine olan talepte %10'luk bir artış olduğunda bu, endüstri 1000 makinadan ibaret olduğundan 100 makinaya gereksinim demektir. Bu artmış talebi karşılamak için bir kere daha çılgın tırmanış başlar. Fakat bu talep karşılandığında bir zaman için tekrar yılda belli bir miktar makinaya gereksinim olacaktır.

Hızlandırıcı adı harcama gücü ekonomiye enjekte edildiğinde ekonomide bir aktivite dalgasına neden olan bu tür bir harekete verilmektedir.

b. **Değişen beklentilerin neden olduğu dalgalanmalar;** Başlıca endüstrilerin bazıları, özellikle iklim koşullarından dolayı dalgalanmaya hassastır. Bunlar, kasırganın şeker kamışı ürününün büyük kısmını tahribetmesi gibi, buğday tanelerinin hastalıktan harabolması, bazı bölgelerde donan nehirlerden dolayı arzın kesintiye uğraması gibi nedenlerdir. Bunların başlıca etkileri olan fiyatlardaki anî yükselmeler üreticileri, bu tip üretimlerde bozuk üretime ödemede bulunacağından diğer alanları düşünmeye teşvik eder. Yeni alanların üretime açılması, şiddetli rekabeti, normal ürün yıllarında dünya fiyatlarını oldukça düşük düzeye indirecektir. Bazen bu gibi koşullarda üreticiler topluluğunun fiyatı kontrol etmek için ürün satması sadece endüstrinin varlığını sürdürmesine yardımcı olur ve çoğunlukla gelir sağlamak için ürün arzını teşvik eder. Eninde sonunda fiyatların biri tarafından düşürülmesi plântasyon alanının terkedilmesine neden olur.

c. **Altın standardı mekanizmasının neden olduğu dalgalanmalar;** 1792 ve 1913 arasında benzer şekilde, altın standardı mekanizmasından ayrılamayan parasal hareketlerden kaynaklanan ticaret çevrimselinin düzenliliği görülür. 15 çevrimselden sadece üçü dokuz yıldan uzundur ve sadece biri yedi yıldan kısadır. Tersi olarak altın standardı 1914 'te bırakıldığında, 1918 den savaş sona erdikten sonra oluştu.

Ticaret çevrimsellerinin nedenleri çok çeşitli olabilir, 19.yy.'ın ilk yarısında herhangi bir çöküntü (slump) anında kendi kendini iyileştiren mekanizmanın doğasına "laisser faire"'in baskısının yardımı kaçınılmazdı ve otomatik iyileştirme mekanizmasının çalışmasını bozabilecek herhangi bir devlet müdahalesine karşı olunmuştur. Zaten biz John Stuart Mill'in, bolluk içinde yeralan fakirliğe refahın nedeni ölçülerde ulaştırılmasında vergi sistemi yoluyla refahın yeniden dağıtılmasını anahtar çözüm olarak kabul ettiğini fakat yeniden dağılımı zorlayacak gücün olmadığını görüyoruz. Dr.Bernardo ve Elizabeth Fry gibi hunanitaristyenlerin fakir gurupların ıztıraplarını dindirmeye çalışmışlar, bir kısım gruplarsa daha iyi hayat koşullarını aramak için göçetmişlerdir Fakat zanaatçı sınıf için yüzyıl yavaş bir gelişme göstermiştir.

Klasik ekonomik düşünce esas gelişimini Britanya, Avrupa ve Amerika'da 1870'lerden sonra yapmıştır. Alfred Marshall bu ekononik düşünce içinde yeralan önemli ekonomistlerden biridir, marjinal analiz onun yaklaşımının değiştirilmiş bir şeklidir. Klâsik ekonomistler, Smith, Malthus, Ricardo, John Stuart Mill ekononide iş gören güçlerin diyagramatik tanımlanmalarına, matematiksel ifadeler şeklinde gösterilmelerine dönüştürülmüşlerdir.

Alfred Marshall (1842-1924), babası tarafından klasik bir eğitime başlatılmış, daha sonra Cambridge'te matenatik ve fizik çalışmıştır. Büyük çalışması "Principles of Economics" uzun süren hazırlıklar sonucu 1890' da ortaya çıkmıştır. Modern ekonominin bir çok ana kuralı Marshall'ın Principles'leri içinde bulunabilir(1).

## 123. KEYNESYEN EKONOMİ

İngiliz ekonomist John Maynard Keynes (1883-1946), Keynesyen ekonominin temellerini atmıştır. 1930'larda klasik ekonomi, 1914-18 savaş faaliyetleri sonucu yüksek aktivite düzeyini izleyen şiddetli depresyona otomatik düzenlenen mekanizması kasıtlıyla çözüm getirememiş, umulan refah dönemi asla gelmemiş, ve uzun dönemli, çalıştırılamayan bir düşük istihdam düzeyi ve işsizlik çalışan-çalışabilecek insanlar arasında kötümser duygulara, ıstıraplara yol açmıştır. Tarım sektörü kömür

(1) Whitehead Geoffrey, a.g.e., p.347.

ocakları, gemicilik, demir ve çelik endüstrileri, pamuklu ve yünlü imalat sektörü ve kimya endüstrisi gibi temel endüstrilerde sadece Avrupa'da değil, Kuzey Amerika'da da genel depresyonun kötü etkileri hakim olmuştur.

Yirminci yüzyılın en büyük ekonomisti olarak adlandırılan John Maynard Keynes, kapitalist sistemin zayıf noktalarını yeniden yapılandırarak yeni bir ekonomik model geliştirmiştir. Keynes'in "General Theory of Employment, Interest and Money" başlıklı büyük çalışması 1936'da yayınlanmıştır. General Theory'deki "etkin talep" temel kavramdır. Etkili talep düzeyi, ulusal gelirin harcanan ve tasarruf edilen kısımlarının büyüklüğü ile belirlendiğinden eğer ekonomide yüksek tüketim eğilimi varsa, emeğin istihdamı ve üretimin genişlemesi kârlı olacaktır. Buradan anlaşılacağı gibi istihdam düzeyi ekonomide toplam talep tarafından belirlenir. Ekonominin yavaşlama dönemlerinde harcamaların çok düşük düzeyde oluştuğu izlenir.

Kapitalizmin ilk dönemlerinde cari tüketimin ertelenen kısmı endüstrilere yatırım yapmak için tasarruf edilen gelirdir. Kapitalist sistem geliştiğinden, tasarruf fonksiyonu ve yatırım fonksiyonu ayrılmıştır. Bugünün müteşebbisi kendi başına tasarruf eden bir kimse değil aynı zamanda diğer insanların tasarruflarını da yatırımlara yönlendiren kimsedir. Bu anlamda, ertelenen cari tüketimler eğer müteşebbisler yatırım yapmakta isteksiz olurlarsa, ekonomideki aktivite düzeyini etkileyeceklerdir. Yatırımların kârlılığı ile ilgili olumsuz beklentiler iş aktivitelerinde daralmalara, depresyona veya çökmelere neden olacaktır.

Keynes'in geliştirdiği ekonomik düşünce ile kapitalist sistemin gizi çözümlendi. Keynes, ekonomik düşünceyi toplam harcamaların rolünü odak noktası yaparak yeniledi. Keynes'in en büyük katkısı, artan ve azalan harcamalar ile istihdam ve üretim düzeyinin arttırılabileceği ve azaltılabileceğinin anlaşılmasıdır. Keynes, klasiklerin piyasaların otomatik olarak kendilerini düzenleyeceği ve ekonominin tam istihdam olacağı düşüncesini reddetmiştir. Ekonomi tam istihdamın altındayken toplam harcamaların arttırılması yoluyla çıktı ve tam istihdam düzeyi iyileştirilebilir. Keynes, ekonomik aktivite düzeyinin, devlet harcamaları

ve vergileri kullanım yoluyla kontrol edilebileceği düşüncesinin öncüsü olmuştur. Onun reçetesine göre, resesyonu önlemek için doğru metod toplam harcamaların arttırılmasıdır, bu da devlet harcamalarını arttırmak ve/veya vergileri azaltmak yoluyla başarılabilir. Bu mali politikadır ve Keynes'in ekonomik düşüncesine göre; devlet vergi ve harcamalarının yönetilmesi yoluyla tüm istihdamın iyileştirilmesi ve talep enflasyonunun baskısının azaltılması mümkündür. Keynesyen eğilimine göre mali politikanın kullanımı ile ekonomi istikrar kazanabilir. Diğer bir deyişle, Keynesyenlerin yönelik olduğu anlayışa göre makroekonomiye aktif devlet müdahalesi gerekli ve uygundur.

Keynesyen ekonomi 1960'larda popularitesinin zirvesine ulaşmıştır. 1970'lerin başından itibaren saldırılara hedef olmuştur. Bazı düşünceler e göre 1970 stagflasyonu Keynesyen terimlerle açıklanamaz. 1980'lerin politik düşünce yapısı, ekonomiye devlet müdahalesinden uzak hareketleri kabullenmiş ve makroekonomik politika yaklaşımlarına ilgisini monetarism ve klasik ekonomi gibi akımlarla yenilemiş, 1980'lerin başında vergi azaltılması gibi non-Keynesyen bazı politikalar izlenmiştir.

**1230. Keynes ve Faiz Oranı:**

Keynesyen ekonominin açıklanması gereken bir kaç özelliği vardır. İlk üzerinde durmamız gereken özelliklerden biri faiz oranıdır. Keynes'te klasik ekonomistler gibi, insanların günlük gereksinimlerini karşılamak için (işlem güdüsüyle para talebi) ve süpriz olaylara karşı ihtiyatlı olmak amacıyla (ihtiyat güdüsüyle para talebi) ellerinde para tuttuklarını kabul eder. Fakat, bu iki güdüyle para tuttuktan sonra insanların tatmin olarak geri kalan gelirlerini harcayacaklarını veya bazı müteşebbislere endüstriyi genişletmeleri için vereceklerini kabul etmez. Keynes insanların spekülatif motif olarak isimlendirilen güdüyle de ellerinde para tutacaklarını göstermiştir.

Şimdi faiz oranlarının düşük, örneğin Keynes'in zamanında %4 olduğunu farzedelim. Bir kişinin, bazı müteşebbisler veya Hazine tarafından ihraç edilen menkul kıymetlere yatırmak için sahibolduğu paradan %4 faizle yatırmak için £100 ayırdığını farzedelim. Ve şimdi de faiz oranlarının %8'e yükseldiğini farzedelim. Bizim menkul kıymet yatırımcımız,

bazı ihtiyaçları karşılamak için, değeri £50 düşmüş gibi olan, yani £50'un getirdiği geliri getiren yatırılmış parasını geri almayı deneyecektir. Hiç kimse, şimdi yeni menkul kıymetler %8 faiz getirdiğinden eski %4 faiz gelirli menkul kıymetlere £100 ödemeyecektir. Eski menkul kıymetlerle yenilerini eşitlemenin tek yolu eskilerini orjinal fiyatlarının yarısına düşürmektir. Bu nedenle, faiz oranları düşük olduğunda veya yükselmesi umulduğunda, paranın yatırılmayarak elde tutulması için mantıksal nedenler vardır. Çünkü bu koşullar altında yatırım yapan kişi sermaye kayıplarına maruz kalacaktır. Tabii olarak, faiz oranları düştüğünde tersi gerçekleşecektir. Eğer faiz oranları düşerse, eski yüksek faiz oranıyla edinilmiş menkul kıymetin değeri, örneğimizde %8 faizli 100'luk menkul kıymet iki katı değere 200'a ulaşacaktır. Buradan, yavaşlama dönemlerinde "likidite tuzağı" işlediğinden, ekonominin kendi kendini iyileştirici mekanizmaya sahibolmadığı görülür. Bankalardaki fonlar da dahil olmak üzere, bütün mevcut fonlar, ekonomide faiz oranlarının yükseltileceği, kapital kayıplarının olacağı korkusuyla yatırımlara yönlendirilmez.

Keynes'in, dikkatleri "istihdam düzeyi nasıl kontrol edilir" sorusuna çekmesiyle, ekonominin otomatik olarak kendi kendini tam istihdamda tutacağı inancı yıkılmıştır.

**1231. Ulusal Gelir Dengesi:**

Keynes, insanların elde ettikleri gelirlerle harcamaları veya tüketimleri arasındaki yakın ilişkiyi göstermiştir. Sadece, çok fakir bir insan gelir olarak elde ettiği her kuruşu harcar. Daha zengin bir insan gelirinin bir bölümünü tasarruf eder, ve gelir yükseldikçe tasarruflarda yükselecektir. Tasarruf edilen oranın artması tüketilen oranın azalmasına neden olur. Bir ulus bütün olarak, herhangi bir dönemde elde ettiği gelirin tamamını harcadığında, tasarruf edilmediğinden onu izleyen dönemde genişleme olacaktır. Ulusal gelir düşük olduğunda, gelirin büyük kısmının harcanması eğilimi olacaktır, çünkü vatandaşlar temel şeyleri alacaklardır. Fakat ulusal gelir yükseldiğinde marjinal tasarruf eğilimi yükselecek ve elde edilen gelirin tamamı harcanmayacaktır. Bununla beraber tasarrufların bir bölümü yeni sermaye malları inşa edilmesi için müteşebbisler tarafından kullanılacak, bir bölümü ise yatırılmayacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

**1232. Ekonomide Parasal Akım:**

Eğer devlet ekonomiye, yapılması gerektiği zaman alım gücü enjekte ederse, daha önceki bölümlerde gördüğümüz, bu gelirin belirlenmediği akımlar ekonomik aktivitenin genişlemesine yol açacaktır. Eğer halk bütün gelirlerini harcarsa, mal ve hizmetler için toplam parasal talep kazançlarla aynı olur. Keynes, müteşebbislerin malları için olan bu toplam talebi, toplam parasal talep olarak adlandırmıştır.

Ekonomik dengede olduğunda, gelecek dönemin aktivite ve gelir düzeyi önceki dönemle aynı olacaktır, ve elde edilen toplam gelir müteşebbise harcamalar şeklinde dönecektir. Bu noktada, ekonomi statiktir, ne genişler ne de daralır. Bununla beraber bazı kişiler gelirlerinin bir bölümünü finansal kuruluşlar aracılığıyla tasarruf edeceğinden ve müteşebbisler finansal kuruluşların topladığı ve yarattığı bu fonları borçlanarak kullanacağından bu gerçekçi bir varsayım değildir. Gelirin belirlenmediği bu harcama akımları, ekonomiye yatırımlar olarak zerkedileceğinden statik ekonomi dinamik ekonomiye dönüşecektir.

**1233. Yönetilen Refah - Problemin Yapısı:**

1930'larda kapitalist dünya, daha önce yaşamadığı şekilde sendeledi ve kötü bir çöküşe doğru yöneldi. Devamlı ve direşken bir işsizlik daha önceki dönemlerde oluşmadığı kadar devamlı ve yaygın olarak ticari faaliyetlerin özelliği niteliğine kavuştu. Bu 1930'lardaki ekonomik çöküşten, büyük oranda yeni silahların kullanılması yoluyla kurtulundu. II.Dünya Savaşı'ndan önce Keynes ve diğerleri depresyonun nasıl tedavi edileceğini gösterdi; çözün ekonomiye alım gücünün enjekte edilmesiydi. Savaşların ekonomik çöküntüyü tedavi etmesinin nedeni: silahlara, gemilere, üniformaya olan taleplerin toplam parasal talebi yükseltmesi olmuştur. Çok yoğun işsizliği tedavi etmek için çok yoğun ilave bir parasal talebin, enjeksiyonlar yoluyla ekonomide yaratılması gerekir. İlave parasal enjeksiyonlar ekonomide çoğaltan etkisine sahiptir.

**12330. Çoğaltan:**

Yönetilen bir refah, toplam parasal talebin arttırılması yoluyla ekonominin genişlemesi sağlanarak tam istihdama ulaşma, yeterli harcama

gücünün ekonomiye enjekte edilmesini gerektirir. Yüksek gelir gurubunda yeralan kimseler yüksek tasarruf eğilimine sahipken düşük gelir gurubunda yeralan kimselerin yüksek tüketim eğilimine sahibolmaları nedeniyle, toplumun düşük gelir gurubunda yaratılan parasal gelirlerdeki artış, tüketim eğilimlerinin fazla olması nedeniyle yüksek çoğaltan etkisine sahip olacaktır. İşsizlik çok çabuk tedavi edilecek ve çöküşten kaçınılabilecektir.

Marjinal tasarruf meyli her ilave gelirin ne kadarının tasarruf edildiğini, tüketim meyli ise ne kadarının tüketildiğini gösterir. Çoğaltan etkisi;

$$\text{çoğaltan} = \frac{1}{\text{tasarruf meyli}}$$

formülü yoluyla hesaplanabilir. Eğer ekonominin tasarruf meyli, her artan gelirin yarısı kadar ise çoğaltanın değeri 2 olacaktır. Eğer ekonomi ilave gelirinin üçte birini tasarruf ediyorsa çoğaltanın değeri 3 ve eğer ekonomi her gelir artışının ondabirini tasarruf ediyorsa çoğaltanın değeri 10'a eşit olacaktır. Yani ekonomiye enjekte edilen harcama akımını çoğaltanın değeri kadar büyütecektir.

Hitlerin askeri makinaları üretmek için gerekli yoğun harcama gereksinimi işsizlik probleminin çözümlenmesini sağlamıştır. 1946'ya kadar Keynesyen ekonomi, refahın yönetimi için uygulanmamıştır. 1946'dan 1970'e kadar olan dönemde devletlerin çoğunun en büyük endişesi refahın yönetimi olmuştur. Pek çok insan için bu dönem altın çağ olarak görülür. Keynes, modern dünyanın etkili kuruluşları Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun kurulmasını sağlayan Bretton Woods Anlaşması'nın (1944) tesisinde rol oynadı. 1946'da öldüğünde politikalarının etkin olduğu dönem başlamıştı.

## 124. MONETARİSM

Monetarist olarak isimlendirilen ekonomik düşünce okulu, paranın makroekonomik koşulları belirlemedeki önemi üzerinde durur ve para arzını değiştirerek ekonomiye istikrar kazandırmayı tercih eder. Monetarism, 1970'lerde ve 1980'lerin başında popüler ekonomik bakış açısı olmuş,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

işsizliği ve enflasyonu önlemede Keynesyen politika reçetelerine meydan okumuştur. Monetarism, Milton Friedman'ın ekonomik düşünceleri doğrultusunda geliştirilmiştir.

Monetaristler, serbest piyasa düşüncesini tercih eğiliminde ve sınırlı devlet müdahalesi savunucularıdır. Bu anlamda, klasik okula eğilimlidirler. Tipik bir monetarist, tam istihdama ulaşmak için serbest piyasaları ve para arzında uygun kontrolü sürdürmeyi ideal strateji olarak önerir. Monetaristler arasında, problemleri karşılamak için para arzının arttırılarak değitirilmesi mi veya yıllık sabit oranda arttırılmalı mı tartışması vardır. Para arzının sabit oranda büyümesi kuralı işsizlik ve enflasyonu karşılamak için para arzını arttırıcı veya azaltıcı para politikası reçetelerine meydan okur. Para arzının, ekonomik koşullara göre enflasyonsuz belli bir istihdam ve üretim düzeyinin başarılması için her yıl sabit oranda arttırılması gerekir. Sabit oranlı büyüyen para arzı kuralı Milton Friedman tarafından savunulmuştur.

**1240. 1970'lerde Politik Gelişmeler:**

1970'lerde lider ülkeler, Bretton Woods Sisteminin yıkılmasından kaynaklanan istikrarsız bir ortamda, hareket etmeye çalışıyorlardı. Yönetilen refah, dünyanın her tarafında beklentileri arttırmıştı. Aynı zamanda dünya nüfusunun artışı bir kabus gibiydi. 1970'lerin başlangıcıyla birlikte dolar da baskı altındaydı.

Problemin çözümü dalgalanan döviz kurunun uygulanmasıydı ve sistem paranın aşağı doğru, arz ve talebin dengede olduğu noktaya eriştiğinden, tekrar arzu edilebilir olduğu noktaya kadar dalgalanmasına izin veriyordu. Bunun iç yaşam standartlarını dolaylı etkilediğini biliyoruz. İthalat maliyetleri yükselmekte, kâr marjları düşmektedir. Bütün ülkelerde, belki de en fazla U.K.'da enflasyon ve işsizlik birlikte yükselmeye başlamıştı.

1973'ün sonunda ansızın OPEC ülkeleri, petrol üreten ve ihraç eden ülkeler, petrol fiyatlarını bir gecede dört katına yükseltti, ve yükseltmeye devam etti. Gerçekte, gelişmiş ülkelerde iyileştirilmiş yaşam standartları azgelişmiş dünyadan gelen ucuz petrole dayandırılmıştı.

OPEC ülkeleri bu trendi tersine çevirdi ve gelişmiş ülkelerin petroller için adaletli bir fiyat ödemeleri gerekti. Milyarlarca döviz petrol zengini ülkelerin kasalarına akıtıldı. Bu paraların çoğunun OPEC ülkelerinde gelişme projeleri sermayesi ödemesi olarak dönmesi ve gelişmiş ülkelere yatırım olarak gelmesi finansal çöküşü önledi. OPEC ülkelerinin kendinden gelen bir miktar hayırsever yardım, petrol üretemeyen azgelişmiş ülkelerin kötü yükünü hafifletti.

Gelişmiş ülkelerdeki, petrol fiyatlarının yükselmesinin neden olduğu geri çekilme dikkate değerdir. Bu ülkeler, ekonomilerinde büyüme olduğu takdirde tatmin olabilecekleri artan beklentilerin neden olduğu enflasyondan muzdaripti. Petrol fiyatlarındaki artışların sonucu büyümenin tam bocalamasıydı ve bu duruma; (stagnation of the economy and inflation) ekonominin durgunluğu ve enflasyonun karışımı demek olan stagflation denmektedir. Bu durumu kısa bir süre sonra izleyen slumpflation hızla yükselen işsizlik ve enflasyonun birleşmesidir.

a. Ulusa yaygın ciddi işsizlik, üç milyon işsiz ve eğer yabancı rekabetçileri tarafından silip temizlenmemişse şiddetle bunalım geçiren pek çok endüstri. Bu koşullarda ithalatın kontrolü imkansız olduğundan, bu hem EEC üyelerinden geldiğinden hem de GATT'a konu olduğundan, iç endüstrilerin etkin çalışan yabancı endüstrilerin rekabetinden korunmanın yolu yoktur. Etkinliklerin burada çok verimli alınması gerekmez. Yabancı rakiplerin düşük maliyet yapısına tekabül etmektedir. Yeni endüstrileşmiş ülkelerin pek çoğunda, endüstrileşmiş ülkelerdeki gibi ticaret birlikleri tarafından temsil edilmeyen, ücretleri tazminatları şeması, sağlık hizmetleri, işsizlik ödeneleri olmayan büyük hacimli ucuz emek mevcuttur. Ayrıca Doğu Avrupa ülkelerinde, Filipinler ve yeni endüstrileşmiş diğer ülkelerde kirlilik kontrolleri maliyetlere eksetmemektedir.

b. Yaygın işsizlik şiddetli rekabet anlamında kullanılır, sonuçta ücretlerdeki düşme dünya piyasalarını rekabetçi duruma döndürür. Bu artık bugünün endüstrilerinde mümkün değildir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

c. Küçük sektörlü endüstrilerde oluşan büyüyen refah yükü, aşılamaz yükü temsil eder ki kamu hizmetlerinin sürdürülmesini zorleştırır. Direkt terimlerle zenginlik yaratamayan olarak ifade edilir.

**1241.Enflasyon:**

Enflasyon para arzı çok olduğunda, daha az mal ve hizmetler için parasal talebin fazla olması nedeniyle fiyatlardaki yükselmedir. Çok uzun süreler önce ekonomilerde enflasyonist baskılar yaşanmıştır. Örneğin İspanya yeni dünyayı keşfettiğinde, Meksika ve Peru'dan akan altın Avrupa'da bütün fiyatlarda artışa neden olmuştur. Ekonomi de reel üretim hacmi aynı kalırken paranın bol miktarda olması paranın değerinin düşmesine ve malların daha değerlenmesine yol açmıştır. Benzer bir enflasyon, Kaliforniya'da "altına hücum" günlerinde yaşanmıştır.

Yaşanan bu tür deneyimler, ekononistlerin, üretilen mal miktarı ile dolaşımdaki para miktarı arasında bir ilişki araştırmasına yol açtı. Bu ilişki miktar kuramı veya değişim eşitliği olarak isimlendirilir. Çünkü bir serbest ekonomide mal ve hizmetlerin nasıl değiştirildiğini açıklar.

Daha sonra eşitlik Prof.Irving Fisher tarafından daha başka bir özelliği için geliştirildi. Herhangi bir anda para miktarında ani gerçekleşmeyen değişiklikler oluşabilmektedir. Bu para dolaşımının hızı, diğer bir deyişle elden ele geçme hızıdır. Alıcıların tüketim eğilimleriyle paranın eldeğiştirme hızı değişebilir. Fakat daha çok gelecekte olması beklenen olaylarla değişebilir. En çılgın enflasyonlar fakir toplumlardan çok zengin toplumlar arasında, paranın değeri düştüğünde mümkün olduğu kadar çok zenginliği kurtarabilmek için oluşur.

Irving Fisher değişim eşitliği:

$$MV = PT$$

olarak ifade edilir. Burada; M, dolaşındaki para miktarı ve V bu paranın dolaşım hızı, P mal ve hizmetlerin fiyatı ve T ise ekonomide vuku bulan muamele sayısıdır. Eşitlik; dolaşındaki para miktarının dolaşım hızıyla çoğaltılması, fiyatlarıyla ekonomide yapılmış mal ve hizmetlerin çarpımına eşittir. Farzedelim ki ilave mal ve hizmet üretimi

olmaksızın dolaşımdaki para miktarı arttırılsın. T değişmediğinden fiyatlar (P)'nin yükselmesi gerekir ve bu enflasyonun ifade edilmesidir. Enflasyonu kontrol etmek için para arzının kontrolu gereklidir. Üzerinde çok konuşulan bu eşitlik en azından ekonomide neler olduğunu göstermektedir. Aşağıda göreceğimiz örnekler Fisher denkleminin önemini ifade etmektedir.

a. Para arzını kim kontrol eder? Para arzı, parasal otoriteler, devlet tarafından kontrol edilir. Eğer dolaşımdaki para miktarı azaltılırsa fiyat yükselmeleri, diğer bir deyişle enflasyon durdurulur. Fakat devlet bu amaçla hareket ederken halk V'yi yeni paranın eldeğiştirme hızını değiştirirse devletin aldığı önlem etkisiz kalır. Bunun klasik örneği olarak 1964-69'da sterlingin yoğun devalüasyonu sonucu halkın sıkışmayı kabullenmemesi İngiltere hükümetini zorladı. Benzer olarak, depresyon dönemlerinde ekonomi daha fazla paranın dolaşıma çıkarılmasıyla canlandırılmaya çalışılır. Eğer hükümet tarafından ekonomiye enjekte edilen harcama gücü hemen tasarruf olarak çekilirse ekonomi gelişemez.

b. Diğer yandan eşitliğin bize gösterebildiği diğer şey; eğer fiyatlar yükselirse, bu daha fazla mal ve hizmet üretme yoluyla engellenebilir. Daha fazla mal, daha fazla muamele, fiyatların daha aşağıda oluşması sağlanabilir. Daha fazla mal ve hizmet üretmek için üretim sahalarının verimliliği arttırılmalıdır. Bu, özellikle şiddetlii çökme dönemleri oluştuğunda üzerinde önemle durulması gereken bir noktadır. Eğer, ekonomiye harcama gücü enjekte etme yoluyla ekonomiyi yoluna sokmak istiyorsak, bu sözkonusu koşullarda enflasyon yaratmayacaktır, çünkü istihdam edilmemiş üretim faktörlerinin üretime sokulmasıyla arttırılan üretimi karşılayacak daha büyük bir para arzının mevcut olması gerekir.

### 1242. Enflasyonun Tedavisinde Monetarism ve Monetarist Politikalar:

Sonuçta, 1972'de Bretton Woods Sistemi bırakıldığında pek çok ekonominin dikkati çeken özelliği müzmin bir enflasyon olmuştur. Savaş sonrası yıllarda, ciddi tek rakamlı enflasyon, altmışların sonunda olmuştu ve yetmişlerde çift rakamlı enflasyon görülmeye başladı. Gelişmiş ekonomilerde gelir bir yıl içinde %10'dan fazla kenirildiğinde insanlar alarma

geçti. Herhangi bir önlem almadıkları takdirde reel gelirlerinin ciddi bir şekilde azalmakta olduğunu gördüler. İş topluluğu ve organize olmuş, emek, gelirlerini enflasyonu etkisiz bırakacak çizgide tutabildi. Fiyatları, kâr marjını yeterli tutabilecek kadar yukarı ittiler, diğerleri de ücretlerini enflasyonun önünde tutacak kadar yukarı ittiler. Temsil edilemeyen gurup, emekliler ve sıradan halk olmuş, yaşam zorluklarıyla yüzyüze bırakılmışlardır. Devlet sektörünün, örneğin İngiltere'de gelirler politikası yoluyla toplumdaki zayıf gurubu, gelir talebini güçlü şekilde sınırlı tutmaya ikna etti.

Monetaristler, alternatif gelir politikalarının para arzını kontrolüne inanırlar. Bu politikanın baş savunucusu Kaliforniya Hoover Institute'den Prof.Milton Friedman monetarist düşünceyi popülarize etmiştir. Enflasyonun nedeni, basitçe, geniş para arzıdır. Enflasyon bütün dünyada en büyük problem haline gelmiş ve bazı ülkeler, Arjantin gibi, yılda %130 enflasyona sahibolmuştur. Bir yaşam şekli haline gelmiş enflasyonun düşürülmesinde monetaristler çarenin, para arzının büyümesinin sınırlanması olarak görmüşlerdir.

Monetarismin arkasındaki temel düşünce, paranın diğer şeyleri alabilen bir birimi temsil etmesidir. Para talebi, alımgücünün talebedilmesini temsil eder. Elde tutulan para enflasyonist ortamlarda, genellikle kazancından daha fazla likit kaybına neden olmaktadır. Enflasyonu kontrol etmek için para arzını kontrol etmek gerekmektedir. Monetaristlerin en büyük problemi, ekonomide gecikmelerin varlığıdır. Bunun anlamı, monetarist tedbirlerin etkilerinin alınmasında zamana olan gereksinimdir. Devlet politikasında, burada para arzı üzerinde, belli bir etkinin başarılması için amaca göre farklı aletler kullanılır. Etkileri ölçmek için güvenilebilir belli değişkenler gösterge olarak gerekir. Amaçlanan hedeflerde, ne olduğunu gösteren, güvenilir göstergeler de olsa, aletler herhangi bir etki yaratmadan dikkate alınabilir zamen gecikmeleri olabilir. Göstergelerin başka bir şeye reaksiyon gösterip göstermediğinden emin olmak güçtür.

a) Bilgi gecikmesi: Politika yapıcısı bilgiler geldiğinde bu bilgilerin ışığı altında önleyici tedbirler almayı umarlar. Bilgi almaksızın doğru

doğru hareket etmeye güven duyamazlar. "Bekle ve gör"'e güçlü bir eğilim vardır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

b) **Karar gecikmeleri;** Politika, yürütücü bölümlerin sorumluluğuna, sağduyu ile dağıtılmışta olsa yürütülmeyebilir. Karar alma sorumluluğunun bir başkasına geçirilmesi yönünde güçlü bir eğilim mevcuttur.

c) **Faiz oranı gecikmeleri;** Monetaristler para arzının faizdeki değişmelere duyarlı olduğuna inanırlar, bu nedenle devlet (veya merkez bankası) para arzını etkilemekte etkili alet olan faiz oranlarıyla oynar.

Keynes, menkul kıymet faizleri yükseldiğinde yatırımcıların alımda bulunacağını çünkü faiz oranları düştüğünde fiyatlarının yükseleceğini göstermiştir. Menkul kıymet alırken yatırımcılar banka hesaplarından para çekeceklerinden para arzı azalacaktır.

**1243. Para Politikası Tedbirleri:**

Mali politikanın başarısızlığı para politikalarının uygulanmasının nedenidir. Gerçekte, mali politikalar da paranın insanların ceplerinden kamu kasalarına çekilmeleri yoluyla yapılmıştır. Mali tedbirler para arzını etkilemekte faiz oranı kadar çok kullanılmışlardır.

Para arzının etkilenmesinin düşünülmesi durumunda, üretim düzeyini, istihdam düzeyini veya ekonomide fiyatlar düzeyini etkilemek için para politikalarına başvurulduğunda, düzeltilmesi gerekli bozukluğa göre sıkı para veya kolay para politikaları uygulanabilir. Eğer ekonomide yüksek oranlı işsizlik mevcutsa, bu ekonomik koşulu düzeltmek için doğru politika davranışı, kolay para politikasının uygulanması yani toplam harcama düzeyinin uyarılmasıdır. Bu amacı başarmak için faiz oranları düşürülmeli ve ödünçler teşvik edilmelidir. Para arzının genişletilmesi düşünüldüğünde ödünç alınacak fonlar kolaylıkla mevcut hale getirilmeli, para arzının arttırılması anlamına gelen kolay para politikası uygulanmalıdır. Eğer ekonomi talep enflasyonu sorunuyla karşılaşmışsa doğru politika reçetesi harcamaların azaltılması olacaktır. Bu durumda sistemdeki aşırı para arzının azaltılması yönünde davranılmalıdır. Faiz oranlarının yükseltilmesi yoluyla ödünç alınabilir fonların

azaltılması yoluna gidilebilir. Para arzının azaltılması üzerinde durulduğunda, izlenen politikaya sıkı para politikası adı verilir.

**1244. Para Politikası Araçları:**

Para politikası araçları daha önceki bölümlerde üzerinde durulmuş olan karşılık oranları, reeskont oranları ve açık piyasa işlemleridir. Açık ekonomilerde, ekonominin içine ve dışına doğru olan döviz ödemeleri akımları ülke para arzında dalgalanmalara yol açar. Eğer devlet döviz piyasalarına müdahale etmek istemezse, ülke para arzının büyüme hızı enflasyon hızını etkiler. Para arzında bir artış ya faiz oranlarının düşmesine dolayısıyla da yatırım artışlarına yol açarak veya servet artışına neden olarak talebi uyarır. Talebin artması üretimin arttırılmasına ve işsizliğin azalmasına neden olur. Talebin uyardığı üretim, fiyat ve ücretlerde de artışa neden olarak enflasyonun tırmanışa geçmesine yol açar. Fiyat-ücret döngüsü başlar. Enflasyonun nedeni piyasanın her iki yanının etkileşim içine girmesidir. Para arzında meydana gelen artıştan kaynaklanır.

**125. YENİ KLASİK OKUL**

Makroekononide, devlet müdahalesinin tavsiye edilmediği, serbest piyasaların kendi kendini istikrara kavuşturduğu temel klâsik varsayıma dönen bazı ekonomistlerin düşünceleri yeni klâsik okulu oluşturur. Keynesyen tip ekonomik politika ve tedbirlerin tam istihdamın sürdürülmesi, istikrarlı fiyatlar ve reel ekonomik büyümede sağlıklı bir oran gibi amaçların başarılmasında etkin olmadığı görüldü. Bazı düşüncelere göre, önceki ekonomi ilmi 1970'lerin değişen ekonomik çevresini çalıştırmadı. Uygun istikrar tedbirleri uygulamasında hata içinde olunduğu önerildi. Devletin makroekonomiyi daha az etkilemesi yolundaki tavsiyeler, son bir kaç yılda geliştirilen rasyonel beklentiler teorisine dayandırılmıştır. Önerilen yeni bir teori olarak ortaya çıkan rasyonel beklentiler, büyük bölümüyle işkonjonktürleri psikolojik teorisinin geliştirilmişidir.

**1250. Rasyonel Beklentiler:**

Rasyonel beklentiler problemini basit bir örnekle ifade etmeye çalışalım. Düşük devama sahip bir sınıfın öğretmeninin periyodik olmayan

imtihanlar yoluyla sınıfı iyileştirmeye karar verdiğini düşünelim. Eğer imtihanlar her iki haftada bir belli bir günde olsa, rasyonel öğrenciler bu imtihan günlerinde sınıfta bulunacaklar ve öğretmenin politikası saptırılmış olacaktır. Bu politikayı çalıştırmanın tek yolu imtihanları tesadüfi günlerde yani belirli olmayan günlerde yapmaktır. Rasyonel beklentiler yaklaşımına göre, benzer problemler devlet müdahalesinin makroekonomik politikayı etkilediği zamanlarda da ortaya çıkar. Örneğin, iş sahipleri ve hanehalkı enflasyonist baskıyı engellemek için sınırlayıcı para politikalarının faiz oranlarını yükselteceğini beklerse, faiz oranlarını yenmek için artan harcamalarıyla ve hemen borçlanarak reaksiyon gösterir. Sonuçta, harcamalardaki bu kuvvet artışı politika müdahalesini bozar.

Bu psikolojik teori, insanların fikirlerinde bulunanlara göre hareket ettikleri varsayımına dayandırılmıştır. Eğer insanlar ekonomik koşulların iyiye gittiğini düşünüyorlarsa ona göre davranırlar. Ve böylece onların davranışları ekonomik aktivite düzeyini iyileştirme eğilimde olacaktır. Eğer işadamları gelecekte satışların daha iyi gideceğini düşünürse, makina-teçhizat ve binaya yatırım yapacaktır. Ve hammadde stoklayarak, ilave işçi kiralayacaktır. Bu genişlemeyi finanse etmek için borçlanacaktır. Bu aktiviteler yatırımların artmasıyla sonuçlandığı kadar ilave emeğe ve hammaddeye ödemelerle sonuçlanacaktır. Arttırılan gelir ve yatırımlar çoğaltan ve hızlandıranı da devreye sokacaktır.

Bir tüketici çalıştığında, fazla mesai yaptığında durumun sürekli olmasını umar ve cömertçe harcamada bulunur hatta kredi kullanımıyla alım gücünü arttırır. Yatırımcı ve tüketici yönündeki bu davranışlar iş aktivitesi düzeyini arttırma eğiliminde olacaktır.

Diğer yanda, eğer satışlar durgun, envanterleri yüksek ve kârlar düşükse işadamları yakın geleceğe karamsar bakarlar. Genişleme programlarını geriye çekecekler envanterlerini azaltmaya çalışacaklar, fazla işçiyi işten çıkartacak, yatırımlar için bekle ve gör davranışı içine girecekleridir. Bu davranışlar ekonomik aktiviteyi yavaşlatacak ya da bastıracaktır. Bunun gibi, eğer bir işçi fazla mesailerini kaybetmeye başlar, iş yerinde işçi çıkarılmalarını gözlemeye başlarsa ve belki de haftalık

çalışma günleri azaltılırsa gelecek hakkındaki iyimserliği azalacaktır. Gerçekte kötümser olacaktır. Bu gibi durumlarda, harcamaları hakkında ihtiyatlı ve ilave kredi alımlarında hatta mevcut kredilerinin yenilenmesinde isteksiz olacaktır. Bütün bu davranışlar ekonominin canlılığını yitirmesi eğilimini doğuracaktır.

İş konfonktürleri psikolojik teorisine göre özetlediğimizde, iş dünyası yatırımcıları ve tüketiciler ekonomik koşulların iyiye gittiğini düşündüklerinde aktiviteleri de ekonomiyi desteklemeye yönelik olacaktır. Kötümser olduklarında, davranışları da görüşleri doğrultusunda ekonomiye negatif baskı yapma eğiliminde olacaktır.

Rasyonel beklentiler teorisi, psikolojik teoriyi kabul ederse de bir kaç adım daha ileri gider. Birincisi, işadamları ve bireylerin sadece geçmiş ve cari olaylarla bağlantılı olarak uyarılmadığını fakat aynı zamanda gelecekle ilgili beklentilerine göre reaksiyon gösterdiklerini savunur. İkinci olarak, teori, rasyonel beklentiler hipotezinin işaret ettiği gibi rasyonel yargıları doğrultusunda hareket ederken, yatırımcılar ve tüketiciler davranışları veya işleriyle devletin ekonomik istikrar tedbirlerinin etkilerini etkisiz hale getirebilirler. Beklenen bir gelir politikasının yürütülmesi, bir firmanın derhal fiyat arttırmayı araştırmasına yol açar. Gelir politikasının amaçlanan etkisi azalacaktır.

Bunun gibi, yukarı doğru baskıyla fiyatların itilmesi, genişleyen ekonomilerde, tüketicilerin kredi sınırlamalarının arttırılacağını veya ev ipotek faizlerinin arttırılacağını bekleyebilirler. Tüketici, tüketim malları için harcamalarında, özellikle büyük kalemlerde veya yüksek fiyatlara ve yüksek faizlere rağmen ev alımlarında, daha sonraki yüksek fiyat ve faizlerden sakınmak için acele eder. Bu, anti-enflasyonist tedbirlerin kararlaştırılmamış etkilerinin oluşumudur.

Diğer yanda, durgunluğun ilk safhaları sırasında, işadamları, geçmiş tecrübelerinin ve rasyonel beklentilerinin temelinde faiz oranlarında düşüklük ve düşük iskonto umarlar. Diğer beklentileri vergi kredilerinin uygulanması olabilir, ve genişleyici ekonomik tedbirler alınıncaya kadar bina yapımlarını ertelemeğe karar verebilirler. Bu tekrar,

devletin anti-konjonktürel tedbirlerinin etkilerini azaltacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Diğer durumlarda, eğer yatırımcılar, işçiler ve tüketiciler enflasyonun azalmamış olarak devamını rasyonel olarak bekliyorlarsa, devletin enflasyonla mücadele davranışları yumuşatılabilir. 1970'lerin sonunda, örneğin, genel kanunun enflasyon beklentileri büyük oranda devlet ekonomistlerinin A.B.D.'de yerleşmiş enflasyon oranının %8-10 olduğu hakkındaki beyanlarına dayanıyordu. Ve enflasyonun önlenmesi bu nedenle bir kaç yıl sürdü. Enflasyonist beklentiler minumum ücretin tüketici fiyat indekslerine dayanarak düzenlenmesi, çok senelik ücret anlaşmaları-gözlemeleriyle takviye edilir. Ve pek çok gelir şekli tüketici fiyat endeksine endekslenir. Ve pek tabii, enflasyonu engellemeye yönelik devlet programlarına itimat kaybı vuku bulur.

Bu atmosferde, tüketici, yüksek eşya fiyatları ve yüksek faiz ödemelerine rağmen daha yüksek bir enflasyonla karşılaşma korkusuyla almaya devam eder. İş adamları yüksek faiz oranlarına ve yükseltilen ücret oranlarına fazla bakmaksızın yatırım yapar. İşçiler enflasyonun alım güçleri üzerindeki etkisini dengelemek için yüksek ücret taleb eder ve borç verenler reel faiz oranı düşüşünden sakınmak için yüksek nominal faiz oranına gereksinim hissederler. Tekrar, bu kötüleşmiş enflasyona ve enflasyonla mücadele eden devlet tedbirlerinin dengelenmesine meyledecektir.

**1251. Arz Yanlı İktisat:**

Alternatif makroekonomilerin tararması, 1970'lerin sonunda ortaya çıkan ve Başkan Ronald Reagan ve "Reaganomics"'in katkılarıyla popüler olan arz yanlı ekonomik düşünce üzerinde durulmaksızın tamamlanmış olmaz. Arz yanlı ekonominin arkasındaki temel düşünce; geleneksel talep orijinli politikalara alternatif olarak geliştirilen ve talepten ziyade piyasa ilişkilerinin arz yönünün uyarılmasıdır. Özellikle, bireylerin ve işadamlarının üretici gayretlerini arttırmak için dürtülerini uyandırarak ekonomik aktiviteyi uyaran devlet politikalarının uygulanmasını önerir.

Arz yönlü öneriler içinde iyi bilinenlerden biri, bireyler ve işadamları için düşük vergi uygulamasıdır. Üzerlerindeki düşük vergi yükü

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

işadamlarını plantasyon alanlarında ve diğer verimli kaynaklarda daha kârlı yatırımlara yöneltebilir ve bu yolla da ekonomide büyüme uyarılabilir. Üzerlerindeki düşük vergi yükünün, bireyleri, yatırım amaçlı olarak işadamlarına kaynak sağlayan finansal kuruluşlara kanalize edeceği, daha fazla tasarrufa yönelteceği ve kişileri daha fazla çalışma için uyaracağı hem de verimliliği arttıracağı söylenebilir. Arz yanlı iktisatın, verimliliği arttırmak için, devletin düzenleyici reformları olduğu söylenebilir. Arz yanlı öneriler politik olduğu kadar ekonomik boyutlara da sahiptir. Azaltılan vergi ve düzenleme gereksinimi, sadece daha büyük verimlilik potansiyeline yol açmayacak aynı zamanda özel ekononinin karar alımında devletin varlığını da azaltacaktır. Diğer bir deyişle, arz yanlı öneriler ekonomiyi bireysel ve serbest piyasa kararları almaya doğru yönlendirecek. 1980'lerin başındaki revaçta olan felsefelerdir. Arz yanlı iktisat ekonominin analizinde; mal ve hizmet politikaları etkileri, tasarruflar, yatırımlar, müteşebbis ve çalışma gayreti üzerinde odaklaşmıştır. Arz yanlı politikalar bir bütçe düzenlenmesi politikası, vergi, para ve tasarrufları ve yatırımları teşvik etmede düzenleyici tedbirler, yüksek istihdamın sağlanması gayretleri, istikrarlı fiyatlar ve zengin bir ekonomik büyüme oranı politikası ve bunların toplam arz üzerindeki etkileridir.

**12510. Vergi Oranı ve Üretim Düzeyi:**

Arz yanlı iktisatçılar, ekononinin yüksek vergilerden kaynaklanan pek çok cari problemini ve sıkıcı-ağır problemlerini tenkit eder. Arz yanlı iktisatçıların ekonomiye bakış açısının bir yolu; vergi oranları bağımsız değişken, toplam çıktı düzeyinin bağımlı değişken gösterilmesiyle, sıfır vergi oranında ve %100 lük vergi oranlarında eğer üretim varsa çok düşük düzeyde olduğunun ifadesidir. Vergi oranlarının %100 olması durumunda bireyler çalışmayacak ve/veya işlerini yaptıklarında bütün gelirleri vergi olarak zorla ele geçirilecektir. Bu da üretimin ve devlet gelirlerinin olmaması demektir.

Diğer yandan, eğer vergi oranları sıfır ise, insanlar çalışıp işlerini yapacaklar fakat devlet gelir toplayamayacaktır. Gerçekte, arz yanlılara göre, devlet üretim için gerekli temel şeyleri tedarik etmemiş

olacağından, yol ve köprü, mülkiyetin korunması, bir yargı sistemi ve eğitim gibi şeyler, sıfır vergi oranı sıfır üretimle sonuçlanacaktır. Arz yanlılar vergi oranlarının eski yıllarda yükseltilmiş olduğunu dolayısıyla da toplam üretim ve istihdamın engellendiğini söylerler. Ve üretimle istihdamı arttırabilmek için vergi oranlarının azaltılması gerekliliğini ileri sürerler.

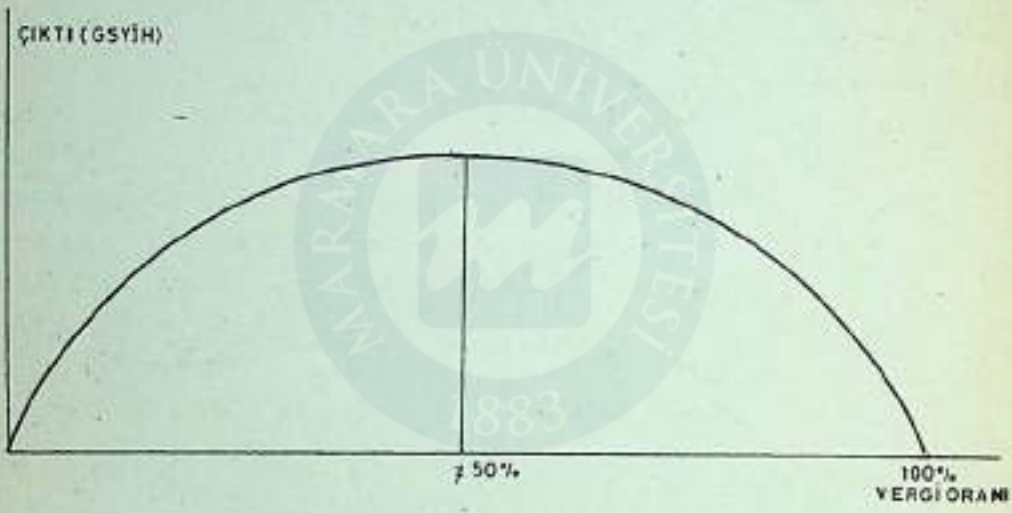


Şekil 63. Vergi Oranı-Üretim Eğrisi.

. Emek -Vergi Belirlenmesi:

Vergiler, özellikle "payroll taxes" bordro vergileri faydalanılan emek arzını etkiler. Şekil 20'de işverenlerce talebedilen emek $D_L$ ve emek arzı $S_L$'dir. Belli bir ücret oranında, $W_0$, emek talebi arz ve talebin eşit olduğu $Q_0$ miktarında olacaktır. Bordro vergisinin ödenmediğini farzettiğimizde işçilerin aldığı ücret işçilerin kiralanma bedellerine eşit olacaktır. t kadar "payroll taxes" uygulandığında, istihdam edilen işçilerin maliyetleri gerçekte işçilere yapılan ücret ödemelerinden daha fazla olacaktır. Sonuç olarak talepedilen emek miktarı daha az olacaktır. Aynı zamanda işçilerin aldığı ödeme, bordro vergisi ödemeleri gerekliliğinden dolayı az olacaktır ve emek

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

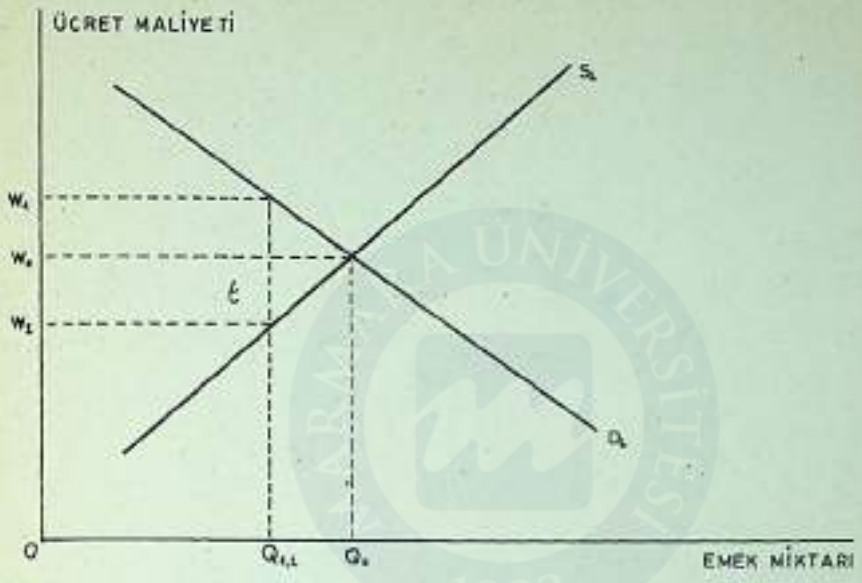


Şekil 64. Emek-Vergi Belirlenmesi.

arzının azalacağı söylenebilir. Şekil 21'de gösterildiği gibi "payroll tax" $t_2$'ye yükseltildiğinde işçi ücretleri maliyeti $W_0$'dan $W_1$'e yükselecektir ve işçilerin vergiden sonra aldıkları ücret $W_0$'dan $W_2$'ye doğru düşmiş olacaktır. Sonuç olarak, talebedilen emek ve arz edilen emek miktarı birlikte $Q_0$'dan $Q_2$'ye doğru azalmış olacaktır. Kısaca, "payroll tax" istihdam edilen işçi maliyetleri ve işçilerin aldıkları ücretler arasında emek-vergi belirleyicisi olarak hareket eder. Pek çok arz yanlı iktisatçı desteklemesine göre, talebedilen emek miktarında ve arzedilen emek miktarında bir artış sağlayabilmek, istihdamı arttırabilmek veya işsizliği azaltabilmek için vergi oranlarının azaltılması gerekir.

. Yatırım Vergi Belirlemesi:

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Arz yanlı iktisatçılara göre, piyasada borç alınabilir fonların arz ve talebedilen miktarları arasında benzer bir yatırım-vergi belirlenmesi mevcuttur. Borç verenin sözkonusu gelir üzerinden ödemesi gerekli vergi ve borçlananın ödünç alınan fonların verimli kullanımdan elde edilen yatırım gelirinden ödemesi gereken vergiden dolayı borçlanılabilir fonların arz ve talep miktarında azalma olacaktır. Arz yanlılar yatırımları uyararak yatırımlardan sonra hem ödünç verenlerden hem de alanlardan daha fazla gelir elde edileceğinden daha düşük vergi oranlarının uygulanmasını önerirler.

Arz yanlı iktisatçılara göre vergi oranlarında bir azalma, vergi sonrası tasarruflar üzerinden alınacak geliri arttırdığından tasarrufları teşvik edecektir. Tasarruflar yatırımlar için kullanıldığından üretim ve gelir arttırılabilecektir.

12511. Laffer Eğrisi:

Laffer eğrisi, vergi gelirleri ve vergi oranları arasındaki ilişkiyi gösterir. Yatay eksende vergi oranları ve dik eksende vergi gelirlerinin gösterildiği grafikte iki noktada vergi gelirleri sıfırdır.

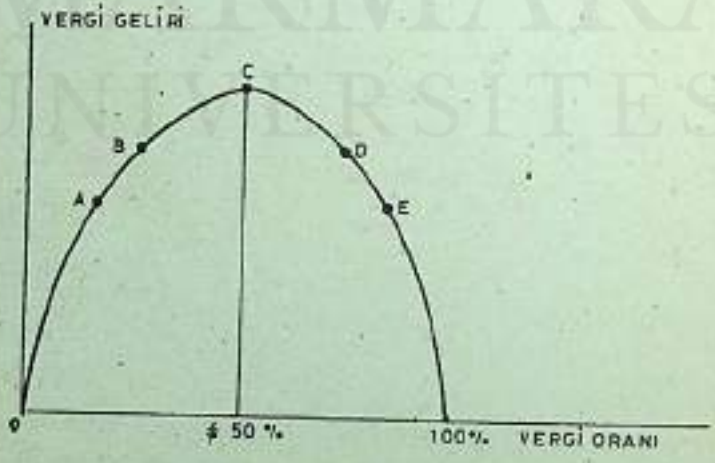


Şekil 65. Laffer Eğrisi.

%100'lük vergi oranı ve sıfır vergi oranı uygulandığında vergi oranlarının %100 olması durumunda vergi tabanı çok çabuk kemirileceğinden ve kaybolacağından vergi gelirlerinin düşeceği açıktır. Diğer yandan, eğer vergi oranları sıfır olursa, çok geniş bir ekonomik aktivite ve geniş bir vergi tabanı olabilir, fakat vergi geliri olmayacaktır.

Bunun yanında, Laffer Eğrisi, gelirlerin maksimize edilebileceği bazı vergi oranlarını gösterir. Şekil 'deki eğride bu C noktasıdır. Fakat %50'lik bir vergi oranı bu noktaya ulaşmada gerekli değildir. Vergi oranı, optimum vergi oranını aştığında vergi gelirleri düşer. Eğer vergi oranı C'den D'ye veya D'den E'ye doğru hareket ederse vergi gelirlerinin azalacağı kolaylıkla görülebilir. Laffer ve diğer arz yanlı iktisatçılar vergi oranlarının vergi gelirleri azaltılmadan azaltılabileceğini ifade ederler.

Problem, vergi gelirlerini maksimize edecek optimum vergi oranının bilinmemesidir. Vergi oranlarında E'den D'ye bir azalma veya C'ye, vergi gelirlerini arttıracaktır. Fakat vergi oranlarında D'den B'ye bir azalma gelirleri arttırmayacaktır. Gerçekte, her biri ayrı vergi oranı elastikiyetinde farklı vergi oranları ve vergi tabanları mevcuttur.

**12512. Devlet Harcamaları ve Düzenlemeler:**

Arz yanlı iktisatçıların bir diğer önemli inancı, devlet harcamalarının özel sektör harcamalarından daha az verimli olduğudur. Ve vergi azaltılmalarına imkan sağlamak için devlet harcamalarının azaltılmasını önerirler. Sonuçta, özel sektör gelirinde sağlanacak artış arttırılan gelir tasarrufları teşvik edeceğinden daha verimli harcanacak, yatırımları uyaracak ve çalışma gayretlerini motive edecektir.

Arz yönlü iktisatçılar pek çok klâsik ekonomist gibi, aşırı devlet düzenlemelerinin üretimi ve toplam çıktıyı bastırabileceğini hatırlatırlar. Üretici ve işverenler üzerinde gereğinden fazla miktarda sosyal ve ekonomik devlet düzenlemelerinin uygulandığı inancı vardır ve arz yanlı iktisatçılar düzenleme yapılmamasını ve verimliliğin, toplam çıktının, istihdam ve gelirin arttırılabilmesi için gereksiz düzenlemelerin kaldırılmasını önerirler.

**12513. İstikrarlı Para Arzı Gereksinimi:**

Arz yanlı iktisatçıların son bir önerisi; yüksek istihdama, istikrarlı fiyatların ve istikrarlı-devamlı yüksek bir büyüme oranının sağlanması için istikrarlı bir para arzının gerekliliğidir. Paranın değerinde ve para arzının büyümesinde görülen dalgalanmaların önlenememesi nedeniyle istikrarlı bir para arzına duyulan kuvvetli gereklilik, geçmiş enflasyon deneyimlerinin ışığında pek çok arz yanlı iktisatçının altın standardı sistemine dönülmesini tavsiye etmesine neden olmuştur[1].

(1) Hailstones Thomas J., Frank V.Mastrianna, a.g.e., p.411.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

## YARARLANILAN KAYNAKLAR


- Atkinson Anthony B. and Joseph E.Stiglitz, Public Economics, McGraw-Hill Book Company (UK) Limited, 1980
- Barro Robert J., Macroeconomics, Second Edition, John Wiley and Sons Inc., Canada, 1987
- Darby Michael R., Intermediate Macroeconomics, International Student Edition-McGraw Hill, Inc., 1979
- Dornbusch Rudiger and Stanley Fischer, Macroeconomics, McGraw-Hill Publishing Company, Fifth Edition, Copyright, 1990
- Froyen Richard T., Macroeconomics-Theories and Policies, Third Edition Maxwell Macmillan International Editions, Printed in the Republic of Singapore, 1990
- Froyen T. Richard - Douglas F.Greer, Principles of Economics, Macmillan Publishing Company, NewYork, 1990
- Galbraith John Kenneth, A History of Economics-The Past as the Present Penguin Books, Copyright, 1987
- Golladay Friedrick L., Economics-Problems, Principles, Priorities, The Benjamin/Cummings Publishing Company, Inc., Copyright, 1978
- Grant Charles, An Economics Primer, Basil Blackwell Ltd, First Published, 1985
- Gravelle Hugh and Ray Rees, Microeconomics, Longman UK Group Limited, 1981
- Hailstones Thomas J. and Frank V. Mastrianna, Basic Economics, South-Western Publishing Co., 8th Edition, 1988
- Hardwick Philip-Bahadur Khan-John Langmead, An Introduction to Modern Economics-Third Edition, Third Impression, Longman Group UK Limited, 1992
- Harvey J., Modern Economics, Student Notebook-Second Edition, The Macmillan Press Ltd - UK, 1974
- Heyne Paul, Microeconomics-Second Edition, Macmillan Publishing Company, Printed in USA, 1991

- Kane Daniel R., Principles of International Finance,Croom Helm, 1988
- Lipsey Richard G., An Introduction to Positive Economics-Sixth Edition -Weindenfeld and Nicholson-London, 1983
- Musgrave Richard A. and Peggy B. Musgrave, Public Finance in Theory and Practice-Fifth Edition, McGraw-Hill Book Company, 1989
- Sachs Jeffrey D. and Felipe Larrain B., Macroeconomics in the Global Economy, Harvester and Wheatsheaf-New Jersey, 1993
- Stewart Michael, Keynes and After, Penguin Books, Copyright, 1972
- Stonier Alfred W., Douglas C.Hague, A Text book of Economic Theory, Longmans, 1961
- Tekeli İlhan - Selim İlkin, Para ve Kredi Sisteminin Oluşumunda Bir Aşama, T.C.Merkez Bankası, 50.Yıl Kuruluş Armağanı, T.C.Merkez Bankası, Ankara, 1981
- Thomas J.J., Informal Economic Activity, Harvester Wheatsheaf, First Published, 1992
- Todaro Michael P., Economic Development in the Third World, Longman Group UK Ltd., Fifth Impression, 1993
- Watson Donald S., Price Theory and Its Uses - Therd Edition, Houghton Mifflin Company, 1972
- Welch Patrick J. and Gerry F.Welch, Economics-Theory and Practice, The Dreyden Press, Third Edition, 1989
- Whitehead Geoffry, Economics-Made Simple Book-Heinemann Professional Publishing, Thirteenth Edition - reprinted 1988
- Van den Doel Hans and Ben van Velthoven, Democracy and Welfare Economics - 2nd edition, Cambridge University Press, 1993


MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Marmara Üniversitesi
Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı
0018227

ISBN No: 975 - 400 - 110 - 3